

Vysoká škola ekonomická v Praze

Národohospodářská fakulta

Hlavní specializace: Hospodářská politika

NEVIDITELNÁ RUKA TRHU: ADAM

SMITH A G. W. F. HEGEL

diplomová práce

Autor: Tomáš Křištofóry

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Ján Pavlík

Rok: 2009

Pod'akovanie:

Rád by som sa poďakoval pánu doc. PhDr. Jánovi Pavlíkovi za všetku pomoc a podporu. Tiež ďakujem nasledujúcim profesorom za zaslanie článkov, kníh a rád: profesorovi Norbertovi Waszekovi, profesorovi Markovi Neocleousovi, profesorovi Johnovi B. Davisovi a profesorovi Anselmovi K. Minovi. Osobitne ďakujem profesorovi Norbertovi Waszekovi za jeho úprimný záujem o moju diplomovú prácu, a tiež za to, že zabezpečil pre mňa právo reprodukovať tu vo forme Appendixu jeho článok, pôvodne publikovaný v roku 1983 v časopise *The Owl of Minerva* u jej súčasného editora Ardisa Collinsa, ktorému sa týmto chcem tiež poďakovať.

Prehlasujem na svoju česť, že som diplomovú prácu vypracoval samostatne a s použitím uvedenej literatúry.

Tomáš Krištofóry

V Prahe, dňa 10. 9. 2009

Abstrakt

Hayekova interpretácia Smithovej neviditeľnej ruky ako metafory pre teóriu spontánneho poriadku, je jediná dodnes platná interpretácia neviditeľnej ruky, a to napriek kritike. Hoci si to v jeho diele nevšimlo mnoho autorov, Hegel bol teoretikom spontánneho poriadku, konkrétne tiež spontánneho poriadku trhového hospodárstva, ktoré preukázateľne prevzal od Adama Smitha. V Hegelovom diele sa vyskytuje Smithova neviditeľná ruka ako základ, z ktorého vzišla jeho logika ducha, ktorá je tak všeobecnou teóriou spontánneho poriadku, hoci v metafyzickom vyznení. To, že bol teoretikom spontánneho poriadku, Hegelovi nezabránilo, aby bol intervencionistom. K tomu ho viedol jeho synoptický klam rozumu. Hegel sa nikdy nepokúsil aplikovať tento klam na trhové hospodárstvo. To urobili až marxisti. Niektorí dnešní autori identifikovali u Hegela teóriu spontánneho poriadku (Sciabarra, Johnson, Cristi), avšak ich interpretácia ešte nebola adekvátne Hegelovým textom. Tak ako títo vyvrátili Popperov a Hayekov nesprávny názor, že Hegel bol filozof totalitarizmu, tak je potrebné obohatiť výskumy novších autorov o poznatky tohto textu. Tu sa zohľadňuje nie to, čo o ňom napísali autori po Hegelovi, ale to, čo napísal Hegel samotný. Zároveň je tento text pokusom hodnotiť dejiny ekonomických teórií z hľadiska Smithovej a Hegelovej metodológie.

Abstract

Hayek's interpretation of Smith's invisible hand as a metaphor for the theory of spontaneous order still holds as the only authentic interpretation of that famous phrase, despite all criticism. Although not many authors noticed it, Hegel was a theorist of spontaneous order, namely also a theorist of the spontaneous order of market economy. There is evidence that Hegel followed here Adam Smith's teachings about the invisible hand. The invisible hand is present in Hegel's writings as an element, from what sprang his theory of spirit. That means that his theory of spirit is a general theory of spontaneous order, although written in metaphysical manner. However, being a theorist of spontaneous order didn't prevent him from being an interventionist. He was led to interventionism by his synoptic fallacy of mind. He never tried to apply this fallacy on the studies of the market economy. Marxists did that. Some of recent scholars (Sciabarra, Johnson, and Cristi) identified Hegel's theory of spontaneous order, but their interpretation wasn't perfectly in accordance with Hegel's texts. How these authors denied Popper's and Hayek's incorrect opinion that Hegel was a totalitarian, thus it is

needed to enrich studies of mentioned current scholars. Here it is taken into account only what Hegel wrote, not later authors about him. This thesis is also an attempt to evaluate the history of economic thought from the standpoint of Smith's and Hegel's methodology.

JEL klasifikácia: A120, B120, B310, B400, B530, N010

Kľúčové slová: Adam Smith, Hegel, Hayek, neviditeľná ruka (invisible hand), metodológia ekonómie (methodology of economics), rakúska ekonómia (austrian economics), spontánnny poriadok (spontaneous order)

Obsah

Obsah.....	5
1 Úvod	8
2 Metodológia katallaxie (vedy) podľa Smitha a Hegela a riziká plynúce z jej nesprávneho pochopenia	19
2.1 Smith, Hegel a metóda	19
2.1.1 Hegel, kumulativizmus vied a ich závislosť i možný vplyv na filozofiu	21
2.1.2 Paralelnosť dejín katallaxie (vedy) a dejín filozofie u Hegela	23
2.1.3 Koniec dejín katallaxie (vedy) u Smitha a teoretická história katallaxie (vedy a trhu) podľa Smitha.....	27
2.1.4 Smith, katallaxia (veda) a Hegel: 3 druhy aufhebung	29
2.1.5 O dvojitej možnosti hodnotiť poznatky vied: pred a po konci ich dejín	31
2.1.6 Synoptický rozum a štátny zásah systematického človeka	31
2.1.7 Súhlasné pôsobenie ruky systémového človeka a neviditeľnej ruky trhu a otázka nevyhnutnosti a slobody	34
2.1.8 Marxisti a Hegelovo poznanie nevyhnutnosti	38
2.1.9 Hegelov pojmový výklad katallaxie (vedy) je uchovávacím zrušením Smithovho introspektívneho nahliadnutia sklonov ľudskej prirodzenosti	40
2.1.9.1 Neocleous, kritik názoru, že najmä Smith ovplyvnil Hegelovu katallaxiu (vedu), nerozlišuje 3 druhy aufhebung.....	41
2.1.9.2 Prítomnosť štátu v Hegelovom uchovávacím zrušení Smitha v Hegelovej katallaxii (vede)	44
2.1.10 Anticipovaná kompozitívna metóda.....	45
2.1.11 Filozofia dejín: Smith, Hegel a Fukuyamovo otvorenie Hegelovej uzatvorenej filozofie dejín.....	46
2.2 Po-dejinný (po-smithovský) vývoj katallaxie (vedy)	48
2.2.1 Barry Smith, David Gordon a dnešné chápanie metodologických a filozofických základov rakúskej školy ekonómie a metód nemeckej historickej školy, s ohľadom na Hegela.....	49
2.2.2 Poznámka Barryho Smitha o podobnostiach medzi niektorými predstaviteľmi nemeckej historickej školy a Carlom Mengerom	54

2.2.3 Hayek, vývoj metódy nemeckej historickej školy a podobnosť Roschera a Mengera.....	55
2.2.4 Roscher a Savigny – odklon od Smithovej teoreticko-historickej metódy .	57
2.2.5 Lord Acton a nemecké školy histórie vychádzajúce zo Savignyho (Savignyho metodologický obrat)	59
2.2.6 Hayekovec Desai: Hegel mohol pozitívne ovplyvniť tak liberálov ako i ľavičiarov	61
2.2.7 Pokrok katallaxie (vedy) u Mengera: vplyv Smitha a Hegela a Savignyho metodologický obrat.....	63
2.2.8 Alfred Marshall a jeho čiastočné hegelovstvo.....	68
2.2.9 Stručný vývoj metodológie katallaxie (vedy) po Savignyho obrate	69
2.3 Hegelova neviditeľná ruka – ako sa k nej dostaneme a ako k nej máme pristupovať	71
2.3.1 Hegel ako apolitický mysliteľ ducha – ani liberál, ani konzervatívec, ani marxista	71
2.3.2	74
2.3.3 Neúplnosť môjho štúdia	75
2.3.4 Absencia katallaktických (o vede) textov u Hegela? K Hegelovej neviditeľnej ruke	77
2.3.4.1 Hegel, Smith a deľba práce	77
2.3.4.2 Popperove „citácie“ Hegela alebo ako sa nemá citovať	79
2.3.4.3 Hegelova neviditeľná ruka a reakcie na ňu	81
2.3.4.4 Od deľby práce k neviditeľnej ruke a ľsti rozumu	85
2.3.4.5 Smithova neviditeľná ruka a Hegelova lešť rozumu.....	85
2.3.4.6 Problém absencie liberálnych ekonomických interpretov Hegela	97
3 Neviditeľná ruka a Adam Smith.....	100
3.1 Bohatstvo národov a súčasný stav katallaxie (vedy).....	100
3.2 Stiglitz a jeho pseudo-katallaxia (veda): Neviditeľná ruka neexistuje.....	103
3.3 Postmodernizmus modernej pseudo-katallaxie (vedy) a neviditeľná ruka.....	108
3.4 Multiplikácia významov neviditeľnej ruky ako iná verzia pseudo-katallaxie (vedy)	109

3.5 Je východiskom z postmodernej pseudo-katallaxie (vedy) pripísanie neviditeľnej ruky Cantillonovi?	113
3.6 Hayek a neviditeľná ruka ako metafora teórie spontánneho poriadku katallaxie (trhu).....	119
4 Hegel a jeho liberálni interpreti	121
4.1 Teoretici spontánneho poriadku a Hegel v Hegelovej dobe.....	124
4.2 Hegel a Wilhelm von Humboldt.....	125
4.2.1 Hegel, Humboldt a spontánne sebauvedomenie človeka	127
4.2.2 Humboldt, Hayek a metódy skúmania spontánneho vzniku jazyka.....	129
4.2.3 Úloha historika (a Hegela) u Humboldta.....	131
4.2.4 Rozdielny pohľad Hegela a Humboldta svetodejinný význam indickej kultúry	133
4.2.5 Humboldt neprijal uchováajúce zrušenie svojej teórie v Hegelovom systéme.....	137
4.2.6 Hegelovo uchováajúce zrušenie Humboldtovej teórie spontánneho vzniku jazyka	140
4.3 Dobové spontánne poriadky: jazyka a dejín: Hegel a Humboldt, Jones a Bopp; Hegel a Herder a Schiller	144
4.4 Hegel a Savigny (a Gustav Hugo)	146
4.5 Súčasní teoretici spontánneho poriadku si chceli vystačiť bez Hegela	149
4.6 Sciabarra a postavenie katallaxie (vedy) na hegelovsko-smithovské základy .	150
5 Poznámky k budúcemu Hegelovmu pojednaniu o katallaxii (vede).....	155
5.1 Namiesto Hegelovho pojednania o katallaxii (vede).....	155
5.2 Koniec Hegelových dejín katallaxie (vedy a trhu): Smith v Hegelovi.....	157
6 Záver.....	171
Použitá literatúra.....	174
Appendix: Miscellanea: Norbert Waszek: Adam Smith and Hegel on the Pin Factory	178

1 Úvod

Adam Smith by dnes nespoznával katallaxiu¹ – vedu, ktorej budova pôvodne vznikla na jeho zakladateľskom *Pojednaní o podstate a pôvode bohatstva národov*. Zatiaľčo v jeho podaní to bola sféra poznania, týkajúca sa príčin vzrastu bohatstva národov, založená na niekoľkých jednoduchých – a dobre známych – princípoch (neviditeľná ruka trhu, deľba práce, vlastný záujem, sklon k obchodovaniu), ktorých poznanie však bolo aj vysoko užitočné v hospodársko-politickej praxi pre dovtedy bezprecedentný vzrast bohatstva národov počas 19. storočia², dnes je katallaxia (veda) hlavného prúdu roztrieštená do mnohých špecializovaných pragmatických disciplín, ktoré však v úpornej snahe prezentovať sa ako praktické disciplíny vytvárajú hypotézy, ktoré na seba spravidla vôbec nenadväzujú³, čoho následkom vzniká v celku vedy katallaxie (vedy) teoretický chaos a takáto katallaxia (veda) je dokonca neúspešná aj v praxi, ku ktorej sa upína - spomaľuje vzrast bohatstva národov⁴.

¹ Použitý termín „katallaxia“ je Hayekov termín „pro vědu, která se zabývá tržním řádem“, čiže pre to, čo sa obyčajne rozumie pod termínom „ekonómia“. Hayek, Friedrich A. 1994. Právo, zákonodarství a svoboda, str. 234. V slovenčine je v Hayekovej terminológii pre „ekonómiu“ a „ekonomiku“ použiteľný iba jeden termín „katallaxia“. Čiže termín „katallaxia“ má v slovenčine aj význam toho, o čom sa hovorí ako o „národnej ekonomike“: „termín katallaxe .. budeme užívať k označení řádu, který vzniká vzájemným přizpůsobováním se mnoha individuálních ekonomik na trhu. Katallaxe je zvláštním druhem spontánního řádu, který je přivozován trhem prostřednictvím lidí jednajících v rámci pravidel majetkového, škodního a smluvního práva.“ Vid' tamže, str. 234. V češtine je odlišený termín „katallaxe“ ako „národnej ekonomiky“ od „katallaxie“ ako „ekonómie“. Hayekova terminologická jednotka medzi „národnou ekonomikou“ a „ekonómiou“ v slovenčine má pre účely tohto textu ten dobrý následok, že terminologicky naznačuje jednotu predmetu a metódy katallaxie (trhu a vedy). Táto jednotka predmetu a metódy bude ešte nižšie v texte vyzdvihnutá. Pre odlišenie oboch slovenských významov budem v ďalšom texte používať jednoznačnú terminológiu „katallaxia (veda)“ a „katallaxia (trh)“. Výnimkou z tejto terminológie bude v texte použitie jednoznačného termínu „ekonóm“, ktorý používa aj Hayek, prípadne tiež príležitostné použitie ďalších zaužívaných termínov ako „ekonomický poradca“, „klasická ekonómia“, „neoklasická ekonómia“ a podobne.

² „Odhaduje se, že růst, který svět zažil za 320 let mezi roky 1500 a 1820, byl pouhou třicetinou růstu, který následoval poté.“ Norberg, Johan. 2006. Globalizace, str. 51.

³ „Ekonomie se stala děsivě fragmentovanou. Změnila se tak, že se dnes již ani o ekonomii nejedná. Nalézáme jen ohromné množství kousků nesourodé analýzy. Ekonomie byla nejprve fragmentována do „aplikovaných“ oborů – „ekonomie měst“, „ekonomie zemědělství“, „ekonomie práce“, „ekonomie veřejných financí“ atd., z nichž jedna na druhou nijak nenavazuje.“ Rothbard, Murray N. 2005. Zásady ekonomie, str. xiv.

⁴ O tom, že takéto tvrdenie naznačuje hodnotový súd typu „rast je dobrý“, pojednám nižšie. V období rokov 1815 - 1910 rástla katallaxia (trh) Veľkej Británie v priemere o 2,66% ročne. Vid' Saville, John. 1954. A Comment on Professor Rostow's British Economy of the 19th Century, str. 84. Past and Present, no. 6: 66-84. V období rokov 1855 – 1987 však britská katallaxia (trh) rástla iba 2,1% ročne, čo znamená, že rast v 20. storočí bol nižší než v 19. storočí. (Vid' Samuelson, Paul A. 1995. Ekonomie, str. 841.) Samuelson na tom istom mieste tiež uvádza, že katallaxia (trh) USA rástla ročne o 4,0% v období 1834 – 1929 a iba 3,0% v období 1929 – 1987, tento údaj je však skreslený zahrnutím obdobia Veľkej hospodárskej krízy do druhého obdobia (Tá však bola podľa rakúskych ekonómov spôsobená štátnymi zásahmi – monetárnou politikou FEDu, čiže uvedený údaj nie je skreslený v neprospech intervencionistického 20. storočia).

Ak porovnáme tento popis situácie dnešnej katallaxie (vedy)⁵ s charakteristikami tejto vedy v dobe tesne po Adamovi Smithovi, spoznáme veľký rozdiel. Smithovo *Bohatstvo národov* obsahuje vnútorný jednotiaci princíp, neviditeľnú ruku trhu, avšak forma, ktorou je dielo písané, je skôr literárna než stroho akademická v dnešnom štýle (a napríklad Ricardova).⁶ Aj preto majú dnešní ekonómovia problém s identifikáciou tohto jednotiaceho princípu diela. Napokon, už Smithovi pokračovatelia Ricardo či Say si po prečítaní *Bohatstva národov* zaumienili, že napíšu novú knihu, ktorá by lepšie ukázala princípy, na ktorých stojí Smithovo najznámejšie dielo. Ricardo a Malthus však namiesto vyzdvihnutia jednoty Smithovej katallaxie (vedy), v tlačili Smithovskej katallaxii (vede) pečať pochmúrnej vedy.

Paralelne s týmto vývojom (a s vzrastom vplyvu Rousseaua, zameraného proti vlastníctvu) sa z ekonomickej analýzy vytrácala téma súkromného vlastníctva, ktorá bola pôvodne integrálnou súčasťou Smithovej katallaxie (vedy). S týmto vývojom katallaxia (veda) strácala svoju výpovednú schopnosť o realite v katallaxiách (trhoch).⁷ Napokon sa katallaxia (veda) úplne zrelativizovala a symbolom dovŕšenia jej rozpadu bolo konštatovanie Stiglitz, že neviditeľná ruka neexistuje. Katallaxia (veda) sa teda napokon úplne otočila proti katallaxii (vede) *Bohatstva národov*. Stručným svedectvom o súčasnom stave katallaxie (vedy) a o dôvodoch tohto vývoja je kapitola 3 tohto textu, ktorej leitmotívom však je ukázať, že z dnes existujúcich 12-tich možných interpretácií neviditeľnej ruky v *Bohatstve národov*, je jediným trvale platným Hayekov výklad neviditeľnej ruky ako názvu pre samoorganizačnú schopnosť katallaxie (trhu), ktorá je schopná aj rozšírenej reprodukcie (rastu).

Takáto aspirácia na objektívne platný výklad neviditeľnej ruky sa však bude v dnešnom postmodernistickom svete určite zdať príliš ambiciózna a som si istý, že

⁵ Možno by v súvislosti s dnešnou katallaxiou (vedou) bolo vhodnejšie hovoriť o pseudo-katallaxii (vede) či o kvázi-katallaxii (vede).

⁶ „Rothbard (a pred ním explicitne Say) radikálne poprel existenciu jednotiaciho metodického princípu, ktorý by určoval architektúru *Bohatství národů*; Schumpeter posměšně redukoval systemizační Smithovo úsilí na pouhou koordinaci vyrůstající z pilnosti. Pokud se zeptáme, co je toho příčinou, pak v první řadě musíme spolu s Gidem a Ristem konstatovat, že „vnitřní jednota díla jest silná, zdá se však, že Smith neměl zájmu, aby mu dal zevně systematickou formu. K odkrytí jednoty v něm je nutná značná námaha. Smith možná vědomě dal knize formu »volné úvahy«, jak se vyslovil, a často zdá se nám, že nasloucháme konverzaci.““ Pavlík, Ján. 2004. F. A. Hayek a teorie spontánního řádu, str. 573.

⁷ Vid' príznačne pomenovaný úvod do Šimovej knihy „Socialismus a jeho následky – jak si jako společenský vědec zachovat schopnost studovat reálný svět a přicházet s relevantními poznatky“. Šíma, Josef. 2004. Ekonomie a právo, str. 6. O vplyve Rousseaua porovnaj tiež tamže, str. 14-15.

„definitívny výklad“ neviditeľnej ruky (ak zaujme pozornosť) bude určite napadnutý.⁸ Som si vedomý faktu, že tento text je (v terminológii Šímu) maximálne tak činom druhu intelektuálneho podnikateľstva,⁹ ktorý konkuruje iným prístupom. V tomto, Šimovom chápaní je aj nadchádzajúci text nedogmatický (tento prístup nemá monopol), pretože mu už teraz konkurujú dávno existujúce, slávne a v mnohom protikladné texty. Avšak ja sa nechcem uspokojiť s takýmto konceptom, ktorý je vlastne (hodnotovo neutrálnou) inštrumentálnou racionalitou, aplikovanou na vedu, ktorá rešpektuje čitateľa a jeho ciele, a ponúka mu také prostriedky k cieľu, ktorý si tento čitateľ zvolí. Teda k totalitarizmu inklinujúci čitateľ Šímu môže v Šimovom duchu podnikateľsky pôsobiť na niektorom rozhraní proti spoločnosti, proti vlastníctvu, a to platí samozrejme už o Misesovi.¹⁰ Bastiat a Hayek však okrem svojho osobného intelektuálneho podnikateľstva ponúkajú navyše dogmatické riešenie a k tomuto druhu dogmatizmu sa v tomto texte prihlasujem aj ja.

V tomto postoji ide o to, že katallaxia (trh) vo svojom fungovaní automaticky vzbudzuje u ľudí nutne – nie iba náhodne - rôzne formy zdania, ktoré Bastiat nazval sofizmami, a ktoré, keďže sa okrem iného navliekajú do formy čoraz uhladenejšie vyzerajúcich matematických metód, tieto formy zdania musia byť neustále deštruované liberálnou ekonomickou ideológiou:¹¹ „Zjištění, že spontánní řád dělby práce, založený na svobodě jednajících subjektů, vede nutně ke vzniku zdánlivé nutnosti omezit svobodu, je

⁸ Ak Smith zamýšľal definitívne založiť katallaxiu (vedu) na neviditeľnej ruke a jeho pokus bol napadnutý a dnes je jeho pokus známy len malému zlomku ekonómov, pokus v tomto texte, snažiaci sa o renesanciu Smithovej katallaxie (vedy), musí dopadnúť horšie.

⁹ „Naše současné úsilí formulovat principy společenského jednání představuje podnikatelskou aktivitu na prvním podnikatelském rozhraní – jde o intelektuální podnikatelství, jež směřuje k objevení platných principů schopných nastolit řád a vést lidské jednání ve společnosti. Grotius, Smith, Say, Bastiat, Menger, Mises a mnozí další – všichni tito autoři investovali svůj čas a úsilí proto, aby nám nabídli produkt, který by tu bez nich nebyl. Jejich myšlenky konkurovaly myšlenkám jiných teoretiků, jako byli Marx, Rousseau, Galbraith a mnozí jiní, kteří přicházeli s opačnými přístupy. Výsledek tohoto konkurenčního boje není dopředu dán. Je na každém, aby kriticky přistoupil k tomu, s čím tito intelektuální podnikatelé přicházejí, a posoudil kvality toho, co nabízejí.“ Šíma, Josef. 2004. *Ekonomie a právo*, str. 54.

¹⁰ Teoretik, ktorý by chcel striktnie dodržiavať tento postoj, by nemohol vysloviť, že kapitalizmus je lepší než socializmus, pretože oba možno chápať ako prostriedky, ktoré ašpirujú na ten istý podvojný cieľ: mier a prosperitu. Avšak ako napr. Hayek dokazoval, zatiaľčo ten prvý systém dokáže dospieť k tomuto cieľu, druhý nie. Hodnotovo neutrálny ekonóm by z tohto mohol vyvodíť jediné tvrdenie, a to vo forme hypotetického imperatívu: že ak chcem mier a prosperitu, budem za kapitalizmus. To však von Mises a jeho nasledovníci nedodržiavajú a preto je na rozdiel od Hayeka, ich liberalizmus nezdôvodnený a viac sa blížia k ideologickému pólu liberalizmu, zatiaľčo Hayek vo svojom zdôvodnení nevyhnutnosti pozitívne chápanej liberálnej ideológie je bližšie k vedeckému pólu liberalizmu. Von Mises si napríklad odporuje, keď na jednej strane obhajuje klasický liberalizmus a na druhej strane hovorí, že liberalizmus nie je ničím viac než aplikovanou ekonómiou: „liberalismus je aplikovaná ekonomie, je sociální a společenskou politikou na vědeckých základech.“ Von Mises, Ludwig. 1998. *Liberalismus*, str. 153-4.

¹¹ Ideológiu tu chápem pozitívne, ako súbor princípov – tak tomu bolo napríklad u Smithovho súčasníka Condillaca.

významné ešte z jiného ohľadu: pokiaľ totiž pôsobí toto zdanie, je nerušené fungovanie spontánneho rádu trhu možné len tehdy, keď je toto zdanie neustále destruované prostredníctvom liberálnej ekonomickej teórie, filozofie a metodologie.¹² V tomto texte chcem byť ďalším členom, i keď nepatrným, ktorý bude deštruovať novodobé kvázi-katallaktické (o vede) sofizmy a chcem aj k tejto tradícii prispieť tým, že sa pokúsim na Hegelovom a Smithovom základe ukázať, aké sú kritériá možnosti skutočného vedeckého pokroku v katallaxii (vede), že takýmto príspevkom môže byť jedine vývoj v rámci imanentnej kritiky Smithovho *Bohatstva národov*.

Preto som, inšpirovaný Šimom a jeho stručným výkladom dejín katallaxie (vedy) ako vedy, kde sa postupne zmenšoval analytický význam vlastníctva,¹³ premýšľal o možnostiach definitívneho, dogmatického zakotvenia katallaxie (vedy) ako vedy o samoorganizovanej katallaxii (trhu). Ako veriaci katolík, a keďže som vedel, že ekonómia sa zrodila z ducha mravnej filozofie pôvodne protestantskú teológiu študujúceho Adama Smitha¹⁴, uvažoval som najprv o možnosti ukotviť katallaxiu (vedu) v dogmatickej teológii, ako to robila dnes ekonómami vysoko cenená neskoro-scholastická škola zo španielskej Salamanky.

Keďže však mám byť predovšetkým ekonómom a v teológii sa príliš nevyznám, takýto pokus by sa mi dnes musel nepodariť. Navyše, katallaxia (veda) je dnes hodnotovo neutrálnou vedou, a v teológii ukotvený pokus o definitívny základ katallaxie (vedy) by sa rozchádzal nielen s dnešnou katallaxiou (vedou), ale aj s katallaxiou (vedou) Adama Smitha, keďže podľa Gida a Rista, podľa Hayeka i Pattena bol Smith „posledným z moralistů a prvním ekonomem.“¹⁵ Upriamil som teda svoju pozornosť iným smerom, na Georga Wilhelma Friedricha Hegela, filozofa, ktorý dokazoval, že jeho systém filozofie je nutný a definitívny systém filozofie, a zároveň dokazoval, že objavil definitívne platnú metodológiu všetkých vied, teda aj katallaxie (vedy), pričom Hegel vo svojich dielach zanechal stopy svojich ekonomických názorov, čo využili desiatky vedcov na výskum Hegelovej katallaxie (vedy) – i

¹² Pavlík, Ján. 2004. F. A. Hayek a teórie spontánneho rádu, str. 692.

¹³ Porovnaj s Šimom, Josef. 2004. Ekonomie a právo, str. 11-17.

¹⁴ „Adam Smith řekl, že charakteristickou ctností člověka je soucit, sympatie k druhému člověku. Umožňuje člověku pocítit, jaké to je být tím druhým. A myslím, že tato ctnost je ctností křesťanského původu, že pochází z křesťanské vnímavosti. Konec konců Adam Smith sám studoval na kazatele evangelia a právě tak se dostal k problému, jak pomoci chudým. A z tohoto uvažování jak pomoci chudým, vytvořil svůj ekonomický systém, který měl pomoci chudým, aby se dostali z chudoby.“ Michael Novak. 2001. Z rozhovoru s profesorem Novakem. In. Schwarz, Jiří (ed.): Křesťanský ekonom a filosof Michael Novak, str. 77.

¹⁵ Citované v Hayek, Friedrich A. 1994. Právo, zákonodárství a svoboda, str. 41.

keď sa sústreďujú väčšinou na poznatky katallaxie (vedy), kondenzované v jeho *Základoch filozofie práva*.

Z takejto charakteristiky jasne plynie, že Hegel a jeho filozofický systém je veľmi vhodný kandidát na využitie pre účel definitívneho metodologického ukotvenia katallaxie (vedy) v Smithovej neviditeľnej ruke trhu. Takéto tvrdenie však so sebou prináša niekoľko problémov. Jednak, využiť Hegela, jeho systém, pre konečný cieľ (čiže pre iný než cieľ než pre filozofa najvyšší: samoúčelné filozofické poznanie)¹⁶ sa môže zdať byť v rozpore s Hegelovými ambíciami. To však je možné zmiesť zo stola už tým, že Hegel odlišuje filozofiu a jej dejiny od iných disciplín, napríklad aj od špeciálnych vied, pričom však nekladie ostatné vedy ako úplne iné či cudzie vlastnej filozofii, ale integruje ich metodológiu do svojej filozofie: „Co do své metody předpokládají vědy logiku a vůbec zákony a zásady myšlení.“¹⁷ Tento môj pokus zakotviť katallaxiu (vedu) definitívne v neviditeľnej ruke trhu skrze Hegelov systém je teda odôvodnený, zatiaľ však len v tom bode, že súčasťou Hegelovho systému bol pokus o definitívne metodologické ukotvenie všetkých vied.¹⁸ Ešte je potrebné predbežne zdôvodniť moju snahu definitívne metodologicky zakotviť katallaxiu (vedu) skrze Hegelov systém práve v Smithovej neviditeľnej ruke trhu.

To je predbežne jednoduché už aj preto, že Smith, rovnako ako Hegel, používal teoreticko-historickú metódu – Smith aj vo svojich filozofických dielach a aj v *Bohatstve národov*, Hegel iba vo filozofických dielach, keďže bol čistý filozof (čo však zároveň v jeho

¹⁶ Hegel charakterizuje onto-teologický základ (podľa neho skutočná filozofia je skutočnou teológiou) ako najvyšší a jediný účel – samoúčel - svojej filozofie takto: „Filosofové jsou přitom Pánu bližší než ti, kdo se živi pouhými droby ducha; čtou a píší tato vládní nařízení přímo v originálu, jsou povoláni být spoluautory. Filosofové jsou zasvěcenci, kteří jsou při prudkém vznechání přítomni v nejvnitřnější svatyni a podílejí se na něm; ostatní mají svůj zvláštní zájem: toto vládařství, toto bohatství, tuto dívku.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1974. *Dějiny filosofie III*, str. 66.

¹⁷ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1961. *Dějiny filosofie I*, str. 83.

¹⁸ Hegelov systém priťahuje stále pozornosť aj vo filozofii samotnej. Benyovszky, vychádzajúc zo stavu filozofie po Nietzsche, hľadá v Hegelovej filozofii možnosť systematicky ukotviť (jediný) iný začiatok filozofie – *bytie* - po istom rozchode filozofie s jej tradíciou (v Nietzsche): „Také Nietzsche vidí vyčerpaní a završení, jednotu a konec metafyziky. Vidí však metafyziku i sebe jinak než Hegel. Zde již není završující sounáležitost s tradicí, zde nepracuje žádná reflexivita, zde se lámou dějiny lidstva vedví. ... V každém případě platí: Hledáme-li „jiný“ počátek, nemůže to znamenat nějaký libovolný jiný počátek, nýbrž počátek „jiný“ jako „jedině možný jiný“, počátek jiný vůči onomu prvnímu, dějícímu se jako *metafyzika*. Tímto prvním však je *byť* jako bytí a *vůči němu* se v hledání počátku musíme nějak teoreticky zachovat. *To je základním úkolem předkládané studie*. ... Děje se jako filozofie jedna z rozhodujících podob metafyziky, podoba rozhodující v tom smyslu, že završující a rušící – podoba „dokonaná“ a v tomto smyslu „do-konalá“. Děje-li se však v této „rozhodující podobě“ metafyzika, děje se v této „rozhodující podobě“ teorie *byť* jako „jsoucnosti jsoucího“ (bytí), „přítomnosti“, a je-li naším úkolem k něčemu takovému se „teoreticky zachovat“, *můžeme* využít této podoby [čiže můžeme využít podobu Hegelovej filozofie – pozn. T. K.].“ Benyovszky, Ladislav. 1999. *Problém bytí v Hegelově filosofii – studie k dějinám bytí*, str. 10-11.

systéme znamená, že bol zároveň aj polyhistorom). Ďalej, a to je dôležitejšie, ako ukážem v kapitolách 2 a 5, Hegel preukázateľne prevzal od Smitha neviditeľnú ruku trhu ako základ katallaxie (vedy), čím bude cieľ tohto textu ospravedlnený aj historicky. Niečo také sa môže zdať v postkomunistickom prostredí ako niečo bombastické, avšak na západe sa o vplyve Smitha na Hegelovu katallaxiu (vedu) hovorí už desaťročia, paradoxne často medzi ľavicovo orientovanými autormi.¹⁹ Hegelova recepcia Smitha je na Západe tak známou témou, že dokonca existujú autori (Neocleous), ktorí krotia toto nadšenie pre hľadanie vplyvu Smitha u Hegela a poukazuje na iné zdroje Hegelovej katallaxie (vedy) než Adama Smitha.

Kvôli tomu, že postkomunistické (nielen) akademické prostredie trpí marxistickým syndrómom u Hegela (napr. historici ekonomických teórií Sojka či Holman uvádzajú Hegela len ako predchodcu či inšpirátora Marxa), uvediem v kapitole 4 aj rehabilitáciu Hegela pre liberálne zmýšľajúcich autorov.²⁰ Témou kapitoly 4 bude teda premyslenie miesta Hegela v tradícii spontánneho poriadku, ktorý sa obyčajne chronologicky znázorňuje následnosťou teoretikov Adam Smith – Carl Menger – Friedrich August von Hayek. Nezanedbateľnou súčasťou tejto kapitoly bude tiež teoretický vzťah Hegela k myšlienkam dnes uznávaných teoretikov spontánneho poriadku jeho doby – k jazykovedcovi Wilhelmovi von Humboldtovi a k právnemu vedcovi Friedrichovi Carlovi von Savignymu. Keďže ďalej Hayek vplyvom Poppera uviedol mená viacerých teoretikov v polovici 19. storočia, ktorí sa považovali za hegelovcov (prevažne pod vplyvom ľavicového prúdu mlado-hegelovcov), a ktorí zároveň v teórii dláždili cestu socializmu, uvediem voči Hayekovi ako ilustračný príklad protiargument, ktorý dôverne poznám – pravicoví starohegelovci Johann Eduard Erdmann a jemu názorovo spriaznený Heinrich Leo, ktorí v nemeckom Halle vyučovali najvýznamnejšieho slovenského hegelovca Ľudovíta Štúra - mali na Štúra taký vplyv, že tento sa stal – sprostredkované - načas pravicovým hegelovcom (neskôr Hegela vypustil zo svojho

¹⁹ To je zrejme spôsobené ich imunitou voči Popperovej kritike Hegela. Pravičiari sa zdráhajú čítať Hegela, lebo sa ho niekedy až boja čítať, vplyvom Popperovej kritiky. Veľmi príznačne tak hovorí Hayek, pod vplyvom Poppera: „Ve vzťahu k němu [k Hegelovi – pozn. T. K.] jsem vždy cítil nejenom to, co řekl jeho největší obdivovatel v Británii, že jeho filosofie byla „průzkumem myšlení natolik hlubokým, že byl z velké části nepochopitelný“ [tu Hayek cituje Poppera, jeho knihu *Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia* – pozn. T. K.], ale také to, co zakusil John Stuart Mill, jenž „zjistil přímou zkušeností ... že seznámení se s ním vede k mravní skáze čtenářova intelektu“. Proto bych vás předem měl upozornit, že neaspiruji na to, že bych rozuměl Hegelovi.“ Hayek, Friedrich A. 1995. *Kontrarevoluce vědy*, str. 198. Hayek možno spomenul Poppera ako Hegelovho najväčšieho obdivovateľa v Británii preto, že vo svojom okolí nepoznal nikoho ďalšieho, kto by sa venoval štúdiu Hegela.

²⁰ Čo sa týka veľmi vplyvnej – avšak prekvapivo slabo zdôvodnenej - Popperovej kritiky Hegela, tak jej sa budem venovať iba okrajovo v kapitole 2.3, lebo viac sa potrebujem venovať mojej vlastnej téme než neproduktívnemu deštruovaniu falošných Popperových obvinení Hegela.

myslenia). Teda existovali aj pravícovi hegelovci, a pozitívny príklad Štúra by mohol k Hegelovi nakloniť aj slovenského či českého pravícovo zameraného čitateľa.

Zavŕšením kapitoly 4 však bude stručné zhodnotenie prístupu Sciabarru, ktorého sú azda liberáli naklonení čítať a ktorý sa snaží pozitívne nadväzovať na niektoré momenty (chybou je, že iba niektoré momenty) Hegelovej filozofie vo svojich názoroch na katallaxiu (vedu). Sciabarra vidí paralely medzi Smithom, Hegelom, Marxom a Hayekom – čo sa zdá byť na prvý pohľad dosť nespojitelnou kombináciou – avšak oprávnenosť tohto prístupu spočíva v tom, že všetci títo autori používali teoreticko-historickú metódu, pričom napríklad Hayek preferoval kompozitívnu metódu kvôli jej metodologickému individualizmu a Smithovu teoreticko-historickú metódu prijal iba s istými výhradami, viediac, že bola využitá aj na údajne transcendentálne-teleologicky predurčené dejiny a štátnosť – u Marxa, a do istej miery aj u Hegela. Dá sa teda povedať, že v „liberálnom svete“ týmto textom nadväzujem na Sciabarru, ktorý hľadá adekvátne miesto Hegelovej dialektiky (avšak nie obsahu Hegelovej filozofie a preto zásadným spôsobom porušuje princíp jednoty logického a historického, jeden zo základných princípov teoreticko-historickej metódy. Sciabarra tak redukciou teoreticko-historickej metódy zlyháva v záveroch, pretože aj v nich do istej miery spája Marxa a Hayeka, čo sa mi zdá neprijateľné. Avšak aj môj prístup má svoje problémy, ako uvidíme už v kapitole 2.

Po takejto príprave a ospravedlnení Hegela ako teoretika spontánneho poriadku trhu bude v kapitole 5 nasledovať²¹ pokus o komplexnejšiu spomienku či zvnútornenie (Hegelovo *er-innerung*, ním pôvodne použité slovo ako výraz pre výklad dejín filozofie) Hegelovej katallaxie (vedy) než akú dosiahli teoretici dodnes. Zdá sa mi totiž, že mnohí teoretici, ktorí sa venovali Hegelovej katallaxii (vede), - ak nepodľahli Popperovmu kúzlu a čítali len sekundárne hegelovské zdroje - pozerali na vec prevažne z historickej stránky,²² skúmali Hegelove zdroje, jeho nepublikované texty, listy, a zápisky z prednášok (najmä o Základoch filozofie práva) a posuny medzi zápiskami z rôznych ročníkov týchto prednášok. Pritom títo autori zastávajú už iné teoretické stanovisko než Hegel (Lukács, Chamley, Avineri, Dickey, Neocleous, Min, Singer, Rothschild), alebo sa puntičkársky sústreďujú iba na historickú

²¹ Znenie tejto vety a nasledujúcich odstavcov som nezmenil ani po dopísaní kapitoly 5. Tam čitateľ pochopí, že pri písaní Úvodu som si ešte neuvedomoval, čo by znamenalo uspokojivo napísať takto v Úvode rozvrhnutú kapitolu 5, že neskôr som narazil na neprekonateľné problémy, ktoré mi zabránili napísať kapitolu 5 podľa tohto rozvrhu. Túto vetu som ponechal v pôvodnom stave, aby som dal čtenému čitateľovi šancu prejsť si tým príbehom poznania, ktorý som ja prežil pri písaní tohto textu.

²² Všeobecný odstup pravičiarov od Hegelovho systému – vplyvom Poppera - sa tu prejavil.

stránku a snažia sa (hodnotovo-neutrálne) sprítomniť historické zdroje Hegelovho myslenia, prípadne realizujú nedokonale (ne-hegelovsky) er-innerung jeho ekonomických názorov (Waszek, Cristi, Davis, Eecke, Greer, Nakano).²³ To však nebolo stanovisko Hegelovo, keďže on okrem historickej stránky svojej filozofie zdôrazňoval jej stránku teoretickú.

To Hegel vyjadril aj navonok, keďže okrem *Základov filozofie práva* napísal aj *Dejiny filozofie* a *Filozofiu dejín*. Zdá sa mi, že autori doteraz akoby podcenili Hegelov systém a odlišnosť ich teoretického prístupu od Hegelovho prístupu im nedovolila uchopiť Hegelovu katallaxiu (vedu) v jej komplexnosti, a plávajú akoby po povrchu, čerpajúc najmä zo *Základov filozofie práva* (a zo zápisov Hegelových prednášok o filozofii práva z rôznych rokov), ktoré sú pre ekonóma štandardne prvým textom, ktorý sa od Hegela číta. Preto sa mi zdá vhodnejšie pri zvnútornení, spomienke a sprítomnení (er-innerung) Hegelovej katallaxie (vedy) postupovať Hegelovým spôsobom, ukázať v jednote teoretického a historického (v *Základoch filozofie práva* ako jednote a čo sa katallaxie (vedy) týka, tak aj zavŕšenie *Dejín filozofie* a *Filozofie dejín*) dejiny proto-katallaktických (o vede) teórií od počiatku po Adama Smitha, vyvíjajúce sa z reflexie zárodočnej bunky katallaxie (trhu), čiže z del'by práce a z primitívneho obehu v domácnosti, v štátnej správe či inej v organizácii²⁴ u starovekého Xenofóna až k Smithovej a Hegelovej reflexii rozšírenej del'by práce v kruhovej štruktúre katallaxie (trhu), koordinovanej dovtedy nepoznanou neviditeľnou rukou trhu.

Ak by sa tieto tézy zdali ekonómovi príliš odt'azité, môžem použiť aj do istej miery analogickú dikciu ekonómovi bližšieho spôsobu sprítomnenia ekonomických názorov starých autorov. Známy metodológ a historik ekonomických teórií Blaug rozlišuje medzi racionálnou a historickou rekonštrukciou²⁵ myšlienok zabudnutých autorov: „Rational reconstruction makes past thinkers appear to be a bit more like us than they were; historical reconstructions

²³ Zaradenie jednotlivých autorov je len orientačné a predbežné. Prístupy sa navzájom krížia.

²⁴ „Organizáciu“ tu rozumiem Hayekov termín ako opozitum katallaxie (trhu). Organizáciou v tomto zmysle môže byť domácnosť, malé hospodárstvo, firma, či štátna správa, čiže zoskupenie ľudí v ich ekonomických činnostiach za jedným účelom, v ktorom platia pravidlá konkrétne pravidlá *thesis*. V katallaxii (trhu) sa naproti tomu sleduje vždy pluralita účelov, podľa počtu konajúcich ekonomických agentov, v ktorom platia abstraktné pravidlá – zákazy nesprávneho chovania *nomos*. Rozlíšenie organizácie a katallaxie (trhu) je pre Hayeka jednou z 3 najdôležitejších myšlienok knihy *Právo, zákonodarstvo a sloboda*: „První z nich je, že sebeutvářející nebo spontánní řád a organizace jsou dvě odlišné věci a že se jejich odlišnost váže ke dvěma různým druhům pravidel nebo zákonů, které v nich převládají.“ Hayek, Friedrich A.. 1994. *Právo, zákonodárství a svoboda*, str. 11-12.

²⁵ Analógia vždy platí len do istej miery. Blaug touto svojou terminológiou síce naznačil prioritu historických pred racionálnymi rekonštrukciami, avšak samotný termín „rekonštrukcia“ si požičal od Rortyho, ktorý nie je práve vzorovým filozofom, na ktorom by sa dalo zakladať objektívne platné poznanie – ani ekonomické.

make them out to be a little less like us than they were.”²⁶ V rámci takéhoto, nie práve presného, rozlišovania racionálnych a historických rekonštrukcií sa v tomto texte pokúšam prejsť viac k tomu, čo Blaug trochu (pre účel tohto textu) konfúzne nazýva historickou rekonštrukciou.

Môj prvý pokus o takúto komplexnú (komplexnejšiu než doterajšie pokusy) spomienku (er-innerung) Hegelovej katallaxie (vedy) bude obsahom kapitoly 5,²⁷ čím bude završený celý text tejto diplomovej práce.

Bezprostredne po Úvode bude nasledovať kapitola 2 o metodologických základoch textu a o teoretických problémoch, na ktoré narazím alebo na ktoré môžem naraziť. Bude sa v nej pojednávať o teoreticko-historickej metóde u Smitha a u Hegela a čiastočne tiež o metodológiách ďalších ekonómov po Smithovi.

Text bude teda predovšetkým o Hegelovi. O Smithovi sa bude pojednávať potiaľ, pokiaľ pôjde o rehabilitáciu katallaxie (vedy) neviditeľnej ruky trhu a o Hegelovu recepciu Smitha. Je to teda text pojednávajúci o istej kapitole dejín katallaxie (vedy), avšak text má nielen historickú, ale aj teoretickú stránku. To vyplýva už z názvu diplomovej práce, kde je na prvý pohľad prítomná historická stránka predmetu tohto textu, avšak nezaniká v ňom (v názve) teoretický moment (neviditeľná ruka ako metóda skúmania spontánneho poriadku trhu).

Cieľom textu je (a) ukázať potrebu rehabilitácie katallaxie (vedy) ako vedy o spontánnom poriadku trhu a potrebu rehabilitácie významu neviditeľnej ruky ako spontánneho poriadku trhu v tomto kontexte (najmä kapitola 3), (b) rehabilitácia Hegela v očiach pravcového čitateľa, najmä ekonóma a prenesenie dôrazu z filiácie Hegel - Marx na filiáciu Smith – Hegel (kapitola 2, ale najmä kapitola 4), (c) pokus o hegelovskú rekonštrukciu Hegelových ekonomických názorov (kapitola 2, ale najmä kapitola 5), (d) ukázať význam Hegelovho systému pre definitívne ukotvenie katallaxie (vedy) ako vedy o samoorganizujúcej a samoorganizovanej neviditeľnej ruke trhu – napríklad v kontexte toho, čo by som rád označil ako „Savignyho obrat“ v teóriách neviditeľnej ruky a zvlášť v metodológii katallaxie (vedy) – najmä v kapitole 2, ale tiež v celom texte.

²⁶ Blaug, Mark. 2001. No History of Ideas, Please, We're Economists, str. 152.

²⁷ Znovu pripomínam ctenému čitateľovi, že pri písaní kapitoly 5 som narazil na neprekonateľné problémy a obsahom kapitoly 5 bude niečo iné než tu uvádzam. Azda však čitateľ lepšie pochopí problém, na ktorý som napokon narazil, ak so mnou prejde celý text s tými ilúziami, ktoré som mal na začiatku - až k bodu, keď sa ilúzie rozplynú.

Hoci keď som si vedomý faktu, že ide o veľkú tému a že každá zo samostatných kapitol by si zaslúžila diplomovú prácu výlučne na danú tému, som presvedčený, že ide o problém, ktorý je možné zmysluplne uchopiť len ako celok, a keby som sa venoval iba časti, o to ochotnejšie by prípadný čitateľ stratil prehľad o celkovom význame časti – a to platí aj o mne. Preto budem radšej riskovať, že jednotlivé kapitoly nebudú rozpracované do presvedčivého detailu, ak z celého textu vyplynie jednotný pocit potreby a možného riešenia definitívneho ukotvenia katallaxie (vedy).

Nie som profesionálny filozof ani historik ekonomických teórií, avšak ak tento text zaujme filozofa či historika ekonomických teórií, budem považovať ciele textu za aspoň čiastočne splnené, ak takémuto teoretikovi bude po prečítaní zrejmejšie, že je potrebné pokúšať sa o rehabilitáciu katallaxie (vedy) ako vedy o spontánnom poriadku trhu. Ciele textu budem považovať za úplne splnené, ak takýto čitateľ spozná v Hegelovom uchopení Smithovej katallaxie (vedy) jediné alebo jedno z možných východísk zo súčasnej postmodernej situácie mainstreamu katallaxie (vedy).

Ak sa budem môcť v budúcnosti venovať týmto témam, vrátim sa ešte po vzore neskorých scholastikov zo salamanskej školy k pokusu o definitívne zachytenie katallaxie (vedy) v dogmatickej teológii. Fakt, že Hegelovo myslenie je v rozpore s náukou Katolíckej cirkvi,²⁸ by mal v spojení s mojou osobnou vierou implikovať moju istú ostražitosť pri písaní tohto textu. Predsa však ctenému čitateľovi ponúknem ešte isté riešenie môjho problému.

Isté riešenie tohto rozporu, ktoré zatiaľ prijímam, ponúka Pavlík, keď premýšľa o vplyve náboženstiev na vznik a reálnu platnosť katallaktických pravidiel (o trhu), mimosystémovej podmienky fungovania neviditeľnej ruky trhu. Pavlík uvádza – a do istej miery koriguje Hegela, avšak v rámci jeho systému – že nie Marx, ale Hayek stavia Hegela z hlavy na nohy. Podľa Hegela je totiž historickou a logickou nutnosťou, že kresťanstvo vyvýšilo dôstojnosť človeka a až vďaka kresťanstvu mohla filozofia dospieť k Hegelovi a svetový duch mohol dospieť ku katallaxii (trhu) v rámci hegelovského štátu. Katallaktické pravidlá tak podľa Hegela nemohlo fundovať nič iné než kresťanstvo. Podľa Hayeka je to naopak historická náhoda a je to dôsledok kultúrnej evolúcie vo sfére náboženstiev, že

²⁸ „Among Catholic philosophers who were influenced by Hegel the most prominent were Georg Hermes, and Anton Günther. Their doctrines, especially their rejection of the distinction between natural and supernatural truth, were condemned by the Church.“ Turner, W. 1910. Hegelianism. In. The Catholic Encyclopedia. New York: Robert Appleton Company. Stiahnuté 19. 8. 2009 z <http://www.newadvent.org/cathen/07192a.htm>. Ecclesiastical approbation. Nihil Obstat. June 1, 1910. Remy Lafort, S.T.D., Censor. Imprimatur. +John Cardinal Farley, Archbishop of New York.

katallaktické pravidlá fundovalo vo svete predovšetkým kresťanstvo²⁹, okrem Pavlíkom uvedeného protestantského napríklad aj katolíckeho.³⁰ Toto Hayekovo chápanie náboženstiev, aplikované na Hegela, je pre veriaceho človeka prijateľnejšie než samotné Hegelovo, keďže Pavlík tiež proti postmodernistom a ideológom konca ideológií uvádza, spolu s Fukuyamom, že keďže po Hegelovi už nastal koniec politických dejín, ďalšie dejinné aktivity môžu spočívať v práve subjektívnom prežívaní Boha u jednotlivcov.³¹

²⁹ „Pozitívny vliv náboženství na spontánní řád trhu je náhodou ve smyslu průsečíku dvou relativně oddělených autonomních vývojových linií, a nikoliv něčím, co by bylo transcendentálně-teleologicky předurčeno, jako je tomu u Hegela. Hayek rozvíjí dále myšlenku, že ta náboženství, která pozitivně sankcionují normativní řád, jenž je základem tržního systému (a tedy prosperity, vnitřního míru a též růstu populace), jsou s to zvítězit nad jinými náboženstvími, jež jim konkurují v boji o „duchovní“ přežití – přežívají totiž spolu s úspěšnými společenstvími, jejichž vítězství v materiálním boji o přežití zmíněným způsobem spoluutvářejí. ... Nevedomý „objektivní rozum“, což není nic jiného než ještě nepoznaná funkční přiměřenost pravidel tržního řádu vzhledem k růstu celospolečenské prosperity, se tudíž prosazuje skrze svůj protiklad, jímž je iracionální víra či cit, které se staví proti jiným citům a vírám. Hayek zde vlastně implicitně dospívá k témuž poznání, které vyjádřil Hegel svou metaforou „lsti rozumu“: rozum (pokud se ještě nachází ve stavu sebeodcizení čili zkonečnění) je sice slabý, avšak na druhé straně je lstivý, což se projevuje tím, že se nezjevně uskutečňuje skrze iracionalitu, v níž sice rozum jakožto chápání funkčního charakteru norem absentuje, což však znamená, že tato iracionalita je jakožto slepá vášeň o to silnější. V Hayekově evolučním pojetí je ovšem ono poznání struktur spontaneity, k němuž Hegel dospěl zejména pod vlivem A. Smitha, zbaveno všech metafyzicko-teleologických dezinterpretací a uvedeno na pravou míru. Tedy nikoliv Marx, nýbrž Hayek staví Hegela „z hlavy na nohy“.“ Pavlík, Ján. 2004. F. A. Hayek a teorie spontánního řádu, str. 721-2.

³⁰ „Sľuby treba plniť a zmluvy dôsledne zachovávať v takej miere, v akej je prijatý záväzok morálne spravodlivý. Značná časť hospodárskeho a sociálneho života závisí od hodnoty zmlúv medzi fyzickými a právnickými osobami. Také sú napríklad obchodné zmluvy o predaji a nákupe; nájomné a pracovné zmluvy. Každú zmluvu treba uzatvárať a dodržiavať s čestným úmyslom. Zmluvy podliehajú výmennej (komutatívnej) spravodlivosti, ktorá riadi výmeny medzi osobami a inštitúciami pri presnom rešpektovaní ich práv. Výmenná spravodlivosť prísne zaväzuje; vyžaduje ochranu vlastníckych práv; platenie dlžôb a plnenie slobodne uzavretých záväzkov. Bez výmennej spravodlivosti nie je možná nijaká iná forma spravodlivosti.“ 2002. Katechizmus Katolíckej cirkvi, str. 580 (články 2410 a 2411). Vo vysvetľujúcom článku 2101 k článku 2410 sa o morálnej spravodlivosti prijatého záväzku píše, že sú situácie, kedy sa človek zaväzuje voči Bohu a že tento záväzok je potrebné dodržiavať: „Pri mnohých príležitostiach sa od kresťana vyžaduje, aby urobil *prislúbenia* Bohu. ... Vernosť prislúbeniam daným Bohu je prejavom povinnej úcty voči Božej velebnosti, ako aj prejavom lásky k vernému Bohu.“ 2002. Katechizmus Katolíckej cirkvi, str. 517 (článok 2101). Ide teda o to, že naše sľuby a zmluvy v sfére katallaxie (trhu) máme konať *sub specie aeternitatis* a nie o mravné udávanie dôvodov, kedy sú zmluvné záväzky morálne zaväzujúce. Toto pravidlo je tak najhlbším katolíckym fundovaním katallaktických pravidiel (pravidiel komutatívnej spravodlivosti). Okrem komutatívnej spravodlivosti Katolícka cirkev samozrejme postuluje aj distributívnu spravodlivosť, to sa už však nie je predmetom tohto textu. Zo strany katolíckej bola táto téma predmetom článkov katechizmu, dokumentov koncilov, encyklik. Tieto dokumenty presahujú tému tohto textu a moje znalosti. Sekundárnu literatúru (Michael Novak o dnešnej teológii, Alejandro Chauen o scholastikoch) je možné považovať predbežne len za interpretačnú a nie za záväznú pre katolíka. Zo strany ekonómov sa Hayek venoval téme distributívnej spravodlivosti a nutných následkov tohto konceptu v katallaxii (trhu) v knihe *Právo, zákonodarstvo a sloboda*.

³¹ „Fukuyamův „konec dějin“ lze tudíž interpretovat jako konec zvráceného a falešného pojetí dějin, které představou dalšího dějinného překonání abstraktně-formálního řádu trhu a liberální demokracie maskuje touhu po bezdějinnosti [čiže po istom druhu socializmu – pozn. T. K.] a snahu o její nastolení. Zastánci tohoto zvráceného pojetí nedovedou pochopit, že lidská dějinnost se nemusí nutně realizovat v politicko-státotvorných aktivitách; věrni tomuto etatismu (jenž korení v aristotelském pojetí ZOON POLITIKON) nechtějí připustit, že sféra individuálních hodnotových orientací (zahrnující i státem nezprostředkovaný a v politice se neprojevující vztah individua k náboženskému či estetickému absolutnu) poskytuje dostatečný prostor pro „post-politickou“ podobu lidských dějinných aktivit.“ Pavlík, Ján. 2004. F. A. Hayek a teorie spontánního řádu, str. 804.

Zatiaľ sa však držím svojho remesla, nevenujem sa teológii, a úplne súhlasím s Rothbardom keď píše, že ekonóm by mal byť najprv ekonómom a až potom by sa mal pokúšať o presah do ostatných disciplín: „Rostoucí uvedomění si této fragmentovanosti vedlo v poslední době k pokusům o vytvoření vágních „interdisciplinárních“ oborů se všemi ostatními „společenskými vědami“. Zmatení ještě pokročilo, když do ekonomie začaly pronikat různé jiné disciplíny. Ekonomické poznatky se však do ostatních disciplín nešíří. Každopádně je poněkud odvážné pokoušet se integrovat ekonomii s ostatními vědami, dokud není dotvořena *samotná* ekonomie. Až poté se ukáže náležité místo ekonomie mezi ostatními disciplínami. ... Znalosti prý rostou tak rychle, že žádný člověk je nemůže všechny obsáhnout. Ekonomové by ale stále měli znát ekonomii – základní principy své vědy.“³² Ja ako študent katallaxie (vedy) a čiastočne aj filozofie, by som mal so zavŕšením štúdia zvládnuť aspoň v základnej miere presah katallaxie (vedy) a filozofie a aj preto sa v tomto texte venujem základnému problému našej vedy, v ostrom protiklade so zrelativizovanou a relativizujúcou ekonómiou hlavného prúdu. Teológia bude prípadne nasledovať niekedy oveľa neskôr. To, že ako katolík nie som s mojím riešením tejto témy skrz-naskrz stotožnený, by malo okrem môjho istého odstupu od témy a od môjho riešenia jej problému aj moju väčšiu objektívnosť pri písaní než by tomu bolo v opačnom prípade.

2 Metodológia katallaxie (vedy) podľa Smitha a Hegela a riziká plynúce z jej nesprávneho pochopenia

2.1 Smith, Hegel a metóda

Cieľom tejto kapitoly je jednak kondenzovane predniesť metodologické základy práce, s ktorými však na druhej strane súvisia isté riziká, ktorým v texte čelím, a ktorých zvládnutie môže byť rozhodujúce pre dosiahnutie v úvode špecifikovaných cieľov.³³

³² Rothbard, Murray N.. 2005. Zásady ekonomie, str. xiv.

³³ Neúmerný rozsah tejto kapitoly je spôsobený tým, že potom, čo som si uvedomil, že niektoré neskoršie kapitoly nebudem schopný dokončiť ani tak, že by to bol ucelený text, snažil som sa presunúť do tejto kapitoly časti textu, ktoré mali byť súčasťou iných kapitol. Rozsah tejto kapitoly som neúmerne rozšíril vtedy, keď som chcel presunúť dôraz z neskorších a azda naozaj slabších kapitol na túto metodologickú. S tým, ako mi táto kapitola rástla rozsahom, som však narazil na ten istý problém, čo v „praktických“ kapitolách, že nie som schopný dokončiť k svojej spokojnosti ani túto kapitolu 2. Uvedomil som si, že moja neschopnosť ukázať v praxi (v dejinách katallaxie (vedy)) na ilustráciách konkrétnych ekonómov (pokúsil som sa identifikovať uchovávané zrušenie Cantillona v Smithovi a neskoršie Mengerovo spresnenie Smithových poznatkov po konci dejín katallaxie (vedy) - po Smithovi) spôsob uchovávaného zrušenia (aufhebung) skorších autorov

Tento text je svojou podstatou podvojne textom metodologickým a textom historickým. Znázorňuje to už názov textu, pretože neviditeľná ruka je jednak teória, ktorá má svoje (výsostné) miesto v dejinách ekonomických teórií (a v dejinách filozofie) a jednak je teóriou, čiže metódou, spôsobom, akým je možné uchopiť katallaxiu (trh) – prinajmenšom Hayek to tak vidí a pochopiteľne tu vo veľkej miere čerpám z Hayeka. Kvôli tomu, že sa čitateľovi môže zdať takýto predpoklad (Hayekova interpretácia neviditeľnej ruky ako spontánneho poriadku) neprijateľný, zaradil som do diplomovej práce kapitolu 3, kde sa snažím tento postoj ospravedlniť.

Zastávam tu však aj Hegelovu kritiku Kantovho postoja, ktorý predtým, než v *Kritike čistého rozumu* začal skúmať, snažil sa nastaviť hranice rozumu. Domnievam sa, že hranice rozumu a poznania možno nájsť skrze Hayekov dôkaz absolútnej nemožnosti detailnej explanácie ľudského mozgu ľudským mozgom v jeho knihe *Sensory order* (a v istom zmysle tak spochybniť základnú tézu Hegela, že rozum a jeho pojmajúce poznanie je nekonečné), nie však pred prevedením začatím poznávania samotného ako tomu bolo u Kanta.

Teoretik sa najprv musí zoznámiť s predmetom skúmania, a až potom môže pochopiť, aká je adekvátna metóda skúmania (napr. spolu s Hayekom vylúčiť scientizmus zo spoločenských vied). Taká je aj moja vlastná skúsenosť pri písaní tohto textu. Túto kapitolu

v Smithovi (ktorého metodologický vzor som hľadal v trojitom uchováujúcom zrušení Smitha v Hegelovi), plynie z môjho nedostatočného pochopenia metódy uchováujúceho zrušenia skorších autorov v Hegelovi, čiže aj Smitha (to je predmetom kapitoly 2.1) – alebo v opačnom prípade by moja neschopnosť adekvátne použiť metódu uchováujúceho zrušenia na dejiny katallaxie (vedy) implikovala neadekvátnosť použitia tejto metódy na systematizovanie dejín ekonomických teórií a to by bolo fatálnym neúspechom celého tohto textu. V tom okamihu (pri písaní o Mengerovi v kapitole 2.1 – túto časť kapitoly 2 som písal ako predposlednú časť celého textu vôbec – pred kapitolou 5.), keď som si uvedomil nedostatočnosť svojho chápania Smithovej a Hegelovej metodológie, bola už táto kapitola 2 rozsiahla takto, ako ju vidíte teraz. Vtedy som totiž rezignoval na ďalšiu snahu lepšie pochopiť Smithovu a Hegelovu metódu (tá sa dovtedy prejavovala neúmerňovaním kapitoly) a uvedomil som si, že tento text je len prvou verziou takého textu, ktorý by plne uspokojil ambície formulované v Úvode. Čo sa týka neúmerňovaného rozsahu tejto kapitoly, je spôsobený aj zahrnutím mnohých historických exkurzov (Savigny, Menger, Marshall), ktoré by svojou logikou mali byť skôr súčasťou napríklad kapitoly 4. Tiež som do tejto kapitoly zahrnul zmienku o charaktere Popperovej kritiky Hegela, ktorá by sa svojim historickým charakterom opäť hodila zrejme do kapitoly 4, k Hayekovi. Rozhodol som sa však inak, lebo v tom prípade by som musel komplexnejšie pojednať o Popperovej kritike, čo by bolo poprvé neproduktívne vyvracanie už dávno vyvráteného (a nikdy nepotvrdeného), podruhé mi na takú kritiku nezvyšil čas a po tretie by som sa musel venovať aj komplexnej kritike Hayekovho prístupu k Hegelovi, na čo mi tiež nezvyšil čas. To by ma však viedlo k tomu, aby som sa venoval názorom na Hegela u všetkých dotknutých liberálov (napr. u Euckena, na ktorého mi tiež nezvyšil čas), nielen u teoretikov spontánneho poriadku (Popper bol teoretikom spontánneho poriadku). Kapitolu teda nechávam v pôvodnom stave a cteného čitateľa prosím o trpezlivosť pri početných odbočkách, ktorými som si triedil moje vlastné myšlienky o metodológii Smitha a Hegela a o možnosti ich uplatnenia na systematické dejiny ekonomických teórií, o ktorých význam – ak by boli napísané – sa zmieňujem v kapitole 5.

som písal až nakoniec,³⁴ pretože až po spoznaní dejín teórie neviditeľnej ruky som širšie pochopil metodologické problémy, ktoré sú s predmetom tohto textu spojené.

Čo sa mi na začiatku zdalo byť mojím náhodným, ilustračným výberom „odvetvových“ teórií spontánneho poriadku (jazyk a Humboldt, právo a Savigny), považujem dnes za bytostne dôležité okamihy vo formovaní teórií spontánnych poriadkov rôznych druhov, a že bez týchto dejín je takmer nemožné spoznať význam Smithovej teórie neviditeľnej ruky v katallaxii (vede), filozofii a v ostatných vedách a tiež by inak nebolo možné pochopiť úlohu, ktorú zohral Hegel v tomto vývoji vied. Aj keď sa čitateľovi môže zdať, že historické pasáže textu sú neadekvátne rozsiahle (a odbiehajúce od témy), ich význam pre túto metodologickú kapitolu je rozhodujúci a žiadna kapitola z dejín teórie neviditeľnej ruky trhu nie je v tomto zmysle nadbytočná. Je mi jasné, že pri takomto chápaní nemôžem striktné dodržať jednotu teoretického a historického (teórií spontánneho poriadku), čo je však problém, na ktorý narazil aj Hegel.

Keďže je tento text bytostne tiež metodologickým textom, táto kapitola môže byť tiež nanajvýš ak zozbieraním metodologických poznatkov obsiahnutých v ďalších kapitolách. Myslím, že takéto opakovanie nebude zbytočné, pretože sa tak ukáže jednota celého textu, o ktorú mi ide predovšetkým.

2.1.1 Hegel, kumulativizmus vied a ich závislosť i možný vplyv na filozofiu

Hegela možno považovať za významného metodológa vied vôbec, konkrétnejšie ide o predstaviteľa tzv. kumulativizmu. Hegel nás však najprv upozorní na ťažkosti spojené s dejinami a metódou vied, ktoré majú isté podobnosti a isté odlišnosti od dejín filozofie: „musíme rozlišovať medzi dejinami vnějších osudů určitého náboženství nebo určité vědy a mezi dejinami takovýchto předmětů samých.“³⁵ Kumulativizmus u vied súvisí s ich odlišnosťou od filozofie. Tá spočíva v tom, že „jiné vědní odbory mají ovšem také dějiny svého obsahu. Dějiny těchto věd v sobě zahrnují jednu část, jež ukazuje na změny obsahu, na to, jak dříve platné poučky ztrácejí platnost. Jenže veliká, a snad hlavní část obsahu je takového rázu, že se uchovává; a to nové, co vzniká, není změnou dřívějšího základu, nýbrž pouze dodatkem k němu, jeho rozmnožením. Tyto vědy se rozvíjejí cestou přiřazování.

³⁴ Týka sa to celek kapitoly 2, ale najmä kapitoly 2.1. Po nej som písal už iba kapitolu 5.

³⁵ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1961. Dějiny filosofie I, str. 48.

V rozvoji mineralogie, botaniky atd. se ovšem opravuje mnohé o tom, čo predchádzalo; ale z najväčšej časti zostáva obsah tých a obohacuje sa novými prvkami, aniž sa tým sám mení. U vedy, akou je matematika, majú dejiny obsahu výlučne len potěšitelnou úlohu vyprávět o nových poznatkách; a např. o elementární geometrii v tom rozsahu, jak ji podal Eukleidés, můžeme říci, že od těch dob již dějiny nemá.³⁶ Hegelove príklady a analógie pomáhali jeho študentom v pochopení ťažkej filozofickej problematiky a môžu pomôcť aj nám v pochopení jeho metodológie vied, špeciálne katallaxie (vedy). Preto uvádzam Hegelove výroky radšej rozsiahlejšie než úsporne. Hegel tu povedal o metodológii vied všeobecne, dve veci, že sa v nich prejavuje kumulativizmus, a jednak to, že ich obsah má históriu, ich dejiny niekde môžu skončiť, tak ako napríklad u ním tu uvádzanej matematiky.

Ak však sa však môže uzatvoriť história obsahu niektorej vedy, musí u Hegela niekde aj začať, pretože v jeho systéme filozofie a všetkého poznania mala platiť jednota logického a historického. To, čo je logické – začiatok vedy, muselo mať aj historický korelát.

A veda má aj svoj predpoklad – filozofiu: „Co se týče speciálních vědních oborů, je poznání a myšlení jejich živlem právě tak, jako je živlem filosofie; jejich předměty jsou však především konečné předměty a to, co se jeví. Souhrn znalostí takového obsahu se sám sebou vylučuje z filosofie; filosofii nejde ani o tento obsah ani o takovou formu. I pokud jsou to systematické vědy, i pokud obsahují obecné zásady a zákony a vycházejí z nich, zabývají se omezeným okruhem předmětů. Poslední důvody a právě tak předměty samy jsou v těchto vědách předpokladem; za pramen, z něhož jsou čerpány, se tu považuje vnější zkušenost či pocity srdce, přirozený či kultivovaný smysl pro právo a povinnost. Co do své metody předpokládají vědy logiku a vůbec zákony a zásady myšlení.“³⁷ Ak však takto chápeme filozofiu v úlohe metodológie vedy, musíme tiež pochopiť, že filozofia nie je na začiatku vedy už hotová, ale že sama filozofia sa vyvíja a tak limituje možnosti poznania v iných vedách. Na druhej strane však Hegel pripúšťa, že filozofia niekedy čerpá z dobových vedeckých poznatkov námety pre univerzálne, čiže filozofické metódy skúmania. To je vlastne aj prípad Hegelovho prijatia Smithovej teoreticko-historickej metódy v katallaxii (vede).³⁸

³⁶ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1961. Dějiny filosofie I, str. 49-50.

³⁷ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1961. Dějiny filosofie I, str. 83.

³⁸ Smith síce použil teoreticko-historickú metódu aj v ďalších svojich dielach (napr. v *Teórii mravných citov*), avšak prípadné vplyvy *Teórie mravných citov* na Hegela nie sú témou tohto textu.

2.1.2 Paralelnosť dejín katallaxie (vedy) a dejín filozofie u Hegela

Každopádne, Hegel zastával názor, že žiadna filozofia nepredbieha svoju dobu a je teda v rámci jeho filozofie dobovo podmienená, čo implikuje, že možnosti pravdivého poznania vo vedách sú – avšak len do konca dejín týchto vied – dobovo podmienené (avšak to si uvedomí až Hegel, vedci počas dejinnosti týchto vied si neuvedomovali svoju dobovú podmienenosť). Hegel to vyjadril svojím známym príkladom Minervinej sovy v úvode k *Základom filozofie práva*: „Abych ještě dodal něco o *poučování* jaký má svět být – tak k tomu stejně přichází filosofie vždy příliš pozdě. Jako *myšlenka* o světě se objevuje teprve v době, kdy už skutečnost dokončila svůj proces tvoření a završila se. To, co učí pojdem, ukazují nutně rovněž dějiny, že teprve ve zralosti skutečnosti se proti reálnu objevuje ideálně, a to si tentýž svět, uchopený v jeho substanti, buduje v podobě intelektuální říše. Jestliže filosofie maluje svou šed' šedě, pak zestárla jedna podoba života a šedou šedí ji nelze omladit, nýbrž jen poznat; Minervina sova začíná létat teprve za soumraku.“³⁹

Avšak dejinné podoby filozofie, odrážajúce svoju dobu sú nutne viaceré a existuje medzi nimi (u Hegela) nutná následnosť a prísny spôsob prechodu k vyššiemu dejinnému stupňu.

V dejinách katallaxie (vedy) to napríklad znamená, že tak ako dejiny (staroveké Grécko) nemohli ustrnúť v štádiu POLIS mestského štátu, tak nemohla ustrnúť filozofia v gréckej filozofii a tak nemohla proto-katallaxia (veda) ustrnúť v teoretickom uchopení Hayekovej ekonomiky (v protiklade ku katallaxii (trhu)), v Xenofónovej OIKOS, ekonomike domácnosti, malom domácom hospodárstve či ekonomike štátneho sektoru. Už tu, na začiatku, nájdeme názory na deľbu práce v uzatvorenej ekonomike, a istú cirkuláciu v ekonomike.⁴⁰ Takou ekonomikou je aj každá firma, a teda aj Smithova špendlíková manufaktúra, ktorou začína Smithova Biblia každého ekonóma, ktorá je vlastne aj vyjadrením jednoty dnešných princípov ontogenézy a fylogenézy, teoreticko-historickou rekonštrukciou dejín katallaxie (trhu) a dejín katallaxie (vedy). Preto datujeme začiatky proto-katallaxie (vedy) ku Xenofónovi, pretože od neho nasledoval nutný rad foriem (ekonomických teórií), ktoré všetky pretendovali na vlastnenie celej pravdy o katallaxii (trhu), avšak neskoršie objavy určili ich adekvátne miesto v celku – patrí im obmedzené miesto a nie sú celkom

³⁹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filozofie práva*, str. 32.

⁴⁰ Ide tu o Hayekovo použitie slova ekonomika.

katallaxie (vedy) samotným. Nutným koncom katallaxie (vedy) potom je pozitívne a nereduktívne, čiže pravdivé uchopenie celku katallaxie (trhu) v Smithovej katallaxii (vede), kde má napríklad deľba práce v ekonomike (v Hayekovom zmysle ako protikladu katallaxie (trhu)) iba určité miesto.

Dá sa teda povedať, že s istou nadsádzkou môžeme u Smitha nájsť neskoršie Hegelovo *aufhebung* (uchovávať zrušenie) protikladov. Nie som si istý, či u Smitha a v katallaxii absolútne platí toto uchovávať zrušenie predchádzajúcich protikladov (napr. merkantilizmus a fyziokrati). Je však isté, že u Hegela a v jeho chápaní dejín filozofie to platí absolútne: je istý začiatok, ktorý nutne musel nastať (Parmenides a jeho tvrdenie, že pravda je celok), z ktorého nasledoval nutný rad filozofií, z ktorých každá pretendovala na celú pravdu a vymedzovala sa voči predchádzajúcim, ktoré však nemohli pokračovať do nekončena a niekde museli skončiť a musela sa tak potvrdiť pôvodne nerozvinuté, avšak pravdivé tvrdenie Parmenida – ide tu o zárodočnú bunku, konštitutívny prvok teoreticko-historickej metódy.

Až Hegel objavil racionalitu v tomto 2500 rokov trvajúcim snažení stoviek najznámejších filozofov, že každý z tých systémov mal časť pravdy, a celá pravda (čiže potvrdenie pôvodného Parmenidovho tvrdenia) je až Hegelova filozofia, ktorá je teda posledným filozofickým systémom, ktorý už nemožno prekonať.⁴¹ Pritom jeho filozofia nie je ničím násilným, je v istom zmysle spontánna, lebo Hegel vlastne nepridal k filozofii nič, čo by v nej už nebolo pred ním, iba v nej objavil systém a zachytil ho. Je pozoruhodné, že Smith je často obviňovaný (napr. Schumpeterom), že nebol originálny, že v *Bohatstve národov* nebola žiadna nová myšlienka. A to je práve cťou Smitha, že nepridával násilne nič, že iba spravil to posledné - zachytil to, čo už existovalo v ekonomických teóriách pred ním, poprel v nich ich neadekvátne vyjadrenie a obmedzenosť na jeden sektor (u merkantilistov priemysel a u fyziokratov poľnohospodárstvo), urobil v tom systém svojou neviditeľnou rukou a tak urobil bodku za historickým hľadaním predmetu a metódy katallaxie (vedy).⁴²

⁴¹ Pri tomto výroku si uvedomme, že Hegel bol panteista, a že jeho filozofia teda bola zároveň onto-teológiou, preto sa tu spomína panteistický boh – na začiatku dejín filozofie ako nerozvinutý celok a na konci ako rozvinutý celok: „Môžeme-li tedy výchozí bod dějin filosofie vyjádřit tak, že bůh je pojímán jako bezprostřední ještě nerozvinutá obecnost, pak je jejích cílem pojmouti absolutno jako ducha, což je umožněno dvouapůltisíciletou prací světového ducha, předtím nehybného. Tento cíl dějin filosofie je stanoviskem naší doby. Proto je pro nás lehké, abychom ukazovali na nedostatky jednoho určení, a tím abychom postupovali k druhému určení; ale v průběhu dějin filosofie to bylo obtížné.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1961. *Dějiny filosofie I*, str. 120.

⁴² Je tu istá analógia s Hegelovým usporiadaním štátu. Monarcha bol v Hegelovom štáte bodkou nad písmenom „i“, zavŕšením systému. Aby som pridal ďalšiu analógiu, tak kdesi som čítal, že študenti spravili 17. novembra

Zrodenie proto-katallaxie (vedy) teda nachádzame u Xenofóna, a takto redukovaná, a preto proto-katallaxia (veda) zotrvala až do vyvrcholenia stredoveku, kedy sa podľa Hegela v pôsobení kresťanstva (v istej kontinuite na staroveký Rím – reálny skepticizmus, ktorý bol iba sumou atómov – rímskych občanov; nezostalo tam už nič z mravného celku gréckej POLIS) objavil princíp nekonečnosti individua, dôstojnosti človeka, stvoreného na obraz Boží. Vtedy sa postupne začal lámať výlučný pohľad na ekonomiku, a neskorí scholastici spolu s Íbn Chaldúnom objavili niektoré rysy modernej katallaxie (trhu), keďže už dokázali pozeráť na svet aj skrze človeka – bolo to prvýkrát, čo začínalo dochádzať nielen k hegelovského sprostredkovania jednotlivého všeobecným (grécka POLIS), ale aj všeobecného jednotlivým a tu sú semienka, z ktorých neskôr vyrástol ontologický a metodologický individualizmus (podľa Hegela nutne súvisiaci s protestantizmom), a neskôr, skrze prirodzenoprávnych teoretikov sa zrodil aj liberalizmus. U neskorých scholastikov a Íbn Chaldúna však ešte išlo o heteronómne uchopenie niektorých rysov katallaxie (trhu), keďže nimi objavené zákony vo sfére prirodzenosti boli držané a podmienené večným Božím zákonom⁴³ – to vtedy (hegelovsky) platilo aj pre filozofiu samotnú – platilo heslo *philosophia est ancilla theologiae*. Analogická stredoveká situácia proto-katallaxie (vedy) a filozofie je pekným príkladom paralelných dejín katallaxie (vedy) a filozofie.

Hegel považoval katallaxiu (vedu) za modernú vedu, čiže za vedu spojenú s novovekom. Až vtedy, keď jednotlivec nebol konečne chápaný výlučne ako súčasť kolektívu, ale aj ako jednotlivec (to vidíme v Hegelovom pojmovom prechode od rodiny k občianskej spoločnosti: najprv sa snúbenci vezmú, majú deti a tvoria rodinu. Neskôr deti rodinu opúšťajú a vstupujú prácou do občianskej spoločnosti – a zase tvoria ďalšie rodiny – ide o nekonečné opakovanie), až potom mohla podľa Hegela vystúpiť katallaxia (veda), medzi ostatnými vedami. Hegel považoval deľbu práce za hlavnú charakteristiku katallaxie (vedy), čo zodpovedá jej miestu v *Bohatstve národov*. Je to navonok jednotiaci princíp, ktorý je však zvnútra vedený neviditeľnou rukou trhu – ktorú v katallaxii (trhu) Hegel tiež identifikoval. Avšak Smith je až zavŕšením snáh predchádzajúcich škôl – merkantilizmu a fyziokratov, ktorí chápali možnosť vzrastu bohatstva a deľbu práce iba reduktívne (skrze zlato a striebro u merkantilistov, skrze poľnohospodárstvo u Cantillona a fyziokratov),

1989 na Národnej triede bodku za socializmom, k čomu bolo dodané, že si študenti nemôžu namýšľať, že dosiahli viac: spravili iba túto bodku za systémom, ktorý sa už predtým sám rozpadol.

⁴³ Porovnaj s Chaufen, Alejandro. 2003. Faith and liberty. The economic thought of the late Scholastics, str. 26.

navyše často len normatívne (fyziokrati zastávali prirodzenoprávnu teóriu). Až u Smitha vidíme pozitívnu a nereduktívnu analýzu fungovania neviditeľnej ruky i jej vonkajšieho prejavu – deľby práce jednak v ekonomike, ktorá však prechádza do katallaxie (trhu), a spätne podmieňuje začiatok kruhu (manufaktúru, firmu, ekonomiku) v rozšírenej miere. Tým sú podľa Hegela definitívne postavené základy katallaxie (trhu), hoci jednotlivé koncepty ešte môžu byť ďalej rozpracované či špecifikované.

Ak som hovoril o istých rozdieloch medzi metódou filozofie a metódou katallaxie (vedy), zmienim sa aj o istých analógiách, ktoré ma vedú k názoru, že Hegelovu metódu uchováajúceho zrušenia protikladov v dejinách filozofie možno použiť na dejiny ekonomických teórií. Poprvé, katallaxia (veda) od začiatku veľmi úzko súvisela s vedou o štáte a vieme, že podľa Hegela je filozofia svojou dobou zachytenou v myšlienkach. Keď sa tu hovorí o „svojej dobe“, myslí sa tu u Hegela predovšetkým mravný celok štátu a ten predsa je v nejakom súvise s dobovou predstavou proto-katallaxie (vedy) o katallaxii (trhu): „Určitá forma filozofie tedy existuje súčasne s určitou formou národů, mezi nimiž vystupuje, s jejich ústavou a vládní formou, s jejich mravností, s jejich společenským životem, s jejich dovednostmi a zvyklostmi, s jejich pokusy a pracemi v umění a vědě, s jejich náboženstvími, válečnými osudy a vůbec vnějšími vztahy, se zánikem států, v nichž se stal tento určitý princip platný, a se vznikem a rozvojem nových států, v nichž vzniká a rozvíjí se vyšší princip.“⁴⁴ V tomto zmysle je katallaxia (veda) inou vedou než matematika, lebo na matematike primárne nezávisí spôsob usporiadania štátu.

Preto sú do istej miery dejiny ekonomických teórií a dejiny filozofie časovo paralelné a preto možno vysledovať Hegelovu katallaxiu (vedu) v jeho *Dejinách filozofie*, pričom vývoj katallaktického (o trhu) a politického náprotivku vykladá vo *Filozofii dejín* a dejinne vrcholné predstavenie katallaxie (vedy), spolu s právom a vedou o štáte predstavuje v knihe *Základy filozofie práva*. Všetky tieto knihy samozrejme rastú z jeho *Encyklopédie filozofických vied*, ktorých súčasťou je *Logika*, *Prírodná filozofia*, a až nakoniec *Filozofia ducha*, ktorej súčasťou sú tri najprv menované knihy, ktoré tu predovšetkým preberáme. Pre úplnosť dodám, že konštitúcia človeka, najmä jeho sebauvedomenia, ktoré sú podmienkou vzniku ľudských dejín, politických útvarov, filozofie a vied, je *Fenomenológia ducha*, ktorej obsah sa čiastočne prekrýva s tromi knihami, ktoré nás tu zaujímajú predovšetkým.

⁴⁴ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1961. *Dějiny filosofie I*, str. 80-81.

2.1.3 Koniec dejín katallaxie (vedy) u Smitha a teoretická história katallaxie (vedy a trhu) podľa Smitha

Vplyv Adama Smitha na definíciu katallaxie (vedy) bol skutočne mimoriadny. Je pozoruhodné, že ešte v roku 1929 (čiže ešte 3 roky pred formulovaním alokačnej definície u Lionela Robbinsa), vyše 150 rokov po vydaní *Bohatstva národov*, ukončil Hayekov učiteľ Edwin Cannan (ktorý ho ovplyvnil napr. v záujme o Cantillona)⁴⁵ v prehľade súdobej katallaxie (vedy) svoj stručný prehľad dejín ekonomických teórií Adamom Smithom: „Though economists later than Smith often inadvertently fell back into the old conception of the wealth of society consisting of an accumulation of things existing at one and the same point of time, we may take it that from 1776 such an accumulation was recognised as merely a means to an end, the end being the provision of a continuous supply of the "necessaries and conveniences of life." "Annual produce," "real revenue," or "income," appears as the end of economic endeavour and the principal subject-matter of general economic theory.“⁴⁶ Oproti Smithovi Robbinsova alokačná definícia katallaxie (vedy) má ešte len takmer 80 rokov, a ako ukázal napríklad James Buchanan, Robbinsova definícia so sebou prináša katallaxii (vede) aj nemalé problémy (napríklad implikuje to, že alokačný „problém“ má nielen jednotlivca, ale aj ekonomika v Hayekovom chápaní).

To, že Adam Smith použil v *Bohatstve národov* teoreticko-historickú metódu, je nepochybné. Po vysvetlení genézy katallaxie (trhu) z jej zárodočnej bunky – kapitalistickej manufaktúry nasleduje vysvetlenie logického historického vývoja (štádiá) katallaxie (trhu): „Je to tedy přirozený běh věcí, že každá rozvíjející se společnost dává většinu kapitálu na zemědělství, pak na řemesla a manufaktury a až nakonec na zahraniční obchod. Toto pořadí je tak naprosto přirozené, že je do jistého stupně zachovávala, jak se domnívám, každá společnost, která měla nějaké území. Dříve než mohla být založena nějaká významnější města, musela být obdělána část její půdy, a dříve než tato města mohla vůbec pomyslit na zahraniční obchod, musela mít jakousi neumělou řemeslnou výrobu. Ale ačkoli tento přirozený postup musel být do jisté míry vlastní každé takové společnosti, ve všech novodobých státech Evropy byl v mnohém směru docela převrácen.“⁴⁷ Smith tento do istej

⁴⁵ Edwin Cannan je však známy – a to je aj jeho hlavný význam pre Hayeka – najmä svojím vydaním *Bohatstva národov* a skvelým predhovorom k nemu.

⁴⁶ Cannan, Edwin. 1964. A review of economic theory, str. 36.

⁴⁷ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 334-5.

miery prevrátený vývoj neinterpretuje ako poprenie svojej teórie, ale naopak ako jej potvrdenie.

Takáto proti prirodzenému pôsobeniu smerujúca intervencionistická hospodárska politika je totiž u Smitha nutným (toto slovo muselo na Hegela veľmi zapôsobiť, keďže vieme, že inak bol Smith opatrný pri používaní absolútnych katallaktických (o vede) zákonov) dôsledkom pôvodnejšieho spôsobu vlády, a že tento spôsob vlády pretrval aj v neskorších časoch (teda aj za Smithovho života). Absolutistickí vládcovia nadobudli pocit – potom, čo sa začal zdola rozrušovať (mestské slobody) absolutizmus a keď mestské štáty dosahovali dovtedy bezprecedentný rast –, že rast je možný. V žiadnom prípade si však neboli ochotní pripustiť – spolu s obchodníkmi, merkantilistami, v ktorých hlavách vznikla myšlienka merkantilizmu – že by bolo možné dosiahnuť rast uvoľnením hospodárskej slobody. Ulakomili sa na zlato. Merkantilizmus tak bol podľa Smitha nutným logickým dôsledkom historického politického a hospodárskeho vývoja v Európe: „Do tohoto prevráteného poriadku byly ony státy nutně vehnány zvyky a obyčeji, které vznikly z povahy původního způsobu vlády a které se udržely i tehdy, když se onen způsob vlády značně změnil.“⁴⁸

Čo sa týka vzniku katallaktických (o vede) teórií, dobovo podmienené sústavy politickej ekonómie (dnes by sme povedali: školy ekonómie) boli dva: merkantilizmus a fyziokratizmus: „vedl rozdiľný rúst blahobytu v rúzných dobách a u rúzných národů ke vzniku dvojího učení politické ekonomie. Jedno se může nazvat učením obchodním, druhé zemědělským.“⁴⁹

Čo sa týka fyziokratov, Smith vysvetľuje ich dobovú podmienenosť ako odmietavú reakciu na merkantilistickú politiku Colberta: „Chceš-li narovnat prut příliš ohnutý k jedné straně,“ praví prísloví, „musíš jej právě tolik ohnout na druhou stranu.“ Poučkou vzatou z tohto prísloví se asi řídili francouzští filosofové, kteří přišli s učením vydávajícím za jediný zdroj důchodu a bohatství země zemědělství; neboť přeceňuje-li se v Colbertově učení podnikání městské proti venkovskému, jejich učení téměř jistě první druh podnikání zase ani nedoceňuje.“⁵⁰ Dokázat nevyhnutnosť omylu predchádzajúcich autorov je kvalitatívne vyššou známkou kritiky než iba prosté dávanie argumentov do protikladu s protivníkovými argumentami. Je to možno jeden z dôvodov, pre ktorý Smith úplne zatienil svojich

⁴⁸ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 335.

⁴⁹ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 373.

⁵⁰ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 590.

predchodcov. Tí boli po ňom zbytoční, lebo všetko podstatné z merkantilistov a fyziokratov (a aj od Xenofóna) sa bolo možné dozvedieť od Smitha.⁵¹ V tomto zmysle je správny postoj J. B. Saya, ktorý tvrdil, že je možné úplne zabudnúť na autorov pred Smithom. To, že tento Smithov fenomenálny intelektuálny výkon v katallaxii (vede) musel Hegela ohromiť, je vzhľadom k jeho vôli k systému - chcelo by sa predčasne povedať – úplne isté.⁵² Hegelove dejiny filozofie nie sú ničím iným, než postupným prekonávaním predchádzajúcich nepravdivých (lebo neúplných, avšak pretendujúcich na úplnosť) filozofických systémov. Hegelova filozofia je zavŕšením všetkých filozofií – a to je veľmi podobné Smithovho zavŕšenia katallaxie (vedy). Tak ako dejiny, historicita skončila Hegelovou filozofiou – bolo možné ju na tej výške udržať, ale nebolo možné ju prekročiť – tak katallaxia (veda) bola definitívne založená Adamom Smithom. Tu sa aj ukazuje dôležitosť štúdia dejín ekonomických teórií – je podobná dôležitosť štúdia dejín filozofie. Štúdium filozofie je podľa Hegela štúdiom jej dejín. Môžeme si to porovnať s do istej miery príbuzným tvrdením Blauga o potrebe štúdia dejín ekonomických teórií: „History of economic thought is not a specialization within economics. It is economics - sliced vertically against the horizontal axis of time.“⁵³

2.1.4 Smith, katallaxia (veda) a Hegel: 3 druhy aufhebung

Avšak už z uvedených Hegelových a Smithových názorov vidíme, že medzi nimi boli rozdiely. Tie sa týkali poprvé ich predmetu – u Smitha to boli dejiny katallaxie (trhu a vedy) a u Hegela to boli dejiny filozofie a filozofia dejín. Filozofia je všeobecná, katallaxia (veda) je špeciálna veda. Podruhé sa rozdiely týkajú špecifik filozofií oboch autorov – u Smitha nájdeme otvorený systém, zatiaľčo u Hegela uzatvorený, a pred tým sa musíme mať na pozore. Oboch problémov sme sa už dotkli, avšak bude lepšie, ak ich budeme špecifikovať.

Vyššie som uviedol, že Hegel odlišoval princípy, na ktorých stoja dejiny filozofie, od princíпов, na ktorých stoja dejiny vied. Napríklad matematika vlastne skončila svoje dejiny už v staroveku. Časovo sa teda môžu fázy dejín filozofie a dejín konkrétnych vied veľmi odchyľovať. Navyše, niektoré vedy vznikli až po Hegelovi, teda po konci dejín filozofie.

⁵¹ Vztiahnem tu na Smitha Hegelov výrok o zvnútorňovaní a rozpamätávaní sa (er-innerung) v dejinách filozofie, ktoré smerovali k nemu – Hegelovi, pretože vývoj filozofie a vývoj katallaxie (vedy) je v istom zmysle analogický: „K čemu potrebuje svetový duch sto alebo tisíc let, to činíme rýchlejši, poněvadž máme tu výhodu, že je to minulosť a děje se v abstrakci.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1974. Dějiny filosofie III, str. 66.

⁵² Domnievam sa, že kapitola 5.2 je jedným takým dôkazom.

⁵³ Blaug, Mark. 2001. No History of Ideas, Please, We're Economists, str. 157.

Neviem presne v jeho diele identifikovať spôsob prekonávania protikladov vo vedách, ale nejaký musel byť, keďže Hegel prisudzoval vedám filozofiu ako metódu, pričom metódou filozofie (do Hegela) bolo ukázať najprv javovosť - svárenie protikladov, ktorých vyhranenosť sa ukázala ako zdanie, u Hegela sa hrany obrúsili a ukázala sa istá kontinuita filozofií. Preto nestačí to, že autori napríklad často píšú o tom, že Smithova katallaxia (veda) bola uchovávať zrušená v Hegelovej katallaxii (vede), je potrebné správne určiť charakter tohto uchovávať zrušenia, pretože existujú konkurenčné vysvetlenia charakteru *aufhebung* Smithovej katallaxie (vedy) – Avineri by nesúhlasil s J. B. Davisom, a rovnako by nesúhlasil Lukács či Neocleous s Waszekom v charaktere tohto uchovávať zrušenia (*aufhebung*).

Predsa len načrtnem isté riešenie: zdá sa mi, že Avineri či Lukács precenili vzhľadom k Smithovi zrušujúcu stránku tohto uchovávať zrušenia (to potrebovali pre marxizáciu Hegela),⁵⁴ zatiaľčo Waszek vedecky uznal, že sa venuje iba uchovávať stránke *aufhebung* a nechal čitateľa, nech si jeho poznatky vteli do Hegelovej filozofie sám,⁵⁵ a Davis, zdá sa, bol predovšetkým ekonóm a nedocenil plne význam Hegelovej filozofie pre súvislosť jeho katallaxie (vedy) s katallaxiou (vedou) Smitha, i keď sa o to pokúsil. Azda je možné spoznať adekvátny spôsob uchovávať zrušenia prebiehajúceho v dejinách špeciálnych vied z neskorších autorov, ktorí uplatňovali Hegelovu filozofiu na dejiny niektorej zo špeciálnych vied. Pre ilustráciu tohto uchovávať zrušenia v inom použití – pre význam jednotlivých vied pre samotnú filozofiu uvádzam v texte aj prípad lingvistu Wilhelma von Humboldta, Hegelovho súčasníka, ktorý bol teoretikom spontánneho poriadku jazyka (a azda tak zavŕšil špecifikáciu obsahu a metódy teoretickej jazykovedy). Je teda potrebné rozlišovať medzi rôznymi druhmi uchovávať zrušenia v teórii – vo filozofii, vo vedách a uchovávať zrušenia jednotlivých vied pre filozofiu, pretože aj vedy môžu podľa Hegela ovplyvniť filozofiu. Zdá sa mi, že doterajší interpreti Hegelovho uchovávať zrušenia Smitha nemali na zreteli možné rozdiely medzi týmito tromi druhmi uchovávať zrušenia, a preto dospeli iba k redukovaným výsledkom.

⁵⁴ Je pozoruhodné, že marxisti, ak chcú čerpať z politickej filozofie Hegela, musia ho najprv poprieť, jeho absolútnu legitimizáciu buržoázie. To liberálni autori nemusia robiť, to je už prítomné v Hegelovom diele – i keď v jeho etatistickom znení. Jeho etatizmus však možno – s ohľadom na Hayekove poznatky ohľadom hraníc rozumu – z jeho filozofie eliminovať.

⁵⁵ Waszek však bol podľa mňa príliš opatrný v tejto uchovávať časti Hegelovho *aufhebung* Smitha. Zastavil sa pri podobnostiach ich výkladu deľby práce, nepokročil v podobnostiach ohľadom neviditeľnej ruky. Túto myšlienku bližšie rozvinem nižšie (v kapitole 2.3), spolu s rozvinutím myšlienok Davisa.

2.1.5 O dvojitej možnosti hodnotiť poznatky vied: pred a po konci ich dejín

Ide tu samozrejme o Hegelovu filozofiu, Smith – keďže bol už mŕtvy – sa nemohol brániť uchovávajúcemu zrušeniu svojej škótskej filozofie v Hegelovom systéme filozofie, ani uchovávajúcemu zrušeniu Smithovej katallaxie (vedy) v Hegelovej všeobecnej filozofii, a ani uchovávajúcemu zrušeniu Smithovej katallaxie (vedy) v Hegelovej katallaxii (vede). Teoretici spontánneho poriadku Wilhelm von Humboldt či Friedrich Carl von Savigny, keďže boli Hegelovi súčasníci, mali príležitosť reagovať na takéto Hegelovo uchovávajúce zrušenie prínosov v teoretickej jazykovede resp. v teórii práva. Túto príležitosť aj využili a tak je možné ukázať aj špecifické vzťahy Hegelovej všeobecnej teórie spontánneho poriadku a špecifických teórií spontánneho poriadku v ich historickom – a vášnivo rozhádanom – víre. V texte neskôr dospievam k záveru, že i keď Hegel a niektorí zo súdobých teoretikov špeciálnych spontánnych poriadkov neboli práve priatelia – v osobných vzťahoch a v teóriách, ich teórie nie sú v principiálnom rozpore, a preto pri bližšom výskume histórie týchto sporov bude možné vychytať chyby vo všeobecnej i v konkrétnych teóriách spontánneho poriadku – keďže Hegel pripúšťa ďalšie spresnenie filozofie, hoci na druhej strane už vieme, že Hegel nepripúšťal ďalší vývoj filozofie. Ide teda o to, že možno robiť už autenticky vedecky (Smithovou deľbou prácou medzi filozofmi) iba pokroky vo všeobecnej a špeciálnych teóriách spontánnych poriadkov. Pohegelovské vedecké a filozofické príspevky k poznaniu iné než teória spontánneho poriadku tak majú charakter náhody a sú nemetodologickým príspevkom k poznaniu. Mnohé z v tomto zmysle nemetodologického pohegelovského „poznania“ však bude iba iluzórnym poznaním, keďže z nesprávnych základov sa pochopiteľne iba málokedy dospeje k správnym výsledkom. To sa týka napríklad mainstreamu v katallaxii (vede).

2.1.6 Synoptický rozum a štátny zásah systematického človeka

Avšak vrátim sa ešte k rozdielom medzi Smithom a Hegelom a k ich chápaniu katallaxie. Jeden veľmi podstatný rozdel medzi nimi je v tom, že u Hegela je jeho etatizmus postavený na kognitívnom optimizme, ktorá súvisela s jeho vôľou k systému, na jeho veľmi

milovanej myšlienke, že rozum je nekonečný, že neexistujú kantovské hranice rozumu.⁵⁶ Smith, ako dobre vieme zo slávnej šachovnicovej pasáže o systematickom človeku z jeho *Teórie mravných citov*, si bol vedomý istého nevyhnutného obmedzenia kognitívnych možností systémového človeka – v ktorom uvidel Hayek paralelu s centrálnym plánovačom a spoznal tak v Smithovi svojho predchodcu, kritika centrálneho plánovania: „systémový človek má sklon byť ve své vlastní domýšlivosti velice moudrý a často je tak okouzlen zdánlivou krásou svého vlastního ideálního projektu vlády, že nedokáže snést sebemenší odchylku od jakékoli jeho části. Jde kupředu, aby ho plně a ve všech jeho částech zavedl bez ohledu na důležité zájmy nebo silné předsudky, které se proti němu mohou stavět. Vypadá to, že si představuje, že může uspořádat různé členy velké společnosti se stejnou lehkostí, s jakou ruka uspořádává různé figurky na šachovnici. Nebere v úvahu, že figurky na šachovnici nemají žádný jiný princip pohybu kromě toho, který jim ruka vnucuje, zatímco na velké šachovnici lidské společnosti má každá malá figurka svůj vlastní princip pohybu, naprosto odlišný od toho, který by jí mohl chtít vnutit zákonodárny sbor. Pokud tyto dva principy spadají vjedno a působí stejným směrem, hra lidské společnosti bude pokračovat lehce a harmonicky a velice pravděpodobně bude šťastná a úspěšná. Jdou-li proti sobě nebo jsou-li odlišné, hra bude probíhat bídě a společnost se bude nutně po celou dobu nacházet v nejvyšším stupni zmatku.“⁵⁷ Smith nevyvodil radikálne dôsledky z takéhoto prístupu, čiže zrušenie štátu a vznik anarchokapitalizmu, a bol teda ešte klasicky liberálnym štátistom.

V tomto zmysle Hegel mohol na Smitha nadväzovať, i keď on svoj štátizmus rozšíril v etatizmus, navyše postavený na zmienenom kognitívnom optimizme. Ten sa prejavil napríklad v Hegelovom pojednaní o korporáciách, vo výroku, ktorý nemôže nechať bez pozornosti človeka zvyknutého, spolu s Hayekom, loviť u čítaných autorov synoptický pohľad, teda predstavu, že rozum je niečo, čo je nad spoločnosťou (podobne ako si systémový človek myslí, že ľudská spoločnosť mocensky pod ním je šachovnicou s figúrkami): „predevším činí nutnou obecnou péči a řízení závislost velkých průmyslových odvětví na vnějších okolnostech a vzdálených kombinacích, které individua odkázaná a vázaná na tyto sféry nemohou v jejich souvislosti přehlédnout.“⁵⁸ U Hegela je tento znalostný argument⁵⁹

⁵⁶ Nesprávnosť Kantovho postupu, že stanovil hranice poznania pred poznaním samotným, musí byť prekonaná. Avšak záver, že existujú hranice rozumu, s ním Hayek zdieľa vo svojom diele *Sensory order*.

⁵⁷ Smith, Adam. 2004. *Teorie mravních citů*, str. 243-4.

⁵⁸ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 260.

najvyšším argumentom za reguláciu v sekcii o „polícii a korporáciách“, keď sa v dotknutom paragrafe venoval regulácii (§ 236) a v paragrafe predtým sa venoval verejným statkom, téme piatej knihy *Bohatstva národov*.

Je možné povedať, že Hegel tu – možno nevedome – poukázal na nevyhnutnú charakteristiku akéhokoľvek štátneho zásahu – štátny zásah je tvárením sa, že mozog je schopný zhora pohliadnuť na komplexnú realitu katallaxie (trhu). Hayekov slávny argument esenciálne rozptýlených znalostí v čase a priestore – proti synoptickému klamu rozumu – tu azda nemusím liberálnemu čitateľovi uvádzať. Hoci Smith takisto navrhoval niektoré štátne zásahy, je zásadný rozdiel medzi jeho snahou, vyjadrenou v pasáži o systémovom človeku, aby hra ľudskej spoločnosti prebiehala hladko, aby ruka systémového človeka nechcela hýbať v katallaxii (na trhu) konajúcich jednotlivcov iným smerom, než by títo konali bez tohto zásahu,⁶⁰ a medzi Hegelovým etatizmom, kde tvrdí, že systémový človek vidí viac než jednotlivci, v katallaxii (na trhu) konajúci ľudia. V tomto dôležitom zmysle je možné nazvať Hegela osudne domýšľavým a bolo by aj čudné, ak by sme túto charakteristiku nenašli u najväčšieho racionalistu všetkých dôb. Hegel si všal bol vedomý toho, že katallaxia je sférou náhodnosti a nikdy sa nepokúšal použiť tento argument v prospech socializmu.

Tak napríklad v poznámke k paragrafu 236 *Základov filozofie práva*, z ktorého som citoval, spomína dva extrémny – „slobodu remesla a obchodu v občianskej spoločnosti“ a „určenie práce všetkých prostredníctvom verejného podniku“. Nepridáva sa ani na jednu stranu,⁶¹ pričom z jeho argumentu sa – možno pri veľkom množstve dobrej vôle – azda ešte zrkadlí Smithova myšlienka zhodného pôsobenia regulačných motivácií zo strany štátu a pôsobenia jednotlivcov na základe ich preferenčnej škály: „Proti svobode remesla a obchodu v občianskej spoločnosti je druhým extrémom zabezpečení, akož i určení práce všet

⁵⁹ Hegelovo použitie tohto znalostného argumentu nie je náhodné, používa ho aj pri vysvetlení možnosti historika vo *Filozofii dejín*. Tam tvrdí, že historik musí byť v štáte vyššie postavený, lebo z nízkeho výhľadu nebude mať prístup k dôležitým informáciám svojej doby.

⁶⁰ Môže vzniknúť otázka, či to nie je rozpor. U klasického liberála Smitha ešte nevystal tento rozpor, ktorý odhalil neskôr napríklad Gustave de Molinari. Ten dokázal si analyticky predstaviť katallaxiu (trh) bez štátu.

⁶¹ Tu môžem odkázať na tvrdenie Hegelovho životopiscu Rosenkranza, ktorý tvrdil, že jeho filozofia nemohla vyhovovať žiadnym konkrétnym skupinám: „Hegel's doctrine of the state could satisfy none of the parties in the midst of which it appeared. ... by demanding representation of the people, bureaucracy of state officers, and freedom of the press, sworn courts, the independence of corporations, he opposed the aristocracy ... by demanding ethics as the absolute end of the state, he opposed the industrial state, which seeks to entangle the people in the slavery of factory work by the bait of riches and material comfort; and by the demand of a constitution, he opposed the despotism of *éclaircissement*, which seeks to do all for, and nothing through, the people. We say nothing here of that cosmopolitan socialism which he contrasts with the historical and national character of the state.” Rosenkranz, Karl. 1874. Hegel, Prussia, and the Philosophy of Right. In. Rosenkranz, Karl, Hall, G. S. 1874. Hegel: As The National Philosopher Of Germany, str. 61.

prostřednictvím veřejného podniku, - jako třeba také dávná práce ztělesněná v pyramidách a jiných obrovských egyptských a asijských dílech, která byla vytvořena pro veřejné účely bez toho, aby práce jednotlivce byla zprostředkována jeho vlastní libovůlí a jeho zvláštním zájmem. Tento zájem se dovolává oné svobody proti vyšší regulaci, ale čím více je slepě ponořený do sobeckého úmyslu, tím víc takovou regulaci potřebuje, aby byl přiveden zpět k tomu, co je obecné, a aby byly zkráceny a zmírněny nebezpečné záchvěvy a trvání mezidobí, v němž se mají kolize vyrovnat cestou nevědomé nutnosti.“⁶²

2.1.7 Súhlasné pôsobenie ruky systémového človeka a neviditeľnej ruky trhu a otázka nevyhnutnosti a slobody

Z tohto citátu aj z Rosenkranzovho výroku o nekonformnosti Hegela pre nijakú intelektuálnu záujmovú skupinu (bol teoretik, s praktickými záujmovými skupinami neprišiel osobne do styku) je vidieť, že náš názor, že v Hegelovi sa ešte vzdialene odráža Smithov názor na zhodné pôsobenie systémového človeka „hore“ a v katallaxii (na trhu) konajúcich ľudí „dole“; Hegelovi nešlo o vyvažovanie síl napr. v zmysle dnešného a Hayekom kritizovaného princípu del’by mocí (namiesto toho Hayek navrhuje ústavné obmedzenie moci), ani v zmysle zdravého ľudského rozumu „zlatej strednej cesty“, i keď Hegelove vyjadrenia môžu takýto postoj pripomínať. Hegelovi šlo o komplex, „organizmus“⁶³ štátu, ktorého súčasťou bola aj katallaxia (trh), sféra náhodnosti, čiže čo sa týka spoločnosti, Hegel nechápal organizmus tak, že ľudia mali byť v štáte organizovaní ako včely v úli alebo ako socialistické koliesko v súkolí bez vlastného vnútorného princípu pohybu, ktorý je naopak podľa Hegela hybným motívom všetkého konania, avšak ľudia vo svojom konaní dosahujú aj niečo iné než zamýšľali.

Tak je tomu aj v Hegelovej *Filozofii dejín*: „Blížší pohľad na dejiny nás presvedčí o tom, že činy ľudí prýšia z ľudských potrieb, náruživostí, záujmov, charakterov a talentov, a to tak, že v tejto hre aktivity vystupujú len tieto potreby, náruživosti a záujmy, **ktoré sa zdajú byť** ich vzpružinou a hlavnými faktormi.“⁶⁴ Tento prvý výrok zároveň vykazuje príbuznosť s Hayekovou koncepciou rozumu,⁶⁵ a Hegelov racionalizmus, ktorý – hoci je

⁶² Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 260-1.

⁶³ O „organickom“ vývoji u Hegela sa zmienim ešte aj pri Gordonovi.

⁶⁴ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Filozofia dejín, str. 27.

⁶⁵ V poslednom Hegelovom citáte som hrubšie vyznačil, že ľudské motivácie sa zdajú byť hybnými motívmi konania. Hegel to myslí konštruktívne racionalisticky, vid’ nasledujúcu poznámku pod čiarou. Je to však veľmi

u Hegela limitovaný nutnou existenciou trhu - je v týchto výrokoch vyjardený, je tak možné eliminovať z celku jeho myslenia, spolu so všetkými jeho nedostatkami, predovšetkým osudnou domýšľavosťou jeho synoptického klamu⁶⁶ – v zmysle napredovania filozofie do hĺbky poznania po konci dejín, o ktorom ešte bude reč nižšie. „Bez záujmu tých, ktorí sa na veci zúčastňujú, nemôže vôbec nič vzniknúť“⁶⁷. V priebehu svetových dejín samých, ktoré sú ešte vo vývine, číry posledný cieľ dejín netvorí ešte vedomý obsah potrieb a záujmov; ale napriek tomu, že si to dejiny neuvedomujú, je vo zvláštnych cieľoch predsa obsiahnuté všeobecno a realizuje sa ich prostredníctvom.

Táto otázka dostáva aj formu spojenia slobody a nevyhnutnosti, a to tým, že vnútorný, osebe a pre seba existujúci chod ducha skúmame ako nevyhnutnosť, zatiaľ čo slobode pripíšeme to, čo sa vo vedomej vôli ľudí javí ako ich záujem.“⁶⁸ „Vyššie naznačená súvislosť obsahuje ďalej to, že sa vo svetových dejinách prostredníctvom ľudských činov vynára ešte

príbuzné Hayekovmu názoru, keďže tento vychádza z toho, že Benjamina Libeta a H. H. Kornhubera svojimi pokusmi zistili, že „se určitá elektrická aktivita mozku, jež je považovaná za neurofyziológický základ voľného rozhodovania, začíná u pokusnej osoby projevovat plnou sekundu **předtím, než se tato osoba začne domnívat**, že uskutečnila akt svobodného rozhodnutí.“ Pavlík, Ján. 2004. F. A. Hayek a teorie spontánního řádu, str. 459. Hayekovo východisko je teda veľmi blízke tomu Hegelovmu. Ľudia sa mylne domnievajú, že majú slobodnú vôľu. Záver je u oboch v istom zmysle tiež podobný – Hegel ponecháva ľuďom slobodne konať, i keď sa v ich konaní objavuje okrem zamýšľaného účelu aj nevedomá nutnosť – táto by bez u Hegela slobodného ľudského konania nikdy nevystala (avšak u Hegela človek musí dospieť k slobodnému konaniu); Hayek ľuďom ponecháva slobodnými, lebo nie je možné zozbierať informácie času a miesta inak než zistením cien na trhu, ako tomu bolo v prípade zmeny ceny činu v *The use of the knowledge in the society*, a to napriek tomu, že ľudská sloboda nemá ontologický základ: „Hayek je ve svém pojetí svobody blízky pozici jiného novokantovce, a sice Vaihingera, s jeho filosofií „als ob“: podle Hayeka svoboda vpravdě neexistuje, avšak v důsledku omezení našeho rozumu se musíme chovat, jako by existovala.“ Tamže, str. 487.

⁶⁶ I keď si Hegel uvedomoval historickú stránku toho, že rozum vznikol kultúrnou evolúciou, mal ten názor, že to je len inobytie rozumu, že dejiny sú historickým navracaním ducha k sebe. Kultúrnou evolúciou, ktorú v Hegelovom myslení predstavuje (vzhľadom k vzniku myslenia) *Fenomenológia ducha*, súčasť filozofie ducha, predchádza v Hegelovom systéme (*Encyklopédia filozofických vied*) jeho *Logika*. Avšak nemožno si to predstavovať tak, že jeho *Logiku* je možné škrtnúť a tým dospieť k teóriám spontánného poriadku, pretože podľa Pavlíka tieto stoja na všeobecnej teórii, ktorou je práve *Logika*. Ak by teda bolo potrebné „liberalizovať“ Hegelov systém, podľa princípu jednoty logického a historického by azda mala byť *Logika* zaradená až na konci systému, na sklonku dejín a azda rovnako by mali byť vysvetľované aj konkrétne vedy – špecializované teórie spontánného poriadku – trh, jazyk, právo, biológia – ako vyvíjajúce sa z prvotného určenia, zárodočnej bunky „tušenia celku“, postupným uchovávajúcim zrušením čiastočných vedeckých príspevkov – a preto nepravdivých, lebo pravda je celok, avšak pretendujúcich na pravdivosť – až sa nakoniec dospeje k celkovému, a teda pravdivému poznaniu (i keď nie konečnému) danej vedy, či celku filozofie. Preto by sa azda katallaxia (veda) mala vysvetľovať ako teoretické spenie k Adamovi Smithovi a jeho neviditeľnej ruke – od zárodočnej bunky katallaxie (vedy), ktorou je deľba práce v ekonomike (domácnosť, manufaktúra) – čiže od Xenofóna po Adama Smitha, kde sa končia dejiny katallaxie (vedy). Ďalej môžu nasledovať špecifické prínosy ďalších ekonómov, za predpokladu, že budujú na Smithovej v modernej dobe vždy už existujúcej neviditeľnej ruke (za predpokladu reálnej platnosti katallaktických pravidiel) – na teoreticko-historickej a (u Smitha anticipovanej) kompozitívnej metódy. Ak ekonómovia po Smithovi nebudovali na ňom cestou imanentnej kritiky, tak ich príspevky sú nemetodologické a teda náhodné a musí sa preskúmať, či boli skutočne príspevkami – pri dnešnej rekonštrukcii, že či by daný autor musel dospieť k jeho výsledkom ak by vychádzal zo Smitha.

⁶⁷ Tamže, str. 30.

⁶⁸ Tamže, str. 32-33.

niečo iné, než ľudia zamýšľajú a dosahujú, než čo bezprostredne vedia a chcú. Uskutočňujú svoje záujmy, no tým sa uskutočňuje ešte aj niečo ďalšie, čo je aj vnútorne obsiahnuté v ich zámeroch, ale čo si neuvedomovali a čo nezamýšľali.“⁶⁹ To, že túto otázku slobody a nevyhnutnosti čerpal Hegel asi 25 rokov pred týmito prednáškami z filozofie dejín z Adama Smitha, tu ponecháme stranou.⁷⁰ Z uvedených výrokov je predovšetkým zjavné, že tu existuje istá neprekročiteľná nutnosť, ktorá však vyvstáva ako nezamýšľaný následok ľudských činov, motivovaných (široko chápanými) náruživosťami. Ak Hegel na jednej strane neuznáva na viacerých miestach škótsku filozofiu pre jej „rozvažovanie“ namiesto „pojímaj“, že „je to populárni filozofie, ktorá si osobuje veľké právo vyhľadávať v človeku, v jeho vedomí, pramen toho, čo je vôbec pro ňej závažné“, ⁷¹ tak je na druhej strane potrebné tiež uviesť, že ten istý Hegel píše, že „obecnou predstavou jejich principu je zdravý ľudský rozum; k nemu pridali sklony k dobru, sympatii a mravní smysl. Vychádzajíc z týchto zásad, napísali výborné etické spisy.“⁷² Ide tu teda o uchovávanú zrušenie škótskej filozofie⁷³ (vrátane Hutchesona, Fergusona, Smitha a Dugalda Stewarta), a trvajúci vplyv tejto filozofie sa prejavil aj v Hegelových prednáškach o dejinách filozofie – v tom pre nás dôležitom bode, že nič sa neudeje bez ľudskej motivácie, ľudských sklonov, a že skrze tieto sklony sa deje aj niečo iné, než ľudia v konaní zamýšľajú. To, že Hegel nerozumel „architektúrou štátu“ či jeho „organizmom“ socialistický hodinový stroj, v ktorom je jednotlivec len vyprázdneným kolieskom bez schopnosti vnútornej motivácie a na jej základe vonkajšími okolnosťami nedeterminovaného konania – a podľa mňa aj súvislosť s rovnakosmerným pôsobením štátu a jednotlivca ako tomu bolo v Smithovej *Teórii mravných citov* – uvidíme aj v pasáži z Hegelových *Základov filozofie práva*, kde pristúpil k vzťahu jednotlivec – štát zo strany individua, z opačnej strany ako tomu bolo vyššie v citáte z pasáže o „polícii a korporáciách“. Hegelova analýza vzťahu jednotlivec – štát bude týmto predstavená v úplnosti.

V antickom svete a v politickom živote Východu platí: „princip subjektívni zvláštnosti [čiže princíp jednotlivca – pozn. T. K.] zde zároveň nedosahuje svého práva, poněvadž např. Přidělování individuí do stavů je přenecháno vládcům, jako v *Platónském státě* (*De republica* III, p. 320, ed. Bip. T. VI), nebo *pouhému* původu jako v *indických kastách*. Takto nepřijata,

⁶⁹ Tamže, str. 34.

⁷⁰ Zaznamenal to napríklad marxista Georg Lukács.

⁷¹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1974. *Dějiny filosofie* III, str. 355-6.

⁷² Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1974. *Dějiny filosofie* III, str. 356.

⁷³ Je to jeden z druhov uchovávaného zrušenia, o akých píšem na inom mieste.

do organizace celku a v něm nesmířena, se proto subjektivní zvláštnost, jelikož vystupuje rovněž jako bytostný moment, ukazuje jako něco nepřátelského, jako zkáza společenského pořádku (viz § 185 pozn.), buď jako něco, co ho ničí, jako v řeckých státech a v římské republice, nebo, jestliže se udržuje mocensky nebo snad jako náboženská autorita, jako vnitřní zkaženost a úplná degradace, jak je tomu do jisté míry u *Lakedaimoňanů* a teď plně u *Indů*. – Avšak když objektivní pořádek udržuje subjektivní zvláštnost v souladu se sebou a zároveň v jejím právu, stává se subjektivní zvláštnost principem veškerého oživení občanské společnosti, rozvoje myšlenkové činnosti, zásluhy a cti. Uznání a právo toho, že to, co je v občanské společnosti a ve státě nutné prostřednictvím rozumu, se děje současně *zprostředkováno libovůlí*, je bližší určení toho, co se především ve všeobecné představě nazývá *svobodou* (§ 121).⁷⁴ Takto nám teda vyvstala v úplnosti (čo sa týka spoločnosti) celková Hegelova predstava, že jednotlivec je sprostredkovaný spoločnosťou, a že zároveň spoločnosť je sprostredkovaná jednotlivcom – Hegel nie je ani ontologický individualista, ani ontologický holista. „Hegelovo pojetí soudu se tudíž radikálně liší od ontologického individualismu, který v návaznosti na Aristotelovu koncepci prvních podstat (= konkrétních jednotlivin) a z ní vycházejícího středověkého nominalismu pokládá jednotliviny za fundamentální vrstvu reality (a vyúsťuje tudíž v redukcionismus). Nelze však ani říci, že Hegel je jednoznačným reprezentantem ontologického holismu, neboť v kruhové struktuře pojmu je kromě zprostředkování jednotlivého všeobecným zahrnuto i zprostředkování všeobecná jednotlivým.“⁷⁵ Zároveň je možné poslednými odstavcami argumentovať proti tým moderným interpretátorom Hegela (a jeho vzťahu k Smithovi), ktorí si ako Steven Smith myslia, že Hegel bol komunitariánom (v línii Montesquieu – Hegel – de Tocqueville), či ako Cristi, ktorý si myslí, že Hegel vyvažuje liberalizmus spontánneho poriadku trhu konzervativizmom štátneho aparátu. Tiež by tu bolo možné argumentovať proti Neocleusovi, ktorý si myslí, že bez korporácií a polície nemôže trh u Hegela fungovať, a tak tento autor zlyháva v identifikácii dôležitosti Adama Smitha pre Hegelovu právnu filozofiu. Všeobecne je možné takto argumentovať proti tým autorom, ktorí sa snažia zatmaviť a potlačiť u Hegela vplyv Adama Smitha.

⁷⁴ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 236-7.

⁷⁵ Pavlík, Ján. 2004. F. A. Hayek a teorie spontánního řádu, str. 300.

2.1.8 Marxisti a Hegelovo poznanie nevyhnutnosti

Aby sa však ukázalo zrejmejším, prečo je potrebné vylúčiť (a že je to možné, zistí čitateľ v nasledujúcich odstavcoch) z Hegelovho systému prvok synoptického klamu rozumu, je potrebné rozvinúť to, ako bol tento prvok jeho filozofie interpretovaný v po-hegelovskej filozofii. Ide tu samozrejme o marxizmus, ktorý však musel Hegela najprv poprieť, pretože – ako sa uvádza v českom texte o Hegelovi z doby socializmu – Hegel „zdůvodnil nutnost historického vývoje lidstva k realizaci buržoazní společnosti, v níž v souladu se svým třídním postavením spatřoval maximum rozumnosti a svobody.“⁷⁶ Aj tu vidíme, že pre Hegela je kapitalizmus koncom dejín, čo je asi dobré pripomenúť liberálnemu čitateľovi ovplyvnenému Popperom. Lukács, marxistický interpretátor Hegela, uvádza Engelsovu interpretáciu Hegelovho vzťahu slobody a nutnosti: „Hegel was the first to state correctly the relation between freedom and necessity. To him, freedom is the appreciation of necessity. “Necessity is blind only in so far as it is not understood.” Freedom does not consist in the dream of independence from natural laws, but in the knowledge of these laws, and in the possibility this gives of systematically making them work towards definite ends.“⁷⁷ Nevyhnutnosťou (necessity) je tu nevyhnutnosť pôsobenia neviditeľnej ruky, ak človek realizuje svoj vlastný záujem v konaní v katallaxii (na trhu). Engels interpretuje Hegela do istej miery správne.

Nevyhnutnosť je slepá a čiho nevedomá pred tým, než si ju uvedomíme, teda pred Adamom Smithom. Adam Smith nepísal *Bohatstvo národov* výlučne pre poznanie katallaxie (trhu) samotné, chcel aj voviesť už existujúcu (i keď okliešťovanú merkantilistickými intervenciami) neviditeľnú ruku v záujem vzrastania bohatstva národov. Tak teda nie je nevyhnutnosť (neviditeľnej ruky) slepá, lebo ekonóm ju môže vidieť zrakom svojej mysle a môže sa dať do služby panovníkovi (alebo ministrovi financií dnes), a v súlade so Smithom sa snažiť, aby bolo nastolené zhodné pôsobenie viditeľnej ruky štátu a neviditeľnej ruky trhu. Hegel to posunul ďalej smerom k etatizmu, vedený svojou osudnou domýšľavosťou panteistického svetového rozumu, avšak stále ešte nezrušil pôsobenie nevyhnutnosti (neviditeľnej ruky – tá bola trvalou súčasťou svetového ducha):⁷⁸ „Viděli jsme dříve, že individuum starající se o sebe v občanské společnosti koná také pro druhé. Ale tato nevědomá

⁷⁶ Major, Ladislav a Sobotka, Milan. 1979. Hegel, str. 48.

⁷⁷ Lukács, Georg. 1976. The young Hegel, str. 354.

⁷⁸ Lukács uvádza, že prvotné poznámky smerujúce k neskoršiemu Hegelovmu konceptu ľsti rozumu pochádzajú z nevyhnutnosti pôsobiacej na trhu – Smithovej neviditeľnej ruky z rokov 1803-6. Waszek dokladá, že Hegel čítal v tomto období Smitha. Vid' napr. Appendix.

nutnosť není postačující: vědomou a myslící mravností se stává teprve v korporaci. Ovšemže nad ní musí být vyšší dohled státu, poněvadž jinak by ustrnula, uzavřela se do sebe a klesla by do politiváníhodného cechovnictví.“⁷⁹ Avšak Engels a Marx popřeli tento Hegelov kapitalistický intervencionizmus ako by bolo možné s istou rezervou nazvať Hegelov postoj, svojím učením o triednych rozporoch, ktoré sa Lukács márne snažil hľadať aj v Hegelovi, za čo bol Lukács kritizovaný, a neskôr musel na túto aktivitu rezignovať, keďže nenašiel oporu v Hegelovom diele v tejto rezignácii iba (spolu s Engelsom a Marxom) kritizoval Hegela, že jeho ekonomické myslenie bolo obmedzené (že jeho základom bolo spoznanie záujmy harmonizujúceho zákona neviditeľnej ruky, ktorý u Hegela fungoval, a že teda nebol základom jeho ekonomického myslenia rozpor ako tomu bolo u Marxa).⁸⁰ Marxova známa myšlienka chaosu výroby u Smitha, je tak úplným vyjadrením synoptického klamu domýšľavého rozumu, avšak je potrebné mať na pamäti, že i keď Marx čiastočne čerpal aj z Hegela, musel ho najprv poprieť, aby s Hegelom poprel aj Smitha. Avšak v súlade s dnes známou Hayekovou teóriou informácie je dnes možné vylúčiť z Hegelovho systému aj jeho miernu verziu konštruktivistického racionalizmu.

⁷⁹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 272.

⁸⁰ V porovnaní s jeho ideologickým protipólom Bastiatom vyznieva Marxov prístup ku katallaxii (vede) a k jej dejinám ako tragikomická fraška: „Trebaže Bastiat mnohdy spojuje ekonomii s teologickou metafyzikou, jeho cesta „do hloubky“ transfenomenálna (tj. k nezjevným principům strukturální coherence komplexních jevů) prostřednictvím kauzálního vztahu, rozlišeného na viditelnou příčinu, viditelný bezprostřední účinek a neviditelné vzdálenější účinky, je ryze teoreticko-vědeckým přístupem, zbaveným jakékoliv metafyziky; (Podle Hayeka je řád, který se spontánně ustavuje skrze ony nezjevné účinky lidských činů, jedině autentickým předmětem teoretických společenských věd. F. A. Hayek, *Kontrarevoluce vědy*, str. 38.) **Marx** v kritice Bastiata zamlčuje právě nejdůležitější rys tohoto přístupu, takže místo něj podrobují pak snadné kritice jeho zfalšovanou karikaturu. Pak může proti domněle vulgárnímu Bastiatovi a politické ekonomii vůbec vyzvednout svůj ryze metafyzický přístup, který z metodologického hlediska není ničím jiným než aplikací metody Hegelovy Fenomenologie ducha na ekonomii, (Marxovo pojetí vztahu mezi bezprostředním a zprostředkovaným (které mj. bylo základem Marxovy kritiky ekonomických robinsonád) odpovídá zcela přesně metaforickému obrazu hada, který se kouše do vlastního ocasu, kterýmžto obrazem Hegel charakterizoval strukturu své Fenomenologie i Logiky. Marx ovšem akceptuje pouze Hegelovu metodu, nikoliv jeho systém, jenž je velkolepým metafyzickým zobecněním Smithovy „neviditelné ruky“.) zatímco z ontologického hlediska **představuje podřízení této vědy spekulativně-ontologické kategorii v sobě rozporné podstaty, která se u Marxe stává kritériem, podle něhož se posuzuje stupeň rozvinutosti dané ekonomické teorie.**“ Pavlík, Ján. Frédéric Bastiat – myslitel svobody a harmonie. 1998. In. Bastiat, Frédéric. 1998. Co je vidět a co není vidět a jiné práce, str. 50-51.

2.1.9 Hegelov pojmový výklad katallaxie (vedy) je uchovávajúcim zrušením Smithovho introspektívneho nahliadnutia sklonov ľudskej prirodzenosti

Ďalší rozdiel medzi Smithovým a Hegelovým prístupom spočíva v tom, akým spôsobom Hegel či Smith nachádzali v ľudskej prirodzenosti sklony, nutne vedúce ku konštitúcii katallaxie (trhu) – sklon k obchodovaniu, na ktorom je podľa Smitha založený princíp deľby práce. Smith nachádza tieto sklony v ľudskej podstate introspektívne a Wightman identifikuje v tomto prístupe anticipáciu metódy fenomenologickej filozofie. Hegel uchovávajúcو zrušuje⁸¹ tento Smithov prístup, keď ukazuje vzorový prístup, akým je potrebné uchovávajúcو zrušiť poznatky „rozvažujúcich“ empirických vied „pojímajúcim“, teda Hegelovým spôsobom (a absolutizuje tak Smithov poznatok, že v katallaxii (vede) uchopujeme práve vlastný záujem a nie akýkoľvek iný mysliteľný sklon – napríklad pohlavný sklon a populačný zákon, ktorý tak neblaho ovplyvnil Malthusove ekonomické teórie -, ktorý by iní teoretici mohli či chceli pripisovať ľudskej prirodzenosti, prejavujúcej sa v konaní na trhu): „V požadavku *očištění pudů* spočívá všeobecná představa, že jsou osvobozovány od *formy* své bezprostřední přírodní určenosti a od subjektivity a nahodilosti *obsahu*, a že jsou přiváděny zpět k své substantiální bytnosti. To, co je na tomto neurčitěm požadavku opravdové, je, aby pudy byly rozumným systémem určení vůle; pochopit je takto z pojmu je obsahem vědy o právu. Obsah této vědy může být podle všech jeho jednotlivých momentů, např. práva, vlastnictví, morality, rodiny, státu atd. Vykládán v takové formě, že člověk *má* od přírody *pud* k právu *také pud* k vlastnictví, k moralitě, *také pud* k pohlavní lásce, pud k družnosti atd. Chceme-li mít místo této formy empirické psychologie raději filosofickou podobu, můžeme ji podle toho, co, jak jsme již poznamenali, v novější době platilo a ještě platí za filosofii, *lacino* získat tím, že řekneme: člověk v sobě nachází jako *skutečnost svého vědomí* to, že chce právo, vlastnictví, stát atd.“⁸² To, že som pred týmto citátom uviedol, že Hegel absolutizuje svojím systémom a svojím uchovávajúcim zrušením Smithov princíp vlastného záujmu realizovaného na trhu, je potvrdené tým, že neskôr v tom istom diele (čiže ako aplikáciu uvedeného princípu prevodu znalostí empirickej psychológie či empirickej vedy o štáte či politickej ekonómie) Hegel a nie Smith hovorí o tom, že v sfére občianskej

⁸¹ Ide o ten druh uchovávajúceho zrušenia, ktorý sa týka katallaxie (vedy).

⁸² Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filozofie práva, str. 59.

spoločnosti sa realizuje vlastný záujem človeka a nie nijaký iný mysliteľný či domnelý sklon ľudskej prirodzenosti: „V občanské společnosti je každý sobě účelem, všichni ostatní jsou mu ničím. Ale bez vztahu k druhým nemůže objemu svých účelů dosáhnout; tito druzí jsou proto prostředkem k účelu zvláštního. Avšak zvláštní účel si prostřednictvím vztahu k druhým dává formu obecnosti a uspokojuje se tím, že zároveň tak uspokojuje blaho druhých.“⁸³

2.1.9.1 Neocleous, kritik názoru, že najmä Smith ovplyvnil Hegelovu katallaxiu (vedu), nerozlišuje 3 druhy *aufhebung*

Neocleous, kritik tých interpetátorov Hegelovej katallaxie (vedy), ktorí u Hegela identifikujú predovšetkým vplyv Smitha (namiesto Steuarta, ktorého vplyv sa naopak snaží Neocleous dokázať) prítomnosť Smithovej katallaxie (vedy), má v prvej časti logiky svojho argumentu pravdu v tom, že ak je Hegelova známa pochvala modernej politickej ekonómie z § 189 *Základov filozofie práva* (Smith, Say, Ricardo) pochvalou, použitím slova „rozvažovanie“ (Neocleous používa v angličtine „understanding“) uvádza aj Hegelovu kritiku uvedených politických ekonómov. Neocleous vníma túto kritiku správne ako uchovávajúce zrušenie klasickej politickej ekonómie, avšak zásadne zlyháva v identifikácii charakteru tohto uchovávajúceho zrušenia. Z vyššie uvedenej citácie o vzťahu empirických vied a filozofického spracovania empirických vied u Hegela je vidieť, ako chápal samotný Hegel toto uchovávajúce zrušenie. Je to tak, že Hegel neprijíma pre-femenologickú Smithovu metódu, a svojím teoretickým a pojímajúcim rozumom vkladá do ľudskej prirodzenosti motív vlastného záujmu a súhlasí tak so Smithovými závermi. V žiadnom prípade toto uchovávajúce zrušenie nie je argument v prospech iných (prečo zamlčaných?) ekonómov, napr. Neocleousom uvádzaného Jamesa Steuarta, ktorých teóriami mal Hegel údajne nahradiť chybné prvky v teóriách klasických politických ekonómov Smitha, Saya a Ricarda (nižšie uvidíme, že je možné redukovať vplyvy týchto troch na samotného Smitha). Neocleousov názor uvádzam radšej celý – pokiaľ sa týka práve preberanej témy, a kvôli rozsahu ho uvádzam do poznámky.⁸⁴ Jedno urobil Neocleous veľmi správne – upriamil pozornosť svojich

⁸³ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filozofie práva*, str. 219.

⁸⁴ Neocleous uvádza a po citácii známeho paragrafu 189 *Základov filozofie práva* aj predstavuje svoju interpretáciu Hegelovej politickej filozofie (a politickej ekonómie, čiže katallaxie (vedy)) takto (jeho argument uvádzam celý, aby nemohli byť pochybnosti o vytrhnutí z kontextu. Neocleousovu záverečnú pasáž o úlohe Hegelovej „polície a korporácií“ pre trh som vypustil – okrem úplného záveru, a tak teraz vyzerá absurdne. To, že sa týmto vypustením časti Neocleousovho záveru nechcem s ideologickým podfarbením vysmievať nepriateľovi, dokážem v inej časti textu, kde sa pokúsím dokázať trvalú prítomnosť Smithových názorov aj

čitateľov na slovo „rozvažovanie“, vzťahované ku klasickej politickej ekonómii. Ak však tým Neocleous nie úplne explicitne identifikuje Hegelov dvojaký postoj – prijatie aj odmietnutie Smitha, Saya a Ricarda –, Hegelovo uchováajúce zrušenie (aufhebung), nerozlišuje jeho viaceré významy.

Jedným druhom uchováajúceho zrušenia je to, ktoré sa týka filozofie,⁸⁵ a vieme, že Hegel vo svojich *Dejinách filozofie* pristupuje veľmi kriticky k škótskym filozofom. Čo sa týka použitia slova „rozvažovanie“ pri dvojakom Hegelovom prístupe k Škótom – aj prijatí aj

v Hegelovom pojednaní o korporáciách. Neocleousovu pasáž teda neuvádzam celú z rozvrhových dôvodov. Analýza celého jeho textu by ma odvieďla od sledovanej argumentačnej línie.): „I am aware that the argument as it has unfolded has become increasingly speculative, so let me by way of conclusion push the speculation a little further. The most speculative point would be to claim that Hegel was after all influenced by the cameralist tradition, but that this influence was heavily mediated by his reading and appropriation of Steuart, but I am aware that textually it would be very difficult to show this. Less speculatively, it can be argued that while Hegel may have found support for his arguments concerning the market from a range of writers - Smith and Steuart included - his recognition of the market as a sphere of liberty was taken more from Steuart than from Smith, because what Steuart offered was an argument for the market as simultaneously a sphere of liberty and requiring the utmost political control, which Hegel calls 'police'. Accepting this claim would go some way to explain why in the *Philosophy of Right* Hegel refers to Smith, Say, and Ricardo but not Steuart when describing political economy as a very modern science. Waszek suggests that it is because Hegel was aware that Smith was the greater innovator and that the public recognised this. This is true, to the extent that Smith was widely regarded as the greater innovator, and it is also probably true in that Hegel saw Smith as providing a better explanation as to how wealth is produced. But approaching the issue this way obscures the fact that Hegel is also criticising these writers in the paragraph in question. His mention of Smith occurs after he has introduced the system of needs as a sphere of particularity in which subjectivity attains its satisfaction through property and work. The resultant rationality is described as the understanding. He goes on: "Political economy is ... one of the sciences which have originated in the modern age as their element. The development of science is of interest in showing how thought extracts from the endless multitude of details with which it is initially confronted the simple principles of the thing, the understanding which works within it and controls it (see Smith, Say, and Ricardo). To recognise, in the sphere of needs, this manifestation of rationality which is present in the thing and active within it has, on the one hand, a conciliatory effect; but conversely, this is also the field in which the understanding, with its subjective ends and moral opinions, gives vent to its discontent and moral irritation." As much as this is praise for political economy, so it is also criticism; Hegel is, after all, engaged in immanent critique. For Hegel the understanding takes the world as given and is therefore inadequate as a full explanation: 'The rules of the understanding's cognition are inadequate for speculative science'. This is the level Hegel describes political economy as having reached. The fact that he names Smith in this context indicates a critical distance from Smith's work. In this sense I am suggesting that Smith's influence on Hegel has been overstressed, to the detriment of an understanding of the influence of Steuart. Far from trying to mediate between two positions which can be broadly identified with Smith and Steuart, as Waszek claims, Hegel found Steuart's arguments the more compelling. For what Steuart provided was a powerful case for the political ordering of the market, a process which Hegel refers to as 'police', rooted in the understanding that the market needs such policing to exist. ... Hegel expresses his recognition that a market-driven system of needs has to be politically ordered; in doing so Hegel helps undermine the liberal myth of a self-constituting and self-regulating civil society. Without policing, the market cannot exist.“ Neocleous, Mark. 1998. *Policing the system of needs: Hegel, Political economy, and the police of the market*, str. 52-3.

⁸⁵ Preto Waszek postupuje správne, keď uvádza Hegelovo aufhebung nielen vo vzťahu k *Základom filozofie práva*, ale aj vzhľadom k jeho *Dejinám filozofie*. Jeho prístup je však (vzhľadom k Hegelovmu systému) obmedzený: obmedzuje sa na prvú časť uchováajúco zrušujúcej triády: uchovanie. Preto je to aj lepšie zdokumentované a v jeho prístupe je dobré to, že zasadil svoje skúmanie do kontextu celej Hegelovej filozofie.

kritike⁸⁶ – tak v rozvrhu jeho *Dejín filozofie* patria Škóti do tretieho dielu dejín filozofie (Novšia filozofia), druhého oddielu (Periódá mysliačeho **rozvažovania**), druhej kapitoly (Prechodné obdobie), písmeno B (Škótska filozofia). To prvé a najdôležitejšie, čo bude Hegel kritizovať (a prijímať), je teda jasné už z postavenia škótskej filozofie v jeho *Dejinách filozofie*: kritizovať sa bude rozvažujúci, a nie pojímajúci rozum. O Škótoch, konkrétne aj o Hutchesonovi (Smithov učiteľ), Fergusonovi (Smithov dlhoročný priateľ) a Smithovi Hegel píše: „Je to abstraktní metafyzika, pokud se týká výčtu a rozboru nejjednodušších myšlenkových určení. Nejsou však probírány dialekticky, nýbrž z naší reflexe a z našich myšlenek se vybírá látka, na níž se ukazují určení, která jsou v ní obsažena.“⁸⁷ O dôvode tejto časti Hegelovej kritiky nemôžeme pochybovať, je to nedostatok dialektiky, čiže pojímajúceho rozumu ako mu rozumel Hegel.

Uchovávať zrušenie typu vplyvu vedy na filozofiu sa netýka tohto Hegelovho výroku, keďže to je citát zo špeciálnej filozofie – filozofie práva, a nie zo všeobecnej filozofie. Uchovávať zrušenie typu vplyvu zachytenia vedy nie rozvažovaním, ale sledovaním vývoja pojmu, je predmetom nasledujúceho odstavca.

To, čo Hegel v Neocleousom uvádzanom citáte známej pasáže *Základov filozofie práva* (definícia katallaxie (vedy) v § 189) uchováva, je nevyhnutnosť a spontánny poriadok trhu: „to, čo je zdánlivě roztroušené a bez myšlenky, je drženo nutností, která nastává sama od sebe. Nalézt zde tuto nutnost, to je předmětem ekonomie státu, vědy, která dělá čest myšlence, protože nalézá k mase nahodilostí zákony.“⁸⁸ Hegel tým realizuje to, čo skôr (v § 19 *Základov filozofie práva*) označil ako všeobecný princíp uchovávať zrušenia empirických vied: Nehľadal v mysli to, čo by malo byť pre ňu samu zaväzujúce (sklony ľudskej prirodzenosti), ale vydedukoval ich z pojmu človeka a jeho dôstojnosti

Ak by mal Neocleous pravdu, že Hegel na jednej strane čiastočne uznával Smitha a ostatných uvedených v tom, že ich klasická politická ekonómia nachádza zákony „nutnosti, ktorá nastáva sama od seba“, a na druhej strane by ich popieral, a tvrdil spolu s Neocleousom, že trh nie je „samovoľne vznikajúci“ (self-constituting) a „samoorganizovaný“ (self-regulating), bolo by to akési marxizovanie Hegela, pretože to bol Marxov princíp, zastávať vnútorné rozporné predmarxistické ekonomické teórie. Hegelov všeobecný postoj bol iný,

⁸⁶ To je Hegelov univerzálny prístup ku všetkým predchádzajúcim, teda predhegelovským filozofiám. Každého z predchádzajúcich významných filozofov Hegel čiastočne prijal a čiastočne kritizoval.

⁸⁷ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1974. *Dějiny filosofie* III, str. 356.

⁸⁸ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 226.

hľadal za všetkým princíp, jeden princíp, rozum. Hegel by sa nikdy nevenoval katallaxii (vede), ak by bola na začiatku 19. storočia relativizovanou vedou ako je dnes, a pritom o nej napísal, že dáva „česť myšlienke“, česť rozumu, čiže jeho vlastnej filozofii.

V kapitole 5.2 sa ešte vrátim k Neocleousovi, ale najmä k Hegelovi, k jeho smithovskej katallaxii (vede), ktorá je prítomná aj v Hegelovom pojednaní o „polícii“, o ktorej vysvetlenie ide Neocleousovi predovšetkým.

2.1.9.2 Prítomnosť štátu v Hegelovom uchovávaní zrušení Smitha v Hegelovej katallaxii (vede)

Smith dal svojou katallaxiou (vedou) nový impulz k hľadaniu „rozumu“ za všetkými javmi; Hegel píše aj o svojej vlastnej skúsenosti z mladosti (filozoficky dospel potom, čo dopísal *Fenomenológiu ducha* v roku 1807, a ako človek dospel zrejme vtedy, keď sa oženil, v roku 1811).

Avšak Hegel v „zrušujúcej“ fáze svojho uchovávaného zrušenia píše aj niečo viac, čo poukazuje na to, že jeho „zrušujúca“ fáza sa netýka len rozvažovania Smitha a ostatných menovaných: „tak je naopak tato vëda polem, kde rozvažování subjektivních účelů a morálních mínění dává průchod své nespokojenosti a morální rozmrzelosti.“⁸⁹ Ak tu Hegel píše o „morálnej namrzenosti“, je možné, že myslí aj niečo ďalšie, i keď menej podstatné než je zásadná chyba – rozvažovanie. Ak je toto „niečo ďalšie“ naozaj ďalším argumentom v zrušujúcej fáze *aufhebung* Smithovej katallaxie (vedy), nie je to na tomto citovanom mieste (ani v bezprostredne nasledujúcom texte) Hegelom rozvinuté. Ja si však myslím, že tu je v Hegelovom myslení jeden ďalší bod, v ktorom by so mnou Neocleous rád súhlasil: Hegelov intervencionizmus (prejavujúci sa v „polícii a korporáciách), nech ho už mal od Steuarta alebo odkiaľkoľvek.

Je možné, že toto „niečo ďalšie“ (intervencionizmus) vychádza z chyby rozvažovania. Hegelov pojmajúci rozum totiž sleduje dejiny sveta ako dejiny čoraz hlbšieho uvedomovania si slobody. Pritom princíp slobodnej vôle (kam zahŕňa, inšpirovaný Rousseauom aj vôľu štátu) je v občianskej spoločnosti, alebo iným výrazom v katallaxii (na trhu), realizovaný len v možnosti, v jednej pasáži (§ 200 *Základov filozofie práva*) hovorí, podobne ako Smith a ako oveľa neskôr Hayek, úspech na trhu závisí na troch faktoroch: talent, snaha, šťastie. Môžu teda existovať na trhu vylúčení jednotlivci, ktorí tak nie sú schopní realizovať svoju ľudskosť,

⁸⁹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filozofie práva*, str. 226.

keďže v katallaxii (trhu) sú podľa Hegela potreby jednotlivca sprostredkované prácou na trhu pre potreby všetkých ostatných. Pri rozvoji myšlienky z pojmu človeka, z dôstojnosti jeho slobodnej vôle sa však Hegel neuspokojuje „len“ s možnosťou potvrdenia dôstojnosti človeka – hoci by sa mala táto dôstojnosť týkať celej spoločnosti mínus jeden jednotlivec. Keby existoval jeden taký jednotlivec, ba aj keby existovala možnosť, že raz by sa mohol taký jednotlivec vyskytnúť, v takom prípade bude Hegel z titulu „morálnej namrzenosti“ kritizovať katallaxiu (vedu), ktorá vychádza zo Smithovho rozvažovania, ktorým Smith dospel ku klasicky liberálnemu, v Hegelovom výrazive „núdzovému štátu“ (porovnaj s § 183 *Základov filozofie práva*). V núdzovom štáte existuje možnosť neohodnotenia nekonečnej dôstojnosti jednotlivca. Hegel vo svojom osudne domýšľavom racionalizme nevzal na vedomie, že v štáte ako ho opisoval (nenormoval, aký má štát byť, ale ako ho máme poznať), môže byť v praxi jednotlivec ocenený ešte menej než na trhu, hoci mravnosť, panujúca v takejto spoločnosti, môže hodnotiť jednotlivca tak ako mu prináleží.

To sú však už naše dodatky, a nie Hegelov postoj. Jeho chápanie mravných nedostatkov katallaxie (vedy) však môže liberálnych mysliteľov priviesť k lepšiemu premysleniu istých ťažkostí, ktoré vyplývajú z „hodnotovej neutrality“ trhu: ak v kategorickej a imperatívnej obhajobe trhu⁹⁰ zlyhajú liberálni ekonomickí podnikatelia na intelektuálnom podnikateľskom rozhraní, bude hodnota ľudskej slobody postupne rozomielaná na trhu ideí, a môže na tomto trhu vzniknúť dopyt po liberticídnych ideológiách. O aktuálnosti tohto Hegelovho varovania liberálnych ekonómov nemôže byť pochyb: nachádzame sa v postmodernej situácii, a čeliť jej môžeme aj tým, že niektorý ekonóm prevezme po Rothbardovi štafetu, a napíše ďalšie pojednanie o katallaxii (vede).

2.1.10 Anticipovaná kompozitívna metóda

Pokiaľ máme v úplnosti pohovoriť o rozdieloch a podobnostiach medzi Hegelom a Smithom, v ich metodológii katallaxie (vedy), tak tie sa týkajú aj použitia teoreticko-historickej metódy. Smith, keďže bol naklonený k ontologickému individualizmu, dokázal okrem použitia teoreticko-historickej metódy anticipovať aj neskoršiu Mengerovu, Böhm-Bawerkovu a Hayekovu kompozitívnu metódu skúmania spontánneho poriadku trhu, keď vychádza z toho, že vnútorným účelom (vlastným záujmom) jednotlivcov – čiže už

⁹⁰ Napríklad tvorivým rozvíjaním a propagovaním Hayekovho dôkazu nevyhnutnosti liberálnej ideológie.

konštituovaných prvkov systému, ktoré už nepotrebujú diferenciačný proces tvorby prvkov teoreticko-historickou metódou - determinované konanie jednotlivcov na trhu generuje neplánovaný výsledok, ktorý je teda následkom ľudského činu, nie však ľudského zámeru.⁹¹ Preferenčné škály kupujúcich a predávajúcich jednotlivcov sú v tomto teoretickom modeli pre teoretika známymi faktami – známymi iba v princípe, nie v konkrétnej explanácii -, ktorých kombináciou – a zistením preferenčných škál marginálneho páru kupujúceho a predávajúceho, spoločenský teoretik (Böhm-Bawerk v jeho slávnom konskom trhu či Hayek v *Kontrarevolúcii vedy*) spätne v mysli rekonštruuje proces genézy trhovej ceny. V miere, do akej Hegel prijal Smithovu katallaxiu (vedu), Hegel prijal aj Smithom anticipovanú kompozitívnu metódu, a jednotu oboch metód skúmania spontánnych poriadkov, napríklad spontánneho poriadku katallaxie (trhu). Kompozitívnu metódu som však zatiaľ nedokázal vystopovať v Hegelovom diele, a ak áno, tak si to neuvedomujem. Teoreticko-historická metóda má však v jeho dielach všeobecne dominantnú pozíciu, aplikoval ju aj čiastočne neadekvátne (kvôli svojej racionalistickej vôli k systému), na dejiny a štát (a v tomto sa metódou stal anticipátorom Marxa, ktorý túto neadekvátnosť povýšil na princíp). To nás vedie k ďalšiemu rozdielu v metodológii Smitha a Hegela – v metafyzike a vo filozofii dejín, ktoré tu čo najstručnejšie predstavím.

2.1.11 Filozofia dejín: Smith, Hegel a Fukuyamovo otvorenie Hegelovej uzatvorenej filozofie dejín

Hoci je u Smitha neviditeľná ruka výsledkom vedeckej analýzy (nie predpokladom), neviditeľná ruka je zároveň neviditeľnou rukou Božej prozreteľnosti, ktorá na počiatku prozreteľne vložila do ľudskej prirodzenosti také sklony, ktoré museli vo svojej realizácii nevedome do viesť ľudstvo ku kapitalizmu, ktorý bol u Smitha politickým a hospodárskym koncom dejín. Ako ukazuje Hayek v *Osudnej domýšľavosti*, Smith svojou teóriou neviditeľnej ruky predznamenal moderné teórie samoorganizácie. Navyše, jeho religiózne vyznenie neodrádza od liberalizmu nábožensky zameraných čitateľov Smitha, pričom takúto religiozitu už dnes zrejme nie je možné použiť vo vedeckom texte,⁹² takže jeho dielo je trvalou

⁹¹ Týmto tvrdením je vyjadrená jednota kompozitívnej a teoreticko-historickej metódy. Čo sa týka prvej anticipácie kompozitívnej metódy, Smith nebol prvý. Neskôr (v kapitole 3.6) sa dozvieme, že kompozitívnu metódu podľa Hayeka anticipoval ešte pred Smithom Richard Cantillon, avšak nie úplne adekvátnym spôsobom.

⁹² Porovnaj s Úvodom Schwarza a Pavlíka k českému vydaniu *Teórie mravných citov*.

pokladnicou múdrosti teoretikov spontánneho poriadku. Veľká časť Smithovej filozofie dejinnosti je teda prijateľná aj pre dnešného čitateľa.

Na druhej strane Hegel ukazuje vo svojej teórii dejinnosti⁹³ svoj typicky hegelovský domýšľavý rozum, keď sa snaží apriórne dedukovať z histórie jej nutné fázy. To sa prejavuje napríklad v jeho zdôvodnení nevyhnutnosti vzniku kresťanského náboženstva, ktoré je – ako sme už spomenuli v Úvode – postavené z hlavy na nohy Hayekovou teóriou evolúcie náboženstiev. V dnešnom svete tak je predovšetkým neprijateľná Hegelova metafyzika a Kojève urobil v tomto zmysle správnu vec, keď vylúčil zo svojho čítania Hegela všetku metafyziku a začal tým, čo je v jeho diele trvale platné – spontánnej genéze ľudského sebauvedomenia v dialektike pána a raba, i keď Kojève to zrejme interpretoval inak než teóriou spontánneho poriadku.⁹⁴ Metafyzika je teda niečím, čo je potrebné vylúčiť z Hegelovho myslenia, je to dnes už neaktuálne. K tejto metafyzike azda patrí aj jeho konštruktivistický racionalizmus, ktorý sme už kritizovali, a ktorý možno eliminovať takisto. Sem patrí aj Hegelov interpretátor Fukuyama, ktorého do uvádza do povedomia českému čitateľovi napríklad Kudrna, ktorý sa spolu s Fukuyamom vyjadroval priaznivo o Hegelovom traktovaní kapitalizmu ako konca dejín v úvode k českému vydaniu *Základov filozofie práva* z roku 1992.

Fukuyama v interpretuje Hegelov koniec dejín (ten pôvodný Hegelov datuje do roku 1806, čo je doba dokončovania *Fenomenológie ducha* a doba svetodejinnej bitky pri Jene) ako tendencionalne ideologické víťazstvo kapitalizmu a liberálnej demokracie, i keď nie je vo svojom výklade jasný: „it is the ideal that will govern the material world in the long run.“⁹⁵

⁹³ Použil v nej teoreticko-historickú metódu – nie úplne adekvátne. Neadekvátnosť som ukázal v závere Úvodu, kde som spomenul Hayekovo postavenie Hegela z hlavy na nohy v prípade dejinnej úlohy kresťanstva.

⁹⁴ Sobotka porovnáva v doslove Singerovu knihu *Hegel* s Kojèovou knihou takto, kde sa zároveň ukazuje riziko zaoberania sa výlučne Hegelovou politickou filozofiou bez uvedenia jeho systému, a týmto je Sobotkovo varovanie aktuálne aj pre tento text: „Do určité míry je tento prístup podmíněn popularizačními zřeteli: celá první polovina knihy je věnována výkladu Hegelovy filosofie dějin, případně jeho politické filosofie, jež jsou ovšem čtenáři bližší než problematika absolutna či ducha jako metafyzického základu světa a dějin. Když však čtenář pochopil část problematiky z pohledu blízkého naší střízlivé době, nebude již s to zapracovat do svého porozumění v plném rozsahu všechny rozdíly; přesto na ně bude v závěrečné části upozorněn. Tato teze platí o Singerově pokusu mnohem více než o francouzském filosofu A. Kojèovi, autorovi proslulého Úvodu do četby Hegela (*Introduction à lecture de Hegel*, 1947), který našeho autora v tomto postupu předešel. Kojève začíná výklad *Fenomenologie ducha* kapitolou o pánu a rabovi a vynechává obtížný oddíl Vědomí, který u Hegela předchází. Tím staví Hegela do perspektivy obdobné naší knize: výklad Hegelovy filosofie se odvíjí z problematiky člověka jako bytosti, která zakládá intersubjektivní vztahy (žádá uznání a dosahuje ho), přičemž metafyzický základ lidského bytí je záměrně odbouráván. Kojève ovšem usiloval o eliminaci metafyzických motivů jako neaktuálních záměrně.“ Sobotka, Milan. 1995. Několik slov ke knize Petera Singera. In. Singer, Peter. 1995. Hegel, str. 114.

⁹⁵ Fukuyama, Francis. 1989. The end of history?, str. 2.

Ak nahradíme Hegelovu absolútnu nutnosť Fukuyamovým tendencionalizmom, razom dostaneme namiesto uzatvorenej filozofie dejín otvorenú filozofiu dejín. Politická prax 20. storočia dokazuje, že absolútny koniec dejín neexistuje; politici sa stále môžu pokúšať nastoliť bezdejinnú spoločnosť socializmu v akomkoľvek háve a v princípe tak vrátiť ľudstvo či niektorú krajinu na roveň starovekého Egyptu či Starovekej Indie.

2.2 Po-dejinný (po-smithovský) vývoj katallaxie (vedy)

Pre katallaxiu (vedu) však z uvedeného vyplýva v tomto texte doteraz nie úplne zodpovedaná otázka ďalšieho vývoja katallaxie (vedy) po Smithovi a po Hegelovi, keďže dobre vieme, že isté pokroky boli nutné (napríklad nahradenie jeho teórie hodnoty – blízkej pracovnej teórii hodnoty subjektívnou teóriou hodnoty v marginálnej „revolúcii“) a aj sa udiali. K tomu je potrebné poznamenať nasledujúce. Hegel, hoci nepripúšťal ďalší vývoj filozofie, tvrdil, že je možná špecifikácia a presnejšie poznanie filozofických princípov, ktoré môžu čiastočne aj nahradiť neadekvátne prvky (neadekvátne vzhľadom k celku filozofie, k celku univerzálnej teórie spontánneho poriadku) v Hegelovej filozofii: „Úplnosť znamená dokončený soubor všetkých jednotlivostí, ktoré príslušajú do jednej sféry, a v tomto smyslu nemôže byť žiadna veda a znalosť úplná. Řekne-li se nyní, že filosofie nebo nějaká jiná věda je neúplná, je nasnadě domnění, že musíme čekat, dokud se nestane úplnou, neboť to nejlepší by mohlo ještě chybět. Avšak tímto způsobem se v ničem nepokročí vpřed, ani s geometrií, která se zdá být uzavřená, ve které ale přesto vystupují nová určení, ani s filosofií, která ovšem má co činit s obecnou ideou, ale přesto může být dál specializována.“⁹⁶

To, že marginálna „revolúcia“ nebola v tomto kontexte revolúciou, ale iba kumulativistickým príspevkom k rozvoju katallaxie (vedy) svedčí napríklad Pavlík, ktorý v Hegelovom duchu uvádza, že Smithova a Bastiatova „koncepte harmonizující „neviditelné ruky“ Boží prozřetelnosti, resp. neprozřetelé a disharmonizující „viditelné ruky“ mocenských intervencí, která již sama o sobě přesáhla oblast bezprostřední jevovosti směrem k uchopení podstaty, nalezla v marginalismu neotřesitelný fundament na úrovni hlubší vrstvy podstatnosti.“⁹⁷ Oveľa dôležitejšie tu však je, že samotní marginalisti, menovite Menger a aj

⁹⁶ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 246-7.

⁹⁷ Pavlík, Ján. Předmluva: Frédéric Bastiat a české ekonomické myšlení. 1998. In. Bastiat, Frédéric. 1998. Co je vidět a co není vidět a jiné práce, str. 15.

Marshall, čerpali okrem iných z Hegela, a tým v istom zmysle vrátili katallaxiu (vedu) na smithovské základy.

Tým sa však dostávam k inému, čitateľovi azda veľmi dobre známemu problému metodológie katallaxie (vedy): sporu o metódu medzi Carlom Mengerom, zakladateľom rakúskej školy ekonómie a Gustavom Schmollerom z mladšej nemeckej historickej školy, čím sa však len naoko vzdialim od problémov metodológie katallaxie (vedy) u Hegela a u Smitha, pretože budem hodnotiť metodologické príspevky vybraných neskorších metodológov katallaxie (vedy) metodologickými kritériami Smitha a Hegela. Keďže sú títo dvaja autori primárne dôležití pre účely tohto textu, začnem históriou ekonomických teórií po Hegelovi, keďže Hegela samotného možno považovať v katallaxii (vede) za nasledovníka Smitha.

2.2.1 Barry Smith, David Gordon a dnešné chápanie metodologických a filozofických základov rakúskej školy ekonómie a metód nemeckej historickej školy, s ohľadom na Hegela

V Úvode som spomenul, že po Smithovi sa katallaxia (veda) postupne rozpadala, čo sa prejavilo aj v opustení analýzy inštitúcie vlastníctva v katallaxii. Po Ricardovi a Nassau-Seniorovi sa klasická škola pozvoľna rozpadla po poslednom veľkom výkone Johna Stuarta Milla. Jeho metodologický prínos tu zanedbám (a tiež Seniorov), čo určite nezvýši kvalitu tohto textu, avšak aspoň upozorním čitateľa, že s touto témou Milla sa môže zoznámiť v texte Hudíka.⁹⁸ Čo je však dôležitejšie pre nás, v tej dobe už existovala aj ďalšia škola ekonómie, a to nemecká historická škola, ktorú predznamenal Friedrich List,⁹⁹ avšak založil ju až Wilhelm Roscher.

⁹⁸ Viď Hudík, Marek. 2007. Metodologie politické ekonomie podle J. S. Milla.

⁹⁹ Friedrich List napísal svoju najdôležitejšiu knihu v roku 1841, čiže v dobe, kedy už bol vyhranený rozpor medzi starohegelovskou a mladohegelovskou filozofickou školou (Heinrich Leo napísal v roku 1838 kritickú knihu o mladohegelovcoch *Die Hegelingen*), pričom mladohegelovci postupne roztrhali Hegelov systém na kusy a zo všetkých strán vnikli k tomu, čo sa im zdalo najpoužiteľnejšie v Hegelovom diele, ktoré chceli využiť pre vlastné účely – náboženské a politické. Mladohegelovci teda zvíťazili na podnikateľskom rozhraní intelektuálneho podnikateľstva. Neskôr – po roku 1844 - sa medzi nimi ukázal byť najdôležitejším Marx. Mladohegelovci okrem iného propagovali historicizmus pokračujúci za Hegela, čo sa im nemohlo podariť s úspechom – pretože za koniec dejín sa ísť nedá (ten už nastal v u Hegela asi v roku 1815). Tým zrejme inšpirovali pokusy ekonómov roztočiť zase koleso dejín aj po Hegelovi, a nezotrvať v rozvíjaní Smithovej a Hegelovej katallaxie (vedy). Mohli inšpirovať aj Lista.

V literatúre sa niekedy povrchne uvádza, že nemecká historická škola čerpala svoj historizmus z Hegela. Je to pravda nanajvýš ak čiastočne, v Shionoyovej knihe *The German historical school: the historical and ethical approach to economics* sa Hegel spomína iba raz, pri Kniesovom chápaní mravnosti (sittlichkeit), čiže v sekundárnej problematike (z hľadiska metodológie vedy). V inej knihe o nemeckej historickej škole, kde sa Hegel spomína oveľa častejšie, sa – možno s prekvapením (to bol aj môj prípad) - dozvedáme: „Roscher was not a Hegelian.“¹⁰⁰ Nie všetci ekonómovia sa pozerajú na tieto problémy vecne. Jedným z príkladov zjednodušeného, a nie veľmi presného predstavenia problému metodológie vied v 19. storočí z pohľadu rakúskej školy ekonómie, sú texty Davida Gordona. Jeho vízia vzťahov vedy a filozofie 19. storočia však nie je jedinou verziou pohľadu na vedy a filozofiu 19. storočia v rámci rakúskej školy. Iný pohľad na vec ponúka Barry Smith.

Barry Smith charakterizoval Gordonovo chápanie vzťahu filozofie a vied ako rozdelenie do dvoch táborov: do vedeckého, z ktorého vzišiel neskôr Carl Menger a do nevedeckého, čerpajúceho z Hegela, ktorý predstavuje nemecká historická škola. Smith je samozrejme chladne vedecký a kritiku formuluje len veľmi mierne, pričom pripúšťa, že aj jeho výrok je možné chápať ako zjednodušenie: „Underlying Gordon's treatment of nineteenth-century philosophical thinking in the German-speaking world is the idea of a division into two camps. On the one hand (and here I, too, am guilty of some simplification in expounding Gordon's views) is the camp of German philosophy, which Gordon sees as being Hegelian, anti-science, and organicist. On the other hand is the Austrian camp, which he sees as Aristotelian, pro-science, and individualist in its methodology. The members of the Historical School are placed in the former camp and are described as having embraced a Hegelian position inimical to the development of economic science. Menger, in contrast, falls squarely in the latter camp, and is presented as having shown the way towards a genuinely scientific theory of the "principles of economics, a theory capable of being applied at all times and to all cultures.“¹⁰¹

Gordon dostal ihneď šancu brániť sa a takto ju využil: Barry Smith „thinks I wish to divide "nineteenth-century philosophical thinking in the German-speaking world" (p. 125)~into two camps: German, which I see as "Hegelian, anti-science, and organicist" and Austrian, which in contrast is "Aristotelian, pro-science and individualist" (p. 125-26).

¹⁰⁰ Koslowski, Peter (ed.). 1995. The theory of ethical economy in the historical school, str. 35.

¹⁰¹ Smith, Barry. 1994. The Philosophy of Austrian Economics, str. 127-8.

Against this view, Smith maintains that Hegel, Marx, and the German Historical School display marked affinities with the Austrians: both groups, in particular, count as Aristotelian. I meant to advance a much more limited conjecture than this: Hegel's stress upon organic unity may have influenced the aversion toward a universal science of economics found among Schmoller, Sombart and other members of the German Historical School.¹⁰² Gordon sa teda bránil aj tým, že poukázal na to, že názory Barryho Smitha boli zjednodušenou prezentáciou Gordonových názorov, a je to iste pravda. Ďalej Gordon vznáša závažné obvinenie Hegela z dôrazu na organickú jednotu javov (napríklad ekonomických). Toto obvinenie však nestojí na tak pevných základoch ako si Gordon myslí, pretože „organickou jednotou“¹⁰³ Hegel rozumel v sfére katallaxie (vedy) predovšetkým „nutnosť“, „ktorá nastáva sama od seba“, a ktorej zákony uchopila politická ekonómia (Smith, Say, Ricardo), a tým vzdala česť rozumu.

Slovo „organický“ je použité raz aj v pojednaní o občianskej spoločnosti (kde je najviac poukazov na katallaxiu (vedu)) v Hegelových *Základoch filozofie práva*, a to spôsobom, ktorý podporuje našu argumentáciu: „§ 200 ... je to v systéme ľudských potrieb [čiže v katallaxii (vede) – pozn. T. K.] a jejich pohybu imanentní rozum, jenž tento systém rozčleňuje v **organický celek** rozdílu; viz následující §. § 201 Nekonečně rozmanité prostředky a jejich rovněž nekonečně se křížící pohyb ve vzájemném vytváření a výměně se *shromažďují* prostřednictvím obecnosti tkvící v jejich obsahu a *rozlišují se v obecných masách*, takže se celá souvislost utváří ve *zvláštní systémy* potřeb, jejich prostředků a prací, způsobů uspokojování a teoretického a praktického vzdělání – v systémy, jimž jsou individua přidělena, - v rozdílu *stavů*.“¹⁰⁴ Ide tu teda o spontánnu tvorbu a rozlíšenie v katallaxii (na trhu) – o rozlíšenie „stavov“, ¹⁰⁵ Smithových „tried“, či dnešných „sektorov“ katallaxie (trhu), a

¹⁰² Gordon, David. 1994. Second thoughts on the philosophical origins of Austrian economics, str. 133.

¹⁰³ Termín „organický“ má dnes iné konotácie ako mal v Hegelovej dobe. Pavlík dnes používa vo vzťahu k ľudským fenoménom a teda aj ku katallaxii (trhu) radšej termín „kvázi-organický“, pretože termín „organický“ by mohol implikovať uzatvorenosť, akou je uzatvorenosť biologického organizmu. Preto Pavlík uvádza na viacerých miestach analógie Hegelových postojov so štruktúrou organizmu – napríklad vzájomné sprostredkovanie celku časťami a častí celkom (ruka bez tela je mŕtva a telo bez ruky je neúplné), avšak nikdy nezabúda dodať, že táto analógia s Hegelovým postojom platí iba v obmedzenej miere. Hegel používal termín „organický“, avšak v jeho dobe ešte neexistovala teória biologickej evolúcie a tá ešte teda nemohla prispieť ku konfúzii Hegelovho postoja s primitívnym organicistným postojom ku katallaxii (trhu) – to je dnes oveľa jednoduchšie, ako to ukazuje vo svojom nesprávnom pochopení Hegela Gordon.

¹⁰⁴ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filozofie práva*, str. 233.

¹⁰⁵ Hegel rozlišuje tri stavy – stav „substanciálny“ - poľnohospodárstvo, stav „živnosti“ - priemysel a stav všeobecný, čiže verejný sektor. Je však možné pochybovať o spontánnom vzniku štátneho sektoru, bez

súhrn týchto spontánne vznikajúcich stavov je nazvaný „organickým celkom rozdielov“, ktoré v seba u Hegela nakoniec zahrnie najvyšší organický celok – intervencionistický štát. Toto teda nie je ten typ organistického „štátu“, kde by centrálny plánovač riadil pohyb všetkých, nie je to hodinový stroj, kde by jednotlivé kolieska v súkolí nemali v sebe iný princíp pohybu než im chce vnútiť ruka systémového človeka, aby sme pripomenuli Hegelovo zrejme smithovské dedičstvo. Z citátu priamo vyplýva, že u Hegel nejde ani o taký druh organizmu, ktorého vnútorné (nie zhora nanútené) zákony fundovania nie sú poznateľné, a o to ide v tejto časti Gordonovej kritiky Hegela predovšetkým.

U Hegela nájdeme poznanie a opísanie vnútorných zákonov katallaxie (trhu), a Gordon sa teda zásadne mylí v interpretácii Hegelovho „organicizmu“. Je prinajmenšom možné a určite nie je nutné, že Hegel vzbudil u neskorších ekonómov „averziu k poznaniu univerzálnych ekonomických zákonov“, i keď musím s Gordonom pripustiť, že v dobe po roku povedzme 1838, po snahách mladohegelovcov ísť „za Hegela“ a využiť (tu sa hodí vziať Hayekovu averziu k používaniu slova „účel“, ktorého použitie kritizoval vo vzťahu ku katallaxii, aj na komplex Hegelovej filozofie) ju pre politické a náboženské reformy a revolúcie – z ktorých zvíťazila myšlienka marxistickej proletárskej revolúcie, kde mala byť spoločnosť organizovaná ako organizmus. Je pritom nutné povedať, že mladohegelovci mali v názve stále ešte aj koreň mena „Hegel“ a do istej miery bola ich interpretácia ešte hegelovská, a do tej miery je potrebné uznať správnosť Gordonovho argumentu. Dá sa povedať, že počnúc mladohegelovcami sa veľmi zmenšilo všeobecné pochopenie Hegelovho systému u filozofov samotných; je pochopiteľné, že u ekonómov bola po roku 1838 schopnosť porozumieť celku Hegela ešte oveľa nižšia než u filozofov. Mnohí sa tak pokúšali znovu roztočiť koleso dejín „za Hegela“, a museli v tom neuspieť (napríklad z popísaného Hegelovho stanoviska bola nemecká „historická“ škola zrejme nehistorickou, pretože historickému malo zodpovedať logické, ktoré však u nich absentovalo – museli by dospieť k univerzálnym Smithovým zákonom, prípadne ich spresniť napríklad tak, ako to urobili marginalisti).

Gordon vznáša proti Hegelovi ešte jednu námietku, o ktorej sa domnieva, že je závažnejšia než prvá, a že aj keby prvá neplatila, bolo by potrebné „triediť“ nemeckú vedu do

vynucovaného zdaňovania by nemohol vzniknúť štátny sektor (z darov môže vzniknúť neziskový sektor), a vznik verejného sektoru teda nemožno bez ďalšej argumentácie považovať za spontánny.

dvoch táborov, v ktorých by stále ešte bol Hegel myšlienkovým otcom tábora na „nesprávnej strane barikády“: ide o problém kontradikcie a zrušenia protikladov.

Pri všeobecne ťažko pochopiteľnej problematike Hegelovej dialektiky a pri všeobecnej nechuti ekonómov púšťať sa do Hegela (aj pod vplyvom Popperovej, a teraz i Gordonovej kritiky), sú pochopiteľné Gordonove ťažkosti s prijímaním Hegelovej dialektiky a jej prípadného budúceho, či skutočného minulého (podľa Gordona nemecká historická škola) uplatnenia v katallaxii (vede). Problém v pochopení Hegelovej dialektiky v katallaxii (vede) identifikujem v tejto práci napríklad aj u už uvedeného Neocleousa i u Davisa, ktorého uvediem neskôr. Pre dôležitosť Gordona pre nášho cteného čitateľa ešte uvediem jeho argument: „If one believes that our categories generate contradictions that can only be resolved by resort to a "higher" standpoint, and that this overcoming or "sublation" is continually repeated, will it not be difficult to construct independent scientific disciplines?“¹⁰⁶ Už sme uviedli, že Hegel chápal svoju filozofiu ako koniec dejín filozofie, kde sa protiklady prejavovali pred ním a až on uchopil ich triadickú štruktúru, ktorá stúpala až k jeho filozofii, kde nastalo principiálne pravdivé poznanie (ktoré je však možné na správnom princípe ďalej upresňovať). Museli by sme sa už opakovať, keby sme chceli vyvracať aj tento Gordonov výrok, preto iba zopakujem, že rozpory patria predhegelovskej filozofii (a predsmithovskej katallaxii (vede)).

Keďže, ako som tiež ukázal, metóda špeciálnych vied je u Hegela v princípe rovnaká, iba obsah je obmedzený, na rozdiel od filozofie, triadická štruktúra prekonávania protikladov (obmedzených určení pretendujúcich na celkovú platnosť) platí aj v dejinách katallaxie (vedy), ktorá časovo pomerne úzko súvisí s filozofiou, keďže filozofia je myšlienkou svojej doby, kam patrí predovšetkým mravnosť (sittlichkeit) štátu a jeho organizácia. Preto má katallaxia (veda) do istej miery súbežné dejiny s dejinami filozofie. Ako sme už tiež ukázali, dejiny katallaxie (vedy), čiže dejiny určovania jej obsahu a metódy, končia u Hegela Adamom Smithom, počnúc ktorým je možné pravdivé poznanie zákonov katallaxie (vedy), ktoré sa snaží Gordon silou mocou obhajovať – a to je správne – avšak proti iba domnelému nepriateľovi Hegelovi, za čo ho tu kritizujem. A nie som sám.

¹⁰⁶ Gordon, David. 1994. Second thoughts on the philosophical origins of Austrian economics, str. 134.

2.2.2 Poznámka Barryho Smitha o podobnostiach medzi niektorými predstaviteľmi nemeckej historickej školy a Carlom Mengerom

Tak ako Barry Smith, ani ja sa nemôžem zbaviť pocitu – ani po prečítaní druhého Gordonovho článku na rovnakú tému¹⁰⁷ –, že Gordon sa snaží kategorizovať filozofiu a katallaxiu (vedu) v nemecky hovoriacom svete 19. storočia do dvoch táborov, pričom Hegel patrí do toho nesprávneho tábora a hoci i niektoré moje tvrdenia sú určite zjednodušeniami (napríklad moja kritika mladohegelovcov), Gordon sa podľa Barryho Smitha dopúšťa dosť závažných zjednodušení: „Thus in defending a view according to which Austrian economics arose in reaction to the "Hegelianism" of the German Historical School, he ignores the differences which existed between the views of Knies, Roscher, Schmoller and other members of the German school, as he ignores also recent scholarship which points to hitherto unnoticed similarities between the work of some of these thinkers and that of Menger.“¹⁰⁸

Barry Smith zrejme vie, o čom píše. Už som uviedol, že Roscher nebol hegelovec, a iní predstavitelia nemeckej historickej školy sa považovali za hegelovcov. Navyše, a to je pre nás veľmi dôležité, priepasť v spore o metódu medzi nemeckou historickou školou a rakúskou školou ekonómie nie je úplne nepreklenuteľná, keďže Menger do istej miery čerpal z rovnakých zdrojov ako nemecká historická škola. Mňa bude z týchto zdrojov zaujímať Hegel a teoretici, ktorí s ním súvisia. Barry Smith vedel o podobnostiach medzi Mengerom a nemeckými historizujúcimi ekonómami zrejme zo zborníka Caldwellla o Carlovi Mengerovi, kde bol zverejnený jeho vlastný článok o Mengerovi. V tomto zborníku o Mengerovi je Hegel zmienený štyrikrát, a to nie práve negatívne. Tým sa dostávame k ďalšej verzii rakúskej kritiky vedy 19. storočia, resp. tej jej vetvy, ktorá mala čerpať z Hegela. Ide o interpretáciu Hegela u samotného Hayeka, ktorý Hegela tvrdo kritizoval (i keď o čosi miernejšie než Popper) napríklad vo svojej *Kontrarevolúcii vedy*.

¹⁰⁷ Štýlom svojej kritiky Hegela Gordon v druhom článku iba potvrdil to, čo Barry Smith vyjadril: Gordon kategorizuje dve skupiny mysliteľov, pričom Hegel patrí do „nesprávnej“ kategórie; je filozofickým nepriateľom (jedným z nich).

¹⁰⁸ Smith, Barry. 1994. *The Philosophy of Austrian Economics*, str. 127.

2.2.3 Hayek, vývoj metódy nemeckej historickej školy a podobnosť Roschera a Mengera

Tam Hayek zdôrazňuje „historicistický“ a „pozitivistický“ prístup (Hegel a Comte) v katallaxii (vede). My už vieme, že Hegel neprijímal myšlienky iných filozofov a vedcov priamo, ale cez triadickú štruktúru svojho *aufhebung*. Hayek neukazuje porozumenie tejto Hegelovej metódy uchováajúceho zrušenia myšlienok iných vedcov a ako už vieme z Úvodu, neašpiroval na to, že by rozumel Hegelovi. Tak sa snaží identifikovať v Hegelovi Comteho vplyv (aj tým je jeho kritika miernejšia než Popperova, keďže Hayek rozdelil svoju kritiku na dvoch autorov): „Všetchny své podstatné myšlenky Comte vyložil již v roce 1822 ve svém mladistvém díle *Systém Pozitivní Politiky* ... Hlavní Comtovy myšlenky tak byly publikovány v roce, kdy vyšla Hegelova *Filosofie práva*, v letech *Encyklopedie* a samozřejmě před posmrtním vydáním *Filosofie dějin*, abychom připomněli pouze ta Hegelova díla, která jsou zde relevantní.“¹⁰⁹ Hayek sa tu dopúšťa (okrem zmieneného nepochopenia spôsobu Hegelovho uchováajúceho zrušenia iných autorov) jednej faktickej chyby: *Základy filozofie práva* boli vydané už v roku 1821 a nemohli tak byť ovplyvnené Comteho knihou. Hoci v jeho dielach nájdeme dielčie rozdiely, predsa je jeho dospelé dielo v zásade kompatibilné, pretože buduje na svojom systéme. To by mohlo implikovať, že Comteho vplyv nenájdeme ani v neskorších Hegelových dielach.¹¹⁰ Nejdem sa tu púšťať do komplexnej revízie Hayekovho pohľadu na Hegela, hoci som pôvodne dúfal, že sa mi to v tomto texte podarí. Predovšetkým si nemôžem nárokovať zhodnotenie vzťahu Comte – Hegel, aj keď uvediem, že sa mi zdá, že Hayekova kritika Hegela nestojí na tak pevných nohách ako by som to u Hayeka čakal. Zostanem radšej pri mojej téme, pri zmysluplnej analýze vzťahu Smitha a Hegela, odtiaľ azda vyvstanú argumenty proti niektorým dôležitým momentom Hayekovej kritiky Hegela, a z Hayeka sa zameriam iba na jeden pozitívny moment, ktorý je dôležitý pre ďalšie rozvinutie tohto textu, a ktorý je však v dejinách vedy 19. storočia veľmi dôležitý, u Hayeka celkom určite. Ide o historické školy vo vedách v nemecky hovoriacom svete 19. storočia.

Hayek uvádza, že to, „co [Hegel a Comte – pozn. T. K.] prezentovali jako „historickou metodu“, začalo brzy vytlačovat přístup takových velkých historických škol, jaké byly

¹⁰⁹ Hayek, Friedrich A. 1995. *Kontrarevoluce vědy*, str. 196.

¹¹⁰ Zásadnú jednotu týchto Hegelových diel – a ich teoretickú závislosť na Smithovi – preukážem v texte nižšie.

spojeny se jmény Niebuhr nebo Ranke.¹¹¹ Hayek si teda je vedomý existencie aj iných škôl histórie než je tá Hegelova (a u Hayeka aj Comteho). Čo sa týka historických škôl v Nemecku a roku 1842,¹¹² ktorému Hayek prikladá veľkú dôležitosť v spoločenských vedách, tak o tom Hayek píše: „Také asi nebylo náhodou, že skoro ve stejné době, v letech 1841 a 1843, dva muži, kteří měli mnohem blíže k přírodovědnímu přístupu ve společenských vědách než k Hegelovi, Friedrich List a Wilhelm Roscher, iniciovali tradici historismu v ekonomických vědách, jenž se brzy stal modelem, který ostatní společenské vědy dychtivě následovaly.“¹¹³ Pritom Hayek si je na rozdiel od Gordona (resp. jeho zjednodušeného podania u Barryho Smitha i v týchto odstavcoch) vedomý faktu, že je istý rozdiel medzi metodológiou staršej (Roscher) a mladšej (Schmoller) nemeckej historickej školy.

O staršej historickej škole sa vyjadruje prekvapivo priaznivo a je určite dôležité uviesť to pre liberálneho čitateľa, ktorý je azda náchylný mať tendenciu k zjednodušeniam, aké sú prítomné u Gordona: „Starší historická škola, jejíž původ nedávno tak dobře popsal německý historik Meinecke, i když pod zavádějícím názvem **historismus**, vznikla hlavně jako opozice k určitým zobecňujícím a „pragmatickým“ tendencím některých, především francouzských názorů osmnáctého století. Zdůrazňovala singulární a jedinečnou (**individuell**) povahu všech historických jevů, které lze pochopit jenom geneticky jako společenský výsledek mnoha sil, jež působí v dlouhých časových obdobích. Její ostrá opozice proti „pragmatické“ interpretaci, pokládající společenské instituce za produkt vědomého záměru, implikuje ve skutečnosti používání „kompozitivní“ teorie, která vysvětluje, jak tyto instituce mohou vznikat jakožto nezáměrný výsledek samostatných činů mnoha jednotlivců. Příznačné je, že jedním z nejvýznamnějších otců tohoto postoje byl Edmund Burke a že čestné místo zde zastává též Adam Smith.“¹¹⁴ Hayek tu oceňuje používanie „kompozitívnej“ teórie, čo je to isté slovo, aký je názov jeho metódy skúmania spontánnych poriadkov, a to by nás malo zaujať vzhľadom k sporu o metódu medzi nemeckou historickou školou a rakúskou školou.

Hayek si tu pritom neodporuje, keďže vieme, že kritizoval historizmus, ktorý z tejto školy vznikol, lebo o hovorí o dvoch významoch slova historizmus, z ktorých starší nebadane dospel k novému, nevedeckému marxistickému a schmollerovskému (a u Hayeka tiež

¹¹¹ Hayek, Friedrich A. 1995. Kontrarevoluce vědy, str. 201.

¹¹² Jedná sa teda o rok neskorší než rok 1838, ktorým nastalo definitívne štiepenie hegelovskej školy na starohegelovcov a mladohegelovcov.

¹¹³ Hayek, Friedrich A. 1995. Kontrarevoluce vědy, str. 206.

¹¹⁴ Hayek, Friedrich A. 1995. Kontrarevoluce vědy, str. 62.

hegelovskému) historizmu. O metóde staršej nemeckej historickej školy, ktorá nebadane prešla v historickú metódu Marxa a Schmollera, Hayek tiež píše: „Avšak i když tato historická metoda předpokládá teorii, tj. poznání principů strukturální spjitosti společenských celků, historikové, kteří tuto metodu používali, nerozvíjeli systematicky takovéto teorie a sotva si vůbec byli vědomi, že je používají; jejich oprávněná nechuť k jakékoliv generalizaci o historickém vývoji však u nich navíc měla tendenci dodávat jejich učení antiteoretickou předpojatost, která přesto, že původně byla zaměřena pouze proti nesprávným druhům teorie, vytvářela dojem, že hlavní odlišnost mezi metodami vhodnými pro studium přírodních jevů a metodami poznávání jevů společenských je stejná jako rozdíl mezi teorií a historiografií.“¹¹⁵ Isté vysvetlenie presunu z mlčkého zastávania „kompozitívnej“ teórie k historizmu tu Hayek podal, avšak mňa jeho riešenie neuspokojilo úplne.

Keď totiž Hayek kritizuje u Meineckeho použitie termínu „historizmus“ pre staršiu nemeckú historickú školu, a postavil Schmollera do rozporu s jeho predchodcami (Roscher), dal tým tiež do istej súvislosti Roschera a Mengera, keďže tvrdí, že „nic neukazuje jasněji rozdíl mezi touto mladší historickou školou a starším hnutím, po němž zdédila jméno, než to, že to byl právě Schmoller, kdo obvinil Mengera, že byl přívržencem „burkovsko-savignyovské školy“ a nijak jinak.“¹¹⁶ Takže Hayek potvrdzuje, že Menger a Roscher mali do istej miery podobnú metódu, a toto zistenie nás postavilo pred problém, ktorý je potrebné riešiť, vzhľadom k sporu o metódu, a tiež – ako ďalej uvidíme, o miesto Hegela a Smitha v nej.

2.2.4 Roscher a Savigny – odklon od Smithovej teoreticko-historickej metódy

Nemecko prvej polovice 19. storočia bolo plné historických škôl v rôznych vedách, čo Hayek určite nepopieral (vyššie sme citovali jeho výrok o škole historikov Niebuhra a Rankeho), a niektoré historické školy v špeciálnych vedách dokonca výslovne uznával, menovite napríklad von Savignyho, právneho teoretika (teoretika spontánneho poriadku práva – aj podľa Hayeka) a najvýznamnejšieho predstaviteľa nemeckej **historickej** školy práva. Keďže Hayek identifikoval Savignyho ako metodologického predchodcu Mengera, a keďže dal v istom zmysle do súvisu Mengera a Roschera, avšak nenašiel som u Hayeka miesto, kde

¹¹⁵ Hayek, Friedrich A. 1995. Kontrarevoluce vědy, str. 62-3.

¹¹⁶ Hayek, Friedrich A. 1995. Kontrarevoluce vědy, str. 74.

by písal o vzťahu Savignyho a Roschera, dovediem túto argumentáciu do konca za Hayeka, keďže viem, že existovala istá súvislosť medzi Savignym a Roscherom.

Vieme už, že Roscher nebol hegelovcom, že prinajmenšom sa nepovažoval za hegelovca. V metodologickom diele, úvode k ďalším knihám o katallaxii (trhu) sa Roscher identifikoval ako prívrženec Savignyho (a jeho kolegu Eichhorna, ktorého spomína pozitívne aj Hayek):¹¹⁷ „In der Regel kann nur derjenige recht beurtheilen, wann, wo und warum z.B. die aliquoten Reallasten, die Frohnden, die Zunftrechte, die Compagniemonopole abgeschafft werden müssen, der vollständig erkannt hat, weßhalb sie zu ihrer Zeit eingeführt werden mußten. Die Doctrin soll überhaupt die Praxis nicht bequemer machen, wohl gar als Eselsbrücke, sondern vielmehr erschweren, indem sie auf die tausenderlei Rücksichten aufmerksam macht, die bei jedem Schritte des Gesetzgebers oder Staatsverwalters zu nehmen sind. Man sieht, diese Methode will für die Staatswirthschaft etwas Ähnliches erreichen, was die Savigny-Eichhornsche Methode für die Jurisprudenz erreicht hat. Der Schule Ricardos liegt sie fern, wenn sie auch an sich derselben keineswegs opponirt, und ihre Resultate dankbar zu nutzen sucht. Desto näher steht sie den Methoden von Malthus und Rau. So weit ich entfernt bin, diesen Weg zur Wahrheit für den einzigen, oder auch nur für den absolut kürzesten zu halten, so zweifle ich doch ebenso wenig, daß er durch eigenthümlich schöne und fruchtbare Gegenden führt, und, einmal gehörig ausgebaut, niemals ganz wird verlassen werden. Für die Geschichte kann und soll die historische Staatswirthschaft etwas Ähnliches leisten, wie die Histologie und Zoochemie heutzutage für die Naturgeschichte.“¹¹⁸ Takže Roscher sa snažil oponovať metóde a obsahu katallaxie (vedy) Smitha a Ricarda tým, že si myslel, že aplikuje Savignyho metódu na katallaxiu (vedu). Je to zaujímavý obrat, lebo ak si uvedomíme, že podľa Hayeka teóriu spontánneho poriadku zdedili Nemci Savigny a Humboldt od Smitha skrze Burkeho, tak toto je proces smerujúci opačne – interpretácia Savignyho prístupu k právu mala byť podľa nového trendu, určovaného Roscherom, implementovaná ako metóda do katallaxie (vedy). Je tu teda nezrovnalosť – buď Roscher nepochopil Savignyho metódu správne, alebo je chyba v samotnom Savignym, že jeho metóda skúmania spontánneho poriadku obsahovala aj isté chyby a celkom určite posuny oproti Adamovi Smithovi, ktorý už mal teoreticko-**historickú** metódu, a tak azda nebolo potrebné dodávať historickú metódu do katallaxie (vedy) skrze Savignyho. Nebudem riešiť

¹¹⁷ Porovnaj s Hayek, Friedrich A. 1994. Právo, zákonodarství a svoboda, str. 40, pozn. 31.

¹¹⁸ Roscher, Wilhelm. 1843. Grundriss zu Vorlesungen über die Staatswirthschaft, str. v.

tento problém (či schybil Savigny, Roscher alebo obaja), pretože v súčasnosti nepoznám jeho riešenie a odvieadlo by ma to od línie mojej argumentácie.¹¹⁹ Dôležité tu je, že problém, z ktorého neskôr vyrástol spor o metódu nie je taký čierno-biely ako si ho predstavuje napr. Gordon; zo Savignyho čerpal tak Roscher ako aj Menger.

2.2.5 Lord Acton a nemecké školy histórie vychádzajúce zo Savignyho (Savignyho metodologický obrat)

Aby sme sa dostali ďalej, keďže píšem o Hayekovi a o jeho chápaní vedy v nemecky hovoriacom svete 19. storočia, zavolám si tu na pomoc historika 19. storočia, a to historika podľa Hayeka najpovolanejšieho, Lorda Actona. Ten tvrdí, že Nemecko začiatku 19. storočia bolo plné historických škôl, v rôznych vedách, a Savigny bol podľa Actona teoretikom, ktorý určil tento trend, a – čo je pre nás dôležité – v istom zmysle dláždil cestu Hegelovi: „Forty years after Savigny's 'Vocation' made Germany a nation of historically thinking men, every branch of knowledge had felt its influence. It had penetrated jurisprudence by the end of the French war; language, with the first volume of Grimm's 'Grammar' in the edition of 1822; geography, when Ritter drew the spark from Humboldt; philosophy, when Hegel lectured at Berlin; art, with Schnaase's 'Letters from the Netherlands;' theology, with Baur's work on the Atonement; and canon law when Richter was made, instead of Stahl, the adviser of the Prussian government in church and state. Until 1840, political economy was almost the only science in which Germany followed, with unequal steps, the lead of France and England. The change came when Roscher, who had been the ripest of Ranke's scholars, a man more perfectly endowed with historic instinct than Niebuhr or Baur, was set to train practical economists for the kingdom of Hanover.“¹²⁰ . Savigny bol podľa Actona právnikom medzi nimi, určujúcim postup ďalších, pričom aj jeho teóriu úplne nevedomej produkcie práva: „Upon this aphorism, Savigny, the jurist of the party, developed the historic method of jurisprudence. The sovereign legislator is not the government, but the nation. Law, like language, proceeds from its primitive nature and its experience and is part of its identity. The deliberations of lawgiving consist in ascertaining not what is best, but what is consistent with

¹¹⁹ Pripojím však ešte jednu domnienku: Azda tu došlo k podobnému obratu pôvodného vplyvu katallaxie (vedy) na právo ako neskôr podľa Hayeka vo vzťahu pôvodného vplyvu katallaxie (vedy) na Darwinovu teóriu prírodnej evolúcie. Hayek tvrdil niečo v tom zmysle, že tí spoločenský vedci, ktorí čerpali evolučný názor z Darwina, nijako pozitívne neprispeli k poznaniu v katallaxii (vede).

¹²⁰ Lord Acton. German schools of history, str. 39.

usage. Laws are found, not made, for the treatment adapted to successive emergencies is already latent in the public conscience, and must be evolved from precedent. Laws and constitutions expand by sustenance drawn from the constant and original spring; the force preparing the future is the same that made the past, and the function of the jurist is to trace and to obey it faithfully, without attempting to explain it away."¹²¹ Acton kritizoval úplnú nevedomosť produkcie práva z toho titulu, že v stále ešte feudálnom Nemecku by to znamenalo konzervovanie starých poriadkov a odsúdenie na „osudovú nevyhnutnosť“, čo by znamenalo nemožnosť slobody a zmeny režimu na taký, ktorý by zodpovedal ľudskej dôstojnosti a slobode.

K tomu podľa Actona skutočne došlo, v myšlienkach teoretikov po Savignym: „The tendency of the nineteenth-century German to subject all things to the government of intelligible law, and to prefer the simplicity of resistless cause to the confused conflict of free wills, the tendency which Savigny defined and the comparative linguists encouraged, was completed in his own way by Hegel. He displayed all history by the light of scientific unity, as the manifestation of a single force, whose works are all wise, and whose latest work is best. The Volksgeist of the new jurisprudence was less dazzling than the Weltgeist of the new philosophy, with the smallest allowance of hypothesis for the largest quantity of phenomena. Science was propitiated with visions of unity and continuity; religion, by the assurance of incessant progress; politics, by the ratification of the past."¹²² Acton tu teda kritizuje Hegela z toho istého dôvodu, neovplyvniteľnosti dejín, ľudstvo bolo niekam vrhnuté, určené, malo mať osud, a bolo tak v princípe neslobodné, čo sa Actonovi ako historikovi slobody pochopiteľne vôbec nepáčilo. V prípade Savignyho teda asi predsa len ide o nie úplne adekvátne uchopenie spontánneho poriadku, pretože hoci je pravdou Savignyho postoj, že právo je pôvodne ľuďmi nevytvoreným „darom“, tak na druhej strane máme ako ľudia schopnosť účelového konania (aj s nezamýšľanými účinkami), a to aj konania proti tradícii, proti zvyku, ako to veľmi radikálne ukázala Veľká francúzska revolúcia a v našich dobách pokus socializmu, rušiaci predtým v mysliach jednotlivcov internalizované katallaktické pravidlá.

Už u Savignyho sa teda prejavila veľká slabina neskoršej Hayekovej teórie spontánnej produkcie katallaktických pravidiel, ktorá zožala masívnu kritiku (napr. od Hoppeho).

¹²¹ Lord Acton. German schools of history, str. 9.

¹²² Lord Acton. German schools of history, str. 19.

Hayekovu teóriu pôvodne spontánnej produkcie pravidiel, je možné zachovať, ak bude aplikovaná na pravidlá distributívnej spravodlivosti, ktorá musela existovať medzi aj medzi proto-ľuďmi pred historickým okamihom spontánneho vzniku ľudského sebauvedomenia (Hegelova dialektika pána a raba), avšak za podmienky, že sa Hayekova teória „presadiť“ z „pôdy“ Savignyho na teoreticko-historickú „pôdu“ Smithovu a Hegelovu.

U Hegela sa predovšetkým Actonovi nepáčila uzatvorenosť jeho systému (na rozdiel od Smithovho, ktorý Acton oceňoval), ktorú je však možné eliminovať Smithovou Božou prozreteľnosťou alebo Fukuyamovým tendencionalizmom, ako som o tom písal vyššie. Nie je mi známe, či Acton rozpoznať v Hegelovi Smithovu katallaxiu (vedu). Najdôležitejšie, čo sme sa dozvedeli od Lorda Actona je však to, že Roscher mal za metodologický vzor Savignyho, rovnako ako neskôr Menger, a tiež to, že v týchto zložitých sprostredkovaniach zohral istú úlohu aj Hegel, pričom jeho postoj Acton neodlišoval radikálne od prístupu Savignyho (oba mali v sebe prvky historického princípu). Akú úlohu zohrali Savigny a Hegel u Mengera, si vysvetlíme v ďalších odstavcoch.

2.2.6 Hayekovec Desai: Hegel mohol pozitívne ovplyvniť tak liberálov ako i ľavicárov

Niektorí hayekovskí vedci si uvedomili, že Hegelovo intelektuálne dedičstvo mohlo byť zdrojom tak pre ľavicových ako aj pravicových mysliteľov, čo je oproti Gordonovi významný pokrok a citát radšej uvediem celý, keďže okrem iného výstižne opisuje duchovnú náladu dobového Pruska a najmä opis napoleonského panstva v Nemecku nezodpovedá príliš našim predstavám absolutistického a feudálneho štátu. Napoleonom¹²³ a ministrami von Steinom, von Hardenbergom a von Humboldtom (napr. zrušenie nevoľníctva a liberalizácia školstva a pomerne liberálny obchodný zákonník)¹²⁴ vstúpila do Pruska buržoázna revolúcia,

¹²³ O tom, že napriek Napoleonovmu nepriateľstvu voči liberalizmu bolo Francúzsko jeho doby Francúzskom kapitalistickým, veľmi dobre svedčí vzťah J. B. Say a Napoleona, lebo Say bol istý čas za Napoleona aj významným politikom a potom, čo odmietol propagovať Napoleona vo svojich knihách, odišiel z politiky, založil si firmu a realizoval kapitál, čiže podnikal so ziskom, ktorý mu nikto nezošlátnil. Ako píše o Sayovi Gide a Rist: „Byl jmenován členem Tribunátu r. 1799. Když byl vydal své *Traité*, První Konsul [čiže Napoleon – pozn. T. K.] nemohl od něho dosíci, aby se v druhém vydání zasazoval o jeho finanční plány; proto ho vyloučil z Tribunátu, nabídnuv mu v náhradu vedoucí místo ve finančních úřadech. Say, nesouhlas s novým režimem, odmítl a zařídil si přádelnu bavlny v Auchy-les-Hesdins v Pas de Calais. R. 1813 realizoval svůj kapitál, vrátil se do Paříže a v r. 1814 vydal 2. vydání svého *Traité*.“ Gide, Charles, a Rist, Charles. 1928. Dějiny nauk národohospodářských I, str. 145.

¹²⁴ Walter Eucken, keď uvádza rôzne systémy hospodárskej politiky, prekvapivo uvádza pri politike laissez-faire (nie je to rozpor v slovách?), pričom tu spomína Adama Smitha a jeho neviditeľnú ruku, jeden príklad: Prusko

ktorú Hegel obhajoval a konzervoval zo svojich absolutistických pozícií. Pravicoví interpreti tak prirodzene mohli čerpať z Hegela, i keď sa to nedialo často. Desai, autor nasledujúceho výroku, navyše predznamenal myšlienku, ktorú sa budem ja ďalej snažiť pretlačiť, a to spoločný vplyv Smitha a Hegela na Mengera: „In the late eighteenth century, Germany was a collection of scores of small and middle-sized kingdoms. Only a few of them, such as Prussia, Bavaria or Saxony, were big enough to be called kingdoms. Juristically they all owed feudal allegiance to the Habsburg Emperor in Vienna. This was the Holy Roman Empire. Despite this political fragmentation, the humanities, and especially philosophy, flourished highly in Germany, producing Immanuel Kant's celebrated work. The French Revolution was a profoundly shocking event in this world as it raised basic questions about the nature of political obedience. Philosophers such as Schelling and Hegel began their philosophical work in this climate. But worse was to follow. The Napoleonic Wars destroyed the Holy Roman Empire in 1806 and many of the small feudal nobilities, untouched by events for centuries were shattered. In the areas ruled by the French, such as the right bank of the Rhine, modernizing reforms were put through changing a status-based society into one based on contract. Prussia, which had been a leader among these small kingdoms and an example looked up to, reacted to its defeat by pushing through a set of reforms (Stein-Hardenberger reforms) to make it a modern, efficient bureaucratic Absolutist state. The old order gave way violently to the modern world in a sudden attack from above and from outside. The defeat of Napoleon at Waterloo and the restoration of the balance of power in the Metternich system at the Congress of Vienna in 1815 did not halt this tide of change. Positive legislation to forcibly reconstruct the society, to make it change its older ways faster than was natural to it, was imposed on rational grounds. This sparked off a long debate on the legitimacy of such

Napoleonovho obdobia: „Opět vzniká konflikt mezi individuálním hospodářským zájmem a dobře organizovanou výstavbou společnosti země. ... Neviděli zastánci *laissez faire* tento konflikt? Ve slavné kapitole své „Teorie morálních citů“ líčil Adam Smith, jak pyšný a bezcitný statkář shlíží na své rozsáhlé polnosti a ve své fantazii bez jediné myšlenky na potřeby svých bratrů sám spotřebuje celou úrodu, která roste na polích.“ A líčení pokračuje. Ukazuje se, že tento statkář nemůže sníst všechno, co se tu pěstuje, že musí prodat převážnou část, že tím živí mnoho jiných lidí, a že tak, aniž by to chtěl, slouží obecnému zájmu. Tato věta se pak zobecňuje. ... Důsledky tohoto pojetí se projevují v hospodářské politice, jak je vyjádřena například v *Preußische Geschäfts-Instruktion* z roku 1808: „Státu a jeho úřadům svědčí nejvíce, když se živnosti ponechají svému přirozenému chodu, tj. že se žádná nezvýhodní a nepozvedne zvláštními podporami, ani se žádná neomezí ve svém vzniku, provozu či růstu, pokud se přitom neporuší princip práva anebo se to neprotiví náboženství, dobrým mravům nebo státnímu zřízení.““ Eucken, Walter. 2004. *Zásady hospodářského řádu*, str. 452-453. To, že buržoázní reformy v Prusku Napoleonovho obdobia iniciovali Smithom ovplyvnení ekonómov, potvrdzuje Waszek (viď Waszek, Norbert. 1988. *The scottish enlightenment and Hegel's account of 'civil society'*, str. 75, pozn. 62). To, ako sa u ordoliberala Euckena prejavuje vplyv Hegela, sa dozvieme neskôr.

legislation, on the nature of law itself, on the feasibility of imposing change from the outside. In this Hegel played an influential but ambiguous role since both the constructionist and the organicist could claim him on their side, but finally the organicists came to reject him as a false prophet. Savigny, who pioneered studies in the history of jurisprudence, Herder and Roscher were the predecessors whose ideas influenced Menger (though he was to break with Roscher). The idea of a spontaneous, unguided but at the same time rational development of social relations guided by subjective perceptions rather than as instructed from above is thus basic to an organicist such as Menger. This notion fits in so well with the suggestive metaphor of the Invisible Hand that it is almost uncanny. But of course this is also because Smith can be claimed by the left radicals as by the right libertarians on their side. He comes to the organicist tradition in Germany via Burke and to the left radicals via Millar and Hegel. „¹²⁵ I keď sa mi na niektorých miestach nepáči Desaiho terminológia (dvojakosť vplyvu Smitha vysvetľuje bohatosťou Smithovho učenia, čím legitimizuje ľavicové čítanie Smitha a najmä implikuje rozpory v Smithovom učení), jeho popis vplyvu Smitha tak na Savignyho a Mengera ako aj na Hegela, sa mi páči. Desai sa viac tomuto problému nevenuje, a preto budeme hľadať u iných autorov odpovede otázku vplyvu Smitha a Hegela na Mengera, a tiež odpoveď na otázku o význame sporu o metódu pre našu tému.

2.2.7 Pokrok katallaxie (vedy) u Mengera: vplyv Smitha a Hegela a Savignyho metodologický obrat

Musím priamo napísať, že neskúmam príčiny – preto nie je táto pasáž, ktorou vyvrcholí táto kapitola, vrcholom teoretickým, takže kapitola vrcholí iba chronologicky a nie našim podaným vysvetlením, na to ešte nemám dostatočné vzdelanie v metodológii katallaxie (vedy) -, prečo bol Menger ovplyvnený Smithom a Hegelom, podám len zopár dôkazov, že a ako z nich čerpal a akú úlohu v tom zohral Savigny. To, že Menger ako liberál čerpal zo Smitha je veľmi pochopiteľné a zaznamenali to mnohí autori, napríklad Streissler, ktorý tiež poznamenáva, že Menger učil princa Rudolfa Smithovej katallaxii (vede): „In fact, Menger was the rediscoverer of Adam Smith in Austria – and he communicated this rediscovery to the

¹²⁵ Desai, Meghnad. 1994. Equilibrium, expectations and knowledge. In. Birner, Jack a van Zijp, Rudy. 1994. Hayek, co-ordination and evolution, str. 26-7.

crown prince.¹²⁶ To, že si Menger uvedomoval, že pri svojom skúmaní o metodológii katallaxie (vedy) sa mohol pokúsiť rozvinúť Smithovu metódu, ale že toto riešenie nevidel ako veľmi plodné, vieme z jeho *Untersuchungen*, ako jeden z dôvodov uviedol, že sa o to pokúsili už viacerí bystrí ľudia, avšak neuspeli: „Three ways were open for the reform of our science, as soon as this conviction had been reached. Either a reform of political economy had to be attempted on the basis of the previous views of its nature and problems and the doctrine founded by Adam Smith had to be perfected from the points of view from which it started, or else new paths had to be opened for research. ... The first of the above ways to the reform of economics, although apparently the simplest and most obvious, nevertheless really presented quite unusual difficulties, for more than one reason. What the best minds of all nations had striven for in vain on the previous paths of research was now to be attained; what their genius ran aground on was now to be mastered. Not only was criticism to be practiced or some grand perspective opened, but something positive was to be created. The orientation to be adopted demanded of its representatives an originality capable of positive accomplishments. This was in a field of knowledge which, on account of its incomparable difficulties, makes the highest demands on the scholarly mind.“¹²⁷ To, že Menger sa svojím skúmaním snažil bojovať proti relativizmu, ktorý Schmoller vovádzal do katallaxie (vedy), je veľmi chvályhodné aj z dnešného hľadiska, na rozdiel od Mengera sa však domnievam, že takéto relativizovanie predmetu a obsahu katallaxie (vedy) nie je priamym dôsledkom Adama Smitha, ale len jeho nasledovníkov.¹²⁸

To, že Menger Aby sme vedeli, na čo Menger reagoval, uvediem aj postoj Schmollera: „Not only to the problem of „organic“ origin, but also to the romantic ancestors of German Historicism, Schmoller kept distance. Schmoller laughed at „Menger's strong sympathy to the mysticism of spirit of a nation in the way of Savigny“ and proudly declared: „It was really a progress, compared to Savigny, that Roscher did not start with such a mystical

¹²⁶ Streissler, Erich W. 1990. Carl Menger on economic policy: the lectures to Crown Prince Rudolf. In. Caldwell, Bruce J., a Menger, Carl. 1990. Carl Menger and his legacy in economics, str. 111.

¹²⁷ Menger, Carl. Investigations into the method of the social sciences with special reference to economics, str. 28.

¹²⁸ „The conflict of views about the nature of our science, its problems, and its limits, especially the effort to set new goals for research in the field of political economy, did not originally develop from the interest of economists in theoretical investigations. It begins with the recognition becoming more and more evident that the theory of economics as it left the hands of Adam Smith and his followers lacks any assured basis, that even its most elementary problems have found no solution, and that it is especially an insufficient basis for the practical sciences of national economy, and thus also of practice in this field.“ Menger, Carl. Investigations into the method of the social sciences with special reference to economics, str. 27.

idea of romanticism.“¹²⁹ Menger nepristupoval k metodológii katallaxie (vedy) iba z motivácie pochopiť princípy, na ktorých stojí skúmanie v katallaxii (vede), ale predovšetkým z dôvodu, že Schmoller sa snažil relativizovať zákony, ku ktorým Menger dospel (a pred ním aj Smith), a toto bola jeho obrana.

Kvôli opozícii voči Schmollerovi, a aj vzhľadom k tomu, že určite vedel o Savignyho dôrazu na históriu (Kletzer do istej miery charakterizuje Savignyho postoj ako antiteoretický a určite v opozícii k Hegelovi ako antifilozofický, čo Kletzer asi správne hodnotí ako Savignyho rozpor v slovách), sa Menger snažil vytlačiť čo najviac z Savignyho dôrazu na históriu, nazýva ho „organicistom“, a je pozoruhodné, že rovnako bol častovaný aj Hegel, napríklad Gordonom. O Mengerovi teda možno povedať toto: „Menger may not be assigned to the pragmatic tradition: According to him, institutions cannot be traced back to individual goals. This illuminates from Menger's discussion with Savigny about this issue. Menger regards Savigny - unlike himself - as a representative of a naturalistic organism theory with regard to the development of social institutions, which has to be differentiated from a theory referring to natural law. Menger himself can be considered as a kind of „essentialistic realist“, which means that he is in search for the approximation of a knowledge of the exact natural law in an Aristotelian sense.“¹³⁰ Menger však nemal záujem o všeobecnú metodológiu vied ako takú.

Alter vysvetľuje, že dôkazom, že Menger nemal v záujme predovšetkým metodológiu vedy ako takej, je to, že nenapísal knihu o všeobecnej metodológii, a prípadne klasifikácii vied. A tak sa konečne dostávam k poznámke, ktorú však nemám čas ani schopnosť zovšeobecniť, a síce, že Menger čerpal z Hegela, a to vo významnej veci začiatku skúmania katallaxie (vedy). Menger ho videl, rovnako ako Hegel, v potrebách a v ich napĺňaní. Alter dokladá, že Menger naozaj Hegela čítal a je to proti Gordonovi argument, že Hegel pozitívne ovplyvnil Mengera pri skúmaní zákonov katallaxie (trhu): „The interpretation of his methodology occupies a central position in an understanding of his thought, since it is through the philosophy of science, that is, methodology and epistemology, that the scientific conception of social reality (the geistesgeschichtliche background) enters the theory itself and,

¹²⁹ Yagi, Kiichiro. 1997. Carl Menger and the historicism in economics. In. Koslowski, Peter. 1997. Methodology of the social sciences, ethics, and economics in the newer historical school, str. 247.

¹³⁰ Kleinfeld, Anette. 1997. Discussion Summary. Paper discussed: Yagi, Kiichiro: Carl Menger and the Historicism in Economics; Cubeddu, Raimondo: The 'Irrelevance' of Ethics for the Austrian School. In. Koslowski, Peter. 1997. Methodology of the social sciences, ethics, and economics in the newer historical school, str. 285.

at times, even shapes the analytics of the argument. This is the case, for instance, with Menger's concept of *Bedürfnis*. Needs and wants feature in all the early neoclassical authors, but it is above all in Menger's theory where they play the central role. Menger inherited this concept from German political economy. But it is only in German thought in general and Hegel's in particular that we can grasp the extent of its importance. There *Bedürfnis* and *Bedürfnisbefriedigung* represent the *loci classici* of economic activity and economic development in human life. In Menger's system too *Bedürfnis* is the starting point of economic activity, and its satisfaction is its goal. The concept of *Bedürfnis* carries Menger's teleological conception of causality within his theory. It also carries his conception of time. In brief, it carries the characterization of his vision of the economic progress. The introduction of Hegel here is not nearly as farfetched as it may seem at first sight. We now know that notebooks on Hegel's philosophy exist among the Menger papers held at Duke University. But even a quarter of a century ago Kauder had reported Menger's interest in Hegel.¹³¹

Nie je mi známe, či a ako sa Menger postavil k Hegelovej dialektike. Namiesto záveru o Mengerovi teda položím iba jednoduchú paralelu, že Menger zároveň pozitívne nadväzoval na Smitha (i keď samozrejme iba čiastočne), a zároveň v niektorých momentoch aj na Hegela. Či je to prostá náhoda, to neviem a nemôžem si dovoliť zakončiť túto kapitolu metodicky v duchu Hegelovej a Smithovej teoretickej histórie, keďže mám iba nepatrnú znalosť Mengera a Savignyho. Preto uvediem iba svoj subjektívny pocit: Zdá sa mi, že Menger mohol prispieť tak významne ku *katallaxii* (vede) práve preto, že v istom zmysle nadväzoval na Smitha a zároveň na Hegela. Prikláňam sa k autorom, ktorí tvrdia, že marginalistická revolúcia v skutočnosti nebola revolúciou. Ide napríklad o Pavlíka: „Skutečnost, že Bastiat neznal teorii mezního užitku, zde nehraje žádnou roli; neznal ji ani Adam Smith. Jejich koncepce harmonizující „neviditelné ruky“ Boží prozřetelnosti, resp. neprozřetelné a disharmonizující „viditelné ruky“ mocenských intervencí, která již sama o sobě přesáhla oblast bezprostřední jevovosti směrem k uchopení podstaty, nalezla v marginalismu neotřesitelný fundament na úrovni hlubší vrstvy podstatnosti.“¹³² Veda zostala tou istou, iba sa spresnila, a ako vieme od Cannana, ešte v roku 1929 bol Smith považovaný za koniec dejín

¹³¹ Alter, Max. 1990. What do we know about Menger? In. Caldwell, Bruce J., a Menger, Carl. 1990. Carl Menger and his legacy in economics, str. 321.

¹³² Pavlík, Ján. 1998. Frédéric Bastiat a české ekonomické myšlení. In. Bastiat, Frédéric. 1998. Co je vidět a co není vidět a jiné práce, str. 15.

ekonomických teórií, čiže ním bol definitívne (prínajmenšom v Hegelovej schéme) definovaný obsah a metóda katallaxie (vedy).

Vo vzťahu Mengera k Smithovi a Hegelovi uvediem ešte jednu, doteraz zrejme nedokázanú tézu. V dejinách vied 19. storočia prebehol obrat analogický neskoršiemu obratu, ktorý opísal Hayek vo vzťahu k evolučnej teórii Darwina, a ktorý môže byť charakterizovaný známym výrokom Pattena o Adamovi Smithovi ako poslednom moralistovi, a o Darwinovi ako o poslednom ekonómovi a prvom biológovi. Neskorší ekonómovia, čerpajúci myšlienky evolúcie z Darwina, podľa Hayeka neprispeli k rozvoju našej vedy.

Niečo podobné sa možno odohralo tak, že Savigny prevzal svoje teórie spontánnej produkcie od Smitha skrze Burkeho. Avšak tí ekonómovia, ktorí spätne prijali myšlienku nevedomej produkcie od Savignyho, možno tiež neboli hodní svojho platu. Jedná sa tu najprv o Roschera, z ktorého postupne vznikla historicistická metóda mladšej nemeckej historickej školy a aj historizmus Marxa. Dovolil by som si obrátiť svoju kritiku (zároveň ho však oceňujúc) aj proti Mengerovi, keďže mohol čerpať myšlienky metodológie katallaxie (vedy) priamo od Smitha, z teoreticko-historickej metódy a nesústredovať sa príliš emocionálne na spor o metódu. Ako Pavlík poukázal, historický moment existuje aj v Mengerovej, Böhm-Bawerkovej a Hayekovej kompozitívnej metóde: „Pokud se kompozitivní metoda charakterizuje jako geneticko-kompozitivní metoda (B. Smith), je tím ovšem myšlena nikoliv historická geneze, nýbrž geneze celku z částí. Nicméně historické genezi se při uplatnění kompozitivní metody lze jen stěží vyhnout, jako to ukazuje zmíněný Böhm-Bawerkův model, v němž de facto jde o konstituci historicky první tržní ceny, neboť účastníku tržní interakce není předem známá žádná již ustavená cena. Böhm-Bawerk však netematizuje historickou genezi ceny v její konkrétnosti, neboť neuvažuje zároveň konstituci peněz (ty jsou v jeho modelu dané), ani genezi normativního řádu, přítomného ve vědomí individuí a umožňujícího směnu atd. Pokud by se jeho model, v němž podává jisté abstraktní rysy historické konstituce ceny, propojil s rovněž abstraktním Mengerovým modelem spontánního ustavení peněz, byl by to první krok ke konkretizaci, jež by se nutně završila (tak jako u Smitha) logickou genezí celku tržního řádu jakožto kruhového sebevztahu (zbaveného ovšem nesprávné Smithovy teorie ekonomické hodnoty).“¹³³ S touto tézou súvisí rovnako tak zatiaľ mnou nedokázaná téza, že Menger už nešpecifikoval iný obsah katallaxie (vedy), než je deľba práce, ktorou sa

¹³³ Pavlík, Ján. F. A. Hayek a teorie spontánního řádu, str. 27.

dáva do pohybu kolobeh potrieb a ich vzájomného uspokojovania. Čo sa týka metódy, musíme asi Mengera vrátiť na základy Smithovej teoreticko-historickej metódy, keďže história má svoje určité miesto v katallaxii (vede).

2.2.8 Alfred Marshall a jeho čiastočné hegelovstvo

Čo sa týka zhodnotenia Hegelovej dialektiky a návratu Smitha do katallaxie (vedy), tu nemožno nespomenúť Mengerovho súputníka z Cambridge Alfreda Marshalla. Groenewegen jasne identifikoval v Marshallových *Zásadách* viaceré pozitívne vplyvy Hegela, predovšetkým v prvom vydaní *Zásad*. Tu nás zaujíma iba to, že Marshall sa pokúsil (nie úplne úspešne) použiť Hegelovu metódu na dejiny ekonomických teórií. Poďme však po poriadku, spolu s Groenewegenom prejdeme Marshallovu recepciu Hegela.

Jeden dôležitý metodický prvok Smithovej a Hegelovej katallaxie (vedy), jednota predmetu a metódy v ich historickom vývoji, je Marshallovi prítiažlivý: „in Marshall's remarks on the development of economics, Hegel, together with Goethe and Comte, is praised as one who applied to the social sciences the notion „that the laws of the science must have a development corresponding to the things of which they treat“.¹³⁴ Marshalla však z Hayekovej pozície nemôžeme pochváliť kvôli za to, že vyzdvihoval Herberta Spencera, o ktorom tiež platí Hayekova téza o nezaslúženom plate ekonómov čerpajúcich evolučnú teóriu z Darwina.

Hegelova a Smithova myšlienka jednoty teoretického a historického čiastočne ovplyvnila (chybou je, že len čiastočne) Marshalla: „Hegel's Philosophy of History can be said to have informed **certain aspects** of Marshall's broad vision of economic history and the development of economics.“¹³⁵ Za tretí aspekt Marshallovej recepcie Hegela Marshalla určite nepochválime: „Thirdly, Marshall's use of Hegel illustrates the manner in which he often used texts, altering their meaning to make them conform more to what he himself wanted to believe on the issue at stake.“¹³⁶ Ak bol teda Marshall významným syntetizátorom katallaxie (vedy), tak ním bol aj vďaka Hegelovi – a Marshall je tak aj istým mostom medzi Smithom a modernou katallaxiou (vedou). Možno je to práve vďaka Hegelovi, že Marshall dokázal spojiť subjektívnu teóriu dopytu s nákladovou teóriou ponuky v jednom grafe, typicky na trhu

¹³⁴ Groenewegen, Peter. 1998. Marshall and Hegel. In. Marshall, Alfred a Wood, John Cunningham. 1998. Alfred Marshall, str. 160.

¹³⁵ Tamže, str. 161.

¹³⁶ Tamže.

čaju. V takom prípade, nakoľko je dnešná katallaxia (veda) – prinajmenšom vo svojej mikroekonomickej časti – neoklasická a marshallovská, je i pseudo-hegelovská. Pseudo-hegelovská preto, že Marshallov dualizmus bol Hegelovi úplne cudzí. Nie je to napokon vôbec čudné, pretože v tej dobe rozumel celku Hegelovej filozofie už len málokto, a určite bolo veľmi málo filozofov, ak vôbec, ktorí by prijali celok Hegelovej filozofie v tej dobe. To platí aj o Stirlingovi, ktorý svojou knihou o Hegelovi zrejme vzbudil v mladom Marshallovi záujem o Hegela. O to viac to musí platiť pre ekonómov, že ak rozumeli Hegelovi, tak iba veľmi reduktívnym spôsobom.

Ak sa má prejsť k Marshallovým konkrétnym aplikáciám práve naznačeného všeobecného prístupu, uvediem jeden príklad: „Marshall's earlier (1961, p. 176) enumeration of a sequence linking lack of success in Physiocratic reforms with the violence and bloodshed of the French Revolution and its consequences for delaying „the march of freedom in England“, hence the impediment of „the dial of progress ... by the span of at least a generation“, seems to be a further remnant of his reading of Hegel.“¹³⁷ Ak však Marshall posúval dejiny katallaxie (vedy) aj za Smitha (a za Hegela), stáva sa rovnako neúspešným v aplikácii Hegela v katallaxii (vede) ako boli tí členovia nemeckej historickej školy, ktorí sa odvolávali na Hegela. Po konci dejín nie je možné pokračovať v dejinách katallaxie (vedy), to som však zrejme doteraz dôkazom nepotvrdil a stále nemám riešenie.

2.2.9 Stručný vývoj metodológie katallaxie (vedy) po Savignyho obrate

Marshallom ukončím tento exkurz do vybraných aspektov vybraných metodológií katallaxie (vedy) počnúc Smithom a Hegelom až k Marshallovi. Ak boli v 20. storočí nejakí ekonómovia, ktorí boli zároveň metodológmi katallaxie (vedy), bolo by podanie takéhoto príkladu už iba *d'alším* príkladom toho, čo urobil Marshall. Nesledoval som podrobne, či boli takí ekonómovia, ďalší ekonóm, ktorý nasledoval Marshalla v recepcii Hegela, ktorého sú liberálni čitatelia ochotní študovať, je až Sciabarra. V každom prípade by som v postupe každého takého autora pochválil jeden aspekt – snahu aplikovať Hegelovu univerzálnu metódu vedy na dejiny katallaxie (vedy). To, že ja sám taký pokus neprevediem, je teraz už isté, je to téma prevyšujúca moje súčasné možnosti. Ak je však táto kapitola dôkazom, že toto

¹³⁷ Tamže, str. 169.

je cesta von z relativizmu, v ktorom sa súčasná katallaxia (veda) nachádza, dokázal som to, čo som si na začiatku zaumienil, a o čom som vtedy netušil, aké nedozerne následky môže mať také prípadné dosiahnutie môjho cieľa, pretože na začiatku mi nešlo skoro o nič iné, než o moje systematické vzdelanie a o moju nespokojnosť s relativistickou katallaxiou (vedou).

Marginalistami sme sa dostali k modernej katallaxii (vede), a čo sa týka metodológie, príspevok Lionela Robbinsa má chyby (ešte ho zmienim), o Keynesovskej metodológii možno hovoriť asi ťažko, keďže nemá problém s rozpornými teóriami (vplyv úspor iný na makroúrovni a iný na mikroúrovni), Friedmanova metodológia otvára široké dvere postmodernistickému relativizmu do katallaxie (vedy) a vôbec neobhaja princípy, na ktorých by malo stáť skúmanie katallaxie (vedy) a Rothbardova revízia rakúskej metodológie trpí aristotelizmom a jeho ahistorickou koncepciou druhových podstát. Súčasná metodológia katallaxie (vedy) si už ani nenárokuje určovať pravidlá, na ktorých má stáť katallaxia (veda) a sama sa stáva relativistickou, ako to ukazuje napríklad J. B. Davis. Úplná relativizácia katallaxie (vedy) a teda konštitúcia pseudo-katallaxie (vedy) je ilustrovaná úplnou relativizáciou neviditeľnej ruky trhu v modernej katallaxii (vede), a to jednak neustálym množením významov neviditeľnej ruky (už ich je cez 10), ako o tom svedčí napr. Grampp a Thornton, a na druhej strane Stiglitzovým tvrdením, že neviditeľná ruka neexistuje, pričom sa nám snaží vsugerovať, že takýmto spôsobom interpretoval neviditeľnú ruku samotný Adam Smith.

Je to teda asi tak, že katallaxia (veda) bez Smitha, bez neviditeľnej ruky a bez teoreticko-historickej metódy je tým, čo opísal Blaug – niečím, čo „sa nedá nazvať vedou“, niečím, čomu sa jemnejšie mysle radšej vyhýbajú a nevenujú sa katallaxii (vede). Deje sa teda pravý opak toho, čo viedlo Hegela k štúdiu katallaxie (vedy) Adama Smitha. Ako ukážem ďalej, Thorntonom sa aj rakúska škola (jej rothbardovská vetva) pokúša zbaviť sa Smitha v prospech merkantilistu Cantillona. Neverím, že by mohol byť Cantillon záchrannou kotvou pre uchopenie rakúskej ekonómie. Ak sa podarilo zrelativizovať Smitha, zrelativizovať Cantillona bude pre odporcov rakúskej ekonómie oveľa jednoduchšie. Mňa takáto situácia dnešnej katallaxie (vedy) neuspokojuje a verím, že cesty k obnoveniu pravdy v katallaxii povedú skrze Smitha a Hegela. Preto – ak sa raz dokážu naše tézy – je pre nerelativistické uchopenie katallaxie (vedy) potrebné obhajovať ako Smitha a jeho neviditeľnú ruku proti relativizmu, tak aj Hegela ako Smithovho najvýznamnejšieho ekonomického nasledovníka vo filozofii.

2.3 Hegelova neviditeľná ruka – ako sa k nej dostaneme a ako k nej máme pristupovať

2.3.1 Hegel ako apolitický mysliteľ ducha – ani liberál, ani konzervatívec, ani marxista

Keďže v tomto texte ide o politicky explozívne chápanie našej témy, je potrebné sa vyvarovať istých chýb. Pri takto stanovených cieľoch je potrebné predom sa vyhnúť istým nedorozumeniam. Ak rozumiem Hegelovmu politickému mysleniu správne, bolo by z politického hľadiska nutné charakterizovať Hegela ako spontánny poriadok uznávajúceho monarchistického etatistu. Toto „bolo by“ je nutné bližšie objasniť v duchu Hegelovho filozofického systému.

Nech bol Hegel z politického hľadiska prívržencom ktoréhokoľvek prúdu (napríklad podľa Poppera a Hayeka bol Hegel proto-totalitárián), je každé také či iné zaradenie neadekvátne Hegelovmu filozofickému systému. Hegel totiž vo svojom diele *nepostuloval* to, ako by mal politický systém podľa neho vyzeráť, ale vždy ukazoval, ako *je nutné poznávať* správny štát. Takto Hegel argumentuje v mnohých svojich dielach. Napríklad v úvode k jeho *Základom filozofie práva* o uvádzanej knihe píše: „Jako filosofický spis musí být co nejvíce vzdáleno od úmyslu chtít zkonstruovat stát, jaký má být. Poučení, které v něm může být obsaženo, nesmí směřovat k tomu, aby poučovalo stát o tom, jaký má být, ale spíše o tom, jak má být stát, mravní univerzum, poznáván.“¹³⁸ Hegel tiež odmieta myšlienku, že niektorá filozofia môže prekročiť svoju dobu, avšak nezaznáva skvelých jednotlivcov, ktorí urobili, čo daná doba potrebovala. Hegel samotný stál na pozícii teoretika, ktorý sleduje a uchopuje vývoj absolútneho ducha¹³⁹ – takto chápal históriu filozofie i svoju filozofiu zvlášť – filozofia nemá byť prostriedkom k nejakému cieľu odlišnému od nej samej – napríklad k politickej zmene, filozofia je v Hegelovom systéme samoúčelom.

Hegel naozaj veril, že jeho „absolútny duch“ zabezpečí vývoj štátnej formy tak, ako to bude potrebné¹⁴⁰ a kritizoval horúčkovité snahy nájsť a presadiť správny politický systém: „Otázka najlepšieho zriadenia sa veľmi často kladie v tom zmysle, akoby nielen teória o nej

¹³⁸ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filozofie práva*, str. 31.

¹³⁹ „Filosofie je pak sledováním tohto (sebe)rozvíjení absolutního ducha cestou myšlení.“ Krist, Jan. 1998. *Sešity k dějinám filosofie VI. Přehled dějin německé klasické filosofie*, str. 57.

¹⁴⁰ Uvidíme to aj pri analýze jedinej zmienky neviditeľnej ruky v Hegelovom diele.

bola vecou subjektívneho slobodného presvedčenia, ale akoby aj skutočné zavedenie nejakého zriadenia – poznaného ako najlepšieho alebo lepšieho – mohlo byť dôsledkom celkom teoreticky chápaného rozhodnutia a akoby forma zriadenia mohla byť vecou slobodnej, a ničím iným len úvahou určenej voľby.¹⁴¹

Zdá sa však, že v tomto postoji bol Hegel jednostranný, pretože niekto musí byť svetodejinným individuum, ktorý spozná potrebu svojej doby a naplní ju, a to aj po konci dejín (doba napísania Hegelovej *Logiky*), pretože nevyhnutne vznikajú (proti-)bastiatovské sofizmy presadzujúce devolučné podnikateľské aktivity na rozhraní intelektuálneho podnikania. Hegelov systém by sa mi zdal byť neúplný ak by neobsahoval návod pre ďalších filozofov po ňom, filozofov v dobe post-historickej, návod o tom, ako chápať filozofiu a ako (v zmysle až za súmraku lietajúcej Minervinej sovy) uchopiť dobu post-historickú v post-historickej filozofii. Zdá sa mi, že si to predstavoval tak, aby sa vo filozofii ďalej pokračovalo v opakovaní dejín filozofie, a v jej obhajobe proti novo vznikajúcim konkurenčným filozofiám, vlastne k slepým uličkám domnele ďalšieho vývoja filozofie. Možno si to Hegel predstavoval aj tak, že jeho filozofia absolútne prevládne, a že konkurenčné filozofie postupne vymiznú. Možno Hegel zomrel priskoro (vo veku 61 rokov) a nedokázal ešte svoj systém tak upevniť, aby sa dogmaticky rozšíril a udržal v akademickom svete. Hegel mal žiakov, nie však jemu rovného nasledovníka rovnakej filozofickej sily a razenia.

Z jeho žiakov boli jeho filozofii vernejší starohegelovci, ktorí „se pokud možno co nejvěrněji přidržíjí systému svého velkého učitele, zejména jeho nároku na dějinnost – filosofie v jejich pojetí je možná jen jako dějiny filosofie.“¹⁴² Toto napojenie starohegelovcov na jeho filozofiu však nebolo ani zďaleka pevné a stalo sa práve to, čo Hegel nechcel, mladohegelovci sa na základe jeho filozofie snažili (napr. Cieszkowski)¹⁴³ skrze Hegelovu filozofiu „zkonstruovat stát, jaký má být“¹⁴⁴ namiesto toho, aby sa snažili skrze Hegelov systém pojmovo poznávať už existujúci štát, mravný celok (v jeho chápaní). Nakoniec sa mladohegelovcom podarilo zvíťaziť na rozhraní intelektuálneho podnikateľstva v osobe Karla

¹⁴¹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. *Filozofia dejín*, str. 51.

¹⁴² Krist, Jan. 1998. *k dějinám filosofie VI. Přehled dějin německé klasické filosofie*, str. 70.

¹⁴³ „čín pochopený jako předmětně-praktické vztahování se ke světu se stane dominujícím až u Feuerbacha a Marxe, pro které takto Cieszkowski vytváří určité předpoklady: praktická filosofie neboli filosofie praxe se má stát „příštím údělem filosofie vůbec.““ Krist, Jan. 1998. *k dějinám filosofie VI. Přehled dějin německé klasické filosofie*, str. 74.

¹⁴⁴ Porovnaj s Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 31.

Marxa,¹⁴⁵ a vrátili tak devolučne a protihegelovsky filozofiu a neskôr v zrealizovaní týchto ideálov aj ľudstvo, storočia ba tisícročia dozadu.

Hegel už preto, že bol výlučne filozofom, nechcel prakticky vplývať na politiku. Bol si tiež pravdepodobne vedomý možnosti politického zneužitia svojho systému, a aj preto tak striktne zdôrazňoval výlučne filozofický a apolitický charakter svojej filozofie. V predchádzajúcej podkapitole som uviedol, že je možné Hegelov systém chápať ako koniec a v istom zmysle vrchol filozofie. Avšak z vrcholu sa možno aj skotúľať na druhú stranu, a to dolu.¹⁴⁶ A Hegel dobre vedel, že v každej etape vývoja filozofie existoval nielen hlavný prúd, ale aj vedľajšie, ktoré mu konkurovali na rozhraní intelektuálneho podnikateľstva. Aj za Hegelovho života existovali alternatívne prúdy.

Domnievam sa, že aj po konci dejín zostáva miesto pre filozofiu (a nie ako Kojève, ktorý v domnení, že po-Hegelovská filozofia už nemá čo riešiť, opustil akademický svet), a to na rozhraní intelektuálneho podnikateľstva, ktoré má v hegelovom duchu spočívať nielen v návrate k tomu najlepšiemu z Hegelovej filozofie, ale aj k tvorivému rozpracovaniu niektorých jeho nedostatkov, spoznaných napríklad skrze iné vedy (napríklad ide o odstránenie jeho predstavy kontingencie prírody, ktorá bola zmetená zo stola Darwinovou evolučnou teóriou – namiesto kontingencie prírody je možné do Hegelovho systému implantovať Darwinovu prírodnú evolúciu). V takej filozofii pôjde teda o imanentnú kritiku Hegela, a v rámci jeho systému – a to je pre nás dôležité – aj o imanentnú kritiku Smithovej katallaxie (vedy). Pokrok vo filozofii je teda možný, avšak už iba v rámci Hegelovho systému, dostať ju – ako to ukázal napríklad Pavlík - na „hlbšiu úroveň podstatnosti“.¹⁴⁷

To však znamená, že je možné chápať Hayekovo zdôvodnenie nevyhnutnosti liberálnej ideológie ako inherentnú súčasť Hegelovej filozofie, keďže táto sa snaží v teórii i praxi imanentne kritizovať Adama Smitha. Domnievam sa, že takéto, pozitívne chápanie ideológie ako súboru princípov potrebných na zachovanie a harmonický rozvoj spoločnosti

¹⁴⁵ Marx mal v dobe Hegelovej smrti 13 rokov a tak Marxov vplyv na Hegela je vylúčený. Bol jedným z mladších členov skupiny mladohegelovcov.

¹⁴⁶ Ak by sme prirovnali Hegelov systém k ekvilibriu filozofie, neupevnil tento svoju filozofiu v akademickom svete natoľko, aby bola stabilným ekvilibriom (gulôčka v jamôčke sa vracia do jamky aj keď ju vychýlime z jej stabilnej pozície), podarilo sa mu dospieť „len“ na vrchol filozofie, k nestabilnému ekvilibriu (gulôčka na kopci), odkiaľ sa neskôr filozofia skotúľala dolu. Išlo o zlyhanie intelektuálneho podnikateľstva starohegelovcov.

¹⁴⁷ Porovnaj s Pavlík, Ján. 1998. Frédéric Bastiat a české ekonomické myšlení. In. Bastiat, Frédéric. 1998. Co je vidět a co není vidět a jiné práce, str. 15.

nie je priestupkom voči Hegelovej filozofii, ako tomu bola naopak Cieszkowského myšlienka, ktorou tento protestoval proti Hegelovmu videniu konca dejín.

Pôjde teda o ideologicky opačnú interpretáciu Hegelovej filozofie než tomu bolo u Marxa, avšak táto liberálna interpretácia bude jediná správna. Bude ju však potrebné presadiť na rozhraní intelektuálneho podnikateľstva.

Liberálni teoretici spontánneho poriadku by sa napokon od Hegelovho apolitického postoja mohli naučiť to, že keď presadzujú hospodárske politiky vedúce za reálnej platnosti katallaktických pravidiel k všeobecnému rastu bohatstva, nesmú podliehať ilúzii, že vo svojom predstavení ideálneho spoločenského zriadenia predbiehajú dobu, pretože koniec dejín už nastal napísaním Hegelovej *Logiky*, pričom súčasťou absolútneho poznania je aj poznanie pôsobenia neviditeľnej ruky trhu.

2.3.2 Redukcia Hegelovho systému na Filozofiu práva a dejín

Ďalším z rizík, ktorému sa vystavuje každý, kto píše predovšetkým o Hegelových katallaktických (o vede) a politických názoroch, je možnosť sklznutia do redukcionizmu, ktorý samotný je opustením Hegelovho filozofického systému. V tejto práci je však veľmi dôležité správne uchopiť Hegelovo katallaktické (o vede) myslenie v rámci jeho filozofickej vedy, pretože sa spolieham na to, že vďaka definitívne platnému Hegelovmu systému obhájam z najvyšších pozícií filozofickej vedy ako jej časť Smithovu neviditeľnú ruku trhu voči všetkým jej odporcom. Tento druh nepochopenia Hegelovho systému je zvlášť rozšírený medzi autormi – napríklad medzi začínajúcimi ekonómami - ktorí sa nevyznajú v Hegelovej *Logike* a *Fenomenológii*, prípadne medzi autormi, ktorí Hegelov systém z rôznych dôvodov zavrhnú. Predstaviteľom posledne menovaného dôvodu nesprávneho pochopenia miesta Hegelovej katallaxie (vedy) a aj filozofie dejín je Peter Singer, autor popularizačnej krátkej knihy o Hegelovi v češtine.

K Singerovej knihe sa kriticky vyjadril český filozof Milan Sobotka: „Do určité míry je tento přístup podmíněn popularizačními zřeteli: celá první polovina knihy je věnována výkladu Hegelovy filosofie dějin, případně jeho politické filosofie, jež jsou ovšem čtenáři bližší než problematika absolutna či ducha jako metafyzického základu světa a dějin. Když však čtenář pochopil část problematiky z pohledu blízkého naší střízlivé době, nebude již s to

zapracovať do svojho porozumenia v plnom rozsahu všetky rozdiely.¹⁴⁸ Sobotka ďalej prirovnáva Singerovo podanie Hegelovho systému ku Kojèvovmu vysvetleniu Hegela. Pre účely mojej diplomovej práce je potrebné zdôrazniť to, že existovalo viacero autorov „popularizujúcich“ Hegela prevažne jeho politickou filozofiou či filozofiou dejín a že takýto prístup Hegelovho interpretátora môže negatívne zužovať jeho a tiež čitateľovu predstavu o Hegelovom systéme a o adekvátnom mieste katallaxie (vedy) či filozofie práva v Hegelovom systéme: „Čtenář není s to zkonkretizovat si dostatečně své porozumění Hegelově filosofii dějin, práva a člověka vůbec z perspektivy ideje či duchovního základu světa, který se v knize objevuje mnohem později.“¹⁴⁹ Z hľadiska Hegelovej filozofie ako celku i z hľadiska potrieb mojej diplomovej práce je dôležité poznamenať, že Singerov prístup „najprv filozofia dejín, potom filozofia logiky ducha“ je v rozpore s Hegelovou a Smithovou teoreticko-historickou metódou, ktorou uchopovali spontánne poriadky vybraných (Smith), resp. všetkých (Hegel) vied. Vo svojej diplomovej práci si nemôžem klásť za cieľ vysvetliť Hegelov systém ako celok. Riziko zasadenia Hegelovho katallaktického (o vede) myslenia na nesprávne miesto v Hegelovom systéme však môžem eliminovať, keďže sa v tejto diplomovej práci opieram o text Hegelovho interpretátora Pavlíka. Pavlík je totiž z hľadiska interpretácie Hegela v súlade s teoreticko-historickou metódou spoľahlivou autoritou, keďže pri výklade Hegela začína logikou, pokračuje filozofiou prírody a filozofia ducha je až vyvrcholením výkladu.

2.3.3 Neúplnosť môjho štúdia

Tu je potrebné čestne špecifikovať niektoré študijné nedostatky, ktoré určite poznačia kvalitu textu.

Na viacerých miestach celého textu čestne uvádzam, že mi istý zdroj nebol dostupný alebo že som ho už nestačil spracovať v úplnosti. Tu však ide o poznámky závažnejšieho charakteru.

V tomto texte ide o súvislosť Smitha s Hegelom a pri každom texte o Hegelovi – najmä pre čitateľa, ktorý prichádza prvýkrát do (nepriameho) styku s Hegelom – poznamenať nasledujúce poznámky. Hegelovu filozofiu je možné veľmi ľahko prekrútiť či zle pochopiť ak

¹⁴⁸ Sobotka, Milan. 1995. Několik slov ke knize Petera Singera. In. Singer, Peter. 1995. Hegel, str. 114.

¹⁴⁹ Sobotka, Milan. 1995. Několik slov ke knize Petera Singera. In. Singer, Peter. 1995. Hegel, str. 114.

sa čitateľovi nepredloží jej celok: „The Hegelian system is truly encyclopaedic. If it is to be fully appreciated therefore, it has to be grasped as a whole.“¹⁵⁰

V tomto zmysle je najlepšie čítať nie literatúru o Hegelovi, ale Hegela samotného. Navyše, ja nemám preštudované základné Hegelove diela, ktoré vysvetľujú jeho systém filozofie v úplnosti. Ide o knihy *Fenomenologie ducha*, *Logika* a *Encyklopédia filozofických vied*.¹⁵¹ Bolo mi povedané, že tieto knihy by som teraz ešte nepochopil, že by som ich čítal zbytočne. Radu som počúvol a týmto upozorňujem aj cteného čitateľa, že moja recepcia Hegela môže byť preto na viacerých miestach chybná. Budem však spokojný, ak Hegela znály čitateľ bude schopný rekonštruovať z tohto textu autentické Hegelove názory a ak čitateľovi neznalému Hegela neuvedie do zmätku po prípadnom otvorení jeho kníh nebude zmätený.

Tiež chcem na tomto mieste upozorniť, že touto prácou neaspirujem podať úplný popis katallaktických (o vede) teórií, ktoré Hegel prevzal od Smitha či ďalších. V tomto okamihu si takýto cieľ ani nemôžem zvoliť, pretože o Hegelovej katallaxii (vede) už bolo napísaných niekoľko rozsiahlych kníh, pričom mi nie je v súčasnosti dostupný zatiaľ posledný a veľmi dôležitý zdroj na takúto tému: kniha *Hegel als Ökonom* Birgera P. Priddata z roku 1990.

Tribe uvádza vo svojej recenzii Priddatovej knihy *Hegel als Ökonom*, že „Priddat concludes that Hegel retains many of the preconceptions of cameralistic *Polizei*, postulating a relationship between need and labour which is not directly compatible with Smith's analysis of production and distribution.“¹⁵² Dospieva teda vlastne k podobnému názoru ako Neocleous, ktorého som čítal, i keď Neocleous považuje za zdroj tejto „polície“ Jamesa Steuarta, o ktorom vieme, že ho Hegel čítal. Sprostredkovanie či doplnenie klasickej školy katallaxie (vedy) nemeckými autormi Hegelovi - napríklad kameralistami je u Hegela samozrejmosťou, keďže celý život sa pohyboval v nemecky hovoriacom svete. V tejto diplomovej práci sa ohľadom Priddatovej knihy uspokojím s názorom, že mnohé Hegelove výroky, i keď nie sú v niektorých momentoch „priamo zameniteľné“ so Smithovou analýzou, sú bezosporu Smithovým intelektuálnym dedičstvom. Navyše viem, že Priddat nepopiera hlavnú tézu tohto textu, a naopak potvrdzuje, že u Hegela nájdeme Smithovu neviditeľnú

¹⁵⁰ Waszek, Norbert. 1988. The scottish enlightenment and Hegel's account of 'civil society', str. 11.

¹⁵¹ Čítal som naopak literatúru, ktorou väčšinou začínajú nefilozofi štúdium Hegela: *Základy filozofie práva, Filozofia dejín* a trojdielne *Dejiny filozofie*.

¹⁵² Tribe, Keith. 1993. Review: Hegel als Ökonom, str. 108.

ruku. Navyše, veľmi podobný názor zdieľa s Priddatom Neocleous, ktorého názorom sa v tomto texte venujem.

Veľkým nedostatkom vzhľadom k tejto téme je aj to, že som neprečítal *Teóriu mravných citov*. Nedostatkom je tiež zanedbanie štúdia Jamesa Steuarta, pričom však čestne uvádzam Hegelov intervencionizmus, o ktorom si myslím spolu s renomovanými autormi (Lukács, Dickey, Neocleous, Waszek), že je trvajúcim vplyvom Steuarta na Hegela, čo v relevantných pasážach uvádzam taktiež.

2.3.4 Absencia katallaktických (o vede) textov u Hegela? K Hegelovej neviditeľnej ruke

Problém absencie katallaktických (o vede) citátov u Hegela je iba pseudoprotblémom, problém to môže byť len v prípade, že čitateľ nemá prístup k relevantnej literatúre, alebo že si relevantnú literatúru neotvorí ani v prípade, že je k dispozícii – napríklad z dôvodu odradenia Popperom od čítania Hegela. To môže byť prípad váženého čitateľa (bol to aj môj prípad). Navyše, veľká časť literatúry o Hegelovej katallaxii (vede) je normálne v Česku nedostupná, prevediem tu letom–svetom prehľad pre túto prácu dôležitej literatúry.

U Hegela je všeobecne problém s citáciami, ako napokon u starých autorov vôbec (aj u Smitha). Kedysi nebolo zvykom tak úzkostlivo citovať ako je tomu dnes. Výroky týkajúce sa katallaxie (vedy) u Hegela nájdeme, a to veľmi podstatné, také, ktoré mieria na korene našej vedy. Takmer nikdy však nejde o priamy citát, a aj v tých zriedkavých pasážach, kde Hegel spomína konkrétnych ekonómov, ide predovšetkým o referencie na mená a o parafrázu ich názorov na našu vedu. Predsa však existujú isté dôkazy, v ktorých ide o doslovne také isté vyjadrenie ako mal napríklad Adam Smith, a chýbajú akurát úvodzovky na začiatku a na konci citátu a uvedenie mena pôvodného autora výroku.

Na tomto mieste uvediem dva citáty Hegela, ktoré bytostne súvisia s touto témou – neviditeľnou rukou u Smitha a u Hegela. Tá má dve stránky – vonkajšiu a vnútornú. Vonkajšou – z hľadiska rozvrhnutia textu *Bohatstva národov* – je deľba práce. Vnútornou je neviditeľná ruka. To je podstata, ku ktorej smerujem.

2.3.4.1 Hegel, Smith a deľba práce

V prvom citáte ide teda o deľbu práce. Smith, ako vieme, použil deľbu práce ako základný hybný princíp katallaxie (trhu) a aj svoj výklad vedy o bohatstve národov začal

výkladem deľby práce slávnym príkladom špendlíkovej manufaktúry. Na druhej strane Hegel chápal deľbu práce ako základný princíp katallaxie (vedy): „In modern political economy the division of labor is a main aspect.“¹⁵³ Článok Waszeka, ktorého tu citujem, je pomerne nedostupný, preto uvediem aj Waszekov zdroj. Jeho citát pochádza z knihy „G. W. F. Hegel, *Vorlesungen über Rechtsphilosophie. 1818-1831*, ed. by K. H. Ilting. 4 vols. Stuttgart: Frommann-Holzboog, 1973f.“¹⁵⁴ Konkrétne ide o citáciu „Vol. III, pp. 609f. – my own translation of: „In der neuen Staats-Oeconomie ist die Theilung der Arbeit ein Hauptproblem.“¹⁵⁵ Vonkajší hlavný znak (princíp) katallaxie (vedy) je u oboch našich autorov totožný.

Existuje dôkaz, že princíp deľby práce mal Hegel práve od Smitha¹⁵⁶ a nie od iných ekonómov.¹⁵⁷ Ako argumentuje Waszek v inom článku o Hegelovi a deľbe práce: „It is well known that Hegel’s earliest explicit mention of Adam Smith (though there may be an earlier allusion to Smith’s theories in Hegel’s *System of Ethical Life* [1802/03], as H. S. Harris has tentatively suggested in a note to SEL, p. 167) is to be found in the first set of the *Jenaer Systementwürfe* (HGW, VI, p. 323), a text previously known under J. Hoffmeister’s title *Jenenser Realphilosophie I*. In this text, Hegel sums up the example by which Smith illustrates the division of labor: the manufacturing of pins. In a marginal note to this exposition, the name “Smith” appears with a page reference (“S.8”). In their notes to the new critical edition (HGW, VI, pp. 384-5), Profs. Düsing and Kimmerle have convincingly argued that the reference is to the English edition of Smith’s *Wealth of nations* to be found in Hegel’s library, *Verzeichniss der von dem Professor Herrn Dr. Hegel und dem Dr. Herrn Seebeck hinterlassenen Buchersammlungen* (Berlin, 1832), p. 11, No. 239-42.“¹⁵⁸ Waszek tam tiež

¹⁵³ Waszek, Norbert. 1983. The division of labor: From the Scottish Enlightenment to Hegel, str. 51.

¹⁵⁴ Tamže.

¹⁵⁵ Tamže.

¹⁵⁶ Waszek cituje Hegela z prednášok zo školského roku 1819/1820: „Smith, in his work on the wealth of nation(s), was the first to draw attention above all to the division of labour.“ Waszek, Norbert. 1988. The scottish enlightenment and Hegel’s account of ‘civil society’, str. 129.

¹⁵⁷ Nepriamo by sa dalo argumentovať tak, že keďže Hegel považoval deľbu práce za základnú črtu katallaxie (vedy), nemohol tento čerpať z Davida Ricarda (jeho kniha vyšla v roku 1817), ktorého raz tiež spomína vo svojich *Základoch filozofie práva* z roku 1821. Ricardo totiž programovo presunul predmet katallaxie (vedy) z príčin tvorby bohatstva (u Smitha deľba práce) na rozdeľovanie bohatstva: „Stanovit zákony, jimiž se řídí toto rozdělování, je hlavním úkolem politické ekonomie. Ačkoli spisy Turgotovy, Steuartovy, Smithovy, Sayovy, Sismondihovo a jiných tuto vědu značně obohatily, přece však poskytují málo uspokojivé vysvětlení otázek týkajících se přirozeného pohybu renty, zisku a mzdy.“ Ricardo, David. 1956. *Zásady politické ekonomie* a zdanění, str. 21.

¹⁵⁸ Waszek, Norbert. 1985. Miscellanea: Adam Smith and Hegel on the Pin Factory, str. 229-230.

ukázal, že Hegel pravidelne zvykol používať Smithov príklad deľby práce v prednáškach o filozofii práva.

Z Hegelových prednášok z rôznych školských rokov, zapísaných študentmi, je najzaujímavejší ten zo školského roku 1817/1818, kde Hegel opakuje po Smithovi ešte aj čísla použité v jeho príklade: „Hegel [1817/18] (Wan., p. 127): In einer geringeren Fabrik von 10 Personen machen diese des Tags 4800 Stecknadeln [pro Person], und ein einzelner kann höchstens wenn er alles allein macht[,] 20 Stecknadeln machen. – In a trifling manufactory of 10 persons, these [ten] make 4800 pins per day [per person], and an individual, if he makes everything on his own, can make 20 pins at most.“¹⁵⁹ Smith na dotyčnom mieste píše: „To take an example, therefore, from a very trifling manufacture ... he trade of the pin-maker ... I have seen a small manufactory of this kind where ten men only were employed ... they could, when they exerted themselves, make among them about twelve pounds of pins in a day. There are in a pound upwards of four thousand pins of a middling size. Those ten persons, therefore, could make among them upwards of forty-eight thousand pins in a day. Each person, therefore, making a tenth part of forty-eight thousand pins, might be considered as making four thousand eight hundred pins in a day. But if they had all wrought separately and independently, and without any of them having been educated to this peculiar business, they certainly could not each of them have made twenty, perhaps not one pin in a day.“¹⁶⁰ Waszek ukazuje na príklade prednášok zo školského roku 1817/18, že sa Hegel v tomto roku svedomito pripravoval na prednášky. Existujú aj príklady použitia príkladu špendlíkovej manufaktúry bez presného uvedenia Smithom použitých čísel v iných ročníkoch prednášok, lebo – ako uvidíme ďalej v texte – Hegel často v prednáškach približoval nejaký odťažitý filozofický problém príkladom bližším mysli študenta, a často mu muselo až priamo na prednáške napadnúť použitie danej analógie, a potom často neuviedol presný citát, lebo musel povedať takú analógiu naspamäť.

2.3.4.2 Popperove „citácie“ Hegela alebo ako sa nemá citovať

Čo sa týka výroku o neviditeľnej ruke, o vnútornom jednotiacom princípe *Bohatstva národov*, existuje jediný výrok v celom Hegelovom diele (ak nezlyhali moje zdroje), ktorý obsahuje neviditeľnú ruku. Jedná o rozsiahly výrok z Hegelovho listu. Rozsiahly preto, lebo

¹⁵⁹ Tamže, str. 232.

¹⁶⁰ Smith, Adam. 1904. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, I.1.4. Stiahnuté 1. 9. 2009 z <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN.html>.

jednak väčší rozsah citátu vzbudí väčšiu dôveryhodnosť než akú môže u čitateľa vzbudiť Popperovo vytrhávanie častí Hegelových viet z kontextu, ktoré spájal tromi bodkami, aby to vyzeralo ako celý text, prerušený nepotrebnými pasážami, symbolizovanými tromi bodkami. Preto sa budem na tomto mieste venovať Popperovmu spôsobu citovania Hegela.

Takýmto spôsobom je možné z každého autora urobiť totalitára, napríklad aj Hegela. Aby som ukázal, že stojím v opozícii proti Popperovmu spôsobu citovania, budem ho radšej rozsiahlejšie citovať, aby tak bol zrejmý jeho spôsob argumentácie – „výklad“ Hegela: „Dříve než přistoupím k analýze Hegelovy historicistické filosofie, ocituji pro čtenářovu zběžnou představu několik úryvků, jež doloží, jak Hegel podle Platónova vzoru uctíval stát. Tyto pasáže ukazují, že Hegelův radikální kolektivismus byl závislý právě tak na Platónovi jako na Friedrichu Wilhelmovi III., pruskému králi v kritické době během Francouzské revoluce a po ní. Jde o učení, že stát je vším a jednotlivec je ničím; člověk totiž za všechno vděčí státu – za svou fyzickou i duchovní existenci. To je poselství, jež nám zanechali Platón, prušáctví Friedricha Wilhelma a Hegel. „Obecno se nachází ve státě,“ píše Hegel. „Stát je božská idea, jak existuje na zemi ... Musíme proto ctít stát jako pozemské božstvo a rozumět tomu, že když je těžké pochopit přírodu, je ještě nekonečně obtížnější pojmut stát ... Stát je chod boha ve světě ... Stát je organismus... K dokonalému státu patří bytostně vědomí a myšlení. Stát proto ví, co chce... stát je skutečný a... pravá skutečnost je nutnost: co je skutečné, je v sobě nutné... Stát... existuje kvůli sobě... Stát je existující, skutečně mravní život.“ Tento výber vět snad postačí na doložení Hegelova platonismu a jeho lpění na absolútní mravní autoritě státu, ktorá vládne veškeré osobní moralitě, veškerému svědomí.“¹⁶¹

V najviac neslávne preslávenej pasáži tohto textu Popper citoval iba Gansovo neskoršie vydanie Hegela, pričom text môže byť aj Gansov, navyše je Popperom nesprávne preložený¹⁶²¹⁶³ – ide o domnelý citát, že „stát je chod boha ve světě.“¹⁶⁴ Pritom sa Popper

¹⁶¹ Popper, Karl Raimund. 1994. Otevřená společnost a její nepřátelé II. Vlna proroctví: Hegel, Marx a co následovalo, str. 33-4.

¹⁶² „Přinejmenším jeden z těchto slavných výroků je chybný překlad. Tam, kde Popper čte „V podobě státu kráčí Bůh světem“, by bylo přesnější přeložit: „To, že existuje stát, je působení Boha ve světě.“ To neopravňuje k žádným zvláštním dohadům, to pouze znamená, že existence státu je v určitém smyslu součástí božského plánu.“ Singer, Peter. 1995. Hegel, str. 57-8.

¹⁶³ „Popper has relied largely on Scribner's *Hegel Selections*: he takes over such a gross mistranslation as that „the State is the march of God through the world,“ (P. 227. What Hegel is reported by Gans to have said is merely that it is the way of God with the world that there should be the state) and he appears to be unaware of crucial passages (if not entire works) which are not included in these *Selections*, e.g. the passage on war in Hegel's first book which shows that his later conception of war, which is far more moderate, was not adopted to accommodate the king of Prussia.“ Kaufmann, Walter. 1951. The Hegel myth and its method, str. 460-1.

nikdy teoreticky nevysporiadal s omnoho fundovanejšou – avšak neemocionálnou a nelikvidačnou - kritikou jeho prístupu k Hegelovi, než akú previedol on - Popper voči Hegelovi.¹⁶⁵ Je to teda tak, že nový fenomén (Hegelovi ešte neznámy) pričastých citácií môže byť aj zneužitý proti vedeckej práci, ktorá mala byť pôvodne častým citovaním povznesená. Nie je tu priestor pre komplexnú kritiku Popperovho chápania Hegela, uvediem tu teda iba to, že Popperova emocionálna a likvidačná kritika Hegela je v zásade nesprávna. V roku 1996 dokonca vydal editor Jon Bartley Stewart knihu, čiastočne namierenú proti Popperovi, ktorá sa nazýva *The Hegel myths and legends*. S niektorými podružnými bodmi Popperovej kritiky Hegela síce možno súhlasiť, avšak sú to naozaj druhoradé záležitosti. Na druhej strane sa Popperovi medzi mnohými citátmi podarilo uviesť aj také citáty Hegela, ktoré popierajú jeho „výklad“ Hegela a naopak podporujú liberálne čítanie Hegela. Na tieto podrobnosti tu nie je priestor.

2.3.4.3 Hegelova neviditeľná ruka a reakcie na ňu

Takémuto popperovskému extrému sa chcem vyhnúť. Ďalej je dôležité citovať mne známu časť tohto Hegelovho listu celú preto, lebo sa v nej spomínajú vo veľmi príbuznom význame, synonymicky koncepty „neviditeľnej ruky“, „svetového ducha“, a „božej prozreteľnosti“, ktoré v citáte vytlačím hrubým písmom. List Niethammerovi teda uvádzam celý (mne známu celú časť) v poznámke.¹⁶⁶ Je to poeticky písaný, avšak bytostne

¹⁶⁴ Popper, Karl Raimund. 1994. Otevřená společnost a její nepřátelé II. Vlna proroctví: Hegel, Marx a co následovalo, str. 33.

¹⁶⁵ Kaufmann píše o metóde troch bodiek, ktorú používa Popper na kondenzované citácie Hegela: „Sentences are picked out of various contexts, often out of different books, and arranged so that they seem more or less continuous, i.e., enclosed by a single set of quotation marks, and separated only by three dots which are generally taken to indicate an omission and not a leap to a different book. Plainly, this device can be used to impute to an author views he never held.“ Kaufmann, Walter. 1951. The Hegel myth and its method, str. 461.

¹⁶⁶ „Nuremberg, July 5, 1816 ... More general events and expectations in the world at large, just as in more immediate circles, move me most of all to increasingly general considerations, which push particular details and immediate happenings further aside in my thoughts, however much these hold interest for feeling. I adhere to the view that **the world spirit** has given the age marching orders. These orders are being obeyed. **The world spirit**, this essential, **proceeds** irresistibly like a closely drawn armored phalanx advancing with imperceptible movement, **much as the sun through thick and thin**. Innumerable light troops flank it on all sides, throwing themselves into the balance for or against its progress, though most of them are entirely ignorant of what is at stake and merely take head blows **as from an invisible hand**. **Yet no lingering lies or make-believe strokes in the air can achieve anything against it**. They can perhaps reach the shoelaces of this colossus, and smear on a bit of boot wax or mud, but they cannot untie the laces. Much less can they remove these shoes of gods – which according to Voss's Mythological Letters, among other sources, have elastic soles or are even themselves seven-league boots – once the colossus pulls them on. Surely the safest thing to do both externally and internally is to keep one's gaze fixed on the advancing giant. To edify the entire bustling zealous assemblage, one can even stand there and help daub on the cobbler's wax that is supposed to bring the giant to a standstill. For one's own amusement, one can even lend a hand to the enterprise that is being taken so seriously.

spoločenskovedný list¹⁶⁷ a je pomerne známy - citovalo ho prinajmenšom 5 autorov. Najprv z nich uvediem najstaršieho autora, Bosanqueta (z roku 1888), keďže sa snažím v protiklade k Popperovi citovať relevantné pasáže celé a podľa možnosti sa snažím citovať staršie zdroje. Bosanquet uvádza list – jeho užší výňatok (avšak všetky dôležité pasáže listu, citované vyššie z Blundena sú obsiahnuté aj u Bosanqueta) a preto som ho necitoval - taktiež zaujímavým spôsobom – medzi tými listami, ktorých zverejnenie považoval Bosanquet za najdôležitejšie pre britského čitateľa: „The correspondence with Niethammer, who was officially concerned in the reorganisation of education in Bavaria while Hegel was head of a school at Nuremberg, deals with Hegel's private difficulties, and also with the interests of liberal education generally. It contains some of Hegel's most humorous and some of his finest writing. I give two extracts. Niethammer had announced to Hegel a mortifying repulse which he had received on a matter essential, in his opinion, to liberal education.“¹⁶⁸ Myslím si, že nie je náhoda, že Bosanquet chcel pre britského čitateľa citovať z mnohých listov medzi štvoricou listov, na ktoré mal priestor, aj list, kde sa spomína neviditeľná ruka. Nie je mi známe, či Alfred Marshall poznal tento Bosanquetov článok, isté však je, že v tom čase boli v Británii aj kruhy priaznivo naklonené k Hegelovi a sám Marshall sa vyjadroval veľmi priaznivo o Hegelovi vo svojich *Zásadách ekonómie* a čerpal z neho myšlienky slobody - dva roky po vydaní Bosanquetovho článku (v roku 1890).

I have anticipated the Reaction of which we presently hear so much. It wishes to impose its right. “La verité en la repoussant, on l’embrasse,” as a deep saying of Jacobi’s goes. **The Reaction** is still far removed from genuine resistance, for it already stands entirely within the sphere over against which resistance stands as something external. **Even if it intends to do the opposite, the will of the Reaction is chiefly restricted to matters of vanity.** It wishes to place its own stamp on the events it thinks it most vehemently hates, so as to read upon them: “This have we done!” The essential content remains unaltered. The addition or subtraction of a few small ribbons or garlands changes matters as little as actual injury that is no sooner suffered than healed. For when such injury pretends to a more significant relation to the whole substance than it is capable of having, it proves ephemeral. Thus – if we largely ignore all the fuss and paltry paper successes of human ants, fleas, and bugs – **has this most fearsome Reaction against Bonaparte in essence changed so much, whether for good or evil?** We shall allow these ant, flea, and bug personalities to appear to us just **as the good Creator has destined:** that is, chiefly as a subject for jokes, sarcasm, and malicious pleasure. If need be, what we can do, **in light of this provident design,** is to help these poor vermin along to their destiny.

But enough of this and, indeed, too much. ...

Yours, Hegel.“ Blunden, Andy. 2005. Hegel to Niethammer, July 5, 1816. Stiahnuté 1. 9. 2009 z <http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/letters/1816-07-05.htm>.

¹⁶⁷ Poetický charakter listu dobre opísal Avineri, pričom však zachoval spoločenskovedný charakter listu. List uvádza – komentujúc politické dianie Hegelovej doby - týmito slovami: „This belief in ultimate progress, though mediated through what sometimes appears as meaningless skirmishes, is most vividly expressed in an almost poetic passage in which Hegel wishes to assure the beleaguered Niethammer that their common attempt to withstand the post-Napoleonic reaction will ultimately prevail. In a language whose images strangely evoke Tolstoy and Stendhal, and which must have been influenced by the traumatic impact of the gigantic Napoleonic battles, Hegel writes:“ Avineri, Shlomo. 1974. Hegel's theory of the modern state, str. 72.

¹⁶⁸ Bosanquet, Bernard. 1888. Hegel's Correspondence, str. 144-146.

Paradoxne však medzi mne známymi interpretátormi listu Niethammerovi zrejme nie sú liberáli, i keď jeden ľavičiar si všimol aj zmienku o neviditeľnej ruke a identifikoval tam vplyv Adama Smitha na Hegela,¹⁶⁹ Blunden sa dotkol pre nás veľmi dôležitej myšlienky, že štúdium katallaxie (vedy) a neviditeľnej ruky, ktorou sa uchopuje katallaxia (trh), priviedla Hegela k jeho koncepcii ducha. Tu však nepatrí taká analýza.

Niektorí však vidia neviditeľnú ruku u Hegela podobne ako Popper: „Innumerable light troops flank it on all sides, throwing themselves into the balance for or against its progress, though most of them are entirely ignorant of what is at stake and merely take head blows as from an invisible hand. (Quoted from Butler & Seiler, 1984, 325, slightly modified) Hegel's philosophy does not only form a hermetic system, but a totalitarian one. If an individual's independence is questioned from the very beginning, there is no way to criticize anything. Nothing else remains than the "Weltgeist's" order: 'Belief and trust in me, and give up any freedom of thought.'“¹⁷⁰ V skutočnosti je u Hegela konštitutívnym prvkom spoločnosti nielen štát, ale aj štát je sprostredkovaný rešpektovaním slobôd jednotlivca. Výroky typu tohto Hoffmanna pomáhajú starým hegelovským mýtom znovu sa ukotviť u dnešných autorov.

Je potrebné uviesť, že Hegelov priateľ a adresát listu Niethammer mal významnú pozíciu v školstve. Hegel Niethammera povzbudzoval aj týmto listom k pokračujúcej liberalizácii školstva, že „duch“ nezadržateľne smeruje k svojmu cieľu, k plnej realizácii

¹⁶⁹ „We are all familiar with this conception of 'spirit'; the very idea of the study of history as a science presumes that history is law-governed in some way, and consequently that the 'laws of history' in some way pre-exist any sequence of historical events in which they are manifested. Likewise, the whole science of economics takes for granted that the market has laws, laws of which every actor in the market must take account. ... Innumerable light troops flank it on all sides, throwing themselves into the balance for or against its progress, though most of them are entirely ignorant of what is at stake and merely take head blows as from an invisible hand.” [Hegel to Niethammer 5 July 1816] and this last expression “invisible hand” is a perfectly self-conscious reference to Adam Smith's conception of the laws of the market as an ‘invisible hand’. Again, this concept has been under attack in recent decades, mainly for its presumption of a totalisation of processes and tendencies which cannot be justified. But more than this, the idea of ‘spirit’ in this sense presumes that human actions are subject to laws which are themselves extramundane. This is not a simple issue; human life is obviously law-governed in some way. We will return to this issue below, but for the moment it should be noted that somewhere around 1804 or 1805, Hegel's conception of spirit shifted from being a kind of personality (character, disposition, abilities), formed through cultural activity, to something resembling a personification of the ‘laws of history’.” Blunden, Andy. 2007. The Young Hegel against Liberalism. Stiahnuté 1. 9. 2009 z <http://home.mira.net/~andy/works/young-hegel.htm>.

¹⁷⁰ Hoffmann, Michael H. G. 2005. The curse of the Hegelian heritage: “Dialectic,” “contradiction,” and “dialectical logic” in Activity Theory, str. 15. Stiahnuté 1. 9. 2009 z <http://www.spp.gatech.edu/faculty/workingpapers/wp9.pdf>.

a plnému spoznaniu seba.¹⁷¹ Je tiež významné, že Hegel tu priamo oponuje Popperovej hypotéze o Hegelovom reštaurátorskom prušáctve. Popper tvrdí: „Hegel [by se] pravdepodobne nestal tou najvlivnejšou postavou v nemeckej filozofii bez autority pruského štátu v pozadí. Bylo to tak, že se stal prvním oficiálním filosofem prušáctví v době feudální „restaurace“ po napoleonských válkách.“¹⁷²

Znovu tu pripomeniem podobnosť, s akou používa Hegel vo svojom liste Niethammerovi termíny „svetový duch“, „neviditeľná ruka“, a „božia prozreteľnosť“, pretože to je veľmi dôležité pre najdôležitejšiu časť textu nižšie. K tomu nám pomôže ďalší z autorov citujúcich jedinu zmienku neviditeľnej ruky u Hegela. Safranski a Osers totiž – hoci píšou o Schopenhauerovi, odporcovi Hegela – spájajú Hegelovu neviditeľnú ruku s jeho ľstivosťou rozumu.¹⁷³ I keď sa mi nepáči ladenie ich textu, v zásade udávajú správny smer, ktorým sa má uberať teoretizovanie o Hegelovej katallaxii (vede).

¹⁷¹ Hegel a Niethammer teda pôsobili rovnakým protireakcionárskym smerom ako v rovnakom čase vo vláde Wilhelm von Humboldt. Ten neskôr doplatil na svoju zásadovosť, v roku 1819, po karlovarskom sneme, bol prepustený zo štátnej služby. Možno sa tu hodí krátko opísať vtedajšie pomery v Prusku (rozsiahlejšie pojednanie tohto problému patrí na iné miesto). Budem čerpať zo Singera, ktorý sa vyjadruje jednoducho a pre túto poznámku to stačí: „Období francouzské moci mezi roky 1806 a 1814 bylo v Německu obdobím reforem. V Prusku byl jmenován hlavním rádcem krále von Stein [pozor, je potrebné odlišiť tohto von Steina, ktorý sa volal plným menom Heinrich Friedrich Karl vom und zum Stein - od neskoršieho socialistického autora Lorenza von Steina, ktorého kritizoval Hayek napr. v *Kontrarevolúcii vedy* – pozn. T. K.], liberál, který okamžitě zrušil nevolnictví a zreorganizoval vládní systém. Po něm následoval von Hardenberg, který slíbil, že dá Prusku ústavu a zastupitelské zřízení; avšak po Napoleonově porážce byly všechny tyto naděje zmařeny. Pruský král Bedřich Vilém III. ztratil o reformy zájem a v roce 1823, po letech průtahů, zřídil pouze provizorní „stavy“, které měly jen poradní hlas a v každém případě byly zcela ovládány velkostatkáři. Nadto se na sjezdu v Karlových Varech v roce 1819 všechny německé státy zavázaly, že zavedou cenzuru novin a periodického tisku a přijmou represivní opatření proti obhájčům revolučních idejí.“ Singer, Peter. 1995. Hegel, str. 10. O Hegelovej pozícii v týchto udalostiach (pamätajme, že on bol výlučne filozofom, do praktickej politiky sa nestaral, i keď ju filozoficky uchopil) píše na inom mieste Singer toto: „ačkoliv *Filosofie práva* vyšla pouze osmnáct měsíců po zavedení přísné cenzury dohodnuté v Karlových Varech v roce 1819, Hegel se jasně přimlouval za větší svobodu projevu, než jaká byla tehdy dovolena. Za čtvrté Hegel obhajoval porotní soud jako cestu k zapojení občanů do procesu tvorby práva; neboť v té době neexistovalo v Prusku právo na soud před porotou.“ Tamže, str. 55. Popperova obžaloba a „bezporotné odsúdenie“ Hegela na súde dejín by mala byť týmito výrokmi aspoň čiastočne neutralizovaná. Prosím, nech cteného čitateľa neuráža porovnávanie Poppera s absolutizmom Pruska. Popperova metóda „kritiky“ znesie dokonca porovnanie s totalitarizmom – v istom zmysle – objasnenom Kaufmannom. Kaufmann na jednej strane chváli Poppera za to, že odsudzuje totalitarizmus, avšak zároveň uvádza, že Popper, žiaľ, sám svojím prístupom upadá do totalitárneho spôsobu kritiky – zničenia nepriateľa: „if one agrees with Popper that „intellectual honesty is fundamental for everything we cherish,“ one should protest against his method; for although his hatred of totalitarianism is the inspiration and central motif of his work, his method is unfortunately similar to that of totalitarian „scholars“ – and appears to be spreading.“ Kaufmann, Walter. 1951. *The Hegel myth and its method*, str. 460.

¹⁷² Popper, Karl Raimund. 1994. Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia II. Vlna prorokov: Hegel, Marx a čo nasledovalo, str. 31.

¹⁷³ „In his preface Hegel presented his Philosophy of Right as the philosophy of the past future: 'As for saying anything about instruction on what the world should be like, philosophy anyway always comes too late. It only emerges as the thought of the world at a time when reality has already completed its formative process and has accomplished itself... If philosophy paints grey on grey, then a form of life has aged, and with grey on grey it

2.3.4.4 Od deľby práce k neviditeľnej ruke a ľsti rozumu

V kapitole 2.3.4.1 som uviedol predovšetkým Waszeka, ktorý sa venoval všetkým postihnuteľným charakterom deľby práce v Hegelovi a vplyv Škótskych osvietenecov na Hegela v tomto smere. Waszek identifikuje vplyv nielen Smitha, ale aj Fergusona a Steuarta. Pre potreby Hegelovej katallaxie (vedy) je však z týchto autorov zďaleka najdôležitejší Smith,¹⁷⁴ svojou systematizáciou zdanlivého chaosu, pôsobiaceho v katallaxii (trhu). A práve tento bod Waszek nedocenil, neidentifikoval u Hegela neviditeľnú ruku a nespojil tieto dva koncepty v jedno Hegelovo chápanie katallaxie (vedy). Nemôžem sa zbaviť dojmu, že Waszekova kniha ústi do otvoreného, príliš málo ambiciózneho záveru, výhradne o systematizácii pojednania deľby práce u Hegela a Smitha, a síce, že je podobné.¹⁷⁵ Jeho „nedokončené“ dielo mi tak bolo motiváciou spojiť oba Hegelove koncepty. Existujú však aj autori, ktorí vedú k účelu tohto textu z inej strany než Waszek. Ide tu o autorov, ktorí spájajú Smithovu neviditeľnú ruku s Hegelovou ľst'ou rozumu.

2.3.4.5 Smithova neviditeľná ruka a Hegelova ľst' rozumu

Z týchto autorov mi je najbližší John B. Davis (patrí sem ešte E. Ullmann-Margalit¹⁷⁶ a tiež E. Rothschild¹⁷⁷, ktoré však uvádzam iba v poznámke). Davis napísal v roku 1989

cannot be rejuvenated but only recognized; Minerva's owl only begins its flight at the onset of dusk.' To Hegel history is in fact the world's judgement. History will put an end to everything outdated, to everything that opposes the spirit's urge for self-realization. It requires no wild rebels, no rabble-rousers, no demagogues; indeed it does not require any 'arbitrariness of the subject', which anyway insists only on the narrow-minded interests of individual freedom. Such 'arbitrariness' only destroys itself, and there is no great loss in helping the process along a little. Hence Hegel's declaration of loyalty to a state which was just about to pull the 'demagogues' out of circulation. In a letter to Niethammer Hegel had this to say about it:“ Safranski, Rüdiger, a Osers, Ewald. 1991. Schopenhauer and the Wild Years of Philosophy, str. 254.

¹⁷⁴ „General questions such as whether Smith or Steuart exerted a greater influence on Hegel oversimplify an issue that can only be settled on the level of particular aspects: for example, with regard to classes, Steuart seems to be more important, whereas, with regard to the division of labour, Smith and Ferguson are more relevant.” Waszek, Norbert. 1988. The Scottish Enlightenment and Hegel's account of 'civil society', str. 230.

¹⁷⁵ Finally, after having shown the various disadvantages and how Hegel linked them with the division of labour, let us consider the above mentioned problem concerning the manner in which Hegel presented his arguments. In the published version of the „Philosophy of Right“ which is, after all, where most readers have made contact with Hegel's political philosophy, he deals with the division of labour in § 198, whereas some of the drawbacks we tried to reconstruct are not discussed before about 40 paragraphs later, especially §§ 236, 242-47. This fact induced some interpreters, ... to deny the systematic link, which we have tried to prove, between advantages and disadvantages of the division of labour. ... Thus, what seems to be an irony, that the same type of misinterpretation can be found for Smith and Hegel, could actually be used as an argument in our favour, that Smith and Hegel structured their arguments similarly.“ Waszek, Norbert. 1998. The Scottish Enlightenment and Hegel's account of 'civil society', str. 228.

¹⁷⁶ Hayek citoval Ullmann-Margalit (jej článok *Invisible hand explanations*) vo svojej *Osudnej domýšľavosti*, mylne si myslí, že je s ním na jednej lodi. Ona však nebola na jednej lodi s Hayekom a nevedela si vysvetliť, prečo by podľa Hayeka musela byť automaticky liberálkou. Naskytla sa jej odpoveď, že to bolo už preto, že

článok s názvom *Smith's invisible hand and Hegel's cunning of reason*, ktorý mi však doteraz nebol dostupný.¹⁷⁸ Zato však mám k dispozícii jeho o dva roky mladší článok *Adam Smith's influence on Hegel's philosophical writings*. Už priamo v názve sa tu hovorí, že nepôjde iba o afinity v oblasti katallaxie (vedy), ale že Smith obohatil aj Hegelovo filozofické myslenie.

spomenula neviditeľnú ruku. Preto neskôr napísala článok *The invisible hand and the cunning of reason*, kde sa chcela vysporiadať s jej osobným zážitkom s Hayekom. Podarilo sa jej však pervertovať aj Hayeka aj Hegela. Hayeka tak, že prevrátila jeho teóriu kultúrnej evolúcie tak, že táto mala čerpať svoju životaschopnosť z biologickej evolúcie: „While in the early phase of its career the invisible hand made it possible for economics, and social theory in general, to serve as a model for biology, what Hayek does in fact is the reverse. For him it is the workings of the invisible hand in biology, or in what he understands as the biological evolution of spontaneous order, which is – and which should be – the model for social structures and institutions.“ Ullmann-Margalit, Edna. 1997. *The invisible hand and the cunning of reason*, str. 184. Hayek kritizoval takýto postoj mnohokrát a je to veľmi známe (napríklad v *Osudnej domýšľavosti*, str. 30). Z takejto pozície potom kritizuje Hayekov domnelý biologizujúci postoj napr. poukazom na to, že v kultúrnej evolúcii nie je žiadny náprotivok mutácie (tamže, str. 187); ak by sme chceli pristúpiť na jej spôsob videnia Hayeka, tak by sme mohli protiargumentovať, že takýmto náprotivkom je u Hayeka napríklad nový súdny výklad práva *nomos*. Hovorí o Hayekovi – a aj Smithovi – aj ďalšie nezmysly, pri ktorých sa nemám priestor pozastavovať. Čo sa týka Hegela, tak toho používa, aby kritizovala Hayeka, čo je v prvom pláne dobré, lebo Hayek určite nevymyslel univerzálnu teóriu spontánneho poriadku a Ullmann-Margalit správne použila Hegela na kritiku Hayeka. Ullmann-Margalit vzťahuje Hayekovo vysvetlenie neviditeľnej ruky k Hegelovmu princípu ľstí rozumu, avšak aj ich odlišuje. Prirodzene, tieto koncepty sú aj odlišné, takže stále tu ešte nie je problém. Ale to, kde vidí Ullmann-Margalit rozdiel, je niečo úplne absurdné: myslí si, že Hegelova lešť rozumu vysvetľuje iba činy svetodejinných individuí – na rozdiel od neviditeľnej ruky, ktorá zahŕňa spontaneitu plynúcu činnosti všetkých ekonomických agentov (je pritom v rozpore so sebou samou, lebo tiež tvrdí, že Hegelova lešť rozumu bola zovšeobecnením neviditeľnej ruky: „It is important to note, by way of contrasting the two doctrines, that the notion of the cunning of reason is meant to apply to the actions of a few great men only – to the actions of the historical heroes, or the „world-historical individuals,“ as Hegel calls them.“ Tamže, str. 193. Zdá sa teda, že Ullmann-Margalit proste predpojato hľadala argumenty proti Hayekovi, bez ohľadu na to, čo vlastne Hayek či Hegel napísali. Nemožno jej však automaticky pripisovať zlé úmysly. Možno len hľadala riešenie ťaživej otázky, prečo ju Hayek považoval za liberálku a uspokojila sa s takýmto „riešením“. Dilema, ktorá ju viedla k napísaniu článku (že Hayek ju automaticky považoval za liberálku, keďže spomenula neviditeľnú ruku) je v skutočnosti ľahko vysvetliteľná: Hayek hľadal spojencov v neúprosnom ideologickom boji počas studenej vojny, a skrze jeho úpornú snahu čeliť socializmu nevidel vždy argumenty racionálne – hľadal spojencov a oponoval nepriateľom; to je aj prípad vzťahu Hayeka k Hegelovi, o tom sa však zmienim neskôr.

¹⁷⁷ Rothschild si zase myslí, že Smithova neviditeľná ruka je vlastne len Smithovým vtipom z hlúpych polyteistov (v *Dejinách astronómie*), chamtivých vlastníkov (v *Teórii mravných citov*), či ľstivých obchodníkov (v *Bohatstve národov*): „Smith's three uses of the phrase have in common that the individuals concerned are quite undignified; they are silly polytheists, rapacious proprietors, disingenuous merchants.“ Rothschild, Emma. 1994. *Adam Smith and the Invisible Hand*, str. 320. Rothschild ďalej zamieňa neviditeľnú ruku s viditeľnou rukou systémového človeka v *Teórii mravných citov*, čo je skutočne obrovská chyba. Keď prechádza k pasáži o Hegelovi, tvrdí, že neviditeľná ruka je neviditeľná pre milióny, pre teoretikov však áno, a že to, čo je ľstivé, nie je rozum, duch, či neviditeľná ruka, ale títo teoretici samotní. Zase raz niekto poprekrúcal Smitha a zároveň Hegela: „This knowingness of the theorist is characteristic of 18th- and 19th-century doctrines of unintended consequences; when G. W. F. Hegel talks of the cunning of reason, he is also talking of his own cunning. But this is quite unlike Smith. It is especially so when the cunning theorist is in fact the person whispering in the ear of the reformer, or of the emperor with the visible hand.“ Tamže. Vidíme, že sa tu opakuje ten istý motív ako u Poppera, názor, že Hegel bol poplatný svojmu kráľovi. Táto chyba v interpretácii Hegela je veľmi stará a veľmi rozšírená, zmienim sa ešte o nej neskôr.

¹⁷⁸ Doteraz mi nebol dostupný ďalší článok, ktorý mi svojím názvom zdá byť dôležitý pre tento text, ide o článok *Distributive justice, the invisible hand and the cunning of reason* H. B. Actona z roku 1972.

Davis uvádza na viacerých príkladoch z ranej Hegelovej *Jenskej reálnej filozofie* (dve rôzne vydania), a predovšetkým z jeho *Základov filozofie práva*, kde v pojednaní o občianskej spoločnosti je bezpočet implicitných odkazov na Adama Smitha a aj jedna priama referencia (súhrnne na Smitha, Saya a Ricarda – ide o slávny a veľmi často citovaný paragraf 189).¹⁷⁹ Z kontextu je však jasné, že z týchto troch čerpá predovšetkým zo Smitha a neskorších autorov uvádza predovšetkým na podporu Smithovho argumentu. Na tomto mieste poznamenám iba dve veci: zmienka Ricarda svedčí o Hegelovej schopnosti promptne reagovať na nové objavy v iných vedách a zahrnúť ich do systému filozofie.¹⁸⁰ Ďalej, Hegel píše o týchto autoroch ako o najslávnejších a zároveň ako o tých ekonómoch, ktorí podľa neho najviac prispeli k rozvoju katallaxie (vedy). Je potrebné si pritom uvedomiť, že *Bohatstvo národov* bolo v čase vydania *Základov filozofie práva* už 45 rokov staré (teda rovnako staré ako Millove veľmi úspešné *Zásady* v roku 1893 – kedy už boli prekonané Marshallovými *Zásadami* a tie zase boli po 46 rokoch dominancie zatienené Keynesovou *Všeobecnou teóriou*). Hegel nepovažoval Smitha za prekonaného autora ešte ani na sklonku svojho života, vo *Filozofii dejín* o 10 rokov neskôr¹⁸¹ (pritom všeobecne Hegel podceňoval – nie celkom vedecky – autorov z britských ostrovov a preferoval nemeckých autorov – napr. Keplera preferoval pred Newtonom; v roku 1831 už existovali učebnice katallaxie (vedy) aj od nemeckých autorov ako boli Rau a predovšetkým von Thünen, anticipátor marginalistickej „revolúcie“) a je pozoruhodné, že vôbec nikde nezmieňuje Sayovho súčasníka avšak pesimistu Malthusa a niet u Hegela ani referencií na Saint-Simona či Sismondiho, i keď Hegel

¹⁷⁹ „Hegel mentions the names of *Smith, Say, Ricardo*. The reference to Smith, after what has been said about the division of labour, should be obvious enough to require no further explanation. The mention of Say, and Ricardo, however, is more difficult to account for, since we have no other reference to either of them in any of the surviving sets of lecture notes and, indeed, no other evidence of Hegel's contacts with the writings of the two economists. And why, for that matter, is Sir James Steuart, whom we know that Hegel read and digested, not mentioned along with the others? ... though Steuart was a lasting influence on him, Hegel was aware of the facts that Smith had been the greater innovator, that the “Wealth of nations”, even in Germany ... had put a new face on the science of political economy, and that the Smithian achievement was recognized, among the learned public, as the great watershed of modern economics.” Waszek, Norbert. 1988. *The Scottish enlightenment and Hegel's account of 'civil society'*, str. 133.

¹⁸⁰ *Základy filozofie práva* boli vydané v roku 1821. Ricardove *Zásady politickej ekonómie a zdaňovania* boli prvýkrát vydané v roku 1817.

¹⁸¹ O Hegelovej katallaxii (vede) vo *Filozofii dejín* sa vyslovím neskôr, pri kritike Hayekovho názoru, že Hegel bol vždy etatista – z nášho pohľadu (čo je pravda), a že postupom času bol pod čoraz väčším vplyvom pozitivistu Augusta Comta proto-totalitárom (čo už nie je pravda).

mohol niektoré myšlienky prebrať aj od ponurých pesimistov (aj Ricardo zaviedol katallaxiu (vedu) k pomenovaniu „pochmúrna veda“).¹⁸²

Je pozoruhodné, že Hegel hovorí v zmienenom paragrafe o tom, že vývoj katallaxie (vedy) „je zaujímavý v tom, jak *myšlenka* (viz Smith, Say, Ricardo) v nekonečném množství jednotlivostí, které má zprvu před sebou, nalézá jednoduché principy věci, v ní působící a ji řídící rozvažování.“¹⁸³ V katallaxii (na trhu) pôsobí v javovej sfére chaos ľubovôle (vieme pritom o Hegelovej vôli k systému) „avšak toto hemžení libovůle vytváří ze sebe obecná určení, a to, co je zdánlivě roztroušené a bez myšlenky, je drženo nutností, která nastává sama od sebe. Nalézt zde tuto nutnost, to je předmětem ekonomie státu, vědy, která dělá čest myšlence, protože nalézá k mase nahodilostí zákony.“¹⁸⁴ Pre liberálneho čitateľa, ktorý doteraz nepoznal Hegela sa môže zdať prínosné proti Popperovým tvrdeniam o Hegelovi, ktoré ctený čitateľ azda pozná, citovať niektoré Hegelove výroky o katallaxii (vede) – úplný kontext uvediem neskôr. Tu nie je priestor venovať sa rôznym interpretáciám Hegelových výrokov, ani ich dôkladnejšie analyzovať. Mne ide len o to, ukázať niektoré Hegelove názory, ktorými chcem ilustrovať a vydláždiť cestu môjmu ďalšiemu skúmaniu.

Okrem toho, že nám Hegel hovorí, že v katallaxii (vede) je všetko zdanlivo chaotické „držané nutnosťou, ktorá nastáva sama od seba“, v prípade laissez-faire, čiže „jestliže občanská společnost působí nerušeně, pak spěje uvnitř sebe samé k *růstu obyvatelstva a průmyslu*.“¹⁸⁵ Pripomínam, že posledný výrok je z pasáže o „polícii a korporáciách“,¹⁸⁶ kde sa má za to, že väčší vplyv na túto Hegelovu pasáž mal Steuart než Smith, ktorého vplyv mal napr. podľa Waszeka prevažovať v pasáži o „systéme potrieb“, čiže o katallaxii (trhu). Keď je vlastný záujem realizovaný na trhu, povedie k vzrastu bohatstva celej spoločnosti: „Sobecký

¹⁸² Je to iba špekulácia, lebo vo všeobecnosti sa vedú diskusie o súdobých zdrojoch Hegelovej katallaxie (vedy) v tom zmysle, či Hegela viac ovplyvnil Smith alebo James Steuart. Pokiaľ viem, neexistujú doklady, že by Hegel čítal ďalších ekonómov (i keď musel čítať aj nemeckých ekonómov a prinajmenšom referencie o Ricardovi či Sayovi Hegel musel mať, keď o nich písal). Waszek napríklad uvádza, že v júni 1807, tesne po skončení Hegelovho pobytu v Jene vyšla v tamojších novinách (ktoré však čítal aj neskôr – o jeho čítaní novín treba v tejto súvislosti povedať aj to, že si zbieral výpisky aj z *Edinburgh review*, tieto výpisky z rokov 1817-1819 zozbieral Waszek. Je možné, že Hegel našiel v *Edinburgh review* recenzie Ricardovej knihy) recenzia nemeckého prekladu Sayovho *Traité d'économie politique*: „A review of the German translation of Say's „Traité“ appeared, for example, in the „Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung“ (Nos.: 139 & 140, June 15 & 16, 1807, pp. 498-510), a journal which, we know, Hegel read regularly. The review presents Say's work as a successful popularization as well as a further development of Smithian principles.“ Waszek, Norbert. 1988. *The scottish enlightenment and Hegel's account of 'civil society'*, str. 133.

¹⁸³ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 226.

¹⁸⁴ Tamže.

¹⁸⁵ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 264.

¹⁸⁶ Korporácie mali byť akési sektorové obchodné komory, ktoré mali vynucovať stavovskú česť.

účel ve svém uskutečnění, takto podmíněný obecností, zakládá systém všestranné závislosti, takže subsistence a blaho jednotlivce a jeho právní existence jsou spjaty se subsistencí, blahem a právem všech.¹⁸⁷ Dalej, rozdiel človeka a zvierat'a je v tom, že človek si môže zväčšiť okruh svojich potrieb a aj prostriedkov ich uspokojovania, zvieratá nemajú katallaxiu (trh): „Zvíře má omezený okruh prostředků a způsobů uspokojení svých rovněž omezených potřeb. Člověk dokazuje také v této závislosti zároveň své přesahování této závislosti a svou obecnost, nejprve *rozmnožením* potřeb a prostředků.“¹⁸⁸ „Stejně tak se *dělí a rozmnožují prostředky* pro partikularizované potřeby a vůbec způsoby jejich uspokojování, které se zase stávají relativními účely a abstraktními potřebami; - do nekonečna pokračující rozmnožování.“¹⁸⁹ Toto „nekonečné“ rozmnožovanie potrieb i prostriedkov, ktoré sa samy stávajú potrebami a relatívnymi účelmi, však nie je nekonečné v zmysle marxizmu. Potreby i prostriedky budú vždy rásť, avšak prostriedky nikdy nedosiahnu úplné uspokojenie potrieb človeka, spoločnosť bude musieť stále ekonomizovať (v zmysle Lionela Robbinsa), vždy budú existovať vzácne statky: „To, čo nazývajú Angličané *comfortable*, je niečo naprosto nevyčerpatelného a pokračujúciho do nekonečna, neboť každé pohodlí přináší s sebou zase nepohodlí, a tyto vynálezy nemají konce.“¹⁹⁰ Dalej u Hegela nájdeme názory na deľbu práce: „Práce jednotlivce se dělbou stává *jednodušší*, a tím se zvětšuje dovednost v jeho abstraktní práci, jakož i množství jeho produkce. Zároveň tato abstrakce dovednosti a prostředku dovádí *závislost a vzájemný vztah* lidí při uspokojování ostatních potřeb k úplné nutnosti.“¹⁹¹ A máme tu aj to, čo sa často nazýva blahodárnym efektom neviditeľnej ruky trhu: „V této závislosti a vzájemnosti práce a uspokojování potřeb se *subjektivní sobeckost* mění v *příspěvek k uspokojení potřeb všech ostatních*, - ve zprostředkování zvláštního obecným jakožto dialektický pohyb, takže tím, že každý získává, produkuje a užívá pro sebe, právě produkuje a získává pro požitky ostatních.“¹⁹² Tu zatiaľ Hegel používal model národnej ekonomiky, avšak nezanedbal ani moment otvorenosti zahraničným trhom, i keď tento výrok už nepochádza z pasáží o „systéme potrieb“, čiže o katallaxii (trhu), ale z pojednania o „polícii a korporáciách“ – a tento obchod nastáva sám od seba: „Touto dialektikou je občanská společnost hnána k tomu, aby překročila sebe, zprvu *tuto určitou* společnost, aby hledala

¹⁸⁷ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 220.

¹⁸⁸ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 227.

¹⁸⁹ Tamže, str. 227-228.

¹⁹⁰ Tamže, str. 228.

¹⁹¹ Tamže, str. 231.

¹⁹² Tamže, str. 232.

konzumenty, a tím nutné prostředky subsistence mimo sebe u jiných národů, které se jí v prostředcích, jichž má přebytek, nebo vůbec v řemeslné pídí atd. nevyrovnají.“¹⁹³

To, že tento zahraničný obchod vedie k veľmi humánnym následkom, Hegel tiež zaznamenáva, a to vo vzťahu k moru, ktoré má aj podľa Smitha veľký význam pre medzinárodný obchod. Smith píše: „Doprava po vodě přispívá k rozšíření trhu pro kteroukoli výrobu více než doprava pouze po souši, a proto se výroba všeho druhu začíná přirozeně rozčleňovat a rozvíjet právě na mořském pobřeží a na březích splavných řek, kdežto do krajů vnitrozemských rozšíří se tento rozvoj zpravidla teprve mnohem později.“¹⁹⁴ Hegel píše o podnikání, mori a o ľudskosti: „Jako je pro princip rodinného života podmínkou země, pevná *půda*, tak je pro podnikavost průmyslu přirozeným elementem, oživujícím ji navenek, *moře*. V dychtění po zisku, tím, že jej vystavuje nebezpečí, se tato podnikavost zároveň nad něj pozvedá a směšuje připoutání k hroudě a k omezeným kruhům občanského života, jeho požitky a žádosti, s elementem tekutosti nebezpečí a zániku. Takto dále tímto největším médiem spojení přivádí vzdálené země do vzájemného styku a do smluvního právního vztahu, a v tomto styku je zároveň největší prostředek vzdělávání a obchod zde nachází svůj světodějinný význam. ... řeky ... stejně jako moře lidi spojují, ... jaký prostředek vzdělání spočívá ve spojení s mořem, to ukazuje srovnání vztahu těch národů k moři, ve kterých rozkvetla řemeslná píle, s těmi, které se zřekly lodní plavby a tak jako Egypťané a Indové vnitřně otupěly a klesly do nejhroznější a nejpotupnější pověry.“¹⁹⁵ Možno by sme pri takomto ocenení humanity, ku ktorej obchod vedie, od Hegela čakali protestovanie proti existencii chudoby.

V takom prípade nás jeho názor na chudobu v katallaxii (trhu) prekvapí – pripomínam, že ide o pasáž o „polícii a korporáciách“: „Jako nejpřímější prostředek se tam (především ve Skotsku) jak proti chudobě, tak zvláště proti odložení studu a cti, těchto subjektivních základů společnosti, a proti lenosti a marnotratnosti atd., z čehož vzniká chátra, osvědčilo ponechat

¹⁹³ Tamže, str. 266.

¹⁹⁴ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 20. Smith dále pokračuje vo vysvetlení významu mora pre obchod: „Formanský vůz s širokými koly, obsluhovaný dvěma muži a tažený osmi koňmi, doveze za nějakých šest neděl z Londýna do Edinburghu a zase zpět přibližně čtyři tuny zboží. Asi za touž dobu loď, řízená šesti až osmi muži a konající plavby mezi přístavy londýnskými a edinburským přístavem Leithem, doveze často tam a zpátky dvě stě tun zboží.“ Tamže.

¹⁹⁵ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 267.

chudé jejich osudu a odkázat je na verejnou žebrotu.“¹⁹⁶ Od domnelého totalitára by sme asi čakali niečo iné, zvlášť v pasáži, kde pojednáva o polícii a korporáciách.

Chcem tu čitateľa uviesť na správnu mieru. Predchádzajúcimi pasážami som sa jednak snažil oponovať Popperovmu videniu Hegela, a tak som vedome zamlčal súvisiace pasáže, ktoré hovoria o Hegelovom etatizme, ktorý je však úplne neškodný oproti tomu, čo si väčšina z nás myslí o Hegelovi. Čitateľ dostane šancu spoznať presnú povahu jeho ekonomických a čiastočne aj politických názorov (komplexné pojednanie o jeho politických názoroch by už bolo mimo rámec tohto textu). Chcel som tu čitateľa, azda príliš ovplyvneného Popperom, pripraviť na to, že je možné vôbec písať tento text, že Hegel nebol totalitárián, a že je možné analyzovať jeho ekonomické názory. Na druhej strane som si chcel týmto exkurzom do liberálne znejúcich pasáží Hegelovho diela pripraviť živnú pôdu pre moje vlastné chápanie Hegela, presnejšie vzťahu jeho ľsti rozumu a Smithovej neviditeľnej ruky trhu, ktoré je tým druhom *aufhebung*, kde sa jedná o vplyv vedy na filozofiu. V prípade Hegelovej právnej filozofii ide o ten druh *aufhebung*, ktorý sa vzťahuje na *katallaxiu* (vedu).¹⁹⁷

Rovnaký postup už predtým mnou použili Davis a Henderson, ktorí usudzovali vo svojom výbornom článku z mnou uvedených a im podobných pasáží z Hegela na afinitu s Adamom Smithom a s jeho neviditeľnou rukou, avšak bez rozlišovania jednotlivých druhov *aufhebung*.

Tak napríklad uvádzajú do súvisu jedno Hegelovo rané dielo s neviditeľnou rukou trhu Adama Smitha: „Commerce ... is itself productive [of a] great benefit, the benefit of the whole (ibid., p. 140). [doteraz šlo o Hegelov citát, nasleduje komentár Hendersona a Davisa – pozn. T. K.] Clearly, Hegel is employing Smith's concept of the Invisible Hand. It is Smith's Invisible Hand, guiding each individual's pursuit of his own self-interest to do what is required in society's best interest, that “is itself productive of a great benefit, the benefit of a whole.” Here, for the first time, we find Hegel working toward the concept of the Cunning of Reason, a concept that plays an important role in his later writings, *The Philosophy of History* and *The Philosophy of Right*.”¹⁹⁸ Davis a Henderson posúvajú našu analýzu ďalej, od výlučného zaoberania sa Hegelovou *katallaxiou* (vedou), k vplyvu Smithovej neviditeľnej ruky na jeden z hlavných princípov celej Hegelovej filozofie. Už vyššie som spomenul, že

¹⁹⁶ Tamže, str. 266.

¹⁹⁷ V právnej filozofii Hegel uchovávajúcو zrušil aj iné „empirické vedy“, ako napr. právo a morálku.

¹⁹⁸ Davis, John B. a Henderson, James P.: Adam Smith's influence on Hegel's philosophical writings, str. 197.

Blunden to vidí podobne, že štúdium Adama Smitha priviedlo Hegela (alebo bolo prinajmenšom jedným z dôležitých zdrojov) k jeho hlavným filozofickým konceptom.

Henderson a Davis začínajú od teraz už pochopiteľného názoru, že Hegel implicitne používa neviditeľnú ruku trhu vo svojej knihe *Základy filozofie práva*. V snahe identifikovať príbuznosť neviditeľnej ruky a ľsti rozumu sa snažili nájsť odkazy na lest' rozumu v tejto jeho knihe, čo sa im síce nepodarilo, nie je to však tragické, keďže všeobecne sa má za to, že Hegelove vyspelé diela sú kompatibilné a túto lest' rozumu je možné nájsť v iných jeho dielach.

Henderson a Davis našli riešenie skrze *Filozofiu dejín*, i keď sa dopúšťajú tej chyby, že uvádzajú, že *Filozofia dejín* bola skorším dielom:¹⁹⁹ „the notion of the Cunning of Reason appears earlier in Hegel's writing – in the „Introduction“ to *The Philosophy of History* – suggests that attention to it in its earlier context may illuminate Hegel's discussion of economic life in the civil society in the *Philosophy of Right*. The „Introduction“ presents Hegel's conception of history as the self-unfolding of Reason as a rational process. The argument involving the Cunning of Reason explains how the „means“ of the historical process – the „needs, passions, and interests“ that are the „sole springs of action“ are drawn into the progressive development of Reason in history (Hegel 1956, p. 20). Prefiguring the thinking of the *Philosophy of right* with regard to the treatment of civil society, Hegel asserts that „Nothing ... happens, nothing is accomplished, unless the individuals concerned, seek for their own satisfaction in the issue“ (ibid., p. 23).“²⁰⁰ Keďže – ako uviedli aj Henderson a Davis - Hegelova lest' rozumu používa nielen Smithov vlastný záujem (ako to robí Smithova neviditeľná ruka), ale aj ďalšie ľudské motívy mimoekonomického konania, je rozšírením a teda zovšeobecnením Smithovej neviditeľnej ruky. Neviditeľná ruka tak zostáva (uchovávať zrušenou) súčasťou ľsti rozumu. To má niekoľko následkov, medzi ktorými tu

¹⁹⁹ Ak chceli citovať lest' rozumu v skoršom diele než boli *Základy filozofie práva*, mali na výber z *Logiky* a z prvého vydania *Encyklopédie filozofických vied*.

²⁰⁰ Davis, John B. a Henderson, James P.: Adam Smith's influence on Hegel's philosophical writings, str. 200. Henderson a Davis sa však mýlia, ak z uvedeného usudzujú, že zatiaľčo neviditeľná ruka zladuje záujmy účastníkov katallaxie (trhu), lest' rozumu môže dospieť k „iracionálnym“ výsledkom sa zdá byť obeta jednotlivcov a národov. V takom prípade by neviditeľná ruka nemohla byť zahrnutá pod takú lest' rozumu, ktorá by mohla dospieť k „neracionálnym“ výsledkom. Ja by som teda radšej namiesto ich použitia slova „iracionálny“ použil slovo „domnele iracionálny“, čo je analogické Hegelovmu použitiu „zdanlivej roztrúsenosti“, ktorá „je však držaná nutnosťou, ktorá nastáva sama od seba“ pri jeho ocenení najväčšieho prínosu katallaxie (vedy) Smitha, Saya a Ricarda. Ide pochopiteľne predovšetkým o Smitha.

spomeniem iba ten, že zatiaľčo Smithov systém je otvorený, Hegelov je uzatvorený, vo svojej vôli k systému sa Hegel snažil všetko opäť navrátiť k rozumu.

V tejto podkapitole však ide predovšetkým o to, umožniť Popperom ovplyvnenému čitateľovi prístup k Hegelovi, a poukázať na smerovanie nášho výskumu. Vyššie som citoval Hegelov list Niethammerovi, ktorý nespomenul žiaden mne známy liberálny interpret Hegela. Tam sa nachádza v jednom liste neviditeľná ruka spolu so svetovým duchom, ktorý je práve tým ľstivým rozumom, o ktorom tu píšeme, a tiež s Božou prozreteľnosťou, ktorú Hegel chápe ako panteistické absolútne, ktoré ľstivo dosahuje svoje ciele skrze ľudí konajúcich pod istými všeobecnými sklonmi svojej prirodzenosti, pričom tieto skolny vložila do radu konania jednotlivcov práve táto ľstivá prozreteľnosť. Všetky tri termíny sú teda u Hegela do istej miery zameniteľné – leť rozum, leť svetového ducha, neviditeľná ruka a božia prozreteľnosť. U Smitha poznáme len posledné dve spojenia, v *Teórii mravných citov* sa dozvedáme, že neviditeľná ruka je neviditeľnou rukou Božej prozreteľnosti.

Hegel sa snažil byť vo svojom diele dôsledný a nepoužíval termín „neviditeľná ruka“, avšak častejšie sa blízko pri spomenutí svetového ducha objaví slovo „neviditeľný“. Nikde to nie je markantnejšie než pri Hegelovom pojednávaní Aristotelovej praktickej filozofie, čiže názorov na štát a prípadne tiež na katallaxiu (trh). Hegel považoval Aristotela za najväčšieho vedca v histórii, avšak musíme tiež pripomenúť, že Hegel mal vo svojich prednáškach študentom tendenciu skákať z ťažkých filozofických problémov k analogickým problémom, avšak ľahším, bližším mysli študentov. Tak skákal aj medzi obdobiami a často sa napríklad dozvieme aj medzi pojednávaním o starých gréckych filozofoch základné postoje Hegelovej filozofie. Tak sa pri pojednávaní o Aristotelových názoroch na štát – zdanlivo nečakane²⁰¹²⁰² – objaví Hegelov názor na modernú katallaxiu (vedu).

Je to jedinýkrát (pokiaľ mi je to známe – a pokiaľ mi je známe, tak nikto neanalyzoval túto pasáž), čo Hegel vo svojom diele použil termín „neviditeľný duch“. Prečo je tu zrazu pri ekonomickej analýze primárnou vlastnosťou ducha neviditeľnosť, keď inokedy sú to

²⁰¹ Hegel tým vzdal hold Aristotelovi, v jeho očiach najväčšiemu vedcovi v dejinách, takže jeho najvýznamnejší odstavec o katallaxii (vede) je pochopiteľne zahrnutý pri výklade Aristotela. Niektorí autori tiež poukazujú na to, že Hegelove rané názory na katallaxiu (vedu a trh), boli formované do veľkej miery Aristotelom. Môže sa teda z Hegelovej strany jednať aj o prejav istej vďačnosti, že svoj najvýznamnejší citát zahŕňajúci jeho ekonomické názory, je uvedený pod hlavičkou Aristotela.

²⁰² Hegelove analógie, krátke poukazy na poznatky špeciálnych vied, sú v jeho diele často nečakané a tak ak chce niekto „vyzbierať“ jeho názory na niektorú konkrétnu vedu, musí sa vyzbrojiť trpezlivosťou a musí byť pokorne otvorený možnosti, že prehliadnutím hoci len jedného slova prehliadol Hegelov významný názor na danú vedu.

„rozumnost“, „svetovost“? Ide o skĺbenie neviditeľnej ruky a svetového ducha, respektíve ide o uchovávanjúce zrušenie (aufhebung) neviditeľnej ruky v ľsti rozumu. Je to zároveň vyjadrenie prechodu a zachovania a prekonania neviditeľnej ruky do jeho ľsti rozumu, a tento prechod je zároveň spojený s Hegelovým etatistickým názorom na štát, že katallaxia (trh) má byť aj regulovaný políciou i korporáciami, a napokon má byť zavŕšený v celku mravnej idey, v štáte – ide o zovšeobecnenie neviditeľnej ruky aj na fungovanie štátu, na deľbu právomocí a funkcií, avšak zavŕšenú panovníkom: „Aristoteles nemohl mít myšlenku tzv. přirozeného práva. Přirozené právo někteří postrádají u Aristotela, ovšem přirozené právo znamená, že se uvažuje o abstraktním člověku vně reálného svazku. Jinak Aristotelova *Politika* obsahuje ještě dosud poučné názory o vnitřních momentech státu a popis rozličných ústav. Tento popis ústav však už nemá takový význam, protože staré a moderní státy mají rozličný princip. Žádná země nebyla tak bohatá jako Řecko na nejrůznější ústavy v téže době a na jejich změny v témž státě. Řekům však bylo něčím neznámým **abstraktní právo našich moderních států, jež izoluje jednotlivce, jako takovému mu ponechává volnost, a přece všechny jedince spojuje jako neviditelný duch.** Ale v žádném jednotlivci takto vlastně není ani vědomí celku, ani činnost pro celek. **Pokud jednatel podstatně platí za osobu a usiluje jen o ochranu své jedinečnosti, přispívá celku, aniž ví jak.** Je to rozdělená činnost, z níž dělá každý jen kousek, asi jako v továrně nedělá nikdo celý výrobek, nýbrž každý jen část a v ostatních dovednostech se nevyzná. Pouze někteří dávají věc dohromady. Jen svobodné národy mají vědomí o celku a jejich činnost je činností pro celek. V moderních státech je jednatel svobodný jen pro sebe jako takový a užívá jen měšťanské svobody, ve smyslu svobody měšťana (bourgeois), nikoli občana (citoyen); v němčině pro to nemáme dvě slova. Měšťanská svoboda v tomto významu právě znamená, že se postrádá to obecné, znamená princip izolování. Je však nezbytným momentem, jež staré státy neznaly. Je dokonalou samostatností jednotlivých bodů a tím větší samostatností celku, která vytváří vyšší organický život. Když do sebe stát vstřebal tento princip, mohla povstat vyšší svoboda.“²⁰³ Bolo nutné citovať túto pasáž celú, lebo tu je v hutnom celku tak ako nikde inde prezentovaná Hegelova katallaxia (veda). Má dve stránky – trh a štát, do ktorého Hegel trh spätne vovádza, avšak tak, že sloboda jednotlivca je zachovaná, je to príklad Hegelovej dialektiky.

²⁰³ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1965. Dějiny filosofie II, str. 258.

Túto podkapitolu teda zakončím stručnou analýzou Hegelových ekonomických názorov z tejto, rozsiahle citovanej pasáže, keďže zahŕňa na jednom mieste, ba jedným slovným spojením neviditeľnú ruku a svetového ducha – o to ide v tejto podkapitole predovšetkým – o preukázanie toho druhu uchovávaného zrušenia, kde sa jedná o vplyv vedy na filozofiu.

Hegel najprv vyvracia prítomnosť konceptu prirodzeného práva u Aristotela. Hegel sa vo všeobecnosti často vysporiadava s prirodzenoprávnou teóriou, keď už pre nič iné nie, tak kvôli jej ahistorickosti. Aristoteles nemohol mať prirodzené právo, pretože aj človeka definoval ako ZOON POLITIKON, ako súčasť gréckej POLIS, nebol teda ontologickým individualistom ako novovekí prirodzenoprávni teoretici. Človek v jeho chápaní nemohol existovať „mimo reálneho zväzku“, mimo POLIS. Okrem toho, grécka inštitúcia otroctva Grékom zabránila podľa Hegela spoznať pojem človeka, že človek je vôľa, slobodná vôľa. Takže novoveké nároky prirodzenoprávných teoretikov sú čiastočne odôvodnené, avšak u Hegela nie sú odôvodnené absolútne. Po predstavení Aristotelovej *Politiky* Hegel prechádza ku katallaxii (vede), a to nás zaujíma predovšetkým.

Abstraktné právo je spojené s právom slobody jednotlivca, avšak toto právo sa obracia proti slobode a nastáva nutnosť: neviditeľný duch. Ide tu o pojem človeka, o ľudskú slobodu, ktorá je jeho dôstojnosťou, spoločnou všetkým občanom Hegelovho moderného štátu, avšak zatiaľ len ako atómom, ešte nečinnú, ide o dôstojnosť utiahnutú do seba, bez ekonomickej aktivity v katallaxii (na trhu). Ide tu zároveň v abstrakcii o prvú fázu pôsobenia svetového ducha – a zároveň neviditeľnej ruky, keďže sa tu hovorí o tom, že žiaden jednotlivec tu ešte nekoná **vedome** pre celok. A tiež ide o vlastnícke právo, ktoré je spojené s človekom ako osobou a o s vlastníctvom spojené katallaktické pravidlá. Hneď potom nasleduje pôsobenie neviditeľnej ruky, ktorá síce nie je prítomná menom, ale jej prejavy sú vyložené: ak jednotlivec dbá o svoju jedinečnosť, čiže ak sleduje na trhu vlastný záujem, prispieva k blahu celku bez toho, aby vedel ako. Ak by čisto hypoteticky Hegel myslel niečo iné než neviditeľnú ruku, ak by nevedomosť či spontaneita nebola konštitutívnym rysom neviditeľnej ruky, potom by Hegelova prezentácia tohto javu nutne u čitateľa spôsobila zánik zdania nevedomosti či spontaneity; avšak toto nie je prípad neviditeľnej ruky – a to je popretie marxistickej snahy synoptickým rozumom spoznať a odhodiť neviditeľnú ruku; je to absolútny poznatok, neviditeľná ruka katallaxie (trhu) funguje za predpokladu reálnej platnosti katallaktických pravidiel.

Ďalej pokračuje výkladom deľby práce – stále s ohľadom na vývoj ducha a ľudskej slobody – avšak (práve kvôli ľudskej slobode) trochu iným spôsobom, než na aký sme zvyknutí. Začiatok argumentu je nám blízky, práca sa deľbou zjednodušuje, človek robí len časť, na ktorú je špecializovaný. Avšak náhle – typicky Hegelovsky - sa argument obráti: od tvrdenia, že pri deľbe práce „iba niektorí dávajú vec dohromady“ sa dostávame k tvrdeniu, že toto „dávanie dohromady“, k celku, je výlučnou vlastnosťou a najvyšším cieľom slobodných národov. Z toho jasne vyplýva, že počas celej argumentácie ide nielen o ekonomickú deľbu práce a o katallaxiu (trh a vedu) ako takú, ale o ich úlohu a nutné (podľa Hegela) miesto vo vývoji svetových dejín smerom k „slobodným národom“. Obrátenie smerovania deľby práce k akémusi zoskupovaniu sa prejavuje vo sfére katallaxie (trhu) prejavuje v pôsobení stavov, ďalej v široko chápanej polícii napr. aj ako staviteľky mostov a v korporáciách, akýchsi odvetvových obchodných komorách, ktoré majú vynucovať od remeselníkov stavovskú česť. Korporácie by však, ak by boli nechané sebe napospas, upadli do feudálneho cechovníctva, a preto nad stavmi, políciou a korporáciami má ešte stáť dozor štátu.

V ďalšom texte citátu je argument zopakovaný, pre lepšie pochopenie študentov, Hegelových poslucháčov. V moderných štátoch je dominantný prvok jednotlivca, meštianskej slobody, štát funguje tak ako to na inom mieste Hegel opísal, ako „núdzový štát“, napríklad v USA. Meštianska sloboda je analogická deľbe práce, ide o izolovanie, konceptuálne i vnútorné (vo svedomí) oddelenie jednotlivca od štátu. Je však nevyhnutným momentom, ktorý nemožno zrušiť, tvrdí to sám Hegel, takže pozorné jeho čítanie – vlastne aj zbežné – vyvráti Popperove tézy, že Hegel chcel rozpustiť jednotlivca v kolektíve. Ďalej už ide o „vyššiu samostatnosť celku“, štátu, ktorý simuluje dôstojnosť jednotlivca, jeho vôľu, štát je teda univerzálnou vôľou a slobodou (tento názor prebral Hegel od Rousseaua – čo Hegel priznáva - a na čo poukazoval Hayek). „Keď štát vstrebal“ meštiansku slobodu, stal sa Hegelovým intervencionistickým štátom, zachovávajúcim všetky prvky a ich ohraničenie.

Je ešte potrebné dodať – aj vzhľadom k tomu, že sa jedná o pasáž z výkladu Aristotela -, že Hegelov štát, celok mravnej idey, *sittlichkeit*, sa náramne snaží podobať sa starej gréckej POLIS. Hegel si bol vedomý aj istých záporných prvkov modernej spoločnosti „núdzového štátu“, napríklad toho debilizujúceho účinku deľby práce, ktorý popisoval aj Adam Smith: vplyvom deľby práce sa človek špecializuje na istú konkrétnu, často takmer mechanickú činnosť. Hegelovi šlo o celok idey človeka – podobne ako šlo Wilhelmovi von Humboldtovi o účel človeka ako o jeho čo najvšetrannejší rozvoj – a človek sa nevyčerpáva prácou. Hegel

nevidel najvyššie ospravedlnenie katallaxie (trhu) v jej schopnosti vymaniť chudobných z najväčšej biedy. Išlo mu aj o to, aby boli pozdvihnutí k duchovnému vzdelaniu: k umeniu, náboženstvu a filozofii.

Istú úlohu v tomto duchovnom vzdelávaní má aj katallaxia (veda) a istú úlohu (ako som už naznačil) mala katallaxia (veda) aj pre Hegelovo duchovné vzdelanie, pre to, že dospel k svojmu systému. K tejto téme sa ešte vrátim pri pojednaní o Hegelovej katallaxii (vede). Tu išlo iba o predstavenie Hegela, o jeho súvislosť so Smithom a o ich spoločnú myšlienku neviditeľnej ruky, ktorá je u Hegela rozšírená na lesť rozumu.

2.3.4.6 Problém absencie liberálnych ekonomických interpretov Hegela

Takýto problém je tiež iba pseudoprávdomom, i keď autorov, ktorí identifikovali Hegelove názory na katallaxiu (trh) ako intervencionistické, je asi menej než tých, ktorí ho považujú za totalitára.

Hegel sa už za svojho života stihol presláviť ako známy filozof – i keď rozhodne nebol tým filozofickým kráľom, akého z neho robí Popper. Jeho pozícia nebola taká pevná, mal aj mnohých nepriateľov, na univerzite i vo vláde, a musel im osobne čeliť, ak si chcel nájsť svoje miesto na slnku. Mal teda mnoho študentov, z ktorých sa mu rekrutovali mladší kolegovia. Avšak nemal nasledovníka, ktorý by sa mu vyrovnal.²⁰⁴ Nemal takého, čo by mu bol tým, čo bol on (prinajmenšom istý čas) Schellingovi, Schelling Fichtemu, a Fichte Kantovi. Zanechal po sebe svoju filozofiu a svoju slávu, ktorá mu patrí vlastne dodnes. A so svojou filozofiou nechal nasledovníkom intelektuálny kvas. Keďže nebolo systematického nasledovníka, čakalo sa iba, čo za cestu z toho kvasu vykvasí. Hegelova škola sa po čase rozdelila. A Hegelova škola starohegelovcov, ktorí sa chceli striktne držať Hegelovho systému – a teda aj jeho katallaxie (trhu) nevyhrala tento súboj a asi 10 rokov po Hegelovej smrti prenechali miesto na slnku ambicióznym a veľmi radikálnym mladohegelovcom, medzi ktorými zase o niečo neskôr dominoval Karl Marx, ktorý však Hegela pripomína už len vzdialene, nanajvýš ak metódou. Singer tu hovorí o zneužití Hegela.²⁰⁵

²⁰⁴ „Hegel is said to have commented critically on his School that none of his followers had fully understood him, except for Rosenkranz, and even he had not got it quite right.“ Waszek, Norbert. 1988. The scottish enlightenment and Hegel's account of 'civil society', str. 11.

²⁰⁵ „To, že obojí, jak výstředný jazyk, který Hegel užil k popisu státu, tak jeho myšlenka, že pravou svobodu lze nalézt v racionální volbě, jsou náchylné k zneužití a překroucení ve službách totalitarismu, je nepopíratelné; avšak stejně nepopíratelné je, že je to zneužití.“ Singer, Peter. 1995. Hegel, str. 58-9.

Kvôli skorému nástupu mladohegelovcov a kvôli slabým vedomostiam starohegelovcov a príslušníkov hegelovského streda o Hegelovej katallaxii (vede) je pomenej tých autorov, ktorí našli u Hegela jeho katallaxiu (vedu).

Predsa však napríklad jeho životopisec Rosenkranz písal ešte 40 rokov po Hegelovej smrti o jeho politických názoroch pomerne komplexne – a obhajoval ho proti obvineniam z marxizmu. Ďalší z týchto umiernených hegelovcov, Michelet, napísal ešte v roku 1866, v dobe po rozpade školy, ako ho cituje Waszek: „In political economy [Volkswirtschaft] everything is done out of personal interest, but nature arranges it in such a manner that it serves ethical purposes. [...] Ethical life is the higher reason which, as Hegel expresses it, possesses enough cunning to create an ethical purpose behind the backs of men, a purpose which they neither anticipated nor intended.“²⁰⁶

Oproti Hayekom uvádzanému J. St. Millovi, ktorý „zjistil přímou zkušeností ... že seznámení se s ním vede k mravní zkáze čtenářova intelektu“²⁰⁷ je možné uviesť Alfreda Marshalla, ktorý po prvotnom nadšení Hegelom ho postupne spracovával a v neskorších vydaniach jeho *Zásad* už je Hegelov vplyv ťažko badateľný: „Hegel's *Philosophy of History* influenced the young Marshall on a variety of important points, that these persevered in parts of the *Principles* but that a visible Hegel influence was gradually reduced with the successive editions of the *Principles*. In addition, Marshall appears to have adapted Hegel to fit his own requirements, as he did with other sources of his work.“²⁰⁸ Marshall teda dokázal spracovať Hegela bez toho, aby došlo „k mravnej skaze čitateľovho intelektu“. Marshall bol napríklad hegelovský v tom, že svet videl ako neustále rastúci k ekonomickej slobode: „he attributed to Hegel through what he saw as the healthy and correcting impact of competitive struggle in the gradual "growth of the free industry and enterprise" (Marshall, 1961, p. 723. my italics). Hegel's view (1956, pp. 19-20) that "History is the progress of the consciousness of freedom" (cf. Hartman, 1953, p. xxxi) equally applied to economic history as the "growth of economic freedom" in the manner in which it was depicted by Marshall (cf. Talcott Parsons, 1932, p. 219).“²⁰⁹ V Marshallovom prípade sa jedná o nie práve dokonalú recepciu Hegela,²¹⁰ naviac

²⁰⁶ Waszek, Norbert. 1988. The scottish enlightenment and Hegel's account of 'civil society', str. 142.

²⁰⁷ Hayek, Friedrich A. 1995. Kontrarevoluce vědy, str. 198.

²⁰⁸ Groenewegen, Peter D.. 1998. Marshall and Hegel. In: Marshall, Alfred, a Wood, John Cunningham. 1998. Alfred Marshall, str. 160.

²⁰⁹ Tamže, str. 166.

²¹⁰ V roku 1865 (Marshall mal vtedy 23 rokov) bola v Británii vydaná Stirlingova kniha *Hegelovo tajomstvo*, v ktorom sa autor snažil nájsť „Hegelovo tajomstvo“ – nefalšovanú religiozitu, skrytú v jeho dielach. I keď bol

čerpá výhradne z (na Hegela) pomerne jednoduchej – a preto na obsah chudobnejšej – knihy *Filozofia dejín*. Či v Marshalllovom záujme o Hegela zohral úlohu aj Bosanquetov článok o Hegelovej korešpondencii s citovaným listom Niethammerovi o neviditeľnej ruke, by bolo iba špekuláciou. Isté však je, že boli vtedy v Británii kruhy, ktoré boli náchylné čítať Hegela, a to aj religiózne založené, a aj sympatizujúce s typicky britským liberalizmom, prameniacim aj zo Smithovej teórie neviditeľnej ruky. Okrem Marshalla čítal Hegela aj vo filozofii oveľa zdatnejší britský autor – Lord Acton.

Ked' Lord Acton opisoval situáciu s ústavami okolo roku 1810, dotkol sa veľmi citlivo a typicky distinguishingovane aj Hegelovho chápania štátu a monarchu: „The liberal, at least the democratic revival, came from Spain. The Spaniards fought against the French for a king, who was a prisoner in France. They gave themselves a constitution, and placed his name at the head of it. They had a monarchy, without a king. It required to be so contrived that it would work in the absence, possibly the permanent absence, of the monarch. It became, therefore, a monarchy only in name, composed, in fact, of democratic forces. The constitution of 1812 was the attempt of inexperienced men to accomplish the most difficult task in politics. It was smitten with sterility. For many years it was the standard of abortive revolutions among the so-called Latin nations. It promulgated the notion of a king who should flourish only in name, and should not even discharge the humble function which Hegel assigns to royalty, of dotting I's for the people.“²¹¹ Hegel hovoril, že u panovníka často postačí iba jeho podpis na listinu, rozhodne nechcel za panovníka absolutistického vládca. Panovník je u neho bodka nad písmenom „i“, bez toho písmena (celok občianskej spoločnosti, polície, korporácií a „architektúry štátu“) by bodka sama nemala zmysel.

Zdá sa mi, že v tých pasážach, kde je Lord Acton voči Hegelovi kritický, je kritický najmä z teologického hľadiska proti jeho panteizmu. Ak je to pravda, potom argumenty Lorda Actona proti Hegelovi boli neutralizované Hayekovým postavením Hegela z hlavy na nohy v jeho názoroch na náboženstvo. O Hayekovom postavení Hegela z hlavy na nohy som písal v Úvode.

Hegel do smrti protestantom, ktorý pravidelne navštevoval bohoslužby, má sa za to, že Stirlingova interpretácia nezodpovedá obsahu Hegelových diel. Britská renesancia hegelovstva v tej dobe teda nie je úplne autenticky hegelovská. Preto aj Marshallova interpretácia Hegela musela byť do istej miery skreslená.

²¹¹ Lord Acton. 1907. *The History of Freedom and Other Essays*, str. 75. Stiahnuté 3. 9. 2009 z http://files.libertyfund.org/files/75/Acton_0030_EBk_v4.pdf.

Z ďalších liberálov, pozitívne ovplyvnených Hegelom, môžem spomenúť Carla Mengera. Z hľadiska sekundárnych, nefilozofických a mimoekonomických recipátorov Hegelovej filozofie tu azda môžem spomenúť tiež Ľudovíta Štúra, o ktorom je na Slovensku známe, že bol hegelovec, a ktorého učil v Halle starohegelovec Heinrich Leo asi 8 rokov po Hegelovej smrti. Ak bol Štúr sprostredkovaně pravicovým hegelovcom, svedčí to o tom, že v Nemecku (konkrétne v Halle) museli byť v tej dobe praciví hegelovci, ktorí mu tieto poznatky vštiepili.

Z uvedeného je vidieť, že prinajmenšom niektorí liberálni myslitelia v 19. storočí a Hegela študovali a prevzali alebo aspoň identifikovali u neho niektoré pomerne liberálne prvky – v jeho katallaxii (vede) a názore na štát.

3 Neviditeľná ruka a Adam Smith

3.1 Bohatstvo národov a súčasný stav katallaxie (vedy)

Tu nadväzujeme na Úvod a na kapitolu 2.1 a 2.2, ktorú sme zakončili historickým exkurzom vzťahu vybraných metodológov katallaxie (vedy) k Smithovi a Hegelovi. Dospeli sme tak až k súčasnému stavu katallaxie (vedy), kedy je azda lepšie hovoriť o pseudo-katallaxii (vede), keďže ide o celkom zrelativizovanú vedu, v praxi, teórii i v metodológii.

Murray Rothbard, ktorému sa nepáči vývoj katallaxie (vedy) k relativizmu, a ktorý preto napísal doteraz posledné pojednanie o katallaxii (vede), napísal o súčasnom stave post-katallaktickej „vedy“ okrem v Úvode uvedeného ešte tento dôvetok: „Ještě vážnější je ale rozklad toho, co bylo součástí kategorie „ekonomická teorie“. Teorie užitku, teorie monopolu, teorie mezinárodního obchodu atd. k lineárnímu programování a teorii her – všechny tyto části se vyvíjejí izolovaně a mají svou hyperspecializovanou literaturu.“²¹² Čitateľ *Bohatstva národov* si môže pri prvom zamyslení nad Rothbardovým výrokom z Úvodu pomyslieť, že špecializácia disciplín v rámci katallaxie (vedy) je predvídateľným – a pozitívnym – dôsledkom deľby práce medzi teoretickými ekonómami, ktorej si bol vedomý aj Adam Smith.

Smithov presný výrok však ukáže takýto názor ako neobjektívne zdanie. Pre vysvetlenie práve uvádzaného Smithovho výroku je potrebné dodať, že Smith ešte nepoužíval

²¹² Rothbard, Murray N.. 2005. Zásady ekonomie, str. xiv.

termín „ekonóm“, ale jeho termín „filozof“,²¹³ popřípadě „mravný filozof“ je všeobecným výrazem pre dnešného „vedca“, pričom ekonómovia sú vedci špecializovaní na katallaxiu (vedu): „Jak se společnost vyvíjí, stává se filosofie nebo myslitelství, jako každé zaměstnání, hlavním nebo jediným oborem a povoláním určité vrstvy občanů. Jako každé jiné zaměstnání, i ona je rozdělena na množství různých oborů, z nichž každý zaměstnává jinou skupinu filosofů. I ve filosofii, stejně jako při každé jiné činnosti, zvyšuje taková dělba práce dovednost a šetří čas. Každý jednotlivec se stává ve svém oboru lepším znalcem, vykoná se dohromady více práce a věda se tím značně obohatí.“²¹⁴ Táto špecializácia má teda mnohé pozitívne dôsledky ako ich má deľba práce v ktoromkoľvek odbore. Aby sme však pochopili aj možné negatívne stránky vedeckej špecializácie, a katallaxie (vedy) zvlášť, je vhodné v súvislosti s nám už známou roztrieštenosťou korpusu katallaktickej vedy dať tento Smithov výrok do súvisu s už spomenutým princípom na metodológii založeného pokroku vo vede (napr. Menger, a do istej miery Marshall).

Z doteraz uvedeného rozporu medzi súčasným stavom katallaktickej vedy a Smithovou deľbou prácou medzi filozofmi – dnes by sme povedali: medzi vedcami – je možné už na začiatku tohto textu vidieť, že Smithovu deľbu práce medzi vedcami nemožno aplikovať na dnešný stav katallaxie (vedy).²¹⁵

Smith si bol vedomý ďalšieho negatívneho vplyvu úzkej špecializácie následkom deľby práce, ktorým je strácanie univerzálnych schopností človeka v prospech tej jednej, na ktorú sa jednotlivec špecializuje: „Jak postupuje dělba práce, omezuje se zaměstnání převážné části těch, kdož se živí prací, tj. valné většiny národa, postupně na několik velmi jednoduchých úkonů, často pouze na jeden nebo dva. Ale rozumové schopnosti většiny lidí jsou nutně utvářeny jejich obvyklým zaměstnáním. Člověk, který po celý svůj život nedělá nic jiného, než že provádí několik velmi jednoduchých pracovních úkonů, jejichž výsledek je možná rovněž stále týž anebo téměř týž, nepotřebuje si namáhat rozum nebo cvičit vynalézavost vymýšlením způsobů, jak odstraňovat překážky, které se mu nikdy

²¹³ Hegel často kritizoval to, že v Británii sa často používalo slovo „filozofia“ k obmedzenému obsahu všeobecných vied, namiesto podľa Hegela nekonečného obsahu (jeho) filozofie. Vid' napr. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1961. Dějiny filosofie I, str. 83-4.

²¹⁴ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 12.

²¹⁵ I keď má deľba práce (prinajmenšom podľa Smitha) – čo sa týka vzrastu bohatstva národov – bez ohľadu na odbor činnosti univerzálne pozitívne účinky, môže mať deľba práce aj negatívne dôsledky – pokiaľ sa týka vedeckej deľby práce a vzrastu vedeckej pravdy, totiž ak nie je rešpektovaný spoločný ohľad na regulatívny ideál pravdy a predovšetkým univerzálna Hegleova kruhová metóda pravdy, v dejinnosti tiež ide o jednotu logického a historického.

nevyskytnou. Proto docela přirozeně takovému cvičení umu odvyká a stává se z něho zpravidla takový hlupák a nevědomec, jak je to jen u lidského tvora možné.²¹⁶ Je mi jasné, že například práce za pásom má tento následok: „Zručnosti ve svém vlastním povolání nabyl tedy, jak se zdá, na úkor svých schopností duševních, společenských a vojenských.“²¹⁷ Je známe, že Smith navrhoval ako riešenie univerzálne vzdelávanie. I keď tento návrh nemožno nekriticky prijať (postulovanie štátneho zásahu), tento Smithov argument je možné vzťahovať na teoretických ekonómov, ktorí predsa podstupujú, a to celoživotne, univerzitné vzdelávanie (často financované práve verejným sektorom).

Ak je univerzitné katallaktické vzdelávanie dnešných ekonómov toho charakteru, že spôsobí rozšírenie schopností človeka za horizont jeho úzkej špecializácie (to, čo malo podľa Smitha spôsobiť dodatočné vzdelávanie u zamestnancov), potom by dnešná katallaxia (veda) nemohla byť tak fragmentovaná ako je dnes – ako o tom svedčí napríklad Rothbard. Naopak, musela by, rešpektujúc regulatívny ideál pravdy (alebo skôr iný princíp, ktorý mal Smith prinajmenšom implicitne na mysli)²¹⁸, dospieť k pozitívnym následkom deľby vedeckej práce. Hoci ako ekonómovia z denno-dennej skúsenosti vieme, že katallaxia (veda) je tak fragmentovaná, a dôkazy by normálne ani nebolo potrebné uvádzať, kvôli tomu, že chcem, aby toto bol text aj podľa dnešných štandardov častého citovania, uvediem aj dôkaz, že snáď väčšina dnešného katallaktického vzdelávania zlyháva v tomto základnom bode – v kumulácii pravdivého poznania katallaxie (trhu), rešpektujúc regulatívny ideál pravdy, ako následok autentickej vedeckej deľby práce²¹⁹ - a to taký, ktorý mieri do srdca Smithovej katallaxie (vedy) (tak, ako ju chápe F. A. Hayek), do neviditeľnej ruky trhu. Joseph Stiglitz, dnes veľmi známy profesor katallaxie (vedy), je veľmi vplyvným ekonómom, je ekonomickým poradcom prezidenta USA, nositeľom ceny Švédskej banky na počesť Alfreda Nobela, a napísal v roku 1991 článok *The invisible hand and modern welfare economics*, v ktorom neseriózne narábal

²¹⁶ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 692.

²¹⁷ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 693.

²¹⁸ Takýmto princípom zrejme bola v Smithovom prípade jeho teoreticko-(fenomeno)logická metóda. V tomto pohľade každý ekonóm (každý teoretik) po Smithovi, ktorý používa teoreticko-historickú metódu, má možnosť na základe metodológie prispieť k vzrastu vedeckej pravdy v katallaxii (vede). Regulatívny ideál pravdy je kompatibilný s teoreticko-historickou metódou, keďže za predpokladu, že teoreticko-historická metóda je adekvátnou metódou skúmania (katallaxie (vedy)), potom každý pokrok v katallaxii (vede) na základe teoreticko-historickej metódy spĺňa aj regulatívny ideál pravdy. Regulatívny ideál pravdy spomínam preto, lebo čitateľovi, ktorý (zatiaľ) nie je zbehlý v Smithovej metóde, môže byť v úvode bližší než teoreticko-historická metóda, ktorá vyžaduje rozsiahlejšie vysvetlenie (viď kapitolu 2.1).

²¹⁹ Neautentická deľba vedeckej práce vedie síce k vzrastu bohatstva národov (predané knihy a odborné katallaktické časopisy), avšak nevedie k vzrastu vedeckej pravdy.

s témou neviditeľnej ruky. Stiglitz je tak vhodný kandidát na kritiku súčasnej katallaxie (vedy) hlavného prúdu a zvlášť jej fragmentovanosti, a relativizmu smerujúcemu k úplnej sebadeštrukcii katallaxie (vedy) – Stiglitz tvrdí, že neviditeľná ruka prakticky neexistuje a navyš sa nás snaží presvedčiť, že takto svoju najslávnejšiu myšlienku chápal aj samotný Smith.

3.2 Stiglitz a jeho pseudo-katallaxia (veda): Neviditeľná ruka neexistuje

V úvode si Stiglitz myslel, že Smith zastával ideu dokonalého trhu, v ktorej myšlienke videl možnosť, že Smith by stál na jeho strane a že dokonca sa nám Stiglitz snaží nahovoriť, že sám Smith chápal svoju neviditeľnú ruku ako obmedzenú na dokonalé trhy a že Smith videl v tejto údajnej nefunkčnosti neviditeľnej ruky pozitíva: „In that single passage in *The wealth of nations* in which he uses the term invisible hand, he invokes the notions of risk aversion and (implicitly) imperfect risk markets to explain why capital was imperfectly mobile across national boundaries. And for him, this market imperfection was a good thing, for it ensured that the savings of the nations, its capital, would be used to increase the wealth of the nation, rather than the wealth of some other nation. This passage seems to suggest that Smith did not have in mind a notion of a perfect market.“²²⁰ Smith skutočne nemal na mysli dokonalý trh²²¹, ale to nie je žiadny objav Stiglitz, a už vôbec to nie dôkaz, že Smith obmedzoval platnosť neviditeľnej ruky na nedosiahnuteľný ideál dokonalého trhu,²²² ktorý vznikol viac než 150 rokov po Smithovi. Aby bolo toto moje tvrdenie dôveryhodnejšie (že sa z mojej strany nejedná o predpojatosť voči Stiglitzovi, ale že v jeho textoch je skutočne to, čo tvrdím), budem vzhľadom k dôležitosti tohto problému pre tento text (nevedecká relativizácia

²²⁰ Stiglitz, Joseph E.. 1991. *The invisible hand and modern welfare economics*, str. 2.

²²¹ Ako píše známy historik katallaktických teórií Mark Blaug, Smithovu neviditeľnú ruku nemožno zamieňať za teóriu všeobecnej rovnováhy. Vidieť neviditeľnú ruku ako anticipáciu neoklasických teórií všeobecnej rovnováhy a dokonalého trhu je historickým nezmyslom: „Adam Smith's 'invisible hand' must be one of the most famous metaphors in the literature of economics. In the 'historical introduction' to their *General Competitive Analysis*, Kenneth Arrow and Frank Hahn (1971, pp. 1-2) pay tribute to Adam Smith for having dimly perceived 200 years ago that perfect competition secures Pareto optimal multi-market equilibrium and this reading of Smith is echoed in numerous introductory textbooks (Blaug, 1997a, p. 82). This tribute is a historical travesty. What Adam Smith meant by competition is what modern Austrians call 'process competition. ... Neither competition nor monopoly was a matter of the number of sellers in a market; monopoly did not imply a single seller but a situation of less-than-perfect factor mobility and hence inelastic supply; and the opposite of competition was not monopoly but cooperation. ... Arrow-Debreu is to pile travesty on travesty.” Blaug, Mark. 2001. *No History of Ideas, Please, We're Economists*, str. 152-153.

²²² To by ihneď implikovalo zásadnú nefunkčnosť neviditeľnej ruky trhu, pričom Stiglitz sa čitateľovi snaží nahovoriť, že takto chápal svoju neviditeľnú ruku trhu Adam Smith.

neviditeľnej ruky trhu, priamo vedúca k roztrieštenosti ekonómie, navyše pochádzajúca z pera jedného z dnes najvplyvnejších ekonómov) venovať istý priestor kritickej analýze Stiglitzovho textu.

Stiglitz dokonale zamlčal fakt, že Smith chápal svoju neviditeľnú ruku a jej pozitívne efekty skôr ako nutnosť, než ako nejako podmienenú možnosť (napr. podmienkou dokonalého trhu) – v prípade vlastného záujmu realizovaného na trhu: „právě to, že mu jde o vlastní prospěch, vede ho přirozeně nebo spíše nutně k tomu, že svého kapitálu nejraději používá způsobem pro společnost nejprospěšnějším.“²²³ Čo sa týka Stiglitzom zmienených „nedokonalostí trhu“ u Smitha, tak je potrebné uviesť na správnu mieru, že Smith hovoril o uprednostňovaní použitia kapitálu v domácej katallaxii (trhu) „za predpokladu, že mu jeho kapitál vynese obvyklý alebo jen o málo menší než obvyklý zisk.“²²⁴ To je v súlade so Smithom uvažovanou univerzálnou platnosťou základného zákona katallaxie (vedy) - neviditeľnej ruky trhu, a je to fakt, ktorý ocenený „vedec“ Stiglitz zatajil pred svojimi čitateľmi.

Ak má byť katallaxia (veda) nielen pravdivou vedou, ale aj v praxi užitočnou – pre Smithom zamýšľané prirodzené vzrastanie bohatstva národov,²²⁵ v Úvode spomenutý nižší

²²³ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 396.

²²⁴ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 396.

²²⁵ Toto Smithom zamýšľané vzrastanie bohatstva národov, ktoré sme spomenuli hneď v prvej vete Úvodu, môže čitateľovi pripomínať hodnotový súd typu „rast je dobrý“ (porovnaj s Šíma, Josef. 2000. Trh v čase a priestore – Hayekovská témata v súčasnej ekonomii, str. 16-22). Smith v prvom rade poznal silu „systému prirodzenej slobody“ a jemu inherentnú schopnosť rozšírenej reprodukcie, čiže rastu. O iných zriadeniach než o systéme prirodzenej slobody, Smith napísal: „Ačkoli taková politická ekonomie přirozený vývoj státu k bohatství a blahobytu více méně zpomaluje, není vždy s to úplně jej zastavit, tím méně pak obrátit jej zpět.“ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 600. V tomto zmysle je Smith hodnotovo neutrálny ekonóm, lebo ponúka isté prostriedky pre isté ciele. Ponúka systém prirodzenej slobody pre rast katallaxií (trhov). Zdá sa však, že v súčasnosti je dosť vplyvný názor, že Smith sa predsa len úplne nevyhol hodnotovým súdom, keď voviedol svoje protestantské hodnoty do katallaktickej (o vede) analýzy, keďže paternalisticky preferoval za ostatných účastníkov hry katallaxie (trhu) nulovú časovú preferenciu, vysoké úspory a nízku spotrebu, najmä služieb: „But Smith's vision involved something more: He wanted the system to be a little more dynamic than natural liberty, by itself, would allow. ... In modern parlance we would say that the impartial spectator has a zero rate of time preference.“ Garrison, Roger W. 1998. Intertemporal Adam Smith, str. 54-55. Existuje však aj antitéza proti Garrisonovi. Tú predniesol Ahiakpor a jeho kritika je spoločná pre Garrisona aj Rothbarda. Podľa Ahiakpora Smith „his argument need not be viewed as a reflection of his “Calvinistic scorn of consumption,” as Rothbard (447) alleges. ... Smith also was not being inconsistent when he declared that “consumption is the sole end and purpose of all production.... The maxim is so perfectly self-evident, that it would be absurd to attempt to prove it” (WN, 2: 179). Thus, it is incorrect to interpret Smith's urging that more “capital” (savings) be accumulated to finance investment or to increase the consumption of “productive” hands to mean that he was urging mainly the production of „capital goods,”“ Ahiakpor, James C. W. 1999. Did Adam Smith Retard the Development of Economic Analysis? A Critique of Murray Rothbard's Interpretation, str. 371-2. Ahiakpor dodáva ku kritike Garrisona a Rothbardovho pojednania o Smithovi ešte jeden argument: „if people had zero time preference, they would not demand any compensation for lending money, and Smith did not prescribe the payment of zero interest to lenders.“ Tamže, str. 378. Aj keď nesúhlasím s niektorými názormi

rast katallaxií (trhov) v 20. storočí než v 19. storočí má svoj vzor v odchýlke (napr. Stiglitzovej) katallaxie (vedy) od skúmania príčin vzrastu bohatstva národov k modelovým pseudo-katallaktickým (o vede) problémom. Tak Stiglitz najprv prijal Arrowovu a Debreuovu nezmyselnú hypotézu²²⁶, že ich model všeobecnej rovnováhy je čistejšou verziou údajne temného vyjadrenia Adama Smitha – metafory neviditeľnej ruky, a takto skarikovanú neviditeľnú ruku potom ďalej kritizoval: „the model that Greenwald and Stiglitz describe - in which the invisible hand is, at best falsified--is far more relevant than the model which Arrow and Debreu described, in which the invisible hand works perfectly. From this perspective, Arrow and Debreu's great achievement was not to prove a general result- -it is a very special model indeed. But rather, it was to find those special and limiting conditions under which the Invisible Hand theorems hold. Their contribution can be seen as a negative contribution--as showing how limited Adam Smith's original conjecture was.”²²⁷ Už v tomto výroku sa zračí plané teoretizovanie pre modely, ktoré nemajú nič spoločné s realitou,²²⁸ a určite tieto modely nemajú nič spoločné s neviditeľnou rukou Adama Smitha.

Stiglitz analyzoval predpoklady Arrowa a Debreua a ich predpoklady pripísal aj Smithovej neviditeľnej ruke: „These assumptions make the Theorems of limited relevance to modern industrial economies. In this view, Adam Smith's invisible hand may be invisible because, like the Emperor's new clothes, it simply isn't there; or if it is there, it is too falsified

Ahiakpora, to, že sa zastal Smitha, je chvályhodné a tiež oceňujem vedecký spôsob, s akým vyvracal Rothbardove názory na Smitha. V jeho kritike Rothbarda mi však predovšetkým chýba to, že Ahiakpor neobhajoval Smithovu neviditeľnú ruku. To, že Ahiakpor musel brániť Smitha proti rakúskym ekonómom, je však pomerne tragické – pre katallaxiu ako vedu, a tiež pre rakúsku ekonomiu, pretože snaha nahradiť Smitha skorším a „analyticky vyspelejším“ Cantillonom nemôže pre rakúskych ekonómov dopadnúť dobre. Schumpeter spája Cantillona nielen s Quesnayom, ale aj s Pettym, z ktorého podľa Schumpetera on (Cantillon) čerpal rovnako ako čerpal Quesnay z Cantillona. Cantillon mal ešte reduktívnu katallaxiu (vedu), bol súčasťou dejín katallaxie (vedy) a bol merkantilistom. Ak by však mal aj časť pravdy Garrison, jeho poznatok hodnotového súdu, ktorý sa údajne vkradol do Smithovej analýzy nebráni Garrisonovi používať Smithov analytický rámec, skrze systém prirodzenej slobody (dnešný termín je kapitalizmus). Garrison skze tento analytický rámec očisťuje Smithovu analýzu od tejto údajnej analytickej nedôslednosti. Jeho kritika tak je na rozdiel od kritiky zo strany ekonómov ovplyvnených postmodernizmom imanentnou kritikou v rámci Smithom definovanej katallaxie (vedy), rešpektujúcou regulatívny ideál pravdy, hoci stav vecí podľa mňa svedčí v neprospech Garrisona a v prospech Ahiakpora.

²²⁶ Vid' vyššie citát Marka Blauga.

²²⁷ Stiglitz, Joseph E.. 1991. The invisible hand and modern welfare economics, str. 17-18

²²⁸ „Dříve často používané makroekonomické vysvětlení reálných ekonomických jevů – jako např. otázka chudoby a bohatství národů – je naprosto nevyhovující .. přístupy, jakým je např. Solowův růstový model, jsou dnes udržovány při životě už jen v těch učebnicích, jejichž autoři stále stavějí na půl století překonaném ekonomickém mainstreamu s kořeny v době po druhé světové válce“. Šíma, Josef. 2004. Ekonomie a právo, str. 7. Šíma charakterizoval úvod do svojej práce slovami, ktoré sú výzvou pre každého ekonóma vzdelaného v duchu mainstreamu: „Jak si jako společenský vědec zachovat schopnost studovat reálný svět a přicházet s relevantními poznatky.“ Tamže, str. 6.

to be relied upon.“²²⁹ Jednak sa tu Stiglitz povážlivo pohráva s ontologickým traktovaním neviditeľnej ruky (o tom viac nižšie). Stiglitz tu síce urobil aj užitočnú vec, keď ukázal veľmi limitovanú platnosť teorému Arrowa a Debreua, avšak s jeho vlastnou hypotézou je možné previesť ten istý postup, ktorý on aplikoval na teorém Arrowa a Debreua, čiže ukázať, že jeho hypotéza je hypotézou pre hypotézu, ktorej nezodpovedá nič reálne, a aj bez dokazovania je jasné, že jeho popis nie je popisom podmienok fungovania neviditeľnej ruky trhu Adama Smitha. Keď som vyššie citoval Marka Blauga, že Arrow a Debreu kopia v súvislosti s neviditeľnou rukou trhu nezmysel na nezmysel, potom možno podotknúť, že Stiglitz kopí nezmysel na nezmysel na nezmysel.

Pre Stiglitzu je viac než relevancia prinášaných poznatkov pre prirodzený²³⁰ rast bohatstva národov dôležitý práve výlučne akademický problém modelu (a nie modelu reality) a jeho poznatky neprispievajú k poznaniu toho, čo v katallaxii (trhu) je. Stiglitzove teórie vysvetľujú rast v 19. storočí prinajlepšom implicitne, že rast bol možný aj za existencie nedokonalých trhov. V tomto (Stiglitzom explicitne nevypovedanom) vysvetlení bol rast v 20. storočí pomalší než v 19. storočí kvôli zabrzdzeniu až zastaveniu neviditeľnej ruky tým, že k nedokonalosti trhov sa v „modernej industriálnej ekonomike“²³¹ pridružilo nenaplnenie ďalších predpokladov (predpoklady dokonalého trhu, dobývateľných a úplných trhov, symetrickej a dokonalej informovanosti, neexistencie nezamestnanosti a podobne).

Toto Stiglitzovo „vysvetlenie“ pôvodu bohatstva národov však je v základnom bode vnútorne rozporné, a tak reálne vysvetlenie rastu katallaxií (trhov) v tejto Stiglitzovej štúdii nenájdem.²³² Tak ako Stiglitz nevysvetľuje príčiny vzrastu bohatstva národov, tak nevysvetľuje (okrem zmienenia nesplnenia vymenovaných predpokladov Arrowa, Debreua a Stiglitzu), prečo podľa neho v 19. storočí neviditeľná ruka fungovala a dnes už neexistuje²³³,

²²⁹ Stiglitz, Joseph E.. 1991. The invisible hand and modern welfare economics, str. 5.

²³⁰ Je potrebné neplietť si to s prirodzenoprávnou teóriou. Smith nebol prirodzenoprávny teoretik.

²³¹ Stiglitzov, bližšie neobjasnený termín. S najväčšou pravdepodobnosťou sa jedná o katallaxie (trhy) 20. storočia.

²³² Vyššie som citoval Stiglitzu, kde podľa neho Smith obmedzoval platnosť svojej neviditeľnej ruky, a ďalej podľa Stiglitzu Arrow a Debreu v texte vyššie ukázali, ako veľmi bola Smithova pôvodná „domnienka“ neviditeľnej ruky obmedzená, čiže podľa Stiglitzu táto „domnienka“ neviditeľnej ruky nemohla vysvetľovať reálny rast katallaxií (trhov). Stiglitz však pripisuje rast v 19. storočí neviditeľnej ruke (viď nasledujúci citát), a je tak v rozpore sám so sebou. Tému príčin rastu bohatstva národov necháva Stiglitz mimo zorný uhol svojho skúmania.

²³³ Ponúka sa vysvetlenie, že podľa Stiglitzu neviditeľná ruka nefunguje preto, že Arrow a Debreu napísali, že funguje len za istých predpokladov a že podľa Stiglitzu neviditeľná ruka neexistuje (alebo je ochrnutá) odvtedy, čo Arrow a Debreu napísali svoju štúdiu: „Whether, or how, democratic governments can best improve matters, and whether they are likely to do so, are questions which take us beyond the scope of this paper. When the

alebo je prinajlepšom ochrnutá. Zaujíma ho výhradne, či stále ešte rastúca katallaxia (trh) spĺňa podmienky, ktoré stanovili Arrow a Debreu a neskôr aj Stiglitz, a ak katallaxia (trh) nespĺňa tieto podmienky, normuje Stiglitz rozsiahle štátne zásahy: „The two hundred years since Adam Smith wrote his masterpiece has witnessed an unprecedented increase in living standards within capitalist economies. The fruits of this growth have, moreover, been widely distributed. I suspect that Smith would have been astonished at how effectively the invisible hand had worked, how well it had served to increase the wealth of nations. But in the face of such achievements, he would, I think, have looked on at astonishment at those exaggerated claims - meant to be interpretations of his invisible hand conjecture - that the market economy was Nirvana on earth, that resource were always and instantaneously allocated in a (Pareto) efficient manner.“²³⁴ Katallaxia (veda) neviditeľnej ruky v podaní mainstreamu už viac neskúma povahu a príčiny bohatstva národov a nie je užitočná, neprináša relevantné poznatky o tom, čo jest v katallaxii (trhu). Avšak ani keby sa katallaxia (veda) znovu stala sférou poznania, skúmajúcou katallaxiu (trh), problém jednoty (proti roztrieštenosti) a problém užitočnosti (proti hypotézam, ktorým reálne nič nezodpovedá) katallaxie (vedy) by nebol zažehnaný. Vyššie som spomenul, že sa Stiglitz povážlivo pohráva s ontologickým traktovaním neviditeľnej ruky. Stiglitz to zrejme robí vo svojom prirodzene-naivnom postoji, avšak existujú aj útoky na ontologickú traktáciu neviditeľnej ruky z paradoxne zvráteného

central result of economics was that no government - no matter how well designed - could possibly improve upon market allocations, there was no need to enquire into these matters of political economy. ... But now [po Arrowovi a Debreuovi – pozn. T. K.] that we see that market failures (in the sense of constrained Pareto efficiency) are pervasive, that they arise in all aspects of economic life, and that issues of efficiency and equity cannot be neatly separated, these issues of political economy cannot be ignored. But these issues - and not the issue of whether the market economy attains the ideal of Pareto efficiency - are, or ought to be, the focus of debate and discussion in democratic societies.“ Stiglitz, Joseph E. „The invisible hand and modern welfare economics.“, str. 40-41. Hlavný výsledok katallaxie (vedy) – mainstream - teda podľa Stiglitz bezprostredne určuje stav katallaxie (trhu), avšak k tomuto záveru dochádza bez akejkoľvek reflexie katallaxie (trhu) samotnej. Ide teda o teóriu pre teóriu, ktorej v realite nič nezodpovedá. Neviditeľná ruka trhu teda podľa Stiglitz v realite nefunguje preto, že dostatočné množstvo ekonómov verí nezmyslom Arrowa a Debreua (a Stiglitz). V skutočnosti neviditeľná ruka nezávisí na viere kohokoľvek, a nezávisí vôbec na vôli človeka (podľa Hayekovho výkladu Adama Smitha). Človek – ekonóm – môže iba spoznať, že neviditeľná ruka jest a tiež môže v abstraktných rysoch spoznať, aké má neviditeľná ruka trhu následky. Maximum, o čo sa človek môže (s ohľadom na charakter neviditeľnej ruky) pokúšať urobiť, je viesť neviditeľnú ruku viditeľnou tak, aby hra ľudskej spoločnosti prebiehala plynule (viď zodpovedajúcu pasáž pri preberaní „systémového človeka“ v tzv. šachovnicovej pasáži Smithovej *Teórie mravných citov*). Je samozrejme možné vzoprieť sa trhu a jeho neviditeľnej ruke, a to tak, že podryjeme katallaktické pravidlá, ktoré sú mimosystémovou podmienkou fundovania trhu.

²³⁴ Stiglitz, Joseph E. „The invisible hand and modern welfare economics.“, str. 39-40.

teoretického postoja vo filozofii²³⁵ – zo strany dnes veľmi rozšírenej, a preto pre účely tohto textu dôležitej, filozofie postmodernizmu. Tu teda ukončím exkurz do Stiglitzovho pseudovedeckého narábania s neviditeľnou rukou trhu, vedúceho k roztrieštenosti a nereálnosti katallaxie (vedy) hlavného prúdu. V nasledujúcom texte vyplynie z analýzy filozofického postoja postmodernizmu vo vzťahu k neviditeľnej ruke trhu a k metodológii katallaxie (vedy) hĺbka problému, do ktorého dnes katallaxia (veda) upadla.

3.3 Postmodernizmus modernej pseudo-katallaxie (vedy) a neviditeľná ruka

To, ako je postmodernizmus v ekonómii spätý s jej roztrieštenosťou, prezentuje Mark Blaug takto: „Economists, say the postmodernists, can only seek to persuade by a variety of implicit and explicit rhetorical devices and, when all is said and done, economics as a subject is not very different from literary criticism or aesthetics or philosophy.”²³⁶ Vo vízii postmodernizmu nie je katallaxia (veda) poľom racionálnej diskusie, ale demagogickým súbojom, nemôže dospieť k pravdám a vôbec nie je vedou. V postmodernizme je demagógia pochopiteľným označením aj samotnej neviditeľnej ruky trhu. O známom českom postmodernistovi sa môžeme dočítať, že „neviditeľná ruka je pro Bělohradského jednou ze šesti „hegemonických rétorických figur modernosti“.”²³⁷ Kým Stiglitz sa zrejme vo svojej filozofickej naivite iba zahráva s ontologickým traktovaním neviditeľnej ruky (píše v tom zmysle, že „neviditeľná ruka neexistuje, a aj keby existovala, tak je veľmi podstatne ochrnutá), Bělohradský neváha tvrdiť, že neviditeľná ruka v katallaxii (trhu) neexistuje, že neviditeľná ruka existuje výhradne ako nástroj ideologického boja o moc v rukách pravicových ekonómov. Vzdialenosť od pozitívnej traktácie neviditeľnej ruky trhu u Adama Smitha a od jeho popisu existencie neviditeľnej ruky, je zrejmá a je značná. Ako veľmi je katallaxia (veda) infikovaná postmodernizmom a jeho relativizmom sa stane čitateľovi zrejmým už z frekvencie, s akou je možné všade naokolo počuť, že katallaxia (veda) vôbec nie je vedou.²³⁸ Postmodernizmus neznáša princípy, iba ak principiálnu neprincipiálnosť. Ak

²³⁵ O tzv. prirodzene-naivnom postoji vid' Hemelík, Martin. 1998. Cesty k bytí – Uvedení do klasického ontologizujícího způsobu filosofování, str. 11n. O tzv. teoretickom postoji vo filozofii vid' Hemelík, Martin (et. al.). 1999. Prodromus philosophiae aneb uvedení do filosofie, str. 9 n.

²³⁶ Blaug, Mark. 1997. Ugly currents in modern economics, str. 7-8.

²³⁷ Petrusek, Miloslav. 2004. Václav Bělohradský (*1943) - vlastenec planety Gaia, str. 215.

²³⁸ „Perhaps the most alarming symptom of the growth of empty formalism in modern economics is the increasing appearance of “postmodernism” in the writings of economic methodologists. Postmodernism in

má vo svojej interpretácii Smitha pravdu Hayek, že neviditeľná ruka trhu je základným princípom, ktorý v katallaxii (trhu) drží pohromade celú budovu veľkej spoločnosti, potom je iba prirodzené, že neviditeľná ruka trhu je primárnym terčom útoku postmodernistov.

Prípadný návrat katallaxie (vedy) k predmetu neviditeľnej ruky trhu môže ľahko ukázať teoretickú nezmyselnosť hodnoty relativizujúceho postmodernizmu, keďže trh má isté nevyhnutné predpoklady na svoje fungovanie, katallaktické pravidlá. Katallaktické pravidlá sú objektívnou mimosystémovou podmienkou fungovania trhu a keďže trh existuje, katallaktické pravidlá v západných katallaxiách (trhoch) objektívne existujú, ľudia vo svojom konaní v katallaxii (trhu) obvykle dodržiavajú katallaktické pravidlá. Katallaktické (o trhu) hodnoty existujú, a základná téza postmodernizmu - že všetko je relatívne - tak nie je platná. Ak by bola táto téza postmodernizmu platná, bola by zbytočná snaha písať tento, alebo akýkoľvek iný vedecký text. Ak skončili dejiny filozofie Hegelom, tak potom by bolo možné Hegelom argumentovať, že takýto skepticizmus sme tu už v hegelovských dejinách filozofie zažili. V takom prípade ide postmodernizmu samozrejme o „spúšťanie filozofie z vrcholu“, ktorým je Hegelova filozofia, pretože podľa Hegela nie je možné ísť za dejiny, v prípade filozofie nie je možné ísť za Hegela.

Je prirodzeným dôsledkom, že v postmodernej ekonómii sa nepíšu pojednania o katallaxii (vede) a všetka pozornosť je sústredená na počet citácií článkov v časopisoch s najvyšším impact faktorom.

3.4 Multiplikácia významov neviditeľnej ruky ako iná verzia pseudo-katallaxie (vedy)

Inou verzou či vetvou, ktorou sa relativizuje katallaxia (veda) vo vzťahu k neviditeľnej ruke, ktorá bola u Hegela „kameňom uhoľným“²³⁹ katallaxie (vedy), je multiplikácia významov neviditeľnej ruky. Je pritom príznačné, že médium tohto multiplikovania sú predovšetkým žurnály, tieto z veľkej časti hlasné trúby postmodernistického relativizmu v katallaxii (vede).

economic parlance takes many forms but it always begins by ridiculing the scientific pretensions of economics, by pouring cold water on the belief that there is an objective economic system “out there” against which we can measure the explanatory power of economic theories, by scoffing at the idea that economists can make accurate predictions of economic events and that there is any basis for choosing between competent economic theories other than on grounds of personal preference.“ Blaug, Mark. 1997. *Ugly currents in modern economics*, str. 7.

²³⁹ Biblický výraz.

Rýchlosť, s akou sa množia rôzne chápania neviditeľnej ruky, je vzhľadom na pomerne krátku dobu existencie multiplikácie neviditeľných rúk skutočne neuveriteľná, a i keď sa môže zdať, že ide o vedecké „spresňovanie“, ide často o relativizáciu už predtým relativizovaného: „The existence of multiple, mutually exclusive interpretations of Smith’s invisible hand threaten the phrase with what might be called a *multiple-conception disorder*.“²⁴⁰ Thorntonom teda aspoň rakúska škola dokazuje, že ešte nie je celá katallaxia (veda) relativistická. Je chvályhodné, že sa snaží uchovať pre našu vedu metaforu neviditeľnej ruky trhu. O rýchlosti množenia významov neviditeľnej ruky svedčí Thornton takto: „Syed Ahmad (1990) offers us four different invisible hands, while William Grampp (2000) offers ten different possibilities.“²⁴¹ V roku 2008 uvádza prinajmenšom 12 významov neviditeľnej ruky.²⁴² Najviac, čo je mne známe, je

Grampp v skutočnosti identifikoval v roku 2000 9 interpretácií významu neviditeľnej ruky, a to tieto: „In sum, the invisible hand has been interpreted to mean: (1) the force that makes the interest of one the interest of others, (2) the price mechanism, (3) a figure for the idea of unintended consequences, (4) competition, (5) the mutual advantage in exchange, (6) a joke, (7) an evolutionary process, (8) providence, and (9) the force that restrains the export of capital.“²⁴³ Niektoré z nich znejú známo, iné znejú ako vtip, ale z hľadiska relativizácie našej vedy rozhodne nie sú vtipom.

Blaugov vyššie citovaný výrok o tom, že postmoderná katallaxia (veda) sa takmer nelíši od literárnej kritiky nie je teda až taký nadnesený, ako by sa mohlo zdať na prvý pohľad. Grampp totiž medzi 9-timi interpretáciami neviditeľnej ruky trhu, ktoré identifikoval v dejinách katallaktických (o vede) teórií uvádza interpretáciu neviditeľnej ruky ako vtipu. Rothschild je autorkou tejto literárnej interpretácie, že neviditeľná ruka je len vtipom, že jej použitie je len pejoratívne. Podľa Rothschild sa ľudia normálne nechovajú podľa toho, ako káže neviditeľná ruka, že takto konajú iba keď sú hlúpi. Podľa nej majú ľudia možnosť nebyť determinovaní neviditeľnou rukou, čo je u nej dôsledkom toho, že stotožňuje Smithovu neviditeľnú ruku trhu s rukou systémového človeka (v podobenstve hráča šachu) zo slávnej šachovnicovej pasáže v jeho *Teórii mravných citov*.

²⁴⁰ Thornton, Mark. 2008. Cantillon and the invisible hand, str. 2.

²⁴¹ Thornton, Mark. 2008. Cantillon and the invisible hand, str. 6.

²⁴² „There are now at least a dozen different versions of the invisible hand.“ Thornton, Mark. 2008. Cantillon and the invisible hand, str. 2.

²⁴³ Vid’ Grampp, William D. 2000. What did Smith mean by the invisible hand?, str. 450.

V skutočnosti sú u Smitha neviditeľná ruka trhu a ruka hráča šachu dve rôzne ruky, a je to u seriózných výskumníkov Smitha tak samozrejmá vec, že keby naša veda nebola v tak beznádejne postmodernej situácii,²⁴⁴ nebolo by to vôbec potrebné uvádzať.²⁴⁵ Keďže človek nedokáže (dodržiavajúc na trhu katallaktické pravidlá) konať proti neviditeľnej ruke trhu²⁴⁶, zatiaľčo jednotlivец na rozdiel od figúrky na šachovnici dokáže konať proti vôli systémového človeka, čiže metaforického hráča šachu v šachovnicovej pasáži. Rothschild sa bez vysvetlenia prikláňa k vysvetleniu, že u Smitha funguje v skutočnosti výlučne druhá ruka systémového človeka a týmto svojim nezodôvodneným názorom „dokladá“, že človek je schopný konať na trhu (čiže za dodržiavania katallaktických pravidiel) proti neviditeľnej ruke trhu.

Jej záver je jasný: neviditeľná ruka je úplne nesmithovská myšlienka a bola použitá ako príležitostný vtíp o príležitostne hlúpo konajúcich ľuďoch: „Smith’s three uses of the phrase have in common that the individuals concerned are quite undignified; they are silly polytheists, rapacious proprietors, disingenuous merchants. The classical Latin word which is translated by “invisible” is *caecus*, which in its literal sense means blind. If X is invisible to me, then I am blind in respect of X. ... subjects of invisible-hand theories are blind, in that they cannot see the hand by which they are led. They are also foolish, in that their intentions are puny and futile. It is interesting that, in his very last writing, Smith introduced a new, visible disembodied hand. The systematic reformer, he says, imagines that it is possible to arrange “the different members of a great society with as much ease as the hand arranges the different pieces upon a chess-board”; he does not realize that in real societies “every single piece has a principle of motion of its own” (Smith, 1976b p. 234). But this independence and idiosyncrasy of individuals is what Smith seems to be denying in his account of the invisible

²⁴⁴ Čo je samozrejmé pre postmodernistov? Relativizujú všetky hodnoty – okrem tej jednej zvrátenej hodnoty, že relativizujú všetky *ostatné* hodnoty.

²⁴⁵ Nemôžem uveriť, ako je možné, že článok s takto zásadnou chybou bol uverejnený v *The American Economic Review*. Ako možné vysvetlenie sa mi javí všeobecný úpadok katallaxie (vedy), ktorý tu popisujem. Je príznačné, že v dnešnej katallaxii (vede) sa takmer všetka pozornosť sústreďuje na žurnály, ktoré niekedy produkujú problémy namiesto toho, aby ich riešili. Vyššie zmienené rozštiepenie katallaxie (vedy), ako o ňom píše Rothbard, má istý vzťah aj k žurnálom. Kedysi podľa Rothbarda ekonómovia napísali každý svoje pojednanie o katallaxii (vede), a v žurnáloch sa už riešili iba dielčie problémy. Ak sa tomu dnes rozumie tak, že katallaxia (veda), je napríklad penzum článkov, ktoré majú aspoň 100 citácií (alebo iný „dostatočný“ počet), potom to je lapidárny dôkaz rozštiepenosti katallaxie (vedy), o ktorej písal Rothbard.

²⁴⁶ Ustanovujem to nielen ako predpoklad, o pozitívnom význame neviditeľnej ruky pre našu vedu som sa už zmienil v kapitole 2. Smith podmienil existenciu neviditeľnej ruky reálnou platnosťou katallaktických pravidiel, bez ktorých by sa spoločnosť okamžite rozpadla na atómy.

hand; it is in this sense a thoroughly un-Smithian idea.”²⁴⁷ Po modelovaní posadnutom názore Stiglitz a po mocenskom argumente postmodernistického relativizmu sa nám zase tvrdí, že neviditeľná ruka trhu neexistuje alebo aspoň nefunguje, a opakovane sa nám tvrdí, že tento názor vlastne zastával aj Smith sám. Nič nemôže byť pravde vzdialenejšie.

Je zaujímavé, že Rothschild si v článku všíma aj ďalšieho teoretika nezamýšľaných následkov v 19. storočí, a to Hegela a jeho „leť rozumu“, a preto sme už Rothschild krátko spomenuli v kapitole 2. Uvedením Hegela sa Rothschild snažila dokázať, že v prípade Smithovej neviditeľnej ruky sa prejavila Smithova domýšľavosť, že neviditeľná ruka je neviditeľná pre neekonómov, a že je viditeľná len pre neho (Smitha), prípadne pre vládaru, ktorému onen ekonóm radí, čo nie je vzdialené postmodernistickému názoru, že neviditeľná ruka trhu je len nástrojom mocenskej manipulácie v rukách pravicových ekonómov, čo je iba iná verzia postmodernistického názoru Bělohradského: „This knowingness of the theorist is characteristic of 18th- and 19th-century doctrines of unintended consequences; when G. W. F. Hegel talks of the cunning of reason, he is also talking of his own cunning. But it is quite unlike Smith. It is especially so when the cunning theorist is in fact the person whispering in the ear of the reformer, or of the emperor with the visible hand.”²⁴⁸ Keďže Rothschild sa v predchádzajúcom tvrdení prihlásila k podľa nej typicky Smithovskej myšlienke ľubovôľou jednotlivcov obmedzenej viditeľnej ruky systémového človeka (hráča šachu), je nedôsledný ten jej názor, že ľstivý teoretik, šepkajúci rady vládarovi, sa snaží oklamať svojich čitateľov, aby oslabil ich schopnosť konať inak než káže viditeľná ruka vládaru.²⁴⁹ Ako by sa Smith mohol zaliečať vládarovi, ak zároveň explicitne napísal šachovnicovú pasáž citovanú aj u Rothschild, kde sa explicitne píše o obmedzenosti viditeľnej ruky vládaru schopnosťou ľubovôle jednotlivcov? To je predsa názor, ktorý – v prípade pravdivosti tvrdení Rothschild – by mal Smith čo najviac potláčať, a nie prezentovať ho ako neprekonateľnú skutočnosť. Rothschild je tak v rozpore sama so sebou.

Navyše, tak ako po Hegelovej smrti, aj dnes je ilúziou názor, že Hegel sa snažil svojím dielom zaliečať svojmu vládarovi. Ako napísal Rosenkranz, Hegelov životopisec, 40 rokov po Hegelovej smrti o dobe, kedy Hegel napísal svoje *Základy filozofie práva* (1821), pričom

²⁴⁷ Rothschild, Emma. 1994. Adam Smith and the Invisible Hand, str. 320.

²⁴⁸ Rothschild, Emma. 1994. Adam Smith and the Invisible Hand, str. 320.

²⁴⁹ Efekt neviditeľnej ruky je podľa Rothschild nechať konajúcich jednotlivcov napospas manipulácii autority: „invisible hand ... its effects is to leave agents open to manipulation by authority.” Rothschild, Emma. 1994. Adam Smith and the Invisible Hand, str. 320.

napríklad Popper Hegela obvinil z poplatnosti jeho vladárovi: „Prussia was then not a constitutional state; there was no publicity or oral procedure in the maintenance of justice, no freedom of the press, no equality of citizens before the law, no participation of the people in legislation or assent on their part to taxation, and all these Hegel taught as a philosophic necessity.”²⁵⁰ Tento názor Rothschild je dnes rovnako neadekvátny ako bol v dobe počas Hegelovho života a po jeho smrti a tiež v dobe napísania Popperovho *The open society*.

3.5 Je východiskom z postmodernej pseudo-katallaxie (vedy) pripísanie neviditeľnej ruky Cantillonovi?

Thornton, ktorého sme pochválili za snahu odpútať sa od neustáleho rozmnožovania možných významov neviditeľnej ruky, ponúka aj riešenie, pretože vidí neviditeľnú ruku ako dôležitú stavebnú súčasť budovy našej vedy. Jeho riešenie je pochopiteľné, keďže je prívržencom Rothbarda, ktorý Smitha tvrdo kritizoval (Rothbard však raz správne uviedol, že Smithova neviditeľná ruka nie je predpokladom jeho analýzy – keďže môže byť vznesená námietka, že neviditeľnú ruku u Smitha drží Božia prozreteľnosť, a dnes, v hodnotovo neutrálnej vede, už nie je možné religiózne či metafyzicky fundovať zákony katallaxie (vedy), čo vieme už od Hegela). Rothbard nevidel, podobne ako už Smithov nasledovník Say a oveľa neskôr Schumpeter, u Smitha žiadnu originalitu, čo je v *Bohatstve národov*, to nájdeme aj u starších ekonómov, podľa Rothbarda často vo vyspelejšej podobe. V niektorých prípadoch má samozrejme pravdu, ale aj Rothbard je sám so sebou v rozpore, ak tiež uznáva myšlienku neviditeľnej ruky trhu. Už v kapitole 2 sme uviedli, že je v systéme vied podľa Hegela a Smitha, kde teoretické v dejinách zodpovedá historickému, platí tam istá spontaneita: vyšší stupeň nepridá nič zo svojej osobnosti, ale iba zachytí už existujúce myšlienky a urobí z nich systém, hoci sa predtým zdalo, že systém v týchto myšlienkach nie je. Ak by teda Smith prispel ku katallaxii (vede) iba svojou neviditeľnou rukou trhu, bol by podľa Hegela stále ešte najväčším ekonómom všetkých čias, a to tým, ktorý by definitívne určil predmet a metódu katallaxie (vedy), čím by ukončil dejiny ekonomických teórií, hoci tieto by sa stále ešte mohli

²⁵⁰ Rosenkranz, Karl. 1874. Hegel, Prussia, and the Philosophy of right. In. Rosenkranz, Karl: Hegel, as the national philosopher of Germany (1874), str. 51. Ten istý autor na inom mieste textu píše, že Hegelovo učenie nemohlo potešiť žiadnu z dotknutých záujmových skupín, ani pruský štát: „Hegel’s doctrine of the state could satisfy none of the parties in the midst of which it appeared. ... by demanding ethics as the absolute end of the state, he opposed the industrial state, which seeks to entangle the people in the slavery of factory work by the bait of riches and material comfort; and by the demand of a constitution, he opposed the despotism of *éclaircissement*, which seeks to do all for, and nothing through, the people.” Tamže, str. 61.

spresňovať, predovšetkým v prípade, ak by tieto nové teórie boli postavené na pravdivých metodologických základoch spoznaných Smithom a zovšeobecnených a absolutizovaných Hegelom.

Thornton sa teda „rothbardovsky“ snaží vymiesť z Rothbarda túto „chybu“ Smithovej neviditeľnej ruky a spôsobiť, aby bol Rothbard konzistentný v pojednaní o Smithovi a Smithovu neviditeľnú ruku sa snaží pripísať Rothbardovmu miláčikovi, Richardovi Cantillonovi. Nie je to samozrejme bez istého vedeckého podkladu, a zlé úmysly by sme Thorntonovi pripisovali asi len neradi, hoci uvedenie ho do filiácie určite niečo hovorí o spôsobe a cieľoch jeho argumentácie.

Thornton teda ponúka namiesto hľadania viacerých významov neviditeľnej ruky jeden význam (spoločný neviditeľnej ruke z *Teórie mravných citov* a neviditeľnej ruke z *Bohatstva národov*, avšak odlišný od významu neviditeľnej ruky v Smithových *Dejinách astronómie* – v tomto sa s Thorntonom zhodujeme), a síce, že Smithova neviditeľná ruka je vlastne Cantillonovou, že Smith ju iba pomenoval a zapísal: „One plausible and logical solution to the mystery of the invisible hand is that Smith found all the workings of his invisible hand in Richard Cantillon’s *Essai sur la Nature du Commerce en Général* (1755, hereafter, *Essai*). (*Essai sur la Nature du Commerce en Général* (hereafter, *Essai*) was written around 1730 and circulated privately until it was published in 1755. Therefore it might not have been available to Smith when he wrote the *History of Astronomy* in 1749, but probably was available for writing *Theory of Moral Sentiments* and was obviously available to him for the writing of *Wealth of Nations*.) We know that Smith was familiar with Cantillon because Smith names him in the *Wealth of nations*.“²⁵¹ Ako som už poukázal, nebolo by vôbec v rozpore so Smithovou-Hegelovou metodológiou vedy, ak by Smith našiel nielen konkrétne ekonomické teórie, ale dokonca aj časti myšlienky neviditeľnej ruky v predchádzajúcich autoroch, ale neadekvátne vyjadrených. Začnime však chválou - uchovaním, pretože ak je pravdivá Smithova a Hegelova metodológia vedy, tak Cantillon, keďže bol predchodcom Smitha, mal by byť v Smithovi uchovávajúco zrušený (aufheben), hoci Smith by to nemyslel tak racionalisticky a osudovo nevyhnutne ako Hegel.

Takým uchovaním toho pozitívneho z Cantillona s ohľadom na neviditeľnú ruku, je určite Cantillonovo chápanie rizika pri obchodovaní v rámci krajiny, pri vzdialenejšej

²⁵¹ Thornton, Mark. 2008. Cantillon and the invisible hand, str. 3.

obchodnej ceste a pri veľmi vzdialenej obchodnej ceste: „In leading up to the invisible hand Smith (1976 [1776], p. 453) made his general point that: Every individual is continually exerting himself to find out the most advantageous employment for whatever capital he can command. It is his own advantage, indeed, and not that of the society, which he has in view. But the study of his own advantage naturally, or rather necessarily, leads him to prefer that employment which is most advantageous to the society. Smith then presented his example of the invisible hand where people prefer to keep their capital at home, when profits are equal, and that the more capital at home means more production and a larger population—points first made by Cantillon. Cantillon defined wealth as the ability to consume and Smith followed Cantillon on this important point. The issue of the use of capital in foreign trade is discussed at great length in Part III of the *Essai* where Cantillon (334/251-253/102-3) explained that there are expenses and risks with placing capital in international trade: The charge of exchange between Paris and Chalons is rarely fixed at more than 2½ or 3 per cent over or under par. But from Paris to Amsterdam the charge will amount to 5 or 6 per cent when specie has to be sent. The journey is longer, the risk is greater, more correspondents and commission agents are involved. From India to England the charge for carriage will be 10 to 12 per cent. From London to Amsterdam it will hardly exceed 2 per cent in peace time. Smith would probably not have firsthand knowledge of this specialized information, but Cantillon was a merchant banker and was intimately familiar with such details. The added expense of foreign capital movements would indeed suggest that if profit opportunities were the same, capital would tend to stay at home because of the added cost and risk of foreign investments.“²⁵² V tomto texte sme sa už stretli s touto pasážou neviditeľnej ruky, a to vtedy, keď sme uviedli, že Stiglitz chápal Smithovu neviditeľnú ruku ako založenú na predpoklade dokonalkej informovanosti, pričom neexistenciu dokonalkej informovanosti údajne Smith tiež oceňoval, keďže tá mala zabezpečiť kapitál pre primárne domáce použitie.

Toto Cantillonovo spresnenie Smitha, ktoré vlastne zdieľa i Blaug, je dôležité aj kvôli Gramppovi, ktorý práve zastáva to, čo už iní (okrem Thorntona aj Montes) nazvali doslovným chápaním neviditeľnej ruky v *Bohatstve národov*, pričom Grampp schvaľuje závery autorov teórie *Das Adam Smith Problem*, čiže že existuje zásadný rozpor medzi *Teóriou mravných citov* a *Bohatstvom národov*. To možno zmiesť zo stola už tým, že Smith aj po napísaní

²⁵² Thornton, Mark. 2008. Cantillon and the invisible hand, str. 19-20.

Bohatstva národov vydával aj rozšírené vydania *Teórie mravných citov*, pričom údajný rozpor ani neskôr neeliminoval, čiže žiaden rozpor neexistoval.

Gramppovo typicky postmoderne puntičkárske doslovné chápanie neviditeľnej ruky v *Bohatstve národov* znie takto: „He did, to be sure, say the self-seeking of men could increase the wealth of the nation and in so doing could contribute to defense, a contribution that is in the public interest, and he said this in the chapter that describes the invisible hand.”²⁵³ Rovnako puntičkársky sa neskôr snaží identifikovať všetky Smithove navrhované intervencie štátu do katallaxie (trhu). Voči Gramppovi môžu byť vznesené dosť závažné námietky.

Poprvé, keď uvažuje, že *Teória mravných citov* a *Bohatstvo národov* sú vo vzájomnom rozpore (s ohľadom na vyššie uvedený fakt, že Smith neskôr vydával obe diela paralelne) by bolo možné, spolu s Gramppom zapochybovať aj o celistvosti *Bohatstva národov*. Grampp pritom dáva neviditeľnú ruku nielen do súvislosti s bezprostredne okolitým textom, ale aj s textom z iných kapitol, napríklad výrok o tom, že obrana je dôležitejšia než bohatstvo. Tým by sa však Grampp dostal do rozporu sám so sebou; Grampp predpokladá celistvosť *Bohatstva národov*, ktoré však ponúka veľkú hojnosť argumentov, ktoré ak dáme do súvislosti s neviditeľnou rukou (tú súvislosť nie je potrebné vnucovať, jednoducho tam je), popriame Gramppa.

To urobil aj Montes. Okrem toho identifikuje v Gramppovom tvrdení vlastne dve tvrdenia: „The adherents of the narrow interpretation like to point to the context in which the passage appears, which is a chapter on import restrictions and not one on the general properties of markets. This shows, they argue, that the image of the invisible hand should be interpreted with reference to this specific context, and that Smith did not intend it as a general statement on the social benefits of the market mechanism. I personally find the narrow interpretation to be unconvincing, and there are two reasons for this. First, the statement itself, in its complete version, clearly seems to indicate that there are two benefits of the invisible hand, both the indirect benefits to national defence and the direct economic benefit to society which consists in the domestic „produce of industry” being of the greatest value. The first is specific to the particular context in which the quotation appears, while the second has more general significance, as indicated in the last sentence of the quote. Second, the broad

²⁵³ Grampp, William D. 2000. What did Smith mean by the invisible hand?, str. 444.

interpretation gains further support from a number of other passages in the *Wealth of Nations* that are consistent with the general part of the statement. The most famous of these is probably the following: „It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker, that we expect our dinner, but from their regard to their own interest. We address ourselves, not to their humanity but to their selflove, and never talk to them of our own necessities but of their advantages.” (Smith 1776; 1976, p. 27.) So the pursuit of private interests in the context of free markets - “the system of perfect liberty”, as Smith calls it - is consistent with the public interest.”²⁵⁴ Domnievam sa (na základe kapitoly 2), že v Smithovi je možné nájsť aj lepšie potvrdenie všeobecnej platnosti neviditeľnej ruky, a teda nie na úzky účel obrany, predovšetkým pasáže o nevyhnutnosti, s ktorou je jednotlivec vedený k realizácii vlastného záujmu.

Taká pasáž sa nachádza v českom vydaní *Bohatstva národov* z roku 2001 aj o 2 strany skôr než neviditeľná ruka (str. 396, resp. str. 398), čiže aj ak by Grampp chcel použiť na túto moju argumentáciu jeho úzke chápanie neviditeľnej ruky, stále ešte by tam patrila aj nevyhnutnosť, že jednotlivec sleduje vlastný záujem v katallaxii (na trhu) – a dosahuje aj niečo viac, než o čo mu ide. Pritom to isté chápanie nutnosti sledovania vlastného záujmu nájdeme po celom Smithovom diele, a napríklad vo veľmi zásadnej podobe pri preberaní princípu, na ktorom stojí deľba práce (tá je u Smitha jedinou silou, ktorá úplne stačí k rastu bohatstva národov – to poznamenal Schumpeter správne), v menovanom českom vydaní ide o str. 15. Nutnosť je ale podľa Smitha v katallaxii (vede) len jedna – zo sklonu k obchodovaniu plynúca nutnosť sledovania vlastného záujmu v katallaxii (na trhu), dodržiavajúc v tomto konaní katallaktické pravidlá. Neviditeľnou rukou sú teda jednotlivci nutne vedení k sledovaniu cieľa, o ktorý im nejde, a to je zväčšovanie bohatstva národov. Gramppovo úzke chápanie neviditeľnej ruky je tak vyvrátené. Vrátime sa teda ešte krátko k Thorntonovi a k uchovávajúcemu zrušeniu Cantillona v Smithovi.

Už sme hovorili o príklade par excellence uchovávajúcего momentu uchovávajúcего zrušenia istých prvkov, náznakov či anticipácie neviditeľnej ruky u Cantillona v Smithovi, o riziku, ktoré je spojené s obchodom. Teraz je pre nedostatok času potrebné pohovoriť aj o príklade rušiaceho momentu uchovávajúcего zrušenia náznakov neviditeľnej ruky u Cantillona v Smithovi.

²⁵⁴ Sandmo, Agnar. 2008. The invisible hand in the history of economic thought. Stiahnuté 8. 9. 2009 z <http://www.nek.uu.se/Forskning/CurrentResearch/Research2007/Kapitel2.pdf>.

Ide o to, že Cantillon síce tušil kruhovú štruktúru katallaxie (trhu), avšak jeho kruh sa stále ešte mohol zastaviť, pretože závisel výlučne na iniciatíve podnikateľov v poľnohospodárstve. Cantillonov model (izolovaný veľkostatok), hoci je otvorený, nie je dokonale spätne determinovaný počiatkom, hybným princípom sú iba vybraní, niekoľkí ľudia, podnikatelia v poľnohospodárstve. Človek sa stane hybným motívom Cantillonovej *well disguised hand* v okamihu, keď sa stáva (iniciatívnym) poľnohospodárskym podnikateľom a prestáva byť hybným momentom trhu v okamihu, keď prechádza do iného odvetvia alebo keď krachuje. Ak mal naozaj Smith neviditeľnú ruku z Cantillona, u Cantillona (ak mu priznáme to, že je u neho neviditeľná ruka), je neviditeľnou rukou vysvetlené iba konanie vybranej skupiny ľudí, a to napriek tomu, že všetci sú vedení vlastným záujmom. Hoci Thornton vysoko ocenil Cantillonov princíp podnikateľa, ktorý u Smitha absentoval, predsa len, rothbardovská vetva rakúskej ekonómie znemožňuje takýmto dištancovaním sa od Smitha pochopiť samotnú rakúsku ekonómiu. Známy Misesov výrok, že v živej katallaxii (na trhu) sú všetci ľudia podnikateľmi, sa naopak skôr hodí na Smitha, hoci slovo podnikateľ u Smitha absentuje: „Jakmile se dělba práce prosadí všeobecně, dokáže člověk svou vlastní prací uspokojit jen docela málo svých potřeb. .. A tak každý člověk žije ze směňování neboli stává se z něho do jisté míry obchodník, a celá společnost se postupně stává společností skutečně obchodnickou.“²⁵⁵

Spoliehanie sa na Cantillona je z pozície rothbardovcov (intelektuálnym) riskom aj preto, že je často považovaný za merkantilistu a je možné nájsť v jeho diele mnohé merkantilistické názory. Takmer všetci uznávaní historici ekonomických teórií s výnimkou Rothbarda navyše chápu Cantillona ako súčasť trilógie Petty – Cantillon – Quesnay. Navyše, je tu aj kritika zo strany marxistov, o ktorej Aspromourgos povedal, že je do istej miery oprávnená: „The treatment of undertaking gives at least the impression that profits (as quasi-wages) can entirely be explained in terms of premia for the risks associated with undertaker activity or labour. This serves to confirm, with respect to Cantillon, Marx's argument that „Petty, Cantillon, and in general those writers who are closer to feudal times, assume ground-rent to be the normal form of surplus-value in general, whereas profit to them is still amorously combined with wages“ (Marx, 1967, vol. 3, pp. 783-84).“²⁵⁶ Aspromourgos to podľa mňa vyjadril veľmi výstižne – a v súlade s našou kapitolou 2 -, že Cantillon bol

²⁵⁵ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 23.

²⁵⁶ Aspromourgos, Tony. 1989. The Theory of Production and Distribution in Cantillon's Essai, str. 366.

teoretikom prechodného obdobia, boli v ňom známky prechodu z feudalizmu do kapitalizmu, a zodpovedalo to jeho dobe. Je tu „symptomatic of a transitional quality of the Essai: in a sense it stands between pre-capitalist and capitalist society, in some respects straddling both.“²⁵⁷

Je tu ešte jeden rakúsky interpretátor, ktorý si veľmi vysoko vážil Cantillonu, a to Hayek. Hayek pritom nešetril chválou, videl v Cantillonovi aj istú anticipáciu kompozitívnej metódy modelu konského trhu Böhm-Bawerka: „The achievement of Cantillon's value and price theory derives its significance first and foremost from the fact that, instead of being satisfied to establish some rules and formulae, say for the „normal“ relationship between the value and price of different goods, he consistently attempts to show what forces and process are involved, according as the normal relationship is necessarily restored. Suffice it to refer, for example, to the process of market price formation, the second chapter of Pan Two (page 153, which is directly reminiscent of the famous horse fair example of Bohm-Bawerk.“²⁵⁸ To je vzhľadom k tomuto textu vysoké ocenenie, avšak Hayek nezabúda ani uviesť Cantillonu na adekvátne miesto v dejinách ekonomických teórií: ako najlepšieho pred fyziokratmi.

3.6 Hayek a neviditeľná ruka ako metafora teórie spontánneho poriadku katallaxie (trhu)

Napriek všetkým analytickým kvalitám, ktoré pripísal predchodcom, boli všetci pred Smithom iba predchodcovia. Hayekov argument sa mi zdá byť v širokej (i keď nevedomej) zhode s napríklad tu prezentovaným názorom, že hoci Smith možno nemal ani najlepšie analytické schopnosti z ekonómov svojej generácie, bol z nich zd'aleka najväčší, pretože pochopil a definitívne ukotvil základný problém katallaxie (vedy). Pre krásu argumentu – Hayek bol veľmi zdvorilý aj voči Cantillonovi, avšak nie až tak ako voči Smithovi - uvádzam výrok celý: „Po čtyřicet let, během kterých jsem na mnoha různých konferencích přednášel historii ekonomie, jsem vždy shledával, že podávat výklad díla Adama Smitha je obzvlášť obtížné. V momentě, kdy se k němu dostaneme, zjišťujeme, že většina rozhodujících poznatků týkajících se základních technických otázek, které dnes tvoří páteř ekonomické teorie – tedy problém hodnoty a rozdělování a problém peněz – byla již učiněna předchozími generacemi ekonomů, avšak důležitost těchto dřívějších děl nebyla Smithem vždy zcela

²⁵⁷ Tamže, str. 366.

²⁵⁸ Hayek, Friedrich August. 1985. Richard Cantillon, str. 225.

doceněna. Přesto však, stejně jako většina ostatních ekonomů, jsem silně pocíťoval, a také chtěl sdělit, že právě on byl zdaleka tím největším z nich, a to nejen svým vlivem, nýbrž také **svým pronikavým uchopením a jasným rozpoznáním ústředního problému ekonomické vědy. V určitém ohledu si jeho přímí následovníci tento fakt uvědomovali jasněji než my.** Jak napsal roku 1803 editor časopisu *Edinburgh Review* Francis Jeffrey, velkým cílem nejvýznamnějších skotských morálních filosofů, lorda Kamese, Adama Smitha a Jamese Millara (a nelze nezmínit také Adama Fergusona) bylo: „zpětně vysledovat dějiny společnosti až k nejjednodušším a nejuniverzálnějším prvkům – a rozpustit všechno to, co bylo připisováno působení pozitivních institucí, ve spontánním a nepřemožitelném vývoji určitých samozřejmých principů – a ukázat, s jakou malou měrou záměrnosti či politické moudrosti mohly být vytvořeny ty nejsložitější a zdánlivě nejumělejší politické struktury.“ Při aplikaci tohoto přístupu na tržní hospodářství byl Smith schopen prosadit tuto základní myšlenku v daleko větším dosahu než jeho současníci.²⁵⁹ Z názvu Hayekovho textu je zajímavé to, že Hayek musel prekladat Smithov prínos do jazyka dneška. To nemusí být v protiklade s nami kladenou tézou v kapitole 2, že svoju mzdu si nezaslúžili ani tí ekonómovia, ktorí čerpali svoju teóriu spontánneho poriadku predovšetkým od Savignyho. Hayek, hoci si bol vedomý neadekvátneho využitia teoreticko-historickej metódy u Marxa (a čiastočne aj u Hegela), vysoko ocenil Smithovu teoreticko-historickú metódu.

Nebude snád' násilím páchaným na Hayekovom myslení, že to bude naopak jeho nevedomými afinitami na Hegela, keď na koniec tejto kapitoly uvediem výrok z *Osudnej domýšľavosti*, kde Hayek absolutizuje Smithovu metódu skúmania katallaxie (trhu) spôsobom nie príliš odlišným od Hegela a tým je aj vyjadrený náš záver tejto kapitoly, že Smithova neviditeľná ruka trhu je metaforickým názvom pre teóriu spontánneho poriadku katallaxie (trhu): „Skotští morální filosofové osmnáctého století dali tedy hlavní podněty vývojové teorii, různým oborům známým jako kybernetika, obecná teorie systémů, synergetika, autopoiesis atd., stejně jako pochopení dokonalejší sebeorganizující schopnosti tržního systému a rovněž koncepci evoluce jazyka, morálky a práva (Ullman-Margalit, 1978, a Keller, 1982). Přesto však Adam Smith zůstává terčem vtipů, a to dokonce i mezi ekonomy,

²⁵⁹ Hayek, Friedrich A. 2004. Odkaz Adama Smitha v jazyku dneška. In. Smith, Adam. 2004. Teorie mravních citů, str. xix.

z nichž mnozí dosud nepřišli na to, že hlavním úkolem každé vědy **musí** být analýza sebeuspořádávajících procesů.“²⁶⁰

4 Hegel a jeho liberální interpreti

Po obhájení neviditelnej ruky ako metafory pre spontánny poriadok trhu mám na tomto mieste dostatok priestoru pre neviditeľnú ruku u Hegela – hoci sa v jeho diele neviditeľná ruka vyskytuje iba raz. Predtým však, kvôli predovšetkým Popperom pošramotenej povesti Hegela, je potrebné uviesť pripraviť si dostatočne dôveryhodnú pôdu pre preskúmanie neviditelnej ruky trhu ako konečného predmetu a metódy katallaxie (vedy) u Hegela, ktoré bude - v útržkovitej podobe - nasledovať v ďalšej kapitole. V tejto kapitole nejde o žiadnu senzáciu, Smithov vplyv a neviditeľná ruka u Hegela je pre západných vedcov pomerne známym faktom. Tiež však vopred upozorňujem, že mi nejde o vykreslenie Hegela ako klasického liberála, tým zrejme nikdy nebol. Avšak hoci bol (pre tých, ktorí neuznávajú jeho systém) etatistom, v mnohom a podstatným spôsobom prispel k teórii spontánneho poriadku – aj k teórii spontánneho poriadku katallaxie (trhu), ktorá bude predmetom ďalšej, poslednej kapitoly.

České a slovenské ekonomické akademické prostredie je, pokiaľ sa týka Hegela, veľmi ovplyvnené pôvodne Popperovou radikálnou kritikou Hegela a zrejme je tiež ovplyvnené našou skúsenosťou so socializmom pred rokom 1989. Tak napríklad Holman a Sojka, dvaja vplyvní historici ekonomických teórií, uvádzajú Hegela len ako predchodcu, či metodologického inšpirátora Marxa. Niežeby bol Hegel ekonómom, aj v štandardných textoch o dejinách ekonomických teórií zaujíma Hegel len nepatrné miesto v okrajových poznámkach k Marxovi – napríklad u Blauga.²⁶¹ Avšak zatiaľčo napríklad Holman a Sojka uvádzajú Hegela výlučne vo filiacii Hegel – Marx, Blaug uvádza aj filiáciu Smith – Hegel a až následne hovorí o filiacii Hegel – Marx. Ja sa v tomto texte venujem prvej časti tohto mnohostranného a zložitého vzťahu (vzťahu Smith – Hegel).²⁶² Keďže postkomunistický ekonóm si pri spomenutí Hegela spomenie predovšetkým na Marxa, je súčasťou tejto diplomovej práce aj táto kapitola, kde venujem dostatočný priestor argumentom, ktoré majú za cieľ napraviť Hegelovo renomé medzi českými a slovenskými ekonómami. Keďže

²⁶⁰ Hayek, Friedrich A. 1995. Osudná domýšľivosť, str. 158.

²⁶¹ Blaug, Mark. 1997. Economic theory in retrospect, str. 35-6.

²⁶² Hegelovo chápanie deľby práce bolo oveľa bližšie Smithovi než Marxovi.

prípadný čitateľ bude pravdepodobne liberálny ekonóm, zaujímajúci sa o spontánny poriadok trhu, načrtnem v tejto kapitole prierez historickými interpretáciami Hegela najmä medzi súdobými teoretikmi spontánneho poriadku.

To predovšetkým znamená nájsť interpretácie Hegela u jeho súčasníkov – teoretikov spontánneho poriadku. Ďalej pôjde o myšlienkový boj o Hegela medzi rôznymi prúdmi v rámci hegelianizmu po jeho smrti a o časovo nasledujúcu, pre nás zaujímavú epizódu pravicového Hegelovca Ľudovíta Štúra, čomu som sa však už čiastočne venoval, a úplnejšie sa môžem venovať tejto problematike v niektorom z ďalších textov. Ďalej by bolo možné stručne zreprodukovať prístup liberálov k Hegelovi až do vydania Popperovej knihy *Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia II – Hegel, Marx a čo nasledovalo*. Popper si podal Hegela ako obžalovaného na súde dejín, a jeho kritika je v mnohom neoprávnená. Nebudem však k Popperovi pristupovať tak kriticky ako pristupoval on k Hegelovi. Hoci mal byť text o Popperovi v tejto kapitole azda najdôležitejší, chcel som sa jej venovať až potom, čo som pokojne ukázal, že v 19. storočí existovalo niekoľko liberálnych interpretov Hegela (čiastočne je toto splnené v kapitole 2), a hoci Hegela aj kritizovali, pristupovali k nemu normálne ako k mnohostrannému teoretikovi, a rozhodne sa nebáli čítať ho. To sa zmenilo vydaním Popperovej knihy, odkedy sa liberálni ekonómovia takmer boja čítať Hegela.²⁶³ Čitateľ tak už bude pripravený na úctivejšiu kritiku, než akú venoval Popper Hegelovi a ja už potom nebudem mať takú potrebu vášnivo kritizovať Poppera ako by tomu bolo v prípade, že by sa táto kapitola začínala kritikou Popperovho chápania Hegela.²⁶⁴ Ďalej pojednám o tých liberáloch, ktorí sa k Hegelovi napokon dostali aj napriek Popperovi. Ide predovšetkým o profesionálnych filozofov, ktorí boli, rovnako ako ľavičiari, imúnnejší voči Popperovej kritike Hegela než čistí ekonómovia.²⁶⁵

Keďže v tejto kapitole skúmam ekonomické recepcie Hegelových myšlienok po vydaní jeho *Logiky*, je toto obdobie zároveň v jeho systéme, z ktorého som však v kapitole 2 vypustil jeho metafyziku a ukázal som dve možnosti, ako je možné otvoriť Hegelov systém, urobiť z jeho uzatvoreného systému systém otvorený (a legitimizoval som tento postup), v

²⁶³ Vid' v úvode poznámku o Hayekovom prístupe k štúdiu Hegela a jeho poznámku o J. Stuartovi Millovi, ktorý tvrdil, že venovanie sa Hegelovi kazí mravnú úroveň intelektu čitateľa.

²⁶⁴ Pre nedostatok času som vypustil prehodnotenie Popperovho názoru z tohto textu. Radšej som sa venoval svojej téme a jej pozitívnemu rozvíjaniu, než priamemu deštruovaniu Popperovho názoru. Azda to cteného čitateľa uspokojí aspoň čiastočne.

²⁶⁵ Ja som sa k Hegelovi dostal, keďže som bol vedený filozofmi, napríklad Pavlíkom. Popperov priamy i nepriamy vplyv na mňa bol však dovedy taký veľký, že ešte nedávno som sa bál Hegela čítať a dlho mi trvalo, kým som začal naozaj veriť hlavnej myšlienke tejto diplomovej práce.

upravenej podobe jeho systému koncom dejín, čiže posthistorickým obdobím, nehodí sa v tejto kapitole použitie teoreticko-historickej metódy, resp. ide o obdobie Hegelových súčasníkov a nasledovníkov, takže v katallaxii (vede) už nastal koniec jej dejín. Nehodlám zodpovedať otázku o konci dejín jazykovedy, hoci tu obšírnejšie analyzujem Hegelov vzťah k Humboldtovi, ktorého azda možno považovať za zakladateľa modernej porovnávacej jazykovedy.

Použijem prostú historickú rekonštrukciu (podľa Blauga),²⁶⁶ prípadne budem tieto po-hegelovské myšlienky hodnotiť z hľadiska ich možnosti prispieť k rozvoju ekonomického myslenia. Ak je Hegelova kruhová metóda pravdy²⁶⁷ univerzálnou metódou skúmania aj v katallaxii (vede), ekonómovia mohli z metódy prispieť k poznaniu katallaxie (trhu) predovšetkým v prípade, že vedome či nevedome, priamo či nepriamo, aplikovali túto metódu na svoje skúmanie. V takom prípade vzrastu vedeckej pravdy v katallaxii (vede) pôjde vlastne o imanentnú kritiku Smithovho *Bohatstva národov*, ako napríklad do istej miery u Mengera, ktorého sme vyššie uviedli, a u Böhm-Bawerka.

Mohlo dôjsť – a určite dochádza – aj k vzrastu vedeckej pravdy v katallaxii (vede) inak, to však bolo iba náhodné – a to je aj význam každého skutočného metodologického textu pre katallaxiu (vedu): ak chce ekonóm prispieť k novým poznatkom v katallaxii (vede) inak než výlučne náhodou, potrebuje svoje skúmanie položiť na smithovsko-hegelovský (u Smitha rozvažujúci a u Hegela pojímajúci) metodologický základ.

Ak je Hegelova kruhová metóda pravdy pravdou vo všetkých vedách, musí ňou byť aj v jazykovede či v práve. Podobný metodologický vzťah rozvažujúceho a pojímajúceho rozumu ako v katallaxii (vede) vzťah Smith-Hegel, existuje aj v teoretickej jazykovede, ktorá sa začala formovať práve v tej istej dobe u Wilhelma von Humboldta a u Franza Boppa – medzi týmito rozvažujúcimi autormi a pojímajúcim Hegelom – a tiež v teoretickej právnej vede, kde ide o dvojicu Friedrich Carl von Savigny a Hegel.²⁶⁸

²⁶⁶ Vid' bližšie v Úvode.

²⁶⁷ Ide o spätnú determináciu počiatku koncom, známe je prirovnanie k hadovi, ktorý sa hryzie do svojho chvosta.

²⁶⁸ Pavlík pri výklade Smitha uvádza, že ľahšie sa pochopí metóda, ak sa ukáže v použití na viacerých príkladoch. Preto uvádza okrem teoreticko-historickej metódy aplikovanej Smithom v katallaxii (vede), aj túto metódu použitú Smithom v morálke a práve (*Teória mravných citov*) i v Smithových *Dejinách astronómie*. K českému vydaniu *Teórie mravných citov* bola preto priložená aj Smithove *Úvahy týkajúce sa prvotného formovania jazykov*, kde Smith použil tú istú metódu. Hegel, ako filozofický polyhistor, použil túto metódu na skúmanie celého univerza, ja však uvediem – aj vzhľadom k mojim vedomostiam – iba ilustračné príklady jazykovedy a práva, ktoré by však mali dostatočne podporiť hlavnú myšlienku tohto textu, Hegelovu recepciu Smitha a jeho metódy v katallaxii (vede). Zároveň sú morálka a právo ľudským výtvorom (v zmysle „výsledok

4.1 Teoretici spontánného poriadku a Hegel v Hegelovej dobe

Keďže tento text je venovaný predovšetkým súčasným či nadchádzajúcim mladým teoretikom spontánného poriadku v Česku a na Slovensku, je na tomto mieste viac než vhodné uviesť Hayeka a jeho vedúcich obľúbených autorov z Hegelovej doby. Vo svojej *Ceste do nevolníctva* Hayek píše, že Británia bola vývozcom liberálnych myšlienok asi dve storočia až do roku 1870.²⁶⁹ Dovtedy teda bolo podľa Hayeka napríklad Nemecko dovozcom britských liberálnych, evolučných myšlienok. To možno dokladovať aj Hayekovými výrokmami z rôznych miest, kde dokazuje, že klasická liberálna škola škótskeho osvietenstva, ktorej vrcholným predstaviteľom bol Adam Smith, mala vplyv na kontinente, kde po jej vzore vznikla nemecká historická škola práva, kde sa vedúcim členom stal Friedrich Carl von Savigny, a vývojová jazykoveda, ktorej vedúcim predstaviteľom bol Wilhelm von Humboldt.²⁷⁰ Hayek chápal oboch týchto autorov ako teoretikov spontánného poriadku vo sfére práva, resp. jazykovedy. Obaja boli vo svojej profesii významnými vedcami, a boli zároveň Hegelovými súčasníkmi. Hegel sa teda ako filozofický polyhistor musel stretnúť

ľudského činu, nie však ľudského zámeru“ Adama Fergusona, ktorú myšlienku však anticipoval už Giambattista Vico. Pavlík reprodukuje Vicovu základnú otázku po spontánnom poriadku takto: „Vynořuje se otázka: jak mohli lidé na základě svého rozumu, který stanovuje účely jejich jednání, vytvořit něco, co je těmto jejich zvláštním účelům nadřazené a občas zcela opačné?“ Pavlík, Ján. 2004. F. A. Hayek a teorie spontánního řádu, str. 9) a vyvíjajú sa paralelne s dejinnosťou, – a právo, presnejšie katallaktické pravidlá, je mimosystémovou podmienkou fungovania trhu - smerujúcou ku katallaxii (trhu), o ktorej teoretické uchopenie nám tu ide predovšetkým. Navyše, tieto spontánne poriadky Hayek s obľubou citoval a ako ja, tak aj iní potenciálni mladí českí či slovenskí teoretici spontánného poriadku, sa najpravdepodobnejšie dostanú k univerzálnej Hegelovej teórii spontánného poriadku skrze „sektorové“ spontánne poriadky katallaxie (trhu), morálky, práva či jazyka.

²⁶⁹ „Po více než dvě stě let se šířily anglické myšlenky na východ. Svobodná vláda, které bylo dosaženo v Anglii, se zdála být předurčena k rozšíření po celém světě. Okolo r. 1870 dosáhly tyto ideje pravděpodobně svého největšího rozšíření směrem na východ. Od onoho okamžiku začaly ustupovat a skupina jiných myšlenek, nikoliv opravdu nových, nýbrž velmi starých, začala postupovat z východu. Anglie ztratila své vedoucí myšlenkové postavení v politické a ekonomické oblasti a stala se dovozcem idejí. Po příštích šedesát let to bylo Německo, které se stalo centrem, z něhož se myšlenky předurčené k ovládnutí světa dvacátého století šířily jak na východ, tak na západ.“ Hayek, Friedrich A. 1991. Cesta k nevolnictví, str. 11.

²⁷⁰ „Stále více se stávalo zřejmým, že utváření pravidelných struktur v lidských vztazích, které nebyly vědomým záměrem lidského jednání, klade problém, který vyžaduje rozvinutí systematické teorie společnosti. Této potřebě vyšli vstříc ve druhé polovině 18. století na poli ekonomie skotští morální filosofové, vedení Adamem Smithem a Adamem Fergusonem, zatímco důsledkům, které bylo třeba odvodit pro politickou teorii, se dostalo velkolepých formulací od velkého a pronikavého Edmunda Burkeho, v jehož díle však budeme marně hledat systematickou teorii. Avšak zatímco v Anglii byl vývoj znovu vržen zpět proniknutím konstruktivismu ve formě benthamistického utilitarismu, novou vitalitu získal na kontinentě z „historické školy“ lingvistiky a práva. Po začátcích založených skotskými filosofi se systematický rozvoj evolučního přístupu ke společenským jevům odehrával hlavně v Německu zásluhou Wilhelma von Humboldta a F. C. von Savignyho.“ Hayek, Friedrich A. Právo, zákonodárství a svoboda, str. 29. Hayek v poznámce aj uvádza sprostredkujúci článok škótskej školy spontánného poriadku v Nemecku na historickú školu práva, ktorými boli Bradens a Rehberg: „O nepřímém vlivu Edmunda Burkeho na německou historickou školu přes hannoverského učenice Ernsta Bradense a A. W. Rehberga viz H. Ahrens, *Die Rechtsphilosophie oder das Naturrecht*, 4. vyd., (Wien, 1852), str. 64.“ Hayek, Friedrich A. Právo, zákonodárství a svoboda, str. 40.

s textami týchto autorov. Miera ich súhlasu či nesúhlasu s Hegelom je veľmi dôležitá pre potvrdenie či vyvrátenie existencie teórie spontánneho poriadku v Hegelovom diele.

4.2 Hegel a Wilhelm von Humboldt

Hegel a Wilhelm von Humboldt²⁷¹ boli vo vzájomnom intelektuálnom styku a reformy Humboldta ako pruského ministra školstva sa osobne – a veľmi pozitívne – dotkli Hegela, keďže sa jednak zvýšila kvalita pruských univerzít – napr. Humboldtom založenej Berlínskej univerzity v roku 1810²⁷² – a jednak sa Hegel mohol v roku 1818 vplyvom Humboldtovho kolegu Altensteina dostať na v tej dobe už hlavnú pruskú univerzitu – do Berlína.²⁷³ Humboldt a Hegel mali aj intelektuálne styky. Zo známeho faktu, že Humboldt nemal rád Hegelov systém ako celok, ešte nemožno uzatvárať, že títo autori sú protikladní.²⁷⁴ Ich najznámejší kontakt je však práve konflikt – intelektuálny konflikt o význame staroindickej kultúry.²⁷⁵

²⁷¹ Wilhelm von Humboldt je známy ako jeden z mála skutočných klasických liberálov v Nemecku. V roku 1792 napísal knihu o stanovení hraníc pôsobnosti štátu v spoločnosti, ktorá sa volá *Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen*. John Stuart Mill vysoko vyzdvihol túto Humboldtovu knihu vo svojej *On liberty* a preslávil tak Humboldta v Británii. Svedčí o tom Hayek: „Civilizace je – jak řekl Wilhelm von Humboldt ve slavné větě, které John Stuart Mill vyhradil místo na titulní stránce svého pojednání *O svobodě* – založena na „lidském rozvoji v jeho největší rozmanitosti“.“ Hayek, Friedrich A. 1995. Osudná domýšlivost – omyly socialismu, str. 88. Liberální institut v Praze vydal v roku 1994 v zborníku Detmara Doeringa *Liberalismus v kostce* časť uvedeného Humboldtovho diela s témou *Účel člověka*.

²⁷² Na oficiálnej stránke Berlínskej univerzity sa píše o založení Humboldtom, o tom, že podľa tohto vedeckého a neteologického vzoru sa budovali ďalšie univerzity a o tom, že prvým rektorom bol Hegelov učiteľ, filozof J. G. Fichte. Po Humboldtovi sa dnes nazýva Berlínska univerzita Humboldtovou univerzitou: „Noch heute gilt die 1810 gegründete Berliner Universität als "Mutter aller modernen Universitäten". Dieses ist das Verdienst der Universitätskonzeption des Gelehrten und Staatsmannes Wilhelm von Humboldt. Humboldt stellte sich eine "Universitas litterarum" vor, in der die Einheit von Lehre und Forschung verwirklicht und eine allseitige humanistische Bildung der Studierenden ermöglicht wird. Dieser Gedanke erwies sich als erfolgreich, verbreitete sich weltweit und ließ in den folgenden anderthalb Jahrhunderten viele Universitäten gleichen Typs entstehen. Beeinflusst wurde das Konzept unter anderem von den Reformideen des Philosophen Johann Gottlieb Fichte sowie des Theologen und Philosophen Friedrich Schleiermacher. Fichte war auch erster gewählter Rektor der Berliner Universität.“ Stiahnuté 26. 8. 2009 z <http://www.hu-berlin.de/ueberblick/geschichte/hubdt.html>.

²⁷³ „Hegelovi se v Heidelberku líbilo, zároveň mu ale připadal příliš provincionální a těsný. Stále více toužil po velké, světu otevřené univerzitě, na níž by se lépe uplatnil, na níž by jeho myšlenky našly širší, vnímavější a plodnější publikum. Takové fórum představovala nesporně berlínská univerzita, která – ač založena před poměrně krátkou dobou – nabyla značného významu. Také berlínská univerzita chtěla získat filozofa s výbornou pověstí. A tak se stalo, že ministr kultu ve vládě pruského krále Bedřicha Viléma III., svobodný pán z Altensteinu, povolal roku 1817 Hegela, aby přednášel filozofii na berlínské univerzitě. Hegel měl z této události nemalou radost.“ Major, Ladislav a Sobotka, Milan. 1979. Hegel, str. 42.

²⁷⁴ Uvádza sa to napríklad na dôležitej stránke o Hegelovi: Humboldt „was always surprised that Hegel's system became famous.“ Stiahnuté 26. 8. 2009 z <http://www.hegel.net/en/persons.htm>.

²⁷⁵ Uvádza sa to tamtiež: Humboldt „developed a theory of language. Was attacked by Hegel's 1827 review, "On the episode of the Mahabharata known as the Bhagavad-Gita by Wilhelm von Humboldt" in the "Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik".“ Z tejto dikcie by mohol plynúť omyl, že Hegel napadol nielen Humboldtove názory

V roku 1826 Humboldt napísal štúdiu o Bhagavad-gite, epizóde staroindickej knihy Mahabharata. Humboldt sa zaujímal o jazyky celého sveta a je známe, že v Indii existuje dodnes množstvo lokálnych jazykov a tak bola India zaujímavým predmetom skúmania pre Humboldta, zakladateľa modernej jazykovedy, ktorý tvrdil, že miesta prelínania viacerých kmeňov či národov prispievala veľmi ku gramatickej tvorivej činnosti (dnes by sme povedali: mutácii), a že existujú aj pravidlá selekcie kmeňov či národov podľa stavby ich gramatiky.²⁷⁶²⁷⁷ Dospeli sme však k dôležitému teoretickému problému a spätosti oboch

na staroindickú kultúru, ale aj jeho teóriu spontánneho vzniku jazyka. Pokus o vyvrátenie tohto prípadného názoru uvádzam nižšie.

²⁷⁶ O selekcii a úlohe flexie pre selekciu – jazyka hovorí niečo tento citát: „Humboldt pritom, ako sme už uviedli, ako princíp jazyka vôbec, resp. ako „metódu“, ktorá zodpovedá tomuto princípu, chápe práve flexiu. Humboldtovým kritériom je paralelizmus medzi myslením a hovorením, pričom vyjadrenie pomocou flexie podľa neho najlepšie zodpovedá mysleniu. ... flexia sa však v nijakom jazyku nerealizuje v čistej forme: „Vrchol tu nie je schopný dosiahnuť nijaký jazyk.“ ... Keby sme to brali tak, ako hovorí aj Humboldt, že by sa pri tvorení jazyka uskutočňovali postupné kroky k stále dokonalejšiemu jazykom, čínština by musela byť najstarším a „sanskrit“ najmladším jazykom. Humboldt pritom poznamenáva, že dokonalejšia forma jazyka sa nemusí spájať s neskorším vývinom.“ Ondrejovič, Slavomír. 2000. Wilhelm von Humboldt a jeho spis. In. Humboldt, Wilhelm von. 2000. O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu, str. 29. Podľa Humboldta teda môžu paralelne vedľa seba existovať jazyky rôzneho stupňa dokonalosti (flexie). Ohľadom jazykovej mutácie (rukolapným príkladom jazykovej mutácie je kresťanský a židovský náboženský mýtus babylonskej veže) Humboldt píše, že každý jazyk čerpá pri svojom vzniku z všeobecne ľudskej potreby dorozumievania sa, avšak realizácia tejto potreby v konkrétnom jazyku je náhodnou variáciou tejto potreby. Jazyk je v tom podľa Humboldta analogický náhodnosti, ktorou je existencia a podoba konkrétneho jednotlivca, pričom sa Humboldt prejavuje ako ontologický individualista – a možno aj anticipuje Hayekovu kompozitívnu metódu skúmania spontánnych poriadkov, čím podáva v skratke celú svoju teóriu spontánneho poriadku a spontánneho vzniku jazyka. Prvá, hrubo vytlačená časť Humboldtovho textu pritom náramne pripomína niektoré momenty Hegelovej dialektiky pána a raba (rozvíjajúc ich) a používa v tejto pasáži teoreticko-historickú metódu: „Človek vo svojom tak povediac vegetatívnom bytí na zemskej povrchu a odkázanosti každého jednotlivca je nútený spájať sa s inými, pričom pri spoločnej činnosti sa nemôže zaobiť bez vzájomného dorozumenia pomocou jazyka. Ale aj duchovný rozvoj, i pri krajnej sústredenosti a uzavretosti, je možný iba vďaka jazyku a jazyk pritom predpokladá zameranie na vonkajšiu entitu, ktorá ho chápe. Artikulovaný zvuk vytryskáva z hrude, aby u iného individua vyvolal ohlas, ktorý by znovu zachytil náš sluch. Človek súčasne zisťuje, že je obklopený rovnakými bytosťami s rovnakými vnútornými potrebami, ochotnými nájsť si k nemu cestu a pochopiť túžby skryté v jeho pocitoch. Skutočné tušenie celistvosti i smerovanie k nej vznikajú súčasne s pocitom individuálnosti a obe sa zosilňujú v tej miere, v akej sa vyhrocuje onen pocit individuálnosti. Veď predsa každý jednotlivec nesie v sebe celú ľudskú podstatu, aj keď si nachádza individuálnu cestu rozvoja. ... každý národ, abstrahujúc od vonkajších vzťahov, môže sa, ba musí chápať ako ľudská individualita, ktorá si vybrala vnútorne svoju duchovnú cestu. ... Existencia jazyka však dokazuje, že sú aj tvorivé činy ducha, ktoré vôbec neprechádzajú od individua k ostatným príslušníkom spoločenstva, ale môžu sa zrodiť len v spoločnej činnosti všetkých. Nakoľko forma jazykov je vždy národná, ich tvorcami v najvlastnejšom a najpresnejšom zmysle slova sú samy národy. ... Jazyky sa totiž v skutočnosti nerozlučiteľne zliali dovedna s vnútornou podstatou človeka a omnoho skôr z nej samočinne vytryskávajú, než aby sa v nej vedome utvárali, takže intelektuálnu osobitosť národov by bolo možné rovnako odôvodnene považovať za výsledok vplyvu ich jazykov.“ Humboldt, Wilhelm von. 2000. O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu, str. 60-62.

²⁷⁷ O význame miest miešania národov a jazykov – napríklad u Baskov, ale najmä v prípade Indie, Číny a v okolitých národoch, svedčí aj rozvrh Humboldtovho hlavného jazykovedného diela. Na začiatku uvádza: „Národnosti malajskej rodiny sa územne, skrze svoju povahu, dejiny, ale najmä jazyk nachádzajú v takých nezvyčajných vzťahoch voči národnostiam iných kultúr ako azda nijaký iný národ na Zemi.“ Humboldt, Wilhelm von. 2000. O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu,

autorov, takže načas odložíme ich osobné spory a spory týkajúce sa kultúry. Tie nás napokon dovedú k ďalším teoretickým spätostiam medzi oboma autormi.

4.2.1 Hegel, Humboldt a spontánne sebauvedomenie človeka

Keďže sa jedná o ťažký filozofický problém dialektiky pána a raba, rozoberieme si teraz uvedený Humboldtov výrok (2000, str. 60-62), o ktorom som napísal, že jeho prvá časť náramne pripomína Hegelovu dialektiku pána a raba, a porovnáme s príslušnými pasážami z Hegelovej *Fenomenológie ducha*, ktorej súčasťou je aj dialektika pána a raba.

Humboldt: „Človek je vo svojom takpovediac vegetatívnom bytí na zemskom povrchu a odkázanosti každého jednotlivca je nútený spájať sa s inými“, k čomu dodáva svoju vlastnú pasáž o význame jazyka v tomto „vegetatívnom bytí“. Hegel:²⁷⁸ „Prirodzenosť ... znamená ... spôsob tejto len prírodnej, bezprostrednej existencie človeka. ... Prírodný stav ... možno dokázať, no je spojený s náruživosťami ako surovosť a násilie a zároveň s takzvanými spoločenskými ustanovizňami obmedzujúcimi slobodu, nech sú tieto ustanovizne akokoľvek nerozvinuté.“²⁷⁹ Hegel teda nesúhlasí s Rousseauovou myšlienkou ušľachtilého divocha.²⁸⁰

str. 41. Svoju knihu Humboldt uzatvára slovami: „Z celého tohto výkladu vyplýva, že ak v tom, čo sa týka označenia gramatických vzťahov pomocou osobitých zvukov a aj slabičného rozsahu slov, čínsky a sanskritský jazyk treba chápať ako krajné póly, v jazykoch ležiacich medzi nimi, ako aj tých, ktoré odčleňujú slabiky jednu od druhej, a i tých, čo sa nedokonalým spôsobom usilujú pospájať slabiky, pozorovať postupne narastajúci sklon k zreteľnému gramatickému označovaniu a k voľnejšej slabičnej rozmernosti. **Bez toho, aby som z toho vyvodzoval závery historickej povahy,** uspokojil som sa len demonštráciou tohto vzťahu v celku a opisom jednotlivých jeho typov.“ Tamže, str. 232. Hrubo vytlačený text môže byť polemikou s Hegelom, ktorý by zo svojich metafyzických pozícií mal vôľu k systému – snažil by sa usudzovať z takéhoto poznania závery historickej povahy. Viac o tom nižšie.

²⁷⁸ Vzhľadom, že mám k dispozícii len výňatok *Fenomenológie ducha*, neviem, ako je v tomto diele chápaný stav pred bojom pána a raba na smrť. Pomôžem si tu teda Hegelovou knihou *Filozofia dejín*, kde tiež preberá tému, ktorú musel rozoberať priamo aj vo *Fenomenológii ducha* pred dialektikou pána a raba.

²⁷⁹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. *Filozofia dejín*, str. 47.

²⁸⁰ V práve citovanom výroku som vybodkoval tie pre túto kapitolu nadbytočné pasáže, v ktorých Hegel polemizoval s prirodzenoprávnou teóriou; prirodzenoprávnym teoretikom Hegel namietol, že prirodzené právo je nehistorickým konceptom a že naopak histórii zodpovedá takmer neľudský prírodný stav, ktorý bolo potrebné postupne prekonávať. Celý výrok znie takto: „Tvrdenie, že človek je od prírody slobodný, je celkom správne v tom zmysle, že je slobodný podľa svojho pojmu, no práve preto tiež len podľa svojho určenia, t. j. len osebe. Prirodzenosť nejakého predmetu znamená, pravda, to isté ako jeho pojem. No tým sa zároveň rozumie a pod tento pojem zahrnuje aj spôsob tejto len prírodnej, bezprostrednej existencie človeka. V tomto zmysle sa vôbec predpokladá *prírodný stav*, v ktorom sa človek poníma ako tvor, ktorý tým, že má svoje prirodzené práva, koná neobmedzene, slobodne a užíva si svoju slobodu. Tento predpoklad sa nepovažuje za niečo historické, a keby sme chceli byť dôslední, bolo by aj ťažké dokázať, že takýto stav v prítomnosti existuje, alebo že existoval niekde v minulosti. Prirodzene, stav divokosti možno dokázať, no je spojený s náruživosťami ako surovosť a násilie a zároveň s takzvanými spoločenskými ustanovizňami obmedzujúcimi slobodu, nech sú tieto ustanovizne akokoľvek nerozvinuté. Taký predpoklad je jedným z tých hmľistých výplodov, aké vytvára teória, je jednou z nej vyplývajúcich nevyhnutných predstáv, ktorým teória potom pripisuje aj existenciu, no bez toho, aby túto vec historicky doložila.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. *Filozofia dejín*, str. 47. Podobnú pasáž

Proto-ľudia pred bojom dvoch z nich, z ktorých sa v boji na život vykryštalizujú pán a rab, museli mať isté spoločné nevedomé pravidlá správneho chovania (podobne ako spoločensky žijúce živočíchy), museli prírode čeliť spolu, napríklad pri love mamuta. Boli teda spoločenské tvory, neboli to samostatní „ušľachtilí divosi“.

Humboldt ďalej pokračuje v obohacovaní motívov dialektiky pána a raba o význam jazyka v procese sebauvedomovania ľudi: „Ale aj duchovný rozvoj, i pri krajnej sústredenosti a uzavretosti, je možný iba vďaka jazyku a jazyk pritom predpokladá zameranie na vonkajšiu entitu, ktorá ho chápe. Artikulovaný zvuk vytryskáva z hrude, aby u iného individua vyvolal ohlas, ktorý by znovu zachytil náš sluch. Človek súčasne zisťuje, že je obklopený rovnakými bytosťami s rovnakými vnútornými potrebami, ochotnými nájsť si k nemu cestu a pochopiť túžby skryté v jeho pocitoch. Skutočné tušenie celistvosti i smerovanie k nej vznikajú súčasne s pocitom individuálnosti a obe sa zosilňujú v tej miere, v akej sa vyhracuje onen pocit individuálnosti.“ Hegel o procese sebauvedomovania, alebo, povedané spolu s Humboldtom, o procese „duchovného rozvoja“: „Sebevedomí jest o sobě a pro sebe, když a protože jest o sobě a pro sebe pro něco jiného; tj. pouze jako uznané sebevedomí. [teda iba v spoločnosti – pozn. T. K.] ... Sebevedomí je zprvu jednoduché bytí pro sebe, soběrovné tím, že všechno jiné vylučuje ze sebe; jeho bytností a absolutním předmětem je mu já; a v této bezprostřednosti či v tomto bytí svého bytí pro sebe je čímsi jednotlivým. Co je pro ně jiné, je, jakožto něco postrádajícího bytnosti, znamenkem zápornosti označený předmět. Avšak toto jiné je rovněž sebevedomí; individuum vystupuje proti individuu.“²⁸¹ Nakoniec vznikne spoločnosť pána a raba.²⁸² Pán prichádza k sebe ako ten, čo núti raba k práci, rab prichádza k sebe (uvedomuje sa) ako ten, čo pracuje. U Hegela i u Humboldta ide o proces duchovného rozvoja, od nevedomia k sebauvedomeniu, skrze nasmerovanie proto-človeka k svojmu druhovi, ktoré vedie k „vyhroteniu pocitu individuálnosti“, či k „nasadeniu života“ v snahe podrobiť si toho

o Rousseauovi a spoločenskoprávnych teoretikoch (menuje Johna Locka i Rousseaua) nájdeme tiež v Hegelových *Dejinách filozofie III.*, v českom vydaní z roku 1974 na strane 360.

²⁸¹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1999. Fenomenologie ducha. In. Hemelík, Martin et. al.: Prodomus philosophiae aneb uvedení do filosofie, str. 58-59.

²⁸² Keď Hegel v *Encyklopédii* z roku 1830 píše dialektiku pána a raba, uvádza tiež, že tu je zrod ľudského (a nie vegetatívneho, či proto-ľudského) spoločenstva a že pán a rab musia mať niečo spoločné: „Thus arises the status of *master and slave*. In the battle for recognition and the subjugation under a master, we see, on their phenomenal side, the emergence of man's social life and the commencement of political union. ... This status, in the first place, implies *common* wants and common concern for their satisfaction - for the means of mastery, the slave, must likewise be kept in life.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 2009. Encyclopaedia of the Philosophical Sciences, Part III: The Philosophy of Spirit (1830), Section one: subjective spirit, B. phenomenology of mind, consciousness, § 433 - 434. Stiahnuté 29. 8. 2009 z

<http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/sp/suconsci.htm>.

druhého rovnako ako si predtým obaja, možno spoločne, podrobovali prírodu. V tomto boji na život a na smrť spoznajú, že sú tým istým druhom, stanú sa vzájomne zrkadlami²⁸³ a v druhom človeku spozorujú seba ako v zrkadle – dôjde k sebauvedomeniu a zároveň k utvoreniu spoločnosti. Toto ich chápanie vzniku sebauvedomenia (a jazyka v Humboldtovom prípade. Tu, v tejto pasáži *Fenomenológie ducha* z roku 1807 Hegel ešte jazyk neuvažoval. Hegel tento jazykový moment procesu sebauvedomenia prebral od Humboldta až v *Encyklopédii* v roku 1830,²⁸⁴ z Humboldtovej eseje *Über den dualis* z roku 1828.) javí výrazné znaky teoretickej príbuznosti. Jedná sa tu samozrejme v oboch prípadoch o použitie teoreticko-historickej metódy, ktorou sa skúmajú tie pasáže vzniku spontánnych poriadkov, kedy neexistovala ani reč, nieto písmo, ktoré by zachytilo, a pre nás uchovalo historické dôkazy o charaktere týchto spontánnych poriadkov.

4.2.2 Humboldt, Hayek a metódy skúmania spontánneho vzniku jazyka

Z uvedených Humboldtových názorov v jeho neskoršej, vrcholnej knihe *O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu* z roku 1836 je vidieť aj názorovú blízkosť s Hayekovou teóriou spontánneho poriadku – napríklad náhodná mutácia pravidiel správneho chovania ovplyvňovala podľa Hayeka selekciu (víťazstvo v boji o život alebo v civilizovanejších formách konkurencie) spoločenstiev – postupne zvíťazili tie spoločenstvá, ktoré prijali katallaktické pravidlá za svoje pravidlá správneho chovania, lebo umožnili skupine zbohatnúť, získať väčšie množstvo potravy, uživiť väčšie spoločenstvo a prijať a pohltiť spoločenstvá s menej konkurencieschopnými pravidlami správneho chovania.²⁸⁵ Naviac tu bez akýchkoľvek pochyb ide o použitie teoreticko-historickej metódy, a teda o metodologickú zhodu so Smithom – možnože Humboldt tiež (po analogickom teoretickom výkone Adama Smitha, o ktorom sme hovorili v kapitole 2) anticipoval Hayekovu kompozitívnu metódu skúmania spontánnych poriadkov.

Ak som totiž vyššie uviedol Humboldtov citát, že „existencia jazyka však dokazuje, že sú aj tvorivé činy ducha, ktoré vôbec neprechádzajú od individua k ostatným príslušníkom

²⁸³ Obraz zrkadla nájdeme nielen u Smitha v podobe nestranného pozorovateľa, ale aj u zakladateľa teórie spontánneho poriadku, Giambattistu Vica.

²⁸⁴ Odkazy na jazyk však nájdeme v zodpovedajúcich pasážach aj v prvom vydaní *Encyklopédie* z roku 1817.

²⁸⁵ Nejde teda o primitívnu selekciu jednotlivcov v zvieracom boji na život a na smrť – zákona džungle. „Abychom použili niečo z výraziva bežného v biologické diskusi – kulturní evoluce *simuluje* lamarkismus.“ Hayek, Friedrich A. 1995. *Osudná domýšľivosť – omyly socializmu*, str. 30.

spoločenstva, ale môžu sa zrodiť len v spoločnej činnosti všetkých“, aj v tejto pasáži mojej dlhej citácie Humboldta zrejme Humboldt stále ešte hovorí o pôvodnej, spontánnej tvorbe jazyka. Od nej sa odlišuje v základe ľudská – avšak nevedomá - produkcia jazyka, ktorá nastáva v národoch, ktoré ktorých členovia sú už (na rozdiel od Humboldtových ľudí „vo vegetatívnom bytí“ alebo Hegelovu dvojicu pána a raba) ľudskými bytosťami s plne vyvinutým vedomím, a predsa Humboldt mohol skúmať práve iba gramatiku takýchto národov – v dobe „vegetatívneho bytia“ totiž nemohlo existovať písmo, ktoré by zachytilo pôvodnú proto-gramatiku, a ktorú by tak mohol Humboldt skúmať (mohol skúmať pôvodný pôvod jazyka iba teoreticko-historickou metódou, nie empiricky štúdiom písmom zachytenej gramatiky). No a Humboldt sa zasadzoval aj o jazykovú, a teda o národnostnú slobodu v pre neho aktuálnej dobe – napríklad u Baskov, a použil svoju teóriu aj na moderné jazyky a ich národy. Tie sú však spontánne tvorené ľudskými individuami s vyvinutým vedomím, a tak sa evolučne neskorý vznik moderných národov a ich jazykov dnes (a samozrejme tiež v Humboldtovej dobe) môže teoreticky uchopiť kompozitívnou metódou, ba dokonca vo vyššie naznačenej jednote kompozitívnej a teoreticko-historickej metódy, pretože inak by šlo o neprípustný dualizmus.

O Humboldtovom použití teoreticko-historickej metódy nie sú pochybnosti. O možnej anticipácii kompozitívnej metódy Humboldtom svedčí okrem uvedeného aj výklad Humboldta, ktorý previedol slovenský jazykovedec Ondrejovič: „Úlohu, ktorú má porovnávací jazykoveda, Humboldt formuluje takto: „Najdôležitejšie je do základov tohto výskumu vložiť správny a čestný pohľad na jazyk, na hĺbku jeho prameňov a šírku jeho činnosti,“ skúmať teda jazyk „nielen vo vzťahu k rečovej činnosti ..., ale aj v jeho vzťahu k myšlienkovej činnosti a k zmyslovému vnímaniu“ (s. 66). Ale čo sa myslí pod „prameňmi“ jazyka? Myslí sa tým azda skúmanie jeho „pôvodu“ v obvyklom historickom chápaní, t. j. zisťovanie predpokladov a príčin vzniku jazyka? Zdá sa, že asi nie. W. von Humboldt prenáša tento problém (v súlade s Herderom) na rovinu, kde je čas akoby irelevantný. Jeho bádanie v tejto oblasti nie je orientované na vonkajšie fakty a faktory vzniku [to je témou Hegelovej dialektiky pána a raba; jedná sa tak v tomto prípade o autentickú smithovskú „filozofickú deľbu práce“ medzi nimi, vedúcu k vzrastu vedeckej pravdy – pozn. T. K.], ale na jeho vnútornú genézu, v súvislosti s ktorou sa Humboldtovi jazyková schopnosť javí nielen ako výnimočná vlastnosť ľudstva, ale aj ako jeho základná charakteristika. Rozlíšenie dvoch druhov genetického pohľadu – povedzme, pohľadu empirického a vnútorného – presúva

výskum jazyka na filozoficko-antropologickú úroveň.²⁸⁶ Ondrejovič tu aj bez terminológie spontánneho poriadku identifikuje „genetický pohľad“ na jazyk u Humboldta (a je tak príkladom nemetodologického – náhodného skúmania spontánneho poriadku jazyka). Ak totiž Ondrejovič rozlišuje dva druhy genetického pohľadu u Humboldta – „empirický“ a „vnútorný“, je náramne blízko napríklad Pavlíkovmu výkladu jednoty teoreticko-historickej metódy (u Ondrejoviča „empiricko-genetický pohľad“) a kompozitívnej metódy (u Ondrejoviča „vnútorno-genetický pohľad“), pričom však Pavlík identifikuje historický a genetický moment aj v kompozitívnej metóde (pri výklade spontánneho poriadku trhu).²⁸⁷

4.2.3 Úloha historika (a Hegela) u Humboldta

Prevahu anticipovanej kompozitívnej metódy u Humboldta nad teoreticko-historickou metódou (prebratou z Hegelovej dialektiky pána a raba, ktorú – zdá sa - Humboldt nerozvíjal, ale iba v historických základoch, týkajúcich sa genézy ľudského sebauvedomenia a paralelného vzniku gramatík, prevzal) prirodzene naznačuje aj jeho už vyššie v poznámke uvedený a u Humboldta dobre známy ontologický individualizmus.

Zdá sa, že Humboldt prijal v rozpore s Hegelovým použitím teoreticko-historickej metódy Hegelovu teoreticko-historickú teóriu vzniku sebauvedomenia nie ako nutný výsledok dejín, ale ako náhodný príspevok vo filozofii.²⁸⁸ Podľa tohto prístupu je však aj Humboldtova

²⁸⁶ Ondrejovič, Slavomír. 2000. Wilhelm von Humboldt a jeho spis. In. Humboldt, Wilhelm von. 2000. O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu, str. 18.

²⁸⁷ „Pokud se kompozitivní metoda charakterizuje jako geneticko-kompozitivní metodu (B. Smith), je tím ovšem myšlena nikoliv historická geneze, nýbrž geneze celku z částí. Nicméně historické genezi se při uplatnění kompozitivní metody lze jen stěží vyhnout, jako to ukazuje zmíněný Böhm-Bawerkův model, v němž de facto jde o konstituci historicky první tržní ceny, neboť účastníku tržní interakce není předem známá žádná již ustavená cena. Böhm-Bawerk však netematizuje historickou genezi ceny v její konkrétnosti, neboť neuvažuje zároveň konstituci peněz (ty jsou v jeho modelu dané), ani genezi normativního řádu, přítomného ve vědomí individuí a umožňujícího směnu atd. Pokud by se jeho model, v němž podává jisté abstraktní rysy historické konstituce ceny, propojil s rovněž abstraktním Mengerovým modelem spontánního ustavení peněz, byl by to první krok ke konkretizaci, jež by se nutně završila (tak jako u Smitha) logickou genezí celku tržního řádu jakožto kruhového sebevztahu (zbaveného ovšem nesprávné Smithovy teorie ekonomické hodnoty).“ Pavlík, Ján. 2004. F. A. Hayek a teorie spontánního řádu, str. 27.

²⁸⁸ Liebel uvádza Humboldtov text o úlohe historika: „Wilhelm von Humboldt argues in his *On the Office of the Historian* that the historian must form and shape the truth of a historical event or of an epoch much as an artist does. The greater concepts or *Ideen* do not spring from history itself, but arise in the contemplation of the facts, in the human mind. They are indeed abstract, the result of human powers of abstraction. They are not to be attributed to history as if they were a foreign additive, „... im Geist entspringen, nicht der Geschichte, wie eine fremde Zugabe, geliehen werden müssen ...“ See W. von Humboldt, „Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers,“ *Werke*, 5 vols. (Darmstadt, 1960-), I, 585 ff., esp. p. 596. The essay was originally published in 1821.“ Iggers, Georg G., a Liebel, Helen P. 1972. Comments on Helen Liebel's „Rise of German Historicism“, str. 598. Naproti tomu Iggers, ktorý spája všetky nemecké historické školy dohromady (literatúry, lingvistiky a nepatrične aj ekonómie – tamže, str. 588) o tom istom texte Humboldta uvádza, že „every historical

teória spontánneho vzniku jazyka len náhodným príspevkom v dejinách jazykovedy a podľa tohto prístupu mohol jazykovedu založiť aj nejaký pozitivist. Ak sa aj Humboldtovi nepáčila u Hegelovo chápanie histórie ako dejinnej nutnosti, ktorá nutne musela vyústiť v Hegelovom systéme filozofie (pričom však aj Hegel chápal jednotlivca ako nahodilosť, a preto jeho chápanie historicity nebolo úplne deterministické; na počiatku času bolo podľa Hegela isté iba to, že raz *niekto* musí prísť s Hegelovou filozofiou – cez všetky predfilozofické a filozofické predstupne od Parmenida k Schellingovi. V Hegelovom systéme nebol ten druh deterministickej nutnosti, že na počiatku času bolo isté, že raz sa *musí* narodiť práve Hegel, a že to *musel* byť práve on, kto završí dejiny filozofie.)

Humboldtovi je bližší než Hegelov predsa len uzatvorený systém spôsob, akým sa k (hegelovskej) historicite postavil Fukuyama, a síce, že dejiny vykazujú *tendenciu*, čiže nie inherentnú *nutnosť* a *istotu*, že dospejú k pravdivému filozofickému spoznaniu univerza (a ku koncu ideologického vývoja ľudstva) – a v rámci tohto filozofického poznania majú aj dejiny *tendenciu*, že jazyk bude pochopený tak ako vznikol, ako Fergusonov „výsledok ľudského činu, nie však ľudského zámeru“, čiže *napríklad* Humboldtom v jeho teórii spontánneho vzniku jazyka.

Adekvátne pochopenie histórie je tak zrejme čiastočne hegelovské a čiastočne humboldtovské (s takýmto chápaním histórie však neprišiel prvý Humboldt), je v istom zmysle medzi nimi. Je možné, že k takémuto, tendencionálnemu chápaniu histórie inklinuje aj Barry Smith, keď kladie ním nezodpovedanú rečnícku otázku, či by bolo nutné objaviť rakúsku katallaxiu (vedu) v prípade, že by táto ešte neexistovala.²⁸⁹

Po tejto zdanlivej odbočke – dôležitej pre liberálneho čitateľa a pre ďalší príklad jednoty logického a historického v jazyku - sa vrátim k výkladu teoretického vzťahu

individuality must be understood in terms of its unique inherent principle of growth and that consequently every attempt to examine historical behavior in terms of broader social forces which may effect this behavior or to relate it to an underlying human nature which extends beyond the specific historical situation is unhistorical. From this metaphysical position, the historians drew the conclusion that the world must be taken as it presents itself, although they recognized with Humboldt that an event “is only partially visible in the world of the senses” and that therefore extraempirical but essentially nonrational procedures, “intuition, inference, and guesswork” may be required to grasp its meaning. They ruled out as unsuited to historical studies any attempt at systematic social analysis such as practiced by modern social sciences.” Tamže, str. 591. Absurditu Iggersovho postoja snáď ani nie je potrebné dokazovať. Humboldt bol teoretik v zmysle “dnešných spoločenských vied”, hľadal teoretické zákony pre navonok sa javiaci chaos ľubovôle v jazyku. Týmto by mala byť dokázaná prevaha anticipovanej kompozitívnej metódy nad teoreticko-historickou metódou u Humboldta.

²⁸⁹ „If austrian economics did not exist, would it be necessary to invent it?“ Smith, Barry: Aristotle, Menger, Mises: an essay in the metaphysics of economics. In. Caldwell, Bruce J., a Menger, Carl. 1990. Carl Menger and his legacy in economics, str. 284.

Humboldta a Hegela. Tento výklad som prerušil v okamihu, keď som písal, že Humboldt napísal v roku 1826 štúdiu o staroindickej Bhagavad-Gite (o jej kultúre, náboženstve a „filozofii“) a naznačil som, že je známe, že táto štúdia bola predmetom „sporu“²⁹⁰ medzi Humboldtom a Hegelom.

4.2.4 Rozdielny pohľad Hegela a Humboldta svetodejinný význam indickej kultúry

Hegela táto štúdia zaujala natoľko, že vydal svoju reakciu na túto knihu už v roku 1827. Táto rýchlosť reakcie na dielo pomerne vzdialeného predmetu čistej filozofie okrem iného svedčí o rýchlosti spracovávaní nových vedeckých poznatkov medzi pruskými vedcami a určite svedčí – proti Popperovi – o tom, že Hegel mal záujem aj o iné, než čisto filozofické témy a bol schopný rýchlo spracovať takéto nové vedecké texty.²⁹¹ O známej kontroverzii medzi Hegelom a Humboldtom, ktorá mala podľa rozšírených názorov touto kontroverziou vzniknúť, je potrebné už predom kategoricky vyhlásiť, že sa týkala ich rozdielnych kultúrnych náhľadov a vďaka výmene týchto textov sa obom rozkryli teoretické polia, v ktorých sa nezhodujú (napríklad v metodologickom prístupe k histórii, viď ďalej), avšak práve touto výmenou názorov sa začala u oboch autorov aj doba významného a vzájomného – i keď nie úplného – prijatia teórií spontánneho poriadku. Na tomto názore trvám napriek tomu, že na kompletne prečítanie oboch štúdií som nemal čas, a kompletne preskúmanie vzťahu Humboldt – Hegel s ohľadom na teóriu spontánneho poriadku tak zostane po dopísaní tohto textu ešte veľkým poľom skúmania pre teoretikov spontánneho poriadku.

Centrálnym bodom konfliktu bol navonok ich rozdielny náhľad na historický význam staroindickej a novodobej indickej kultúry. Humboldt sa zasadzoval o zabudnuté národnosti, napríklad sa v Španielsku zasadzoval aj osobne o slobodu Baskov.²⁹² Mal vysoký rešpekt

²⁹⁰ Rozhodne nešlo výlučne o spor.

²⁹¹ „Hegels Besprechung von v. Humboldts Abhandlung über die Bhagavad-Gita gehört zu denjenigen Rezensionen, mit denen die Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik sich im Januar 1827 erstmals dem Publikum vorstellten; vielleicht sollte sie die Jahrbücher sogar eröffnen. ... Humboldt hatte den ersten Teil seiner Abhandlung schon am 30. Juni 1825 in der Akademie der Wissenschaften vorgetragen, den zweiten Teil aber erst am 15. Juni 1826, und erst vom 30. September 1826 ab sandte Humboldt den gedruckten Vortrag an auswärtige Freunde“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, a Jaeschke, Walter. 1997. Berliner Schriften (1818-1831), voran gehen Heidelberger Schriften (1816-1818), str. XLI.

²⁹² Humboldt bol ako klasický liberál zástanca národnostnej slobody, ktorú spájal s identifikáciou a existenciou osobitného národného jazyka. Priviedol ho k tomuto príklad malého národu Baskov a spoznanie osobitosti ich jazyka: „nasleduje druhá cesta do Španielska, tentokrát už len samotného Wilhelma bez rodiny a jej cieľom je Baskicko. Dotyk a skúsenosti s baskickým jazykom a národom znamenal rozhodujúci impulz pre celoživotné

úsilie Wilhelma von Humboldta o výskum rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudstva.“ Ondrejovič, Slavomír. 2000. Wilhelm von Humboldt a jeho spis. In. Humboldt, Wilhelm von. 2000. O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu, str. 14. O princípe Humboldtovho prístupu ďalej Ondrejovič píše: V roku 1804 „dozrievalo v ňom presvedčenie, že pri odokryvaní tajomstiev človeka a povahy celých národov nám nemôže nič lepšie poslúžiť ako skúmanie ich jazykov. Záujem W. von Humboldta o najrozmanitejšie jazyky sveta (baskičtinu, ... ale aj o mnohé ďalšie jazyky ...) a ich národy, alebo naopak, o národy a ich jazyky, mal vždy dimenziu historickú, antropologickú i etnopsychologickú. Demonštrovať to možno na príklade baskického jazyka, ktorý zaujal Humboldta naozaj z viacerých strán. Položil si napríklad otázku, ako by sa malo správať španielske kráľovstvo k Baskom, aby sa podľa možnosti čo najplnšie a najplodnejšie využili ich schopnosti a povaha. Je to otázka, ktorú Wilhelm von Humboldt považoval za zásadnú. Podľa neho stále sa totiž množia prípady, keď sú rozmanité národy uzavierané v hraniciach jedného štátu. O právach národov na vlastný jazyk a kultúru jednoducho nemožno diskutovať, pričom [Humboldt – pozn. T. K.] upozorňuje: „Doteraz sa väčšia pozornosť venovala tomu, ako odstrániť prekážky, prameniace z rozmanitosti než tomu, aby sa zisťovalo, aký úžitok by mohol vyplynúť z dobra, plynúceho z ich svojráznosti“ (cit. podľa Weisberga, 1964, s. 196).“ A ako to dosiahnuť – to je preň tá najsprávnejšia otázka.“ Ondrejovič, Slavomír. 2000. Wilhelm von Humboldt a jeho spis. In. Humboldt, Wilhelm von. 2000. O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu, str. 17-8. Humboldt ponúkal riešenie 1 národný jazyk = 1 národný štát. To, aký ďalekosiahly vplyv musel mať tento Humboldtov názor na národný jazyk na Ľudovíta Štúra, nemožno preceniť. Tak, ako bol Štúr všeobecne hegelovcom, tak bol v jazyku nasledovníkom Humboldta, pričom ho aj cituje a zdá sa mi, že Hegel dokonca posilnil Štúrov záujem o Humboldta, keďže je známe, že aj Hegel aj Štúr citovali, resp. napísali referencie na to isté Humboldtovo dielo – *Über den dualis* (Je pritom známe, že Štúr poznal celok Hegelovho systému, a keďže sa mal podľa študijného plánu sústreďovať na štúdium jazykov, možno len ťažko pochybovať o tom, že Štúr nenašiel u Hegela jeho poznámky o jazyku a jeho spontánnom vzniku, ktorý neskôr Štúr reprodukoval vo svojej *Nauke reči slovenskej*, a stal sa tak vzdialeným recipátorom Hegelovej a Humboldtovej teórie spontánneho poriadku jazyka, k čomu sa pripája aj jeho recepcia Hegelovho pojednania o „systéme potrieb“, čiže o katallaxii (vede). Štúr tak sprotredkovane, skrze Hegela, prijal aj Smithovu neviditeľnú ruku. Štúr totiž tvrdí: „len slepý nevidí tú reťaz, ktorou je v spoločnosti občianskej všetko sjednoteným pospájané.“ Citované v Krištofory, Tomáš. 2007. Ľudovít Štúr, teória spontánneho poriadku a vývoj slovenskej spoločnosti, str. 14 Tento Štúr citát (podporujúci bohatnutie jednotlivcov, lebo to prospieva spoločnosti – podobné výroky nájdeme u Karla Havlíčka-Borovského, ktorý poznal Smitha, a bol Štúrovým priateľom) je však odvodený z Hegela (pričom Štúr má na mysli aj niečo iné než Hegel, s dôrazom na slovo „aj“), o ktorom sme už uviedli, že recipuje Smithovu neviditeľnú ruku: „Individua jsou jakožto občané tohoto státu *soukromými osobami*, jimž účelem je jejich vlastní zájem. Jelikož tento účel je zprostředkován tím, co je obecné, jež se jim tudíž *jeví* jako *prostředek*, mohou ho dosáhnout jen tehdy, když sami určují své vědění, chtění a jednání obecným způsobem a **činí se článkem řetězu této souvislosti**. Zájem ideje v této věci, **zájem, který nespočívá ve vědomí těchto členů občanské společnosti** jako takových, je *procesem* pozvedání jejich jedinečnosti a přirozenosti prostřednictvím přírodní nutnosti stejně jako prostřednictvím libovůle potřeb k *formální svobodě* a formální *obecnosti vědění a chtění*, procesem *utváření* subjektivity v její zvláštnosti.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 223. Nemožno teda nekriticky a bez výhrad súhlasiť so slovenským historikom ekonomických teórií Lisým, ktorý v kapitole o slovenskom ekonomickom myslení bez zohľadnenia Štúrových názorov prebratých z nemeckej filozofie a vedy: „Štúr nesúhlasil so Smithovým učením o výhodách voľného obchodu. Uvedomoval si, že slabý uhorský priemysel by nevydržal konkurenciu silného rakúskeho priemyslu. Preto žiadal, aby sa zaviedli ochranné clá v záujme mladého uhorského priemyslu. Vychádzal pritom z myšlienok F. Lista o výchovnom protekcionizme.“ Lisý, Ján a kol. 2003. Dejiny ekonomických teórií, str. 341. Je samozrejme pravda, že Štúr sa raz odvolal aj na Friedricha Lista, avšak išlo o článok v jeho novinách, pričom vieme, že mal prísnu cenzúru, ktorá mu často mazala celé články, ak v nich bolo napísané niečo o slobode.). Humboldtova otázka „ako to dosiahnuť, ako využiť rozmanitosť“, je zároveň veľmi citlivá pre dnešného teoretika spontánneho poriadku. Humboldtovo klasicky liberálne riešenie nepovažujem ju za jednoznačné, keďže existuje aj názor Murrayho Rothbarda, ktorý tvrdí, že je potrebné rozpustiť národný štát: „dokonca i za minimálneho štátu majú národné hranice význam, pre obyvateľov danej oblasti často veľmi veľký. Pretože *v akom jazyku* – ruritánčine, fredónčine či v obidvoch – budú tabuľky s názvami ulíc, telefónne zoznamy, súdne pojednávania alebo vyučovanie na danom území? Skrátka, každá skupina, každá národnosť by mala mať možnosť odtrhnúť sa od hocikákeho národného štátu a pripojiť sa k ľubovoľne inému národnému štátu, ktorý s tým súhlasí. Táto jednoduchá reforma by nakoniec viedla k ustanoveniu konsenzuálnych národov.“ Rothbard, Murray N. 1990.

k cudzím kultúram a aj k staro-Indickej. Hegelov postoj k svetodejinnému významu Indie je pomerne známy – považoval Indiu za bezdejinnú spoločnosť, v ktorej existovali kasty nielen v staroveku, ale ešte aj za britskej nadvlády.

Hegel napríklad ukazoval, že Briti mali problém s verbovaním vojakov, keďže len najnižšia kasta sudrov mohla robiť praktické – podľa Indov podradné práce.²⁹³ Z tých však Briti nemali veľký úžitok, avšak pri snahe verbovať brancov z vyšších kást narazili na problém, že napríklad títo podľa kastových zvyklostí nesmeli piť vodu zo zdroja, z ktorého pil Európan. Aj takíto branci boli teda pre Britov neužitoční. Hegel zaznával indickú kultúru pre jej pohrdanie človekom a pre nízku úroveň jej vied. Toto bolo z vonkajšieho hľadiska základným bodom sváru Humboldta²⁹⁴ a Hegela.²⁹⁵ Ich vzťahy zostali po diskusii

Národy vznikajúce súhlasom: Dekompozícia národného štátu, str. 3 Stiahnuté 26. 8. 2009 z http://www.libinst.cz/etexts/rothbard_nations.pdf.

²⁹³ Indovia majú „snívajúceho ducha ako všeobecný princíp indickej povahy.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. *Filozofia dejín*, str. 143. „Pokiaľ ide o politický život Indov, treba ho skúmať najprv v tom smere, ako pokročili v porovnaní s Čínou. V Číne prevládala rovnosť všetkých individuí, a preto centrom bola vláda, cisár, takže zvláštno nedospelo k samostatnosti a subjektívnej slobode. Najbližší pokrok tejto jednoty je vynárajúca sa rozdielnosť a ďalej to, že sa vo svojej špecifčnosti osamostatňuje voči všeovládajúcej jednote. ... Týmto rozdielmi sú kasty.“ Tamže, str. 147. O verbovaní vojakov porovnaj tamže, str. 156.

²⁹⁴ Hegel zrejme už pred týmto textom rešpektoval Humboldta, nepísal zničujúcu kritiku, i keď Humboldta príliš nepotešila, hoci najprv prejavoval nadšenie nad Hegelovou recenziou (Humboldt napísal Hegelovi po vydaní Hegelovej recenzie ďakovný a veľmi priateľský list. Je možné, že Humboldt dovtedy nečítal Hegela a unáhlil sa v hodnotení Hegelovej recenzie. O Humboldtovom pôvodnom nadšení Hegelovou reakciou porovnaj s Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, a Jaeschke, Walter. 1997. *Berliner Schriften (1818-1831)*, voran gehen *Heidelberger Schriften (1816-1818)*, str. XLI-XLII.). Schlegel a ďalší indisti totiž porovnávali indickú kultúru s gréckou, často v neprospech starovekého Grécka a tiež s filozofiou, čomu Hegel odporoval predovšetkým. Týchto romantikov Hegel nemal rád, avšak že Humboldta chcel získať na svoju stranu, lebo jednak jeho ambície boli triezvejšie než u romantikov a jednak si už vtedy určite Hegel vážil Humboldtovu teóriu spontánneho poriadku. Avšak Humboldt sa zmienil aj o „filozofii“ Indov, a tu chcel Hegel Humboldta korigovať. Humboldt začína svoju štúdiu takto: „Wer Gott Krischnas, die eigentliche und vollständige In- carnation Visclmus, begleitet, nach der Dichtung des Maha- Bharata, den Ardschunas, den dritten und vorzüglichsten, eigentlich vom Gott Indras gezeugten Sohn Pandus, als Wagenlenker, in den Kampf gegen die nah mit ihm verwandten! Söhne des Königs Dhritaräschrals. Als Ardschu- nas in den Schaaren der Feinde sein eignes Geschlecht, seine Religionslehrer und Freunde erblickt, geräth er in Zweifel, ob es besser sey, dafs er die, ohne welche das Leben selbst keinen Werth für ihn haben würde, besiege, oder von ihnen besiegt werde, verfallt in zaghaften Klein- mulli, Ijiüät Bogen und Pfeil sinken, und fragt Krischnas um Rath. Der Gott ermuntert ihn aus philosophischen Gründen zum Kampf, und es entspinnt sich zwischen ihnen im Angesicht beider Heere ein Gespräch, das in achtzehn Gesängen (etwa siebenhundert Distichen) ein vollständiges philosophisches System durchläuft.“ Humboldt, Wilhelm. 1841. *Ueber die unter dem Namen Bhagavad-Gítá bekannte Episode des Mahá-Bhárata*. In: Humboldt, Wilhelm. 1841. *Gesammelte Werke ...*, str. 26-27.

²⁹⁵ O Hegelovej úcte a uznaní Humboldta hovoria tieto Hegelove slová z recenzie: „Herr von Humboldt hat uns durch die mühsame und sinnige Zusammenstellung der Grundgedanken, die in den achtzehn Gesängen des Werks ohne Ordnung enthalten sind, die Mühe jenes Abziehens erleichtert oder erspart; solcher Auszug enthebt uns insbesondere auch der Ermüdung, welche die tädiösen Wiederholungen der indischen Poesie hervorbringen.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1997. *Über die unter dem Namen Bhagavad-Gita bekannte Episode des Mahabharata; von Wilhelm von Humboldt*. In: Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, a Jaeschke, Walter. 1997. *Berliner Schriften (1818-1831)*, voran gehen *Heidelberger Schriften (1816-1818)*, str. 105. Hegel pritom svoju štúdiu začína tvrdením, že indická sláva patrí histórii a smeruje Humboldta do svojej filozofie dejín: „**Bei dem Gegenstand, über welchen der höchst verehrte Hr. Verfasser das Publikum mit seinen**

profesionálne dobré, ale priateľstvo nebolo nadviazané.²⁹⁶ Dôvody možno vysvetliť tak, že prejdem k teoretickejšej časti ich polemiky.

Hegel kritizoval, že Humboldt nepristupoval k problému ako filozof, z pojmu, že hoci bol Humboldt liberálol, hoci previedol ako pruský štátnik zhora viaceré (oproti predchádzajúcemu stavu) prospešné reformy, k chápaniu civilizácie nepristupoval z pojmu, z dôstojnosti človeka. Ak Humboldt obhajoval „vysokú kultúru“ Indie, Hegel mu hneď pripomenul ich kastovný systém a to, že hoci Indovia ošetrili chorú kravu, človeka nechajú zomrieť na ulici. Vzťah Humboldta a Hegela teda nemožno jednostranne vnímať tak, že Humboldt bol klasický liberál a Hegel bol umiernenější autor, schopný diskusie s inými prúdmi. Hegel oprávnene kritizoval Humboldta z nedôslednosti v jeho úlohe, ktorú si stanovil Humboldt sám: obhajovať účel človeka, jeho vlastný slobodný rozvoj. Darmo sa Humboldt v liste svojmu priateľovi von Gentzovi sťažoval, mysliať si, že stačia jeho klasicky liberálne činy a názory na kontinente (kde sa uznával človek a jeho dôstojnosť), mysliať si, že Hegelova kritika je v tomto bode neoprávnená.²⁹⁷ Slobodný rozvoj človeka nie je možný, ak sa človek neuvedomuje ako človek, a to je presne situácia bezdejinného indického človeka. Kultúra teda má u Hegela imanentné kritérium svojho hodnotenia, a je to pojem človeka, pojem jeho dôstojnosti. Humboldt však takéto kritérium neprijal.

Untersuchungen hat beschenken wollen drängt sich zunächst die Bemerkung auf, daß der Ruhm der indischen Geschichte gehört. Wo von den Quellen der Philosophie die Rede ist, wird nicht nur auf den Orient überhaupt, sondern insbesondere auch namentlich auf Indien hingewiesen; die hohe Meinung von diesem Boden der Wissenschaft hat sich früh in bestimmte Sagen, wie von einem Besuche, den Pythagoras auch dort gemacht habe usf., gefaßt; und zu allen Zeiten ist von indischer Religion und Philosophie gesprochen und erzählt worden.“ Tamže, str. 101.

²⁹⁶ „Doch waren diese Beziehungen im allgemeinen nicht von der Art der herzlichen Verbindung wie zu den Heidelberger Kollegen Carl Daub, Friedrich Creuzer und **Thibaut** - abgesehen wohl allein von der Freundschaft mit dem Theologen Philipp Merheineke und **dem Sprachwissenschaftler und Indologen Franz Bopp**. Im besseren Fall war die Basis des Verkehrs ein - zur inneren Reserve hinzutretender - gegenseitiger Respekt, wie etwa im Verhältnis zu August Böckh oder Wilhelm v. Humboldt, im weniger guten die allzu diplomatische Förmlichkeit, wie sie Alexander v. Humboldt bei einem Konflikt an den Tag legte, und im schlechtesten die nahezu offene Feindschaft, wie im Verhältnis zu Schleiermacher.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, a Jaeschke, Walter. 1997. Berliner Schriften (1818-1831), voran gehen Heidelberger Schriften (1816-1818), str. XV.

²⁹⁷ „Wie man aufnimmt, was ich jetzt thue, wie man beurtheilt, was ich gethan habe, berührt mich nur, insofern ich es belehrend finde, oder insofern ich darin, oft selbst zu meiner Belustigung, den Gang der Welt und der Menschen sehe. Meine Sache habe ich, wie Sie am besten wissen, auf etwas ganz Anderes gestellt, und sie ruht auf unerschütterlichen Pfeilern. Darin bin ich heute, wie ich war, als wir hier (Berlin) die Nächte durchwanderten. Ich werde es immer als einen seltenen Segen meines innern Geschicks betrachten, in dem, wonach ich strebe, nicht herumgetappt zu haben, sondern Einer Richtung gefolgt zu sein. (Wir kennen Humboldt's Grundprincip: Entwicklung und Vollendung der Individualität.) Selbst das, was wir unberechnet, der innersten Empfindung folgend, Andern thun, thun wir zunächst doch uns selbst.“ Humboldt, Wilhelm von. 1850. Lichtstrahlen aus seinen Briefen an eine Freundin, an Frau von Wolzogen, Schiller, G. Forster und F. A. Wolf, str. 69.

Nemohol by tak namietat' podľa svojich názorov proti tomu, ak by sa Pomorania a Lužickí Srbi (alebo Baskovia v Španielsku) inšpirovali indickým kastovným systémom a povedali, že chcú v istej časti Pruska zaviesť kastovný systém, ak by povedali, že *podľa nich* je kastovný systém lepší. Humboldt by mohol povedať, že akceptuje iné kultúry iba po istú mieru. Avšak akokoľvek stanovená miera by bola arbitrárna, princíp dôstojnosti človeka už bol porušený. Humboldtov systém, ktorý rešpektuje iné kultúry - rovnako ako Kantov kategorický imperatív, pričom vieme, že Humboldt vychádzal z Kanta - svojou otvorenosťou neposkytuje kritérium na rozhodnutie takéhoto sporu. Hegel tak obhajoval ľudskú slobodnú vôľu, dôstojnosť človeka, miestami aj proti Humboldtovi.

4.2.5 Humboldt neprijal uchovávať zrušenie svojej teórie v Hegelovom systéme

Humboldt na Hegelovu recenziu v tlači nereagoval, avšak mohli si vyrozprávať svoje názory osobne vyrozprávať na univerzite. Textovo sa zachovala Humboldtova reakcia na Hegelovu recenziu v Humboldtovom liste svojmu priateľovi von Gentzovi, prekladateľovi *Reflections on the Recent Revolution in France* (1790) Edmunda Burka do nemčiny (1794).²⁹⁸ Humboldt teda stratil svoje pôvodné nadšenie z Hegelovej reakcie a uvádza, že Hegelova recenzia vlastne nebola žiadnou recenziou, ale bola akýmsi vnucujúcim predstavením Hegelovej filozofie dejín Humboldtovi.²⁹⁹ Z uvedeného je jasné, že Hegel chcel postaviť

²⁹⁸ „Es ist nich bekannt, ob es zu diesem Gespräch gekommen ist und wie Humboldt auf die Fortsetzung der Rezension Hegel gegenüber geantwortet hat. Humboldt war jedoch inzwischen Mitglied der "Sozietät für wissenschaftliche Kritik" geworden, und in diesem Rahmen können Gespräche zwanglos stattgefunden haben. Daß die zitierten Formulierungen mehr förmlich gehalten waren und Humboldts Einschätzung nicht wirklich wiedergeben, lehrt ein Brief v. Humboldts an Friedrich v. Gentz. Er berichtet über die Berliner Jahrbücher, daß er trotz einiger vorzüglicher Artikel dem Ganzen "den Geschmack nicht abgewinnen" könne, und äußert sich sodann ambivalent über Hegel; hierbei kommt er auch auf die Rezension zu sprechen: **Die lange Rezension über mich kann ich am wenigsten billigen. Sie mischt Philosophie und Fabel, Echtes und Unechtes, Uraltes und Modernes; was kann das für eine Art der philosophischen Geschichte geben?** Die ganze Rezension ist aber auch gegen mich, wenn gleich versteckt, gerichtet, und geht deutlich aus der Überzeugung hervor, daß ich eher alles, als ein Philosoph sei. **Ich glaube indes nicht, daß mich dies gegen sie parteiisch macht.**“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, a Jaeschke, Walter. 1997. Berliner Schriften (1818-1831), voran gehen Heidelberger Schriften (1816-1818), str. XLIII-XLIV.

²⁹⁹ „Hegel ist gewiss ein tiefer und seltener Kopf, allein dass eine Philosophie dieser Art wahrhaft Wurzel schlagen sollte, kann ich mir nicht denken. **Ich wenigstens habe mich, soviel ich es bis jetzt versucht, auf keine Weise damit befreunden können.** Viel mag ihm die Dunkelheit des Vortrags schaden. Diese ist nicht anregend und, wie die Kantische und Fichtische, kolossal und erhaben wie die Finsternis des Grabes, sondern entsteht aus sichtbarer Unbehilflichkeit. Es ist, als wäre die Sprache bei dem Verfasser nicht durchgedrungen. Denn auch wo er ganz gewöhnliche Dinge behandelt, ist er nichts weniger als leicht und edel. Es mag an einem grossen Mangel von Phantasie liegen. Dennoch möchte ich über die Philosophie nicht absprechen. **Das Publikum scheint sich mir in Absicht Hegels in zwei Klassen zu teilen; in diejenigen, die ihm unbedingt**

v zásade správnu Humboldtovu teóriu na svoj pevný metodický základ, avšak Humboldt mu nevyhovel, hoci porozumel, o čo šlo Hegelovi. Hegel totiž naozaj nechcel, aby sa prijala len časť jeho filozofie, keď tvrdil, že „pravda je celok“, a tým celkom myslel svoj systém filozofie.³⁰⁰ Toto zásadne súvisí s Hegelovou teóriou všetkého a s jeho dejinami filozofie. Vyššie som naznačil, že vzťah druhového spontánneho poriadku (tu jazyka) Humboldta a rodového u Hegela je podobný vzťahu rozvažujúceho Adama Smitha – a pojímajúceho Hegela. Sú tu aj rozdiely.

Smith zomrel, keď Hegel ešte nič nenapísal, zatiaľčo Humboldt bol o 3 roky starší než Hegel, a boli teda súčasníci (Humboldt prežil Hegela), a z toho vyplynul tento osobný kontakt, Hegelov pokus o zahrnutie Humboldtovej teórie spontánneho vzniku jazyka do svojej filozofie, ako to urobil so Smithovou katallaxiou (vedou) – a Humboldtovo odmietnutie takéhoto teoretického podriadenia sa Hegelovi.

Ďalším rozdielom je, že Adam Smith bol škótsky osvietenec (podľa Hegelových dejín filozofie pokračujúci v tradícii rozvažovacieho britského empirizmu), zatiaľčo Humboldt bol kantovec³⁰¹ a z hľadiska rozdelenia Hegelových dejín filozofie tak Humboldt (do tej miery, do akej bol teoretikom spontánneho poriadku) patril už do nemeckého idealizmu. Hegel kritizoval Kantovu *Kritiku čistého rozumu* pre jeho ničím nesprostredkovanú „vec o sebe“, a pre jeho stanovenie hraníc poznania pred začatím vlastného skúmania. Ocenil však jeho

anhängen, und die, welche ihn, wie einen schroffen Eckstein, weislich umgehen. Er gehört übrigens nicht zu den Philosophen, die ihre Wirkung bloß ihren Ideen überlassen wollen, er macht Schule und macht sie mit Absicht. Auch die Jahrbücher sind daraus entstanden. Ich bin sogar darum mit Fleiß in die Gesellschaft getreten, um anzudeuten, daß man sie nicht so nehmen solle. Ich gehe übrigens mit Hegel um und stehe äußerlich sehr gut mit ihm. Innerlich habe ich für seine Fähigkeit und sein Talent große und wahre Achtung, ohne die oben gerügten Mängel zu verkennen.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, a Jaeschke, Walter. 1997. Berliner Schriften (1818-1831), voran gehen Heidelberger Schriften (1816-1818), str. XLIII.

³⁰⁰ Humboldtovi sa naopak Hegelov systém ako celok nepáčil, no to mu nebránilo prebrať niektoré dôležité momenty Hegelovej teórie spontánneho vzniku ľudského sebauvedomenia (viď vyššie citovaná paralela medzi Humboldtovým „vegetatívnym bytím“ a Hegelovou dialektikou pána a raba).

³⁰¹ „Ako ukazuje E. Cassirer (1923), Kant vlastne celkom obišiel problém kritiky jazyka a práve to bol priestor pre W. Humboldta. W. Humboldt prešiel školou Herdera i Kanta, u ktorých sa inšpiroval myšlienkou dynamického vývinu na jednej strane a striktnej metodiky filozofického myslenia na strane druhej. Ako príklad vyššej harmónie uvedených dvoch tradícií môžu poslúžiť tieto [Humboldtove – pozn. T. K.] slová: „Subjektívna činnosť vytvára v myslení objekt. Nijaký druh predstáv sa totiž netvorí len čistým vnímaním už existujúceho predmetu. Činnosť zmyslov sa v syntéze musí spájať s vnútornou činnosťou ducha a iba toto spojenie umožňuje vytvoriť predstavu, ktorá sa v protiklade k subjektívnej sile stáva objektom a takto pochopená sa znovu vracia do zmyslovej sféry. Pre všetko toto je jazyk nenahraditeľný, s jeho pomocou si duchovné sústredenie kliesni cestu cez pery, aby sa jeho produkt dostal nazad k sluchu hovoriaceho. Takže predstava sa skutočne objektivizuje bez toho, aby pritom strácala na svojej subjektivite, čo je možné len vďaka jazyku. Bez tejto objektivizácie a súčasného navracania sa k subjektivite, uskutočňujúcich sa za pomoci jazyka, dokonca ani vtedy, keď myslenie prebieha mlčky, nie je možné tvorenie pojmov, a teda ani myslenie“ (s. 70).“ Ondrejovič, Slavomír. 2000. Wilhelm von Humboldt a jeho spis. In. Humboldt, Wilhelm von. 2000. O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu, str. 25-6.

ideu vnútornej účelovosti, ktorú mal aj Humboldt (vnútorné nutkanie jednotlivcov k jazykovej činnosti) a ktorú poznáme aj u novokantovca von Misesa ako ľudské účelové konanie.

Z uvedených citátov výmeny názorov Humboldta a Hegela tiež plynie, že obaja chápali históriu inak. Humboldt nebol ochotný prijať Hegelove myšlienky apriórnej histórie, čo sa dá dokladovať (viď vyššie) Humboldtovým už skorším názorom (z roku 1821) na úlohu historika, podľa ktorého myšlienka, s ktorou historik či filozof histórie príde, je náhodná, zatiaľčo pre Hegela boli dejiny nutným procesom, ktorý mal dospieť k jeho filozofii, ktorá mala zároveň aspiráciu byť univerzálnou metodológiou všetkých vied.

Uviedol som, že po tejto výmene názorov nasledovala u oboch autorov čiastočná vzájomná recepcia – dôležitých častí teórie spontánneho poriadku. Uviedol som už, ako tomu bolo z Humboldtovej strany v jeho *O rozmanitosti stavby ľudských jazykov* (1836). Teraz je na rade Hegelova recepcia Humboldta. Je tu isté predovšetkým to, že Hegel prijal teóriu spontánneho poriadku, a vo vrcholných dielach (Encyklopédia z roku 1830) pripisoval jej autorstvo Humboldtovi, pričom Hegel citoval nefilozofov len veľmi zriedkavo. Keďže sa jedná o jedinú priamu citáciu a referenciu na Humbolda v Hegelovom diele – a aby som to dal do adekvátneho súvisu s Humboldtovým prijatím dialektiky pána a raba – je potrebné venovať sa teraz tomuto citovaniu Humboldta u Hegela.

Hegelove poznámky o spontánnej genéze jazyka sú – rovnako ako ekonomické poznatky – roztrúsené po mnohých jeho „dospelých“ dielach vo forme slova, slovného spojenia, vety alebo niekoľkých viet, ktoré sa vždy nečakane objavajú v texte pojednávajúcom o nejakom filozofickom probléme ako približujúca analógia nejakého abstraktného filozofického problému.³⁰² Je teda ťažké ich vyhľadať, teda za predpokladu, že Hegelov čitateľ nevie, že také pasáže existujú.³⁰³

³⁰² Hegelove diela, z ktorých tu čerpám predovšetkým, sú (Hegelove) zápisky prednášok rôznych filozofických predmetov, ktoré vyučoval. Je pochopiteľné, že keďže pojednával o veľmi abstraktných problémoch, chcel poslucháčom priblížiť abstraktný analógiou istého konkrétnejšieho, študentom zrozumiteľného príkladu. Fakt, že Hegel ponúkal poslucháčom analógie z viacerých druhov teórie spontánneho poriadku by mal zároveň implikovať, že jeho všeobecná filozofická teória bola všeobecnou teóriou spontánneho poriadku (alebo že je prinajmenšom možné jeho výklad takto chápať).

³⁰³ Dnes už viem, že na hegelovských internetových stránkach je možné prehľadávať takmer všetky jeho diela a teda takéto vyhľadávanie v Hegelovom diele je teraz už pomerne jednoduché – ak čitateľ vie, že a čo má hľadať. Takto je možné vyhľadávať v Hegelovom diele na dvoch stránkach: <http://hegel.net/> (tam aj diela hegelovcov) a Hegelove diela najmä na <http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/>. Takto nájdenú referenciu je potom potrebné porovnať s tlačенou verziou knihy, ak je k dispozícii.

4.2.6 Hegelovo uchováajúce zrušenie Humboldtovej teórie spontánneho vzniku jazyka

Hegelova jediná priama referencia Humboldta je z *Encyklopédie filozofických vied* z roku 1830. Je pritom potrebné zdôrazniť, že Hegel citoval a odkazoval na konkrétnych mysliteľov len veľmi zriedkavo, to platí aj o Humboldtovi, ktorý neuviedol Hegela ako zdroj pri svojom chápaní pôvodného vzniku jazyka pri sebauvedomovaní (poľudšťovaní pána a raba).³⁰⁴ Preto je potrebné považovať Hegelovu referenciu na Humboldta za významnú. Vyššie som v poznámke citoval vydavateľa Hegelovej „recenzie“ o Humboldtovi Jaeschkeho, ktorý tvrdil, že v roku 1828 – po výmene názorov medzi Hegelom a Humboldtom – si Hegel objednal Humboldtovu knihu pre článok v *Encyklopédii*, ktorú vydal v roku 1830.

Hegelova referencia na Humboldta je v § 459 a jej celé znenie uvádzam v poznámke.³⁰⁵ Preberme si najprv výrok po logických častiach a ich teoretickú závislosť – ak nie úplný súhlas – s Humboldtom. Prvá časť výroku obsahuje nevyhnutné podmienky vzniku jazyka – a teda aj rozdiel medzi človekom a zvieraťom – istá pohnútka, „potreba civilizácie“, podľa Hegela nutne vedie človeka k artikulovaniu, čo je ovplyvnené aj tvarom rečových orgánov, najskôr ide o artikuláciu vnútorného symbolu, a až neskôr o artikuláciu vonkajších objektov. Je to takmer to isté, čo tvrdí o podmienke vzniku jazyka Humboldt. Vyššie som sa už odvolal na Humboldta (2000, str. 60-62), že civilizačná potreba vedie k nevyhnutnosti vzniku jazyka. To už teda vieme. Konkrétnejšie to prebieha tak, že človek má v sebe istú

³⁰⁴ Ďalším autorom, ktorý málo citoval, bol pre nás dôležitý Adam Smith. Všeobecne sa považuje za jasné, že mnohé poznatky z *Bohatstva národov* boli známe už predtým (je to názor o. i. Schumpetera, Blauga a aj Rothbarda). Bol to bežný postup vedcov do 18. storočia. Rozsiahle citácie vo vede sa rozšírili až neskôr, a ako sme videli na príklade Poppera v kapitole 2, nie vždy to slúži účelu poznania.

³⁰⁵ „The strictly raw material of language itself depends more upon an inward symbolism than a symbolism referring to external objects; it depends, i.e. on anthropological articulation, as it were the posture in the corporeal act of oral utterance. For each vowel and consonant accordingly, as well as for their more abstract elements (the posture of lips, palate, tongue in each) and for their combinations, people have tried to find the appropriate signification. But these dull subconscious beginnings are deprived of their original importance and prominence by new influences, it may be by external agencies or by the needs of civilisation. Having been originally sensuous intuitions, they are reduced to signs, and thus have only traces left of their original meaning, if it be not altogether extinguished. As to the formal element, again, it is the work of analytic intellect which informs language with its categories: it is this logical instinct which gives rise to grammar. The study of languages still in their original state, which we have first really begun to make acquaintance with in modern times, has shown on this point that they contain a very elaborate grammar and express distinctions which are lost or have been largely obliterated in the languages of more civilised nations. It seems as if the language of the most civilised nations has the most imperfect grammar, and that the same language has a more perfect grammar when the nation is in a more uncivilised state than when it reaches a higher civilisation. (Cf. W. von Humboldt's *Essay on the Dual*.)“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 2009. *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences*, Part III: The Philosophy of Spirit (1830), Section one: subjective spirit, C. psychology, mind, § 459. Stiahnuté 29. 8. 2009 z <http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/sp/suspirit.htm>.

spoločenskú potrebu inú než zvieraciu, potrebu, ktorá ho vedie k ľudskej artikulácii, k prvotnému jazyku,³⁰⁶ čo je to veľmi blízke, ak nie totožné, s Hegelovým výkladom. Druhá časť Hegelovho výroku, týkajúca sa formálnej stránky, čiže teoretického zachytenia jazyka a jeho spontánneho vzniku, je vlastne absolútnou (hegelovskou) legitimáciou Humboldtovho chápania spontánneho vzniku jazyka, (ktoré má charakter zrušujúceho uchovania – *aufhebung*) a rozrôznenia jazykov, pričom Humboldtovu teóriu (a ďalších, o ktorých bude reč ďalej), nazýva, podobne ako Smithovu katallaxiu (vedu), „analytickým rozvažovaním“.³⁰⁷ V ďalšej pasáži citátu Hegel obhajuje Humboldtov postup, že študoval jazyky v pôvodnejšom stave, a teda iné než moderné jazyky (preto Humboldt študoval napr. baskičtinu a malajské jazyky v „strede“ medzi sanskritom a čínštinou), pretože univerzálna gramatika sa u týchto jazykov zachovala vo väčšej miere než v našich jazykoch, obohatených (hoci imanentne) o nepôvodné pravidlá správneho vyjadrovania – mutácie,³⁰⁸ a to aj zachytené rozumom (napríklad aj gramatikmi ako Humboldt, ktorý sa Hayekovsky stavia k „pestovaniu“ a „hnojeniu“ „rastliny“ jazyka).³⁰⁹ Názor, že moderné jazyky majú v istom zmysle najnedokonalejšiu gramatiku, mal napokon aj pre nás dôležitý Adam Smith.³¹⁰ Na záver

³⁰⁶ „Človek hnutím (durch den Drang) svojej duše prikazuje svojim orgánom vydávať artikulované zvuky, tvoriace základ a podstatu všetkého hovorenia, čoho by bolo schopné aj zviera, keby malo takéto duševné pohnútky. Už vo svojom prvom a najdôležitejšom elemente je jazyk takýmito pevnými a nerozlučnými putami napojený na duchovnú podstatu tak, že jej prienik je dostatočný a zároveň nevyhnutný na to, aby sa zvierači zvuk premenil na artikulovaný. Ved' artikulovaný zvuk sa vyznačuje jedine zámernosťou a schopnosťou vyjadriť významovosť.“ Humboldt, Wilhelm von. 2000. O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu, str. 76. „Vyjadrenie významovosti“ je veľmi podobné s Hegelovým „symbolizmom“. O význame rečových orgánov píše Humboldt, podobne ako Hegel, toto: „Prvé základné rozdiely medzi zvukmi vyplývajú z rôznorodosti rečových orgánov a miesta, kde sa artikulované zvuky tvoria. K nim ďalej pristupujú vedľajšie vlastnosti, napr. prídych, sykavosť, nosový tón atď., ktoré môžu byť súčasťou ktoréhokoľvek zvuku nezávisle od typu orgánov.“ Tamže, str. 77.

³⁰⁷ „If language had to be treated in its concrete nature, it would be necessary for its vocabulary or material part to recall the anthropological or psychophysiological point of view (§ 401), and for the grammar or formal portion to anticipate the standpoint of analytic understanding.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 2009. *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences, Part III: The Philosophy of Spirit* (1830), Section one: subjective spirit, C. psychology, mind, § 459. Stiahnuté 29. 8. 2009 z <http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/sp/suspirit.htm>.

³⁰⁸ To potvrdzuje aj nasledujúci citát z Hegela: „postupným civilizovaním sa spoločnosti a štátu sa táto systematická práca rozumu otupuje a reč sa tým stáva chudobnejšou a nekultivovanejšou“. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. *Filozofia dejín*, str. 68. Jazyk bol prvotne celkom ľudskej kultúry, spolu s rozumom sa rýchlo vyvíjal aj jazyk, neskôr sa zrýchlili iné formy kultúrnej evolúcie a ďalší vývoj jazyka ustúpil do pozadia, rovnako ako predtým sa kultúrna evolúcia jazyka zrýchlila – a znížila tak relatívnu dôležitosť – prírodnej evolúcie. U Hegela však má táto teória racionalistickejšie vyznenie než by si Hayek prijal.

³⁰⁹ Porovnaj s postojom liberála k spoločnosti v Hayek, Friedrich A. 1991. *Cesta k nevolníctví*, str. 10.

³¹⁰ „toto zjednodušování jazyka nemá v žádném případě podobné účinky jako odpovídající zjednodušování strojů, třebaže vzniká patrně z podobných příčin. Pokud zjednodušujeme stroje, činíme je stále dokonalejšími, avšak zjednodušování svých základů se jazyk stává stále méně dokonalým a méně vhodným pro mnohé účely. ... Tak například latinská slova *Dei* a *Deo* ukazovala dostatečně, ... jak je míněn vztah ... ale pro vyjádření téhož

analýzy vzťahu Hegela s Humboldtom – osobného, ale predovšetkým teoretického, s ohľadom na teóriu spontánneho poriadku – je potrebné zasadiť tieto Hegelove výroky do kontextu jeho *Encyklopédie*, z ktorého vyplynie podstatná teoretická zhoda oboch týchto autorov o spontánnom vzniku jazyka.

Pri citáte z Humboldta (2000, str. 60-62) som uviedol, že tento evidentne čerpal z Hegelovej dialektiky pána a raba, čo som následne rozobral, pričom jazyk vznikol spolu s ľudským sebauvedomovaním, a teda spontánne – bez prítomnosti ľudského účelového vedomia. Hegelova referencia na Humboldta je v § 459 *Encyklopédie*, pod vyšší celok nazvaný „predstavivosť“ (imagination, § 455), ktorý zase patrí pod „vyjadrenie“ (representation, § 451), ktorý patrí pod celok „teoretická myseľ“ (theoretical mind, § 445). Súčasťou teoretickej mysle je pritom trojica „intuícia“, „vyjadrenie“ a „myslenie“, čo znamená, že jazyk a jeho spontánný vznik (rozvrhovo) patrí medzi intuíciu a myslenie.

Vieme pritom, že až myslením vzniká účelová činnosť a myslenie je vlastne iba zvnútornenou rečou, rečou v mysli – čiže myslenie predpokladá reč a reč tak nemohla vzniknúť ako „prostriedok“ účelového konania (napr. ako prostriedok komunikácie), pretože účely stanovuje až myslenie; reč musela vzniknúť za absencie myslenia, čiže spontánne. V prospech spontánnej genézy jazyka možno argumentovať aj inak, spolu s mnou tu často kritizovaným Gordonom (ktorému sa chcem týmto ospravedlniť), a to tak, že sa poukáže na Rousseauov problém ohľadom vedomej produkcie jazyka: „Words seem to have been necessary in order to establish the use of words.“³¹¹

Pre úplnosť súvisu Hegela s Humboldtom dodám, že v rámci *Encyklopédie* sa genéza jazyka traktuje až po dialektike pána a raba (§ 433), čiže zachováva sa tá istá následnosť argumentov ako u Humboldta (2000, str. 60-62), ktorá je, zdá sa, najadekvátnejšia teórii spontánneho vzniku jazyka a myslenia, i keď, v chápaní ďalšieho vývoja jazyka sa obaja autori líšia – Hegel používa striktne teoreticko-historickú metódu aj na neskorší vývoj jazyka, zatiaľčo Humboldt už používa popôvodnému štádiu vývoja jazyka adekvátnejšiu, kompozitívnu metódu (keďže už sú konštituovaní ľudia – jednotlivé prvky systému spoločnosti, národa tvoriaceho jazyk).³¹² Čo sa týka neskoršieho vývoja jazyka (po boji pána

vztahu v angličtině ... musíme použiť alespoň dvě slova a říci *of God, to God*.“ Smith, Adam. 2005. Úvahy týkající se prvotního formování jazyků. In. Smith, Adam. 2005. Teorie mravních citů, str. 383.

³¹¹ Gordon, David. 1990. The origins of language: A review, str. 246.

³¹² Hegel z rozvrhových dôvodov nemohol striktne dodržať jednotu logického a historického, keďže v § 433 o pánovi a rabovi nespomenul vznik jazyka, ale je evidentné, že jeho „ľudská spoločnosť“ a „politická

a raba o život, po „vegetatívnom bytí“, je potrebné prikloniť sa k Humboldtovi. Jeho preddarwinská „odvetvová“ evolučná teória, ktorá síce smeruje k istému dokonalému, avšak vcelku nedosiahnuteľnému cieľu (flexia), a aj to len tendencionalne - je historicky otvoreným systémom,³¹³ zatiaľčo Hegelov systém je so svojím racionalizmom a svojou „vôľou k systému“ viac vzdialený evolucionizmu, i keď, vo sfére jazyka históriu neuzatvára.³¹⁴

V hľadaní paralel a rozdielov medzi dielom Hegela a Humboldta by som mohol rozsiahle pokračovať, avšak to by presahovalo zámary tohto textu. Pre účely tohto textu stačia dôkazy vedúce k záveru, že Hegel mal mnohé priaznivé teoretické vzťahy Humboldtom,

únia“, ktorá práve vznikla mala isté pravidlá, ktoré museli byť artikulované jazykom: „In the battle for recognition and the subjugation under a master, we see, on their phenomenal side, the emergence of man's social life and the commencement of political union.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 2009. *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences, Part III: The Philosophy of Spirit* (1830), Section one: subjective spirit, C. psychology, mind, § 433. Stiahnuté 29. 8. 2009 z <http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/sp/suconsci.htm>. Jazyk vznikol, spolu s právom - distributívnej spravodlivosti (viď ďalej) a ostatnými ľudskými fenoménmi, vznikol spolu so vznikom sebauvedomenia v boji pána a raba o život (znaky a symboly si museli proto-ľudia dávať aj predtým), postupne sa formoval skrze intuíciu, spolu s rozvíjaním sa ľudského uvedomenia seba samého, až k mysleniu. O mieste jazyka pred myslením a – podľa Hegela - ako následku istej intuície, hovorí aj nasledujúca pasáž z § 458 *Encyklopédie*: „In logic and psychology, signs and language are usually foisted in somewhere as an appendix, without any trouble being taken to display their necessity and systematic place in the economy of intelligence. The right place for the sign is that just given: where intelligence – which as intuiting generates the form of time and space, but appears as recipient of sensible matter, out of which it forms ideas – now gives its own original ideas a definite existence from itself, treating the intuition (or time and space as filled full) as its own property, deleting the connotation which properly and naturally belongs to it, and conferring on it an other connotation as its soul and import.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 2009. *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences, Part III: The Philosophy of Spirit* (1830), Section one: subjective spirit, C. psychology, mind, § 458. Stiahnuté 29. 8. 2009 z <http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/sp/suspirit.htm>. Tento názor sa v zásade nelíši od Hayekovho názoru, že myseľ sa vyvíjala spolu s kultúrou (ktorej je jazyk prvým prejavom): „Pravdepodobne není větší důvod tvrdit, že myslící člověk vytvořil svou kulturu, než že kultura vytvořila jeho rozum.“ Hayek, Friedrich A. 1994. *Právo, zákonodárství a svoboda*, str. 393.

³¹³ Podobne tomu je u Smitha. U Humboldta potvrdzuje (hayekovskú) otvorenosť jeho systému aj Ondrejovič, ktorý tvrdí, že Humboldtovu dielu chýba v závere „vypointovanie“, a že, vzhľadom k jeho blížiacej sa smrti už nedokázal dokončiť do záveru, čo začal (Porovnaj s Humboldt, 2000, str. 31). V skutočnosti môže byť pravda taká, že Humboldt zámerne nechal knihu vyústiť do otvorenia, aby hayekovsky obmedzil predikčnú schopnosť svojej vedy na určenie abstraktných schém a nie na konkrétne predpovedanie budúcnosti: „pozorovať postupne narastajúci sklon k zreteľnému gramatickému označovaniu a k voľnejšej slabičnej rozmernosti. Bez toho, aby som z toho vyvodzoval závery historickej povahy, uspokojil som sa len demonštráciou tohto vzťahu v celku a opisom jednotlivých jeho typov.“ Humboldt, Wilhelm von. 2000. *O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu*, str. 232.

³¹⁴ Hegel chcel všetko doviesť k systému, k filozofii. Jeho vôľa k systému sa prejavila aj vo vzťahu k jazyku a jeho ďalšiemu vývoju, keďže pestoval filozofickú nemčinu, kde by vyjadrenie, slovo, zodpovedalo pojmu (čiže flexia). Jazyk však u Hegela nie je uzatvoreným systémom ako dejiny – je to jeho nedôslednosť, ktorou však všeobecne oveľa viac trpia všetci ostatní filozofi. Jeho vôľa k systému vo vzťahu k filozofickej nemčine sa prejavila napríklad v prechode (od jazyka k pamäti,) od pamäti k mysleniu: „Memory is in this manner the passage into the function of thought, which no longer has a meaning, i.e. its objectivity is no longer severed from the subjective, and its inwardness does not need to go outside for its existence. The German language has etymologically assigned memory (Gedächtnis), of which it has become a foregone conclusion to speak contemptuously, the high position of direct kindred with thought (Gedanke).“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 2009. *Encyclopaedia of the Philosophical Sciences, Part III: The Philosophy of Spirit* (1830), Section one: subjective spirit, C. psychology, mind, § 464. Stiahnuté 29. 8. 2009 z <http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/sp/suspirit.htm>.

najmä tie, ktoré sa týkali spontánneho poriadku jazyka. Z hľadiska potrieb tohto textu je to dôležité, pretože charakter zrušujúceho uchovania či uchovávanjúceho zrušenia (aufhebung), ktorým Hegel absolútne legitimoval teoretickú jazykovedu – napr. v podaní Humboldta, je analogická zrušujúcemu uchovaniu Smithovej katallaxie (vedy). Je pritom dôležité správne pochopiť charakter aufheben (začať z pojmu),³¹⁵ a u Smitha uvidíme, že existuje diskusia o charaktere uchovávanjúceho zrušenia (aufheben), pri zahrnutí iných vedcov „pod krídla“ Hegelovej filozofie.³¹⁶

Poukážem tu už iba na fakt, že také skúmanie sľubuje bohaté afinity Humboldta a Hegela, keďže už v roku 1848 napísal Humboldtov vydavateľ, interpretátora a redaktor Steinthal knihu *Die sprachwissenschaft Wilh. v. Humboldt's und die Hegel'sche philosophie* a ešte skôr, v dobe štúdia Ľudovíta Štúra u druhého Humboldtovho interpretátora a jazykovedca A. F. Potta v Halle (1838-1840) bola k dispozícii kniha Pottova kniha *Wilhelm von Humboldt und die sprachwissenschaft*,³¹⁷ v ktorej sa spomína Hegel na viacerých miestach.

4.3 Dobové spontánne poriadky: jazyka a dejín: Hegel a Humboldt, Jones a Bopp; Hegel a Herder a Schiller

Humboldt nebol jediný teoretik spontánneho poriadku jazyka Hegelovej doby. Vyzerá to dokonca naozaj tak, že Nemecko Hegelovej doby bolo miestom zrodu viacerých „odvetvových“ teórií spontánneho poriadku, pričom Hayek hovoril o Herderovi, Schillerovi a Wielandovi ohľadom kultúry, literatúry a dejín; o Jonesovi, Boppovi a Humboldtovi ohľadom teórie spontánneho vzniku jazyka; v „odvetví“ práva boli Hegelovými súčasníkmi Hayekom spomínaní Eichhorn (Karl Friedrich) a Savigny. Zbežne prejdeme teoretické vzťahy Hegela k týmto autorom.

³¹⁵ V tomto prípade ide o ten druh aufhebung, ktorý sa týka vedy. V prípade príspevku Humboldta k Hegelovej filozofii (referencia na Humboldta v *Encyklopédii*) išlo o aufhebung typu vplyvu vedy na filozofiu. Čo sa týka aufhebung druhu filozofického, netrúfam si dohadovať sa, či nejaký bol a radšej sa zastavím pri opatrnom názore, že tento tretí druh aufhebung medzi Humboldtom a Hegelom nie je.

³¹⁶ Je možné, že existuje medzi jazykovedcami diskusia o charaktere aufhebung Humboldta; jeho teórie spontánneho vzniku jazyka v Hegelovom systéme. Takéto skúmanie však presahuje rámec tohto textu, navyše by také skúmanie potvrdilo kladný vplyv Humboldta na Hegela.

³¹⁷ Porovnaj s Ondrejovič, Slavomír. 2000. Wilhelm von Humboldt a jeho spis. In. Humboldt, Wilhelm von. 2000. O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu, str. 32.

Čo sa týka kultúry, dejín a literatúry, tu budem radšej opatrný, keďže neviem presne, čo Hayeka upútalo u Herdera a Schillera.³¹⁸ Je tu ďalší dôvod na opatrnosť, keďže viem iste, že Herder ovplyvnil Hegela ohľadom teoretickej histórie dejín, a hoci Hegel previedol vo svojej *Filozofii dejín* absolútnu legitimitáciu kapitalizmu v monarchii – to Hayek aj vďaka Popperovi nespomínal – Hayek sa všeobecne desil toho, čo po Popperovi nazýval hegelovským „historicizmom“, a primárnym literárnym prameňom tohto údajného „historicizmu“ mala byť práve Hegelova kniha *Filozofia dejín*. Schiller bol Hegelovým priateľom a pozitívne písal o Hegelovi napríklad v listoch Goethemu a tiež, v roku 1803, Wilhelmovi von Humboldtovi.³¹⁹ Schillerov vplyv na Hegela vo *Filozofii dejín* bol väčší priamočiaro než vplyv Herdera.³²⁰

William Jonesa Hayek uvádza ako pôvodcu teórie spoločného pôvodu jazykov z roku 1787, kedy tento „rozpoznal, že latina a řečtina se nápadně podobají sanskrtu, a z něj také vysvětlil původ všech „indogermánských“ jazyků.“³²¹ Jonesa a tento jeho objav uvádza s uznaním aj Hegel, v „recenzii“ štúdie Humboldta o Bhagavad-Gite.³²² Hegel dokonca na základe tohto objavu hovorí o tom, že všetky národy (s ich jazykmi) pochádzajú z Indie, čo však Hegel pokladá (vo svojom chápaní dejinnosti) ako udalosti, ktoré predchádzajú dejiny.³²³ V hodnotení William Jonesa sa Hegel nelíši od Hayeka.

Čo sa týka Boppa, už som sa pri pojednaní o vzťahu Humboldta a Hegela zmienil o tom, že Hegel a Bopp boli osobní priatelia. V Hegelovom diele sa Bopp spomína iba raz (z prehľadávania na internete), v poznámke vydavateľa *Filozofie dejín*,³²⁴ ako autor nového

³¹⁸ Herdera a Schillera som nečítal.

³¹⁹ Porovnaj stránku o Hegelových súčasníkoch <http://www.hegel.net/en/persons.htm>.

³²⁰ „These lectures on the Philosophy of history were intended to be a fulfilment of Schiller's call for a "Universalgeschichte" (universal history) in Schiller's famous introductory lecture in Jena.“ Stiahnuté 29. 8. 2009 z <http://www.hegel.net/en/persons.htm>.

³²¹ Hayek, Friedrich A. 1995. Osudná domýšľivosť - omyly socializmu, str. 29.

³²² „Die erste Freude der Entdeckung dieser Schätze ließ es nicht zu, sie mit Ruhe und Maß anzunehmen: William Jones, dem wir es vornehmlich verdanken, sie uns aufgeschlossen zu haben, und andere ihm nach haben den Wert der Entdeckungen besonders auch darein gesetzt, in ihnen theils die direkten Quellen, theils neue Beglaubigungen für die alten welthistorischen Traditionen, die sich auf Asien beziehen, sowie für die weiter westlichen Sagen und Mythologien aufgefunden zu haben.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1997. Über die unter dem Namen Bhagavad-Gita bekannte Episode des Mahabharata; von Wilhelm von Humboldt. In: Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, a Jaeschke, Walter. 1997. Berliner Schriften (1818-1831), voran gehen Heidelberger Schriften (1816-1818), str. 101.

³²³ Na zdanlivo odľahčenom mieste – v prednáške o inom probléme, s ktorým súvisel problém vývoja indického jazyka – to Hegel potvrdzuje: „V novších časoch sa zistilo, že sanskrit je základom všetkého ďalšieho vývoja európskych rečí, napríklad gréčtiny, latinčiny, nemčiny.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. *Filozofia dejín*, str. 144.

³²⁴ V slovenskom vydaní *Filozofie dejín* z roku ide o poznámku pod čiarou na strane 162. Na tej istej strane Hegel – v prednáške – opäť spomína, že sanskritská „gramatika je pevne ustálená“ a možno tak bez priamej

prekladu Mahabharaty. Pôvodne teda možno Hegel Boppa priamo nespomínal. Ak však Hegel v jednej zo svojich formulácií pôvodu európskych rečí zo sanskrtu píše, že tento objav bol učinенý „asi pred dvadsiatimi rokmi“, ³²⁵ nemôže hovoriť o Jonesovi, keďže by to Hegel musel hovoriť „asi“ v roku 1807, a pritom sa jedná o posmrtné vydanie jeho prednášok z filozofie dejín, ktoré mal pre študentov v rokoch 1830/1831. Obdobie „asi dvadsať rokov“ skôr bolo „asi“ v roku 1810-1811. Ako uvidíme pri vzťahu Smitha a Hegela, Hegel si pri prednáškach nepamätal dátumy vždy presne, takže to môže byť význam použitia slova „asi“. Bližšie k tomuto dátumu je Boppovo špecifikovanie a spresnenie tohto pôvodne Jonesovho objavu, ktoré spomína aj Hayek, ³²⁶ a ktoré bolo formulované v roku 1816. V skutočnosti ide o dva objavy – Jonesov objav spoločného pôvodu jazykov a u Boppa spoločný pôvod národov a kultúrna evolúcia, pričom Hegel píše vo *Filozofii dejín* jednotne o oboch objavoch – sú to objavy jedného druhu. Takže i keď Hegel Boppa priamo nespomína, súhlasí s jeho príspevkami k teórii spontánneho vzniku jazyka. ³²⁷

4.4 Hegel a Savigny (a Gustav Hugo)

Posledne menovaný je právny teoretik a najznámejší teoretik spontánneho poriadku práva, Friedrich Carl von Savigny, a jeho vzťah s Hegelom by si zaslúžil takú pozornosť ako vzťah Hegela s Humboldtom, no to by už presiahlo rámec a ambície tohto textu a tiež by presiahlo moje súčasné znalosti (nečítal som Savignyho). Spomeniem preto iba stručne základné osobné a teoretické styky Hegela a Savignyho, s ohľadom na teóriu spontánneho poriadku.

Osobné vzťahy Savignyho a Hegela neboli dobré. Už som to uviedol v zozname osôb, Hegelových súčasníkov a charakter ich vzťahu na začiatku kapitoly o Humboldtovi. Tam sa

referencie uvádza študentom Jonesov a Boppov objav. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. *Filozofia dejín*, str. 162.

³²⁵ „Objav sanskrtu a jeho súvislosti s európskymi rečami, ktorý bol urobený asi pred dvadsiatimi rokmi, je v dejinách veľkým objavom ... poskytol nám nové poznanie o spojitosti germánskych národov s národmi indickými ... tieto udalosti, v sebe zdanlivo tak obsiahle, spadajú mimo dejín; predchádzajú ich.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. *Filozofia dejín*, str. 66.

³²⁶ „Slovo „genetický“ ... s oblibou bylo užíváno v lingvistice poté, co Sir William Jones v roce 1787 odhalil společný rodokmen indoevropských jazyků, a po roce 1816, kdy tento objev rozpracoval Franz Bopp, se samozřejmostí stala i koncepce kulturní evoluce.“ Hayek, Friedrich A. 1995. *Osudná domýšlivost – omyly socializmu*, str. 158-9. Vidíme tu istú podobnosť medzi Hayekom a Hegelom, obaja totiž často opakovali príklady svojich obľúbených teórií – bez toho, aby sa im hlbšie venovali.

³²⁷ Dve referencie na Boppa možno nájsť v Hegelovej „recenzii“ Humboldta. Tam sa Hegel vyjadroval o Boppovi ako o dobrom jazykovedcovi, a o dobrom kolegovi, avšak bez názorov na spontánny poriadok, takže to je pre nás nedôležité.

tiež uvádza, že Hegelovým priateľom bol Thibaut (nikde ho však Hegel necituje), ktorý bol nepriateľom Savignyho v teórii práva. Dodnes sa má za to, že Thibaut bol pozitivista, zatiaľčo Savigny bol teoretik spontánneho poriadku práva. Neviem posúdiť, nakoľko Thibaut ovplyvnil Savignyho. Toho som taktiež nenašiel priamo spomenutého u Hegela. Lukács však uvádza, že Hegel „in the *Philosophy of Right* his most violent and bitter polemics were directed at the ideologists of the Restoration, Savigny and Haller.“³²⁸ V *Základoch filozofie práva* sa však Savigny priamo nespomína, Haller sa spomína 4-krát a Gustav Hugo, Savignyho učiteľ a zakladateľ historickej školy práva, s ktorou si spájame predovšetkým Savignyho, sa spomína 10-krát. Nezdá sa mi pravdepodobné, že by použil Hegel meno “Hugo” namiesto “Savigny”, to by nebolo od Hegela vedecké. Navyiac, Hegel cituje Hugovu knihu *Lehrbuch der geschichte des römischen rechts* z roku 1799,³²⁹ a nie Savignyho knihy. Je však možné, že cez Huga Hegel kritizoval svojho kolegu Savignyho. Takéto skúmanie mi však neprísluší. Čo sa týka samotného vzťahu Hegela a Savignyho, Kletzer napísal o nich jednu veľmi rigoróznú štúdiu, akú by som sa musel pokúsiť do istej miery reprodukovať, ak by som tu chcel pojednať o Savignym a Hegelovi tak ako som pojednal o vzťahu Humboldt – Hegel.

Od Kletzera som sa napríklad dozvedel, čo asi na ňom videli rakúski ekonómovia (keďže som Savignyho priamo nečítal). Jeho chápanie kognitívneho významu zvykov pre poznanie zvykového práva je veľmi podobné spôsobu, akým sa rakúski ekonómovia pozerajú na katallaxiu (trh) skrze ceny: „custom is the ratio cogniscendi of positive law, not its ratio essendi.“³³⁰ Napriek takto významnému vplyvu sa mi zdá, že bude pre rakúsku školu lepšie prehodnotiť miesto Savignyho v metodológii rakúskej školy ekonómie. Je to presne tak ako uvádza Kletzer v závere článku, že v súboji filozofia – špeciálna veda, nemá veda šancu vyhrať, najmä nie, ak na strane filozofie bojuje Hegel. Na základe Kletzerovho textu by bolo

³²⁸ Lukács, Georg. 1976. *The young Hegel*, str. 461. Tiež Hegelovi životopisci to tvrdia: „In 1821 Hegel published the 'Grundlinien der Philosophie des Rechts'. The publication of Hegel's work on moral and political philosophy (originally due for the early 1820) was delayed by censorship. Hegel's work condemns both the reactionary point of view (represented by the philosophies of Haller and the legal theories of Hugo and Savigny) and the democratic, German movement. Fries is stigmatized as one of the "ringleaders of shallowness" bent on substituting an imaginary tie of enthusiasm and friendship for the established order of the state.“ Froeb, Kai a Canfora, Maurizio. 2003. *Hegel biography*. Stiahnuté 30. 8. 2009 z <http://www.hegel.net/en/biopics/hegelbio.pdf>.

³²⁹ „uvedu ještě něco, co se týká tohoto problému, tak jak to nacházíme v *Učebnici dějin římského práva* (1799) pana Gustava Huga.“ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 40.

³³⁰ Kletzer, Christoph. 2006. *Custom and positivity: an examination of the philosophic ground of the Hegel-Savigny controversy*, str. 133.

možné pokúsiť sa aj bez znalosti Savignyho previesť spôsob Hegelovho *aufhebung* Savignyho teórie spontánneho vzniku práva, ktorú však Kletzer nepreviedol, hoci znalosti na to určite má a bolo by to do istej miery vyústením jeho textu, ktorý sa mi takto javí ako nedokončený.

V zásade možno povedať, že čo sa týka spontánneho vzniku práva, v tom nie je rozpor medzi Hegelom a Savignym. Hegel cituje na viacerých miestach Sofoklovu *Antigonu*,³³¹ ktorá hovorí, že zákony, ktoré máme, máme od nepamäti a ani nevieme, odkiaľ sú. To už implikuje teóriu spontánneho poriadku práva. V jeho *Dejinách filozofie* však nájdeme aj oveľa závažnejší argument, hovoriaci o skoršom období dejín a pôvodnejšom stave práva (presne podľa jednoty teoretického a historického). Hegel bol Popperom považovaný za právneho pozitivistu a tento moment Popperovej kritiky nenechám nepovšimnutý. Za pozitivistu sa považuje preto, lebo požadoval napísanie všeobecného alebo občianskeho zákonníka, a ako príklad by niekto mohol uviesť to, že vysoko vyzdvihoval Solón, ktorý spísal zákony do zákonníka v dávnom staroveku. Avšak tam Hegel tvrdí, že Solón nevytvoril právo (to by bolo centrálne plánovanie), ale že spísal vtedy už existujúce právo, a tým ho (podľa Hegela) upevnil: „Dnes již nemohou být žádní zákonodárci; zákonné instituce a právní poměry v novější době jsou vždy již tu. ... [Dnes – v Hegelovej dobe – pozn T. K.] jde jen o zhromažďování, redakci a rozvinutí jednotlivostí; a přece ani Solón a ani Lykurgos neudělali nic jiného, než že jeden dal formu vědomí jónskému duchu, druhý dórskému charakteru, jež měli před sebou a jež **byly předtím** něčím daným pouze o sobě, nevyjádřeným, a odpomodli také okamžitému kritickému stavu rozvratu skutečnými zákony.“³³² Zhoda s Hayekovou prvotnosťou práva pred zákonodarstvom je tu nepopierateľná.

Právo je samozrejme dôležité pre plynulé fungovanie katallaxie (trhu), keďže trh nemôže existovať bez reálnej platnosti katallaktických pravidiel. Waszek³³³ poznamenáva, že hoci Hegel preberá právo až za občianskou spoločnosťou v jeho *Základoch filozofie práva*, to je nevyhnutnou podmienkou katallaxie (trhu) – spomeňme si aj na to tvrdenie z kapitoly 2, že Hegel upozornil čitateľa *Základov filozofie práva*, že sa nemohol striktne držať jednoty historického a logického. Pridržal sa vývoju pojmu, ktorý v tomto podaní nezodpovedá vždy historickému vývoju. Hegel uvádza, že hoci je právo adekvátne slobode človeka, do

³³¹ Porovnaj napríklad s Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1965. *Dějiny filosofie II*, str. 33.

³³² Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1961. *Dějiny filosofie I*, str. 157.

³³³ Porovnaj s Waszek, Norbert. 1988. *The scottish enlightenment and Hegel's account of 'civil society'*, str. 142.

skutočnosti ho uvádza až „užitočnosť“ pre „systém potrieb“, čo potvrdzuje Waszekovu domnienku: „je to spôsobeno systémom partikularity, že se právo stává vnější nutností jakožto ochrana zvláštnosti. I když tato ochrana rovněž pochází z pojmu, vstupuje do existence jen proto, že je užitečná pro potřeby.“³³⁴

Nebudem pojednávať o hlavnom rozdieli medzi Hegelom a Savignym, ktorým je rozdielny názor na zvykové právo, pretože to v závere (str. 147-8) veľmi verne vykreslil Kletzer. Rozdiely možno vnímať, rovnako ako pri vzťahu Hegela a Humboldta, z hľadiska teórie spontánneho poriadku ako veľmi pozitívne, pretože skrze takúto diskusiu sa táto teória môže po konci dejín (a po konci dejín filozofie, jazykovedy, práva a katallaxie (vedy)) spresňovať.

4.5 Súčasní teoretici spontánneho poriadku si chceli vystačiť bez Hegela

Neviditeľná ruka trhu ako výraz pre teóriu spontánneho poriadku trhu sa väčšinou spája s menami v tradícii liberalizmu spontánneho poriadku trhu, vedúcej od Adama Smitha cez Carla Mengera k vrcholnému predstaviteľovi tejto tradície v 20. storočí, ktorým bol Friedrich August von Hayek. Steven Horwitz, súčasný teoretik spontánneho poriadku, tvrdí, že v historickej línii predstaviteľov tejto teórie existuje veľká medzera medzi Smithom a Mengerom, kedy medzi Smithom a Mengerom nespomína žiadnych autorov v tejto tradícii. Po Smithovi bol ďalším predstaviteľom až Carl Menger: „The next major advance in this tradition came with the work of Carl Menger, writing in Vienna in the 1870s.“³³⁵ Doslovne chápané to nie je pravda a to už dobre vieme. Táto Horwitzova formulácia je totiž oslavným zhrnutím najvýznamnejších predstaviteľov teórie spontánneho poriadku, preto menoval len najdôležitejších predstaviteľov. Predsa však, Horwitz zdôraznil, že po Smithovi ďalší výrazný prínos k teórii spontánneho poriadku zaznamenal až približne 100 rokov po Smithovi Carl Menger. Dá sa povedať, že Horwitz vyjadril charakteristický názor medzi teoretikmi spontánneho poriadku, podobný Gordonovmu zjednodušeniu vplyvu Hegela na nemeckú historickú školu, ktoré sme preberali v 2. kapitole. 19. storočie až po Mengera je v tomto pohľade do veľkej miery veľkou neznámou.

³³⁴ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filozofie práva, str. 239.

³³⁵ Horwitz, Steven. 2001. From Smith to Menger to Hayek. Liberalism in the spontaneous-order tradition., str. 84.

Hayek rozšířil počet teoretiků spontánního pořádku od doby Adama Smitha a v 19. století do nástupu Mengera. Metody teorie spontánního pořádku podle něho „zvolili nejen skotští filosofové, ale i dlouhá řada myslitelů zabývajících se kulturní evolucí – od klasických římských gramatiků a lingvistů, přes Bernarda Mandevilla, Herdera, Giambattistu Vica, ... k německým historikům práva ..., na příklad von Savignymu, a dále ke Carlu Mengerovi.“³³⁶ K tímto autorům Hayek přidává v tradici samosporiadavajúcich sa systémov gramatikov a jazykovedcov, ktorí postupne objavili spontánnu genézu jazyka: „Slovo „genetický“, ... bylo zřejmě poprvé použito v podobě německého genetisch v díle J. G. Herdera (1767), Friedricha Schillera (1793) a C. M. Wielanda (1800). ... S oblibou bylo využíváno poté, co Sir William Jones v roce 1787 odhalil společný rodokmen indoevropských jazyků, a po roce 1816, kdy tento objev rozpracoval Franz Bopp, se samozřejmostí stala i koncepce kulturní evoluce. Termín se znovu objevuje v roce 1836 u Wilhelma von Humboldta, jenž v téže díle také dokazoval, že „pojmá-li se utváření jazyka – jak je nejpřirozenější – jako postupné, stane se nezbytným mu připsat, tak jako všemu, co má původ v přírodě, evoluční systém“.“³³⁷ Hayek teda spomína nemeckých autorov, medzi inými aj nemeckých klasických filozofov, zámerne však vynecháva líniu nemeckej klasickej filozofie, ktorá vyvrcholila v G. W. F. Hegelovi, ktorú však poznal Lord Acton, a ktorá pozitívne ovplyvnila aj Carla Mengera – ako už vieme.

4.6 Sciabarra a postavenie katallaxie (vedy) na hegelovsko-smithovské základy

Hayek si uvedomuje istú analógiu medzi metódou Adama Smitha a Hegela. Hayek nepolemizuje s Hegelom ohľadom predmetu, ktorý je podľa Hayeka u Hegela rovnaký ako napríklad u Smitha, ale s Hegelovou metódou, ktorú Hayek aj podľa vlastného priznania nepochopil³³⁸, a ktorá podľa Hayeka nutne viedla k holistickým záverom o spoločnosti. Pre tieto domnelo holistické názory Hayek priradil Hegela ku Comtemu a konštituoval ich oboch ako predchodcov totalitárnych ideológií 20. storočia: „Hegel i Comte podivuhodne selhali pri vysvetlení toho, jak může vzájemné působení snah jednotlivců vytvořit něco většího, než je to, co tito jednotlivci znají. Zatímco Adam Smith a jiní velcí skotští individualisté osmnáctého století – třebaže mluvili o „neviditelné ruce“ - takové vysvětlení podali, Hegel a Comte nám

³³⁶ Hayek, Friedrich A. 1995. Osudná domýšlivost: omyly socialismu, str. 77.

³³⁷ Hayek, Friedrich A. 1995. Osudná domýšlivost: omyly socialismu, str. 158 - 159.

³³⁸ „Neaspiruji na to, že bych rozuměl Hegelovi.“ Hayek, Friedrich A. 1995. Kontrarevoluce vědy. Liberální institut, str. 198.

nedávajú nic kromě jakési mysteriózní teleologické síly.³³⁹ Túto „mysterióznu teleologickú silu“ však možno interpretovať ako prameniáciu u Adama Smitha, a to už vieme. K takýmto interpretáciám mohol prispieť aj fakt, že Hayek si uvedomoval metodologickú analógiu medzi Adamom Smithom a Hegelom, a Smitha si Hayek vážil za jeho prístup k samoorganizujúcim sa systémom. Keďže sa Hayek priznal, že neaspiruje na to, rozumieť Hegelovi, a hoci Hegelovu metódu napriek charakteristike ako „mysterióznej teleologickej síly“ videl metodologickú analógiu so Smithom, nie je dôvod čudovať sa tomu, keď mladí autori s pádom železnej opony dokázali preklenúť ideovú priepasť medzi Smithom a Hegelom a medzi Hegelom a Hayekom.

Takto interpretuje Hegela mnoho autorov a napríklad aj libertarián a prívrženec Ayn Randovej Sciabarra, ktorý je už medzi liberálmi slávnym autorom: „Interestingly, Kukathas observes that several scholars, such as Avineri and Pelczynski, consider the works of Locke, Hume, Smith, and Ferguson as the inspiration for Hegel's view of civil society as a system of interdependence.“³⁴⁰ Avineriho som už spomenul, Pelczynski bol ďalší interpretátor Hegelovej filozofie práva. Títo autori sú však mimo zorný uhol pohľadu liberálnych ekonómov. To sa zmenilo až Sciabarrom, ktorého rakúski ekonómovia poznajú.

Sciabarra je pre tému tohto textu obzvlášť užitočný autor, keďže – hoci sám nie je teoretikom spontánneho poriadku – dáva Hegela do súvisu s teoretikmi spontánneho poriadku od Smitha po Hayeka – a teoretici spontánneho poriadku sú ochotní načúvať Sciabarrovi. Je po Alfredovi Marshallovi druhým mne známym ekonómom, ktorý sa pokúša aplikovať Hegelovu dialektiku na katallaxiu (vedu) a v tomto mu skladám veľkú poklonu. Sciabarra uvádza Hayeka ako zástancu organického funkcionalizmu, ktorý má štrukturálnu analógiu v autopoietike či kybernetike. Sciabarra uvádza, že organický funkcionalizmus (čiže vnútorná účelovosť nielen v organickom súcne) má počiatky v Aristotelovi a v 19. storočí ho rozvinul Kant a po ňom práve Hegel: „Organic functionalism ... can be found even in Aristotle's opposition to reification, his refusal to abstract the particular from its dynamic or systemic context. Such dialectical insights were more fully articulated and developed in the early nineteenth century by Hegel. Yet neither Hayek nor his disciples has formally recognized the methodological parallels with the Hegelian perspective.“³⁴¹ Je možné poznamenať pre tých

³³⁹ Hayek, Friedrich A. 1995. Kontrarevoluce vědy, str. 205.

³⁴⁰ Sciabarra, Chris Matthew. 1995. Marx, Hayek, and utopia, str. 125.

³⁴¹ Sciabarra, Chris Matthew. 1995. Marx, Hayek, and utopia, str. 19.

čitateľov, ktorí majú strach z Hegelovej účelovosti, že ide o vnútornú účelovosť, čiže princíp, ktorý zastával aj Smith a neskôr Mises pod názvom ľudské účelové konanie, i keď Hegelov systém je na rozdiel od Smithovho a Misesovo chápania uzatvorený. To bolo vysvetlené v kapitole 2.

Sciabarra definuje dialektiku veľmi relativisticky a vágne (a tým odmieta Hegelov systém), konkrétne takto: „The best way in which to understand the dialectical impulse is to view it as a method of social inquiry. In any approach to the social sciences, there is always a certain reciprocity between the method and the content – the „how“ and the „what“ - of one's analysis.“³⁴² Pod takúto definíciu však možno akúkoľvek teóriu, pretože každá má svoj obsah a metódu, svoje „čo“ a „ako“. Jeho kniha, ktorá síce spopularizovala jednotu metódy v Smithovi a Hegelovi, a čiastočne aj v Marxovi, a ktorá má ambiciózny názov *Marx, Hayek, and utopia*, tak končí neprekvapivo v relativizme, keď presadzuje dialektický politický radikalizmus, nech už príde z liberálnej alebo socialistickej strany: „By gaining a deeper understanding of the dialectical relationship between goals and context, future generations of radical thinkers might pave way for progressive alternatives to the status quo, alternatives that are rooted in viable, if distant, possibilities, and that uplift the human imagination without endangering the survival of the species.“³⁴³ Je tu vidieť bezobsažnosť Sciabarrovho dialektizmu, pretože prežitie druhu predpokladá, že isté vzorce chovania a naopak predpokladá reálnu potlratnosť zákazov nesprávneho chovania.

Sciabarrova vágnosť sa prejavila aj v nestálosti v definícii dialektiky, ktorú definoval o 5 rokov neskôr ako „art of kontext-keeping“³⁴⁴, čo neskôr spresňuje takto: „dialectics is an orientation toward contextual analysis of the systemic and dynamic relations of components within a totality.“³⁴⁵ Ako príklad Sciabarra podľa Horwitza uvádza Mengerovu kompozitívnu metódu.³⁴⁶ Iný recenzent Sciabarrovej knihy o dialektickom libertarianizme, Gregory Johnson, sa pustil do systematickejšej kritiky Sciabarrovho ponímania dialektiky. Johnson – čo je pre nás obzvlášť zaujímavé – sa v kritike oprel o Hegelovu argumentáciu: „Sciabarra's survey of dialectic is too abstract. He does not include a single example of a dialectical

³⁴² Sciabarra, Chris Matthew. 1995. *Marx, Hayek, and utopia*, str. 4.

³⁴³ Sciabarra, Chris Matthew. 1995. *Marx, Hayek, and utopia*, str. 121.

³⁴⁴ Horwitz, Steven. 2004. Review: Total freedom: toward a dialectical libertarianism by Chris Matthew Sciabarra, str. 457.

³⁴⁵ Horwitz, Steven. 2004. Review: Total freedom: toward a dialectical libertarianism by Chris Matthew Sciabarra, str. 457.

³⁴⁶ Horwitz, Steven. 2004. Review: Total freedom: toward a dialectical libertarianism by Chris Matthew Sciabarra, str. 457.

argument, nor does he give examples of how the same topic might be treated in dialectical and nondialectical manners. ... Now, someone might defend Sciabarra by saying that he is dealing with the method, not the content, of dialectical social theory. Nevertheless, one cannot understand the method without seeing it applied to some determinate content – not to mention the fact that Hegel rejects a strict distinction between method and content as undialectical.”³⁴⁷

Už vyššie sme mali možnosť vidieť bezobsažnosť Sciabarrovej dialektiky, teraz vidíme, že je v zásadnom rozpore s Hegelovou dialektikou. Avšak dejiny filozofie už skončili. Ak by niektorí liberálni ekonómovia odvodzovali svoju dialektiku od týchto kníh Sciabarru, museli by sme to charakterizovať rovnako ako tých autorov, čo čerpali svoju teóriu spontánneho poriadku predovšetkým od Savignyho.

I keď Sciabarrovo určenia istého miesta Hegelovi v jeho (Sciabarrovom) chápaní dialektiky je pre nás inšpiráciou, musíme zavrhnúť práve ten podstatný prvok Sciabarrovej filozofie, že určuje Hegelovi iba čiastočné miesto v dialektike. Hegel používal svoju dialektiku ako kritiku jednostranností všetkých ostatných teórií. Teoretici spontánneho poriadku teda môžu v duchu hesla *if you can't beat them, join them* uznať superioritu Hegelovho systému, inšpirovať sa ním, očistiť ho o metafyzické relikty, otvoriť ho – všetko spôsobmi, ktoré on určil za princípy filozofie a ktoré sme sa pokúšali predstaviť v kapitole 2. Tak možno ukotviť teóriu spontánneho poriadku trhového hospodárstva v najvyšších sférach filozofickej vedy. Pokus o skutočné oprávnenie takéhoto prístupu je predstavený napríklad v kapitole 2 tohto textu.

Celý tento text je v istom zmysle imanentnou kritikou Sciabarru z pozícií hegelovských, tak ako som ich predstavil v kapitole 2. V týchto intenciách možno rozvinúť kritiku Hayekovho prístupu k Hegelovi a prezentovať Hegela ako jedného z teoretikov spontánneho poriadku v období medzi Smithom a Mengerom.

Hayek napríklad neporozumel Hegelovmu slávnemu výroku o tom, že čo je rozumné, to je skutočné a čo je skutočné, to je rozumné (Popper tento výrok obrátil, aby vyhovoval jeho interpretácii Hegela ako právneho pozitivistu) – a zaradil sa tak do radov mnohých autorov, ktorí tejto Hegelovej vete nerozumejú - a predovšetkým je pre účely teórie spontánneho poriadku škoda to, že Hayek neporozumel význam tejto Hegelovej vety pre spontánny poriadok trhu.

³⁴⁷ Johnson, Gregory R. 2000. Review: Total freedom: toward a dialectical libertarianism by Chris Matthew Sciabarra, str. 497 - 498.

K tomu najprv uvediem programové vyhlásenie v Hegelovom Úvode k *Základom filozofie práva*: „Filosofie má čo činiť s ideami, a proto ne s tým, čo sa obyčajne nazýva *pouhými pojmy*: odhaľuje skôr ich jednostrannosť a nepravdivosť a rovněž to, že pouze *pojmem* ... má skutočnosť, a to tak, že si ji sám dáva. Všetchno, čo není tato skutečnost kladená pojmem samým, je přechodné *jsoucno*, vnější nahodilost, mínění, jev zbavený bytností, nepravda, klam atd.“³⁴⁸ Všetky rozvinuté čiastkové pojmy, ktorých logický vývoj ďalej sledujú *Základy filozofie práva*, sú teda skutočné, svojou účasťou na absolútnom pojme. Keďže jedným z rozvinutí pojmu je aj v občianskej spoločnosti „sama od seba“ nastávajúca „nutnosť“, čiže neviditeľná ruka trhu, je táto zároveň rozumná a skutočná.³⁴⁹

Rozumná-a-teda-skutočná a skutočná-a-teda-rozumná je teda ako moment absolútneho poznania v Hegelovom ponímaní aj neviditeľná ruka trhu, ktorú ako podstatu, spájajúcu zdanlivo chaotické javenie sa ľubovôle vlastné záujmy sledujúcich obchodujúcich jednotlivcov, Hegel prebral z Adama Smitha: „toto hemžení libovůle vytváří ze sebe obecná určení, a to, co je zdánlivě roztroušené a bez myšlenky, je drženo nutností, která nastává sama od sebe. Nalézt zde tuto nutnost, to je předmětem ekonomie státu, vědy, která dělá čest myšlence, protože nalézá k mase nahodilostí zákony.“³⁵⁰ Aby bolo zrejmejšie, že Hegel nechápal neviditeľnú ruku trhu len za skutočnú, ale aj za rozumnú (to je primárne), uvediem ďalší jeho výrok na túto tému : „Tak ako je na jednej strane zmierujúce poznať v sfére potrieb toto vo veci obsiahnuté a uplatňujúce sa vyžarovanie rozumnosti, tak je naopak tato věda polem, kde rozvažování subjektivních účelů a morálních mínění dává průchod své nespokojenosti a morální rozmrzelosti“³⁵¹ Aj keď v druhej časti tohto výroku Hegel naznačuje svoj etatizujúci postoj, že neviditeľnú ruku trhu je potrebné doplniť vedomou činnosťou v prospech „vecí“ v štáte, je snáď z týchto Hegelových formulácií už jasné, že Hegel bol teoretikom spontánneho poriadku katallaxie (trhu) v zmysle neviditeľnej ruky Adama Smitha, a že to je adekvátny spôsob uchopenia predmetu a metódy katallaxie (vedy), čiže je to koniec dejín katallaxie, po ktorom je možné prispieť k poznaniu už iba spresnením a hlbším vhlbením do už pravdivých poznatkov Smitha a jeho nasledovníkov (napr. Mengera). Bude to teda tak, ako to povedal v tomto texte už viackrát spomenutý Cannan, ktorý ešte v roku 1929

³⁴⁸ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 35.

³⁴⁹ V podvojnosti rozumnosti a skutočnosti sa tiež prejavuje jednota logického a historického.

³⁵⁰ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 226.

³⁵¹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 226.

tvrdil, že Smithom končia dejiny ekonomických teórií, čiže definície predmetu a metódy katallaxie (vedy).

5 Poznámky k budúcemu Hegelovmu pojednaniu o katallaxii (vede)

5.1 Namiesto Hegelovho pojednania o katallaxii (vede)

Pôvodne mala byť táto kapitola vyvrcholením a zavŕšením celého textu. Časom, ako sa mi triedili v hlave myšlienky, som si však uvedomil, že uspokojivo napísať túto kapitolu by znamenalo napísať prvé pojednanie o katallaxii (vede) po Rothbardovi – avšak Hegelovo, akoby spätne písané do Hegelovskej doby, keďže som plánoval, že túto kapitolu ukončím Smithom.³⁵² Stále sa ešte môžem mýliť v interpretácii toho, čo som dosiahol, a hoci sa mi zdá byť toto tvrdenie ešte i teraz neuveriteľné, trvám na ňom. Na začiatku písania som netušil, že sa mi jednak podarí dospieť až sem, ku kardinálnemu problému, ktorý mi bol hlavnou motiváciou pre písanie tohto textu: a to je roztrieštenosť súčasnej katallaxie (vedy) a cesta von z nej. Dorazil som sem s väčším úspechom, než v aký som dúfal na začiatku písania, avšak dorazil som práve sem a tu som narazil na neprekonateľný problém.

Napísať túto kapitolu uspokojivo by mohol iba v špičkový expert v dejinách ekonomických teórií, navyše s excelentnou znalosťou filozofie, najmä Hegelovej. Ide totiž o to, napísať pojednanie o katallaxii (vede), čo v súlade s jednotou teoretického a historického znamená napísať systematické dejiny katallaxie (vedy) ako ich vývoj k definitívnemu uchopeniu predmetu a metódy katallaxie (vedy) u Adama Smitha, ešte upevneného Hegelom. Tam končia dejiny ekonomických teórií a začínajú dejiny prehľbovania už predtým pravdivých poznatkov. Keďže po-smithovské dejiny ekonomických teórií (v bežnom zmysle slova) viedli naopak k rozpadu vedy, k oddeleniu analýzy úlohy vlastníctva od katallaxie (vedy), ako o tom svedčí napríklad Šíma, a keďže sa ekonómovia (napr. nemecká historická škola) snažili znovu roztočiť koleso dejín katallaxie (vedy), čo nemohlo uspieť, musia sa pre napísanie takýchto systematických dejín hodnotiť posmithovské dejiny ekonomických teórií kritériami Smithovej a Hegelovej metodológie.

³⁵² V prípade písania takého textu by bolo samozrejme možné v Hegelovom a Smithovom duchu hodnotiť aj príspevky ekonómov neskorších.

A tu je ten zásadný problém, na ktorý som narazil. Už v závere kapitoly 2.2 o metodológii Hegela a Smitha som si uvedomil, že nedokážem presne nadviazať teóriu (metodológiu) na prax (dejiny ekonomických teórií), čiže uvedomil som si, že v mojom chápaní Smithovej a Hegelovej metodológie sú medzery. Vo chvíli, keď som si to uvedomil, rezignoval som na hľadanie systematických prvkov, ktorými mal Menger metodologickým spôsobom prispieť k hlbšiemu poznaniu katallaxie (vedy). Mengerov príspevok ku katallaxii (vede) síce bol sprevádzaný recepciou Smitha a zároveň Hegela, avšak túto recepciu som nenašiel v najdôležitejších aspektoch, o ktoré tu ide – v metóde (v predmete som ukázal istý vplyv Hegela). Táto moja rezignácia, spojená s nedostatkom času na uspokojivé dokončenie textu je spojená s mojou neznalosťou Mengera, a uvedomil som si, že keby som si teraz prečítal Mengera, narazil by som na ďalšieho ekonóma, ktorého by bolo potrebné preštudovať a to by sa nutne zopakovalo ešte veľa krát. Aj keď som to ja v tomto texte nedokázal, je možné, že v Mengerovi nájdeme na Smithovej a Hegelovej metodológii založený progres katallaxie (vedy). To znamená, že neuspokojivo je ukončená už aj kapitola 2, a keď som tú nedokázal uspokojivo ukončiť, musel som rezignovať aj na uspokojivé napísanie všetkých ostatných kapitol a predovšetkým sa to týka tejto kapitoly.

Tohto stavu môjho poznania som si vedomý až teraz. Istú hmlistú predstavu o štruktúre textu som však mal už dávnejšie a táto predstava sa mi postupne upresňovala tak, že som začal písať izolované časti kapitol tohto textu. Tak napríklad vznikla kapitola o Hegelovi a Humboldtovi, a tak tiež vznikali torzá toho, čo malo byť namiesto tejto záverečnej – skôr poznámky než kapitoly. Tú som teda nedokázal ani formálne dotiahnuť do zmysluplného konca a preto som sa rozhodol – aj pre potrebu formálneho uzatvorenia textu – napísať radšej na miesto poslednej kapitoly túto poznámku s jedným náznakom toho, ako mala vyzeráť táto kapitola.

V texte som ctenému čitateľovi na viacerých miestach prisľúbil, že na inom mieste pojednám o probléme. Mnohé z týchto sľubov mali byť splnené v dnes neexistujúcich častiach textu a niektoré z týchto sľubov už v texte vyššie nestihnem nájsť, a preto ich nestihnem zmazať, aby som tak ušetril cteného čitateľa od falošných nádejí. Jeden z takých sľubov však mám stále na pamäti a jeho dodržanie považujem za najdôležitejšie. Teraz sa preto obmedzím na to, že v krátkosti sa zmienim o tom, že Smithov vplyv je možné nájsť podstatným spôsobom prítomný aj v pasážach o „polícii a korporáciách“ *Základov filozofie práva*, čo je téza, ktorou odporujem Neocleousovi, i keď nepopieram, že istý vplyv Steuarta

na Hegela pretrvával aj v tomto diele a neskôr. Je pritom potrebné poukázať na to, že v pasážach o „systéme potrieb“ sa hovorí o katallaxii (vede) ešte oveľa viac, a s menším dôrazom na intervencionizmus, ktorý je však napriek tomu prítomný aj v pojednaní o „systéme potrieb“. Trhovní ekonómovia, ak chcú nájsť niečo „liberálne“ v Hegelovi, sa tradične opierajú práve o „systém potrieb“, akoby sa báli, že všade inde sa vyskytuje intervencionizmus, alebo nebodaj ešte niečo horšie, čím vlastne iba potvrdzujú pravdu nepriateľovi a prenechávajú mu víťazstvo v podnikaní na intelektuálnom podnikateľskom rozhraní. Ja chcem postupovať inak a dokázať, že katallaxia (veda) Smitha je prítomná aj v pasážach o „polícii a korporáciách“, čiže o regulačných úradoch rôzneho druhu.

Zároveň má ísť o ukážku toho, ako mali vyzeráť posledné pasáže pôvodného rozvrhu tejto kapitoly – dnes viem, že by išlo o Hegelovo pojednanie o katallaxii (vede) písané akoby spätne v jeho dobe. Text tým vyvrcholí, hoci izolovaným spôsobom (a to aj vzhľadom ku katallaxii (vede), lebo analýza sa nezačína zo zárodočnej bunky) a ako vieme, podľa Hegela vo filozofii nič nesmie byť izolované.

5.2 Koniec Hegelových dejín katallaxie (vedy a trhu): Smith v Hegelovi

Všeobecne sa má za to, že najjednoduchšie je možné urobiť z Hegela protitrhového mysliteľa tak, že sa začne práve jeho pojednaním o korporáciách a polícii, prípadne o štáte, ale my sme ekonómovia, tak sa budeme venovať korporáciám a polícii, ktoré patria do občianskej spoločnosti, kam patrí aj systém potrieb, čiže katallaxia (veda).

Bez nadbytočných citácií Neocleousa, Waszeka, Avineriho, Lukácsa či J. B. Davisa, z ktorých si všetci mysleli, že tu ide o teóriu podspotreby. Ja sa zameriam len na záležitosť dvoch ľudí: Hegela a Smitha. Iba spamäti uvediem, že Neocleous hovorí, že tu Hegela ovplyvnil Steuart, ktorý si myslel, že trh je vždy na pokraji zrútenia sa a preto potrebuje široko (kameralisticky) chápanú políciu na to, aby mohol trh ako-tak fungovať.

Hegel napísal vetu, od ktorej sa môžu ľavičiari (zdanlivo) ľahko odraziť: „produkce přesáhne potřebu konsumpce.“³⁵³ To by mohlo implikovať, že Hegel nesúhlasil so Smithovým samoregulujúcim teorémom saving-is-spending, a že predovšetkým nesúhlasil so Sayovým zákonom trhov, ktorý, zjednodušene povedané, hovorí, že každá produkcia je

³⁵³ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filozofie práva, str. 268.

spotrebovaná, nemôže vzniknúť problém podspotreby alebo krízy. Tu by sa mohlo špekulovať o vplyve Malthusa či Saint-Simona a podobne. Tu špekulácie zastavím a nechám hovoriť prevažne Hegela, a na oporu si občas zavoláme Smitha.

Takže, Hegelov výrok v celkovom kontexte znie takto: „Občanská spoločnosť je dohnána k tomu, aby zřizovala kolonie. Přírůstek obyvatelstva má již jako takový tento účinek; zvláště však vzniká dav, který nemůže dosáhnout uspokojení svých potřeb svou prací, jestliže produkce přesáhne potřebu konsumpce.“³⁵⁴ Máme tu pohromade viacero nie úplne samozrejmych tvrdení, a je dobré uviesť ich do ešte širšieho kontextu. Z uvedeného sa zatiaľ zdá, že naozaj ide o vnútornú nestabilitu katallaxie (trhu). Nerobme ale skratkovité závery.

Doteraz bol citovaný § 248 *Základov filozofie práva*, resp. poznámka k nemu. Vnútorné fungovanie katallaxie (trhu) Hegel rozoberá - v rámci pojednania o polícii - počnúc § 243 po § 248. Sledujme jeho celú argumentačnú líniu, vzhľadom ku katallaxii (trhu): „Jestliže občanská společnost působí nerušeně, pak spěje uvnitř sebe samé k *růstu obyvatelstva a průmyslu*. *Zevšeobecněním* vzájemného vztahu lidí prostřednictvím jejich potřeb a způsobu zhotovování a poskytování prostředků pro tyto potřeby se zvětšuje *hromadění bohatství* – neboť z této zdvojené obecnosti plyne největší zisk – na jedné straně, tak jako na druhé straně *vyčleňování* a *omezování* zvláštní práce, a tím *závislost* a *bída* třídy vázané na tuto práci, s tím souvisí neschopnost pocíťování a požitku dalších svobod a zvláště duchovních předností občanské společnosti.“³⁵⁵ Hneď od začiatku sa musíme pasovať s ťažkým Hegelovým štýlom výkladu.

Najprv nám hovorí o tom, že trh má schopnosť rastu, čiže rozšírenej sebareprodukcie. Všimnime si charakter inštrumentálnej racionality jeho súdu: „jestliže ... pak ...“ To znamená, že Hegelova katallaxia (veda) má aj istú predikčnú schopnosť, na rozdiel od toho, čo tvrdil o Hegelovi Gordon. Zároveň si uvedomme, že v Hegelovej filozofii sa všetko vyvíja z pojmu (taký je aspoň jeho program). Čiže katallaxia (trh) je momentom pojmu, a je teda rozumná a teda skutočná a skutočná a teda rozumná. Pohyb pojmu sa však nekončí rastom v katallaxii (na trhu), ale pokračuje rozdeľovaním.³⁵⁶ Rozdeľovanie zaujíma Hegela – ako inak – kvôli pojmu človeka, kvôli jeho slobodnej vôli. Rozdeľovanie je umožnené tým, že je niečo, čo je spoločné, a to je systém potrieb, ktorým si jednotlivci uspokojujú svoje potreby prácou (bytím

³⁵⁴ Tamže.

³⁵⁵ Tamže, str. 264-5.

³⁵⁶ Všimnime si rozdiel od Ricarda, ktorý kladie dôraz hlavne na rozdeľovanie; tu je dôraz na rozdeľovanie až sekundárny. U Smitha nájdeme rovnaké poradie ako u Hegela: najprv produkcia a rast, a potom rozdeľovanie.

pre iných) a výmenou, o čom Hegel hovoril skôr v *Základoch filozofie práva* a o čom hovoril tiež Smith, a to je známe.

To, že s uvoľnením oprát trhu (*laissez-faire*), je spojené roztvorenie nožníc rozdielov v príjmoch, je takisto pozitívna analýza, ktorú mal Hegel od Smitha (alebo mohol mať).³⁵⁷ To, čo sa Hegelovi nepáči na roztvorení príjmových rozdielov, je „vyčleňovanie“ a „obmedzovanie“, čiže deľba práce, ktorá má aj isté debilizujúce následky, čo nájdeme aj u Smitha, ktorý navrhoval verejné školstvo pre rozšírenie schopností človeka. To vadí tiež Hegelovi, ktorý chce predovšetkým pozdvihnúť v princípe každého človeka k „duchovným prednostiam občianskej spoločnosti“, najmä k jeho filozofii. Tu teda nie je odchýlka od Smitha.

V ďalšom § 244 Hegel preberá chudobu, zase ide o pozitívnu analýzu: „Klesnutí velké masy pod úroveň určitého způsobu subsistence, který **se sám od sebe reguluje** jako pro člena společnosti nutný – a tím ke ztrátě pocitu práva, právnosti a cti existovat prostřednictvím vlastní činnosti a práce -, vede k vytvoření chátropy, které zase s sebou přináší větší snadnost koncentrovat neúměrné bohatství do několika málo rukou.“³⁵⁸ Hegel nepotrebuje inštitút minimálnej mzdy, Hegel sa pozrie do katallaxie (na trh), a tam spozná, kde je momentálne hranica chudoby, ktorá sa vytvára ako jeden výstup pocitov všetkých ľudí danej občianskej spoločnosti. V definícii chudoby je prvok subjektivity, a pretože mu ide o „organickú“ spoločnosť, v ktorej bude mať každý prvok svoje miesto, má záujem na tom, aby chudobní nerebelovali. Takže „chudoba o sobě z nikoho nečiní chátro: ta se určuje teprve smýšlením spojeným s chudobou, vnitřním rozhořčením vůči bohatým, vůči společnosti, vládě atd.“³⁵⁹ To, že je hranica chudoby subjekt-objektívna (tak ako u Böhm-Bawerka cena), znamená, že je pre rôzne občianske spoločnosti rôzna, a vzniká ako nevedomý produkt konania jednotlivcov v spoločnosti: „Nejnižší způsob subsistence, způsob subsistence chátropy, se vytváří sám sebou: toto minimum je však u různých národů velmi rozdílné. V Anglii věří i ten nejchudší, že má své právo, to je něco jiného, než s čím se spokojující chudí v jiných zemích.“³⁶⁰ Všimnime si, že Hegel zachováva hodnotovú neutralitu aj v takých citlivých problémoch. Po Smithovom príklade hovorí o tom, čo je. Čo sa týka „Anglicka“, všimnime si, že sa o ňom nevyjadruje

³⁵⁷ U Smitha porovnaj napríklad na str. 631 českého vydania z roku 2001.

³⁵⁸ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 265.

³⁵⁹ Tamže.

³⁶⁰ Tamže.

negatívne. Aj tí najchudobnejší tam cítia, že „majú právo“, ³⁶¹ avšak neviem, čo presne mal Hegel na mysli týmto slovným spojením. V každom prípade, s tým, že v „Anglicku“ aj všetci chudobní veria, že „majú právo“, súvisí iná veta tohto odstavca: „Proti prírode nemôže nikdo uhájiť nijaké právo, avšak ve spoločenskom stave dostáva tento nedostatok ihneď formu bezpráví, jež je té či oné třídě způsobováno. Závažná otázka po odstranění chudoby je otázkou, která znepokojuje a souží především moderní společnosti.“ ³⁶² Je to teda otázka, ktorá trápi Anglicko, lebo ostatné krajiny sú ešte bližšie „prírode“, prírodnému stavu všeobecnej chudoby. Poukaz na to, že odstránenie chudoby vnímajú ako problém „moderných spoločností“, je poukazom aj na klasickú politickú ekonómiu, predovšetkým Smitha. Hegel teda veril, že „odstránenie chudoby“ je možné. A to hovorí pri výlučne pozitívnej analýze javov v katallaxii (na trhu), čiže v žiadnom prípade ho vo vzťahu ku klasickej politickej ekonómii nemôžeme považovať za sociálneho reformátora. Nasleduje § 245.

Ten znie: „Kdyby se kladlo na bohatší třídu přímé břemeno udržovat masy směřující k chudobě na stavu jejich řádného způsobu života ..., byla by subsistence chudých zajištěna, aniž by byla zprostředkována prací, což by bylo, proti principu občanské společnosti a pocitu samostatnosti a cti individuí této společnosti.“ ³⁶³ Jeho druhú časť si necháme pre predstavenie ďalšieho §. Takže venujme sa tejto prvej časti. Odstránenie chudoby nie je možné skrze charitu či prerozdeľovanie, to je veľmi prísne pozitívny (v zmysle pozitívnej vedy, ktorá skúma, čo „je“ a ako to „je“, pokiaľ to „je“) verdikt Hegela. Hegelov chladne vedecký prístup je pre nás obzvlášť cenný, keďže to rozhodne nie je pravidlom u filozofov, byť hodnotovo neutrálny vzhľadom ku katallaxii (vede). Hegel bol univerzálny vedec – filozof, takže kto ho naozaj pozná, nebude sa čudovať jeho katallaxii (vede). Takže odstránenie chudoby nie je možné skrze akýkoľvek druh dobrovoľnej či násilnej charity: „Ukazuje se zde, že při *přemíře bohatství* občanská společnost *není dost bohatá*, tj. nemá dostatečné vlastní jmění, aby zabránila přílišné chudobě a vzniku chátřy. Tyto jevy je možné ve velkém **studovat** na příkladu *Anglie*, konkrétně úspěchy, které měly peněžitá podpora chudých ... Jako nejprímější prostředek se tam (především ve Skotsku) jak proti chudobě, tak zvláště proti odložení studu a cti, těchto subjektivních základů společnosti a proti lenosti a marnotratnosti atd., z čehož

³⁶¹ Mohlo to byť právo na rozvoj osobnosti podľa pojmu človeka, podľa slobodnej vôle, k sebaovládaniu, a k živeniu sa prácou – a tiež vlastnej rodiny.

³⁶² Tamže, str. 265.

³⁶³ Tamže, str. 266.

vzniká chátra, osvědčilo ponechat chudé jejich osudu a odkázat je na veřejnou žebrotu.“³⁶⁴ Hegelov analytický štýl si tu nie je možné nevšimnúť, avšak radšej naň upozorním. Je tu viacero prostriedkov, ktoré pretendujú dosiahnuť istý cieľ: k cieľu „odstránenia chudoby“ vedie z označených najväčšími prostriedok „ponechať chudobných ich osudu“. O Neocleousom zdôrazňovanej vnútornej tendencii trhov ku kolapsu teda Hegel zatiaľ nepovedal ani slovo, a pritom analyzujeme „ľavicovú“ pasáž o „polícii“.

Problém sa na chvíľu akoby zamotá. Z § 245 som totiž doteraz necitoval jednu dôležitú pasáž, ktorá, mohlo by sa zdať, nahráva do kariet Neocleousovi. Budeme ju však analyzovať v súvislosti s § 246, keďže s ním súvisí – a budeme tak, spolu s Hegelom, sledovať logický vývoj pojmu. Začnem teda vypustenou pasážou z § 245 a plynule naviažem: „Kdyby ... byla subsistence zprostředkována prací (příležitostí k ní), **pak by se zvýšilo množství produktů, v jejichž přebytku a v nedostatku recipročních samostatně produktivních konzumentů spočívá zlo**, které se oběma způsoby jen zvětšuje. Ukazuje se zde, že při *přemíře bohatství* občanská společnost *není dost bohatá*, tj. nemá dostatečné vlastní jmění, aby zabránila přílišné chudobě a vzniku chátrý. ... § 246 Touto svou dialektikou je občanská společnost hnána k tomu, aby překročila sebe, zprvu *tuto určitou* společnost, aby hledala konzumenty, a tím nutné prostředky subsistence mimo sebe u jiných národů, které se jí v prostředcích, jichž má přebytek, nebo vůbec v řemeslné píli atd. nevyrovnají.“³⁶⁵ Máme tu viacero nesamozrejmych, a preto zaujímavých problémov, ktorých riešenie sa však rýchlo nájde. Prvá vec, ktorú zase spomeniem, je hodnotovo neutrálna analýza problému: „kdyby .. pak ...“ Hegel aj ospravedľňuje naše spojenie dvoch paragrafov, pretože v úvode § 246 Hegel hovorí, plynule nadväzujúc na posledne povedané, o „vnútornej dialektike“ občianskej spoločnosti. Tak sa teda pustíme do problému, či Hegel zastával teóriu podspotreby alebo nie.

Je tu prvýkrát spomenutý nesúlad medzi produkciou a spotrebou, v domácej katallaxii (na trhu) je znížený domáci dopyt, ktorý však môže nahradiť otvorenie modelu uzatvorenej občianskej spoločnosti svetu a modelovému vzniku medzinárodnej katallaxie (trhu), kde je možné doplniť domáci dopyt zahraničným dopytom. Hegel nehovorí o možnosti zahraničného obchodu, ale o nutnosti (občanská spoločnosť je „hnaná“). V čom teda spočíva „zlo“ vyššej domácej produkcie než domácej spotreby, ak to nie je teória podspotreby? Zlo Hegel chápal z hľadiska práve skúmaného momentu pojmu. Zlom chápal Hegel vždy zápor daného

³⁶⁴ Tamže.

³⁶⁵ Tamže, str. 266.

momentu, seba-popretie, čiže zápor domácej občianskej spoločnosti, obrátenie sa navonok na svetovú katallaxiu (trh).

Hegel nespomína žiadne problémy, ktoré by mali v krajine vzniknúť, napríklad pri nedostatočnom „agregátnom dopyte“, ak sa mám vyjadriť v bežných makroekonomických termínoch. Pri štýle jeho výkladu, ktorou je inštrumentálna racionalita, by som čakal, že podspotrebu a prípadné problémy domácej občianskej spoločnosti by Hegel určite bol spomenul. Neučinil však tak. Môžeme teda vyhlásiť, že Hegel nepripúšťal problém podspotreby, čo by sa aj priečilo jeho panteistickému rozumu, ktorý spoznal v zákonoch katallaxie (vedy) u Smitha. Ešte raz sa vrátime k domnelému problému podspotreby, kde vyvstane ešte jasnejšie, že Hegel bol zo všetkých ekonómov najviac ovplyvnený Smithom. Namiesto výkladu problémov podspotreby Hegel pokračuje v hodnotovo neutrálnej analýze samoorganizovanej katallaxie (trhu) v § 247.

Tam pokračuje v tom, čo spolu so Smithom videl ako veľký prostriedok medzinárodného obchodu, a ešte niečo oveľa viac. Nechajme najprv hovoriť Hegela: „Jako je pro princip rodinného života podmínkou země, pevná *půda*, tak je pro podnikavost průmyslu přirozeným elementem, oživujícím ji navenek, *moře*. V dychtění po zisku, tím, že jej vystavuje nebezpečí, se tato podnikavost zároveň nad něj pozvedá a směšuje připoutání k hroudě a k omezeným kruhům občanského života, jehožitky a žádosti, s elementem tekutosti nebezpečí a zániku. Takto dáe tímto největším médiem spojení přivádí vzdálené země do vzájemného styku a do smluvního právního vztahu, a v tomto styku je zároveň největší prostředek vzdělávání a obchod zde nachází svůj světodějinný význam. Že řeky nejsou *žádnými přirozenými hranicemi*, za něž měly v novějších dobách platit, ale stejně jako moře spíše lidi spojují, ... ukazují nejen údolí řek, obydlená nějakým kmenem nebo národem, ale i např. ostatní vztahy Řecka Iónie a Velkého Řecka, Bretańska a Británie, Dánska a Norska, Švédska, Finska a Livonska apod. – zejména ve srovnání s menším spojením obyvatel pobřeží s obyvateli vnitrozemí. – Avšak jaký prostředek vzdělávání spočívá ve spojení s mořem, to ukazuje srovnání vztahu těch národů k moři, ve kterých rozkvetla řemeslná píle, s těmi, které se zřekly lodní plavby a tak jako Egypťané a Indové vnitřně otupěly a klesly do nejhroznější a nejpotupnější pověry, - a to, jak se všechny velké, vnitřně usilující národy derou k moři.“³⁶⁶ Veľmi veľa nám Hegel povedal touto pozitívnou analýzou

³⁶⁶ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 267.

významu mora nielen pre „obchod“, ale aj jeho „svetodejinný význam“. Mnohé momenty tohto paragrafu si žiadajú vysvetlenie.

More je prostriedkom, skrze ktorý domáca občianska spoločnosť či katallaxia (trh) popiera samu seba, obracia sa navonok, otvára sa ostatným národom, lebo musí, lebo v istom okamihu bude mať vyššiu produkciu než spotrebu, a preto bude potrebovať hľadať (je to do istej miery antropomorfizácia katallaxie (trhu)) – napríklad (§ 245) z dôvodu charitatívneho činu kapitalistu, spočívajúceho v sprostredkovaní subsistencie prácou, ktorú by inak neponúkol (za vyššiu než trhovú mzdu chudobného človeka s nízkymi nákladmi obetovaných príležitostí), aby sa tak chudobný vyzdvihol zo svojej chudoby. Zdá sa, že si to Hegel predstavoval tak, že daný chudobný by bol prežil tak či tak, nezomrel by od hladu, lebo v § 245 tvrdil, že charitatívnym zamestnaním nezamestnatel'ného chudobného človeka sa zvýši produkcia, ale nezvýši sa zároveň v rovnakej miere spotreba. Tu by sme sa mohli ešte vrátiť k § 244, kde sa tvrdilo, že odstránenie chudoby je problémom, ktorý ťaží moderné spoločnosti (dieťaťom moderných spoločností je moderná katallaxia (veda) – Smith, Say, Ricardo). Čiže v rastúcej katallaxii (trhu), v modernej spoločnosti, ktorá sa snaží odstrániť problém chudoby, nastáva problém zvýšenia produkcie nad spotrebu, a to je jedným z impulzov pre medzinárodný obchod. More je veľkým prostriedkom tohto obchodu, týchto „prebytkov“. Čo sa týka „prebytkov“, tak aj Adam Smith hovorí o prebytkoch vo vzťahu k zahraničnému obchodu.³⁶⁷ Nech cteného čitateľa nemáie, že Hegel nehovorí nič o vzájomnej výhodnosti zahraničného obchodu aj pre zahraničné „občianske spoločnosti“. To, čo platí o domácej občianskej spoločnosti, to platí nutne aj o ostatných, princíp môže byť u Hegela z princípu len jeden a preto je aj ukázaný iba raz.

Už sme vyššie zmienili, že more ako prostriedok obchodu si veľmi cenil aj Adam Smith, a to aj v predchádzajúcej citácii.³⁶⁸ Hegel tak robí na mnohých miestach svojich kníh a už sme niektoré aj uviedli. Tu, v § 247, vidíme zase raz sebazápor momentu pojmu: „V dychtění po zisku, tím, že jej vystavuje nebezpečí, se tato podnikavost zároveň nad něj pozvedá.“ Tým, že používa slovo „dychtenie“, pripomína tým Smithov „sklon zlepšiť si svoje

³⁶⁷ „Přebytečné americké suroviny a výrobky dovážené do Evropy poskytují obyvatelům tohoto velkého světadílu rozmanité zboží, které by jinak neměli. ... Objevením a osidlováním Ameriky vzrostla výroba jednak ve všech zemích, které s Amerikou obchodují přímo, ... a za druhé i ve všech zemích, které s ní sice neobchodují přímo, ale posílají tam své zboží prostřednictvím jiných zemí ... Všechny takové země získaly zřejmě pro své přebytečné výrobky širší odbyt, čímž **musely** být nabádány k tomu, **aby** onen **přebytek zvyšovaly**.“ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 523.

³⁶⁸ Tiež porovnaj s Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 20-22. Hegelov výklad a Smithov na tu uvedenom mieste sa veľmi nápadne podobajú.

postavenie“ a keďže je tento vlastný záujem nevyhnutným rysom chovania človeka v katallaxii (na trhu), tak „podnikavosť“ „takto ďalej týmto najväčším médiom spojení privádza vzdialené země do vzájemného styku“. Obchod dopravnými cestami po mori akoby spájaj ľudstvo, predtým rozdelené na vzdialené kontinenty. „V tomto styku je zároveň najväčší prostriedek vzdělávání a obchod zde nachází svůj světodějinný význam.“ Ten spočíva, ako aj Hegel ďalej uvádza, v rozdieli medzi pobrežnými obchodnými národmi a pobrežnými národmi, ktoré však neobchodujú, napríklad Egyptania a Indovia.

Svetodejinný význam, to však musí byť aj niečo ďalšie, väčšie ako „iba“ vzdelanosť národov. Ide tu asi o vzdelanosť k slobode, tak, ako ju Hegel chápal. Tak sa napokon dostávame k § 248, ktorým sme tento exkurz začali. Až tu sa plne ukáže svetodejinný význam zámorského obchodu.

More, „Tato širší souvislost poskytuje také prostředek *kolonizace*, k níž – ať sporadické nebo systematické – je rozvinutá občanská společnost dohnána a jejíž pomocí jednak jedné části svého obyvatelstva opatřuje na nové půdě návrat k rodinnému principu, jednak sobě samé tím opatřuje novou potřebu a nové pole působnosti svého pracovního úsilí.“³⁶⁹ Ak tu Hegel používa slovo kolonizácia, nemusí nás to zaskočiť. Hneď uvidíme, že kolóniami boli podľa Hegela aj starogrécke kolónie na nových, ešte neobsadených územiach a nemusíme si tak predstavovať, že tu ide o nejaké miešanie vojny s katallaxiou (trhom), čo by mohla evokovať typickejšia predstava, ktorá v mysli vyvstane v súvislosti s násilím, s akým bola kolonizovaná Amerika. Hegel tu ďalej hovorí o nutnosti, nevyhnutnosti zriaďovať kolónie. Doteraz som sa snažil striktné sa držať postupnosti výkladu v *Základoch filozofie práva*, tu však už potrebujeme na pomoc Hegelove výroky z *Filozofie dejín* a z *Dejín filozofie*, a to také, ktoré sú kompatibilné s výkladom, ktorého sme sa až doteraz pridržovali. Ešte predtým však uvediem citáty Smitha, ktoré museli na Hegela veľmi silno zapôsobiť.

Smith: „Objevení Ameriky a objevení cesty do Východní Indie kolem mysu Dobré naděje jsou dvě největší a nejvýznamnější události, jaké znají dějiny lidstva.“³⁷⁰ Keď Hegel uvádza kapitolu „oživenia vied“ po stredoveku, hovorí o istom zlome ducha. Medzi nemnohými spomenutými objavmi uvádza Smithove názory, a to ako prvé: „To bylo podnětem ke všemu podnikání, ke všem objevům, tak došlo k objevení Ameriky a tak byla

³⁶⁹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 267-8.

³⁷⁰ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 554.

nalezena cesta do východní Indie.³⁷¹ Čo sa týka objavov a zemepisu, a ich významu pre novovek, svetodejinného významu, píše Hegel vo *Filozofii dejín* toto: „Svet sa delí na *starý* a *nový*. Nový dostal meno podľa toho, že Ameriku a Austráliu sme poznali len neskoro.“³⁷² Čo sa týka týchto objavov, napísal Smith aj niečo iné, niečo, čo muselo veľmi iritovať (zaujať) Hegelovu myseľ: „Jejich důsledky jsou nesmírné již dnes; ale za pouhá dvě až tři století, jež uplynula od doby, kdy byly tyto objevy učiněny, nelze ještě poznat celý rozsah těchto důsledků. Jaké dobro či zlo vzejde ještě lidstvu z těchto velkých událostí, **nemůže předvídat ani největší mudřec.**“³⁷³ Smithov systém je jasne otvorený novým možným udalostiam a je kognitívne pomerne opatrný. Tu sa mohol Hegel aj uraziť, lebo v istom zmysle bol najväčším mudrcom, a rozhodne mal záujem vyvodit' pre ľudstvo dôsledky z týchto objavov, a možno mu bola prípadná urážka motiváciou k formulovaniu takýchto dôsledkov, ktoré si Smith netrúfal odhadnúť.

Ako sme videli v § 247 *Základov filozofie práva*, tam Hegel označil more za sféru obchodu, a tiež označil jeho svetodejinný význam. To nemohlo byť u Hegela nič iné, než pokrok v uvedomovaní si slobody a v jej realizácii. Aj Smith si uvedomoval, že obchod dvíhal zaostalé národy z ich zaostalosti, a Hegel si uvedomoval, že obchod v mestách napríklad rozrušil zovretie jednotlivca v stredovekom feudálnom štáte.³⁷⁴ Teraz malo uvedomovanie si slobody dospieť skrze obchod na všetky konce sveta. Ide tu o transcendentálne-teleologicky predurčenú formu, nasadenú na Hayekovu teóriu konvergentnej evolúcie. Ak by to nebolo také zrejmé, tak na jednej strane uvádza Smith, že „v budúcnosti domorodí obyvatelé týchto zemí treba zesílí a Evropané zeslábnou, a **lidé ve všech končinách světa budou pak třeba mít stejnou odvahu a stejnou moc, což bude vyvolávat i vzájemný strach, a ten jediný přiměje samostatné národy, aby přestali páchat bezpráví** a aby více šetřily práv národů jiných. Ale tuto rovnováhu sil přivodí nejspíše ono vzájemné přenášení vědomostí a vůbec vzdělanosti, jež s sebou přirozeně, nebo ještě lépe, nutně přináší obchod všech zemí se všemi zeměmi.“³⁷⁵ Ak sa nemýlim, tak tieto riadky mohli mať na Hegela veľmi ďalekosiahly vplyv. V poslednej vete citátu je zahrnutý „zmluvný vzťah národov“ z § 247 *Základov filozofie práva*, ktorý má svetodejinný význam. Tu teda mohol

³⁷¹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1974. Dějiny filosofie III, str. 151.

³⁷² Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. Filozofia dejín, str. 86.

³⁷³ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 554.

³⁷⁴ Porovnaj s Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1974. Dějiny filosofie III, str. 148.

³⁷⁵ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 555.

tiež Hegel prevziať myšlienky Smitha. Avšak ešte jedna myšlienka z posledného citátu Smitha mohla mať na Hegela veľmi významný vplyv. „Vzájomný strach národov má jediný prinútiť národy, aby prestali páchať bezprávie na iných národoch“, to je myšlienka, ktorá mohla Hegela upriamiť na dialektiku pána a raba a problém spontánneho vzniku ľudského sebedovomia, ktorej jazykový aspekt sme preberali pri Humboldtovi. Ako však ukazuje Lukács a mnohí ďalší, dialektika pána a raba má významný ekonomický obsah (Lukács ju nazýva robinsonádou), zrodí sa nielen spoločnosť s istým právom a istým dorozumievacím prostriedkom – jazykom, ale vznikne spoločnosť, a od Hayeka vieme, že spoločnosť vlastne nedrží pohromade takmer nič viac než to, čo sa nazýva ekonomickými vzťahmi. Aký veľký je svetodejinný význam katallaxie (vedy a trhu) pre dejinnosť a pre Hegelovu filozofiu, to je asi ťažko možné prehnať a to, že tu zohral dominantnú úlohu Smith, a to v dobe rokov 1803-6, kedy ešte katallaxia (veda) nebola pochmúrnou vedou (hoci už bola na svete Malthusova *Esej*). Na úplnejšie zhodnotenie Smithovej katallaxie (vedy) na Hegela však bude potrebné preštudovať *Fenomenológiu ducha* z roku 1807.

Vráťme sa však ku kolonizácii a k § 248 *Základov filozofie práva*. Kolonizácia je jednak ďalším prostriedkom, ku ktorému katallaxia (trh) podľa Hegela speje vnútornou nutnosťou a je prostriedkom v svetodejinnom význame obchodu. To, že kolonizácia dopomáha istej časti národa k „rodinnému princípu“, znamená to, že rodiny zvyknuté žiť sa poľnohospodárstvom, ktoré by doma museli prejsť k priemyslu vplyvom zvyšovania produktivity práce v poľnohospodárstve,³⁷⁶ sa môžu poľnohospodárstvu venovať v kolónii, kde je ešte veľa voľnej, a teda lacnej pôdy,³⁷⁷ lebo pôda je málo vybavená prácou. Práca je v kolóniách relatívne vzácnejšia a preto je mzda vyššia a to láka k ďalšiemu vysťahovalectvu. To, že občianska spoločnosť si kolonizáciou „opatrjuje novú potrebu“, čiže zabezpečuje odbytká, aby tam mohla vyvážať svoje „prebytky“, za ktoré kolónia zaplatí jej „prebytkami“, je jasné z povahy veci a takto uvažoval aj Hegel a Smith. Hegel: „Osvobození kolonií se ukazuje samo jako největší výhoda pro mateřský stát, stejně jako je propuštění otroků největší výhoda pro pána.“³⁷⁸ Vráťme sa teda na začiatok tohto exkurzu, k Hegelovmu názoru na kolónie v § 248 *Základov filozofie práva*.

³⁷⁶ Porovnaj s § 203 o poľnohospodárstve v *Základoch filozofie práva*.

³⁷⁷ Porovnaj s Smith, Adam. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 500-501.

³⁷⁸ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 268. Zodpovedajúce pasáže v Smithovi nájde čtený čitateľ na str. 546-7 a str. 609.

Tam sa píše: „Občanská spoločnosť je dohnána k tomu, aby zřizovala kolonie. Přírůstek obyvatelstva má již jako takový tento účinek; zvláště však vzniká dav, který nemůže dosáhnout uspokojení svých potřeb svou prací, jestliže produkce přesáhne potřebu konsumpcie. Ke sporadické kolonizaci dochází zvláště v Německu. Kolonisté odcházejí do Ameriky, do Ruska, zůstávají bez spojení se svou vlastí a nepřinášejí jí tak žádný užitek. Druhá a od první zcela odlišná je kolonizace systematická. Uskutečňuje se z popudu státu, s vědomím a regulováním patřičného způsobu realizace. Tento způsob kolonizace se vyskytoval hojně u Řeků, u nichž tvrdá práce nebyla věcí občana, jehož činnost se spíše obracela k veřejným záležitostem. Jestliže však vzrostl počet obyvatel natolik, že mohla nastat nutnost se o ně postarat, byla mládež poslána do nějaké nové krajiny, jež byla buď zvlášť zvolena, anebo ponechána náhodnému nalezení.“³⁷⁹ Je tu poskytnutých veľa argumentov, budem postupovať od jednoduchších, od konca.

O gréckej kolonizácii píše aj Smith: „Každý ze všech těch starořeckých státečků měl jen velmi malé území, a když se počet obyvatelstva v některém z nich zvětšil tak, že je to území již nemohlo dobře uživit, část obyvatelstva bývala vyslána, aby si vyhledala nová sídla v některé vzdálenější končině světa.“³⁸⁰ Ide teda o poľnohospodárske krajiny, akou sú vlastne aj všetky kolónie, kvôli lacnej pôde. To platí aj pre kolóniu, ktorú obaja naši autori pokladali za najvyspelejšiu a budúcnosť pripisovali jej, ide o kolóniu, z ktorej vznikli USA, a kam smerovala veľká časť „sporadickej kolonizácie“. Píše Hegel: „Pokiaľ ide o politický charakter Severnej Ameriky, nebol tam ešte stanovený všeobecný cieľ, ako niečo pre seba pevné a nejestvuje tam ešte potreba pevnej súdržnosti, lebo skutočný štát a skutočná vláda štátu vznikajú len vtedy, keď už jestvuje stavovská rozdielnosť [čiže v priemyselnom, nie poľnohospodárskom štáte – pozn. T. K.], keď bohatstvo a chudoba sú veľmi veľké a keď vzniká taký vzťah, že veľká masa už nemôže uspokojiť svoje potreby spôsobom, na aký je zvyknutá. [čiže poľnohospodárstvom – pozn. T. K.] No Amerika ešte nespeje k takým ťažkostiam, lebo má neprestajne vo veľkej miere otvorené možnosti kolonizácie a množstvo ľudí ustavične prádi do rovín rieky Mississippi. Tento prostriedok odstránil hlavný prameň nespokojnosti a trvanie terajšieho občianskeho stavu je v Amerike zaručené. Porovnať severoamerické slobodné štáty s európskymi krajinami nemožno preto, lebo v Európe napriek vysťahovalectvu takýto prirodzený odlev obyvateľstva nejestvuje: keby ešte boli existovali

³⁷⁹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 268.

³⁸⁰ Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů, str. 492.

germánske lesy, francúzska revolúcia by, prirodzene, nebola vypukla. Severnú Ameriku by bolo možno porovnať s Európou len vtedy, keby bol zaplnený nezmerný priestor v tomto štáte a keby občianska spoločnosť bola do seba uzavretá. Severná Amerika je ešte v štádiu kultivácie krajiny. Iba potom, keď sa rozmnožovanie roľníkov zabrzdí tak ako v Európe, budú sa obyvatelia sústreďovať v mestách kvôli remeslu a výmene, namiesto toho, aby sa tlačili von na polia; potom vytvoria celistvý systém občianskej spoločnosti a pocítia potrebu organického štátu. ... Amerika je teda krajinou budúcnosti.“³⁸¹

Hegel bol teda toho názoru, že ľudia, ak majú možnosť, preferujú „starošľachtické“ zmýšľanie, spojené s poľnohospodárstvom. Platí to najmä pre poľnohospodárstvo, ktoré bolo vtedy ešte dominantné a pochopiteľne, čím menej vyspelá krajina, tým bolo väčšie zastúpenie poľnohospodárstva. Hegel si teda mohol dovoliť do istej miery generalizovať, i keď sa vyjadril aj exaktne že hovorí o stave „substanciálnom“, čiže o poľnohospodárstve: „V našej dobe je zemédelstvo provozované také reflektujúcim spôsobom, jako továrna, a nabývá pak jeho přirozenosti se vzpírající charakter druhého stavu [čiže priemysel – pozn. T. K.]. Avšak tento první stav [pamätajte na jednotu logického a historického – u Smitha bolo prvotným štádiom vývoja katallaxie (trhu) poľnohospodárstvo; Smith tiež tvrdil, že poľnohospodár je svojím pánom, na rozdiel od remeselníka, ktorý je závislý na potrebách iných – vid’ *Bohatstvo národov*, str. 333-4. – pozn. T. K.]. Avšak tento první stav [poľnohospodárstvo – pozn. T. K.] si stále zachováva více způsob patriarchálního života a jeho substantiální smýšlení. Člověk zde přijímá s bezprostředním pocitem dané a získané, děkuje za ně bohu a žije v důvěřivém spoléhání, že toto dobrodiní bude pokračovat. Spokojuje se s tím, co dostává; spotřebovává to, neboť to dostane zase.“³⁸² Takže v nutnosti zakladať kolónie nejde vlastne o nič iné než o starú známu teoreticko-historickú metódu, o tendenciu kapitálu hľadať si najprv použitie v poľnohospodárstve, potom v remeslách, v priemysle a v medzinárodnom obchode až nakoniec, ako to hovoril Adam Smith, pričom začiatok procesu je sprostredkovaný jeho koncom, prostriedkom šírenia poľnohospodárstva je zahraničný obchod a s ním sa vezúca kolonizácia.

So Smithom sa Hegel zhoduje ešte v jednom motíve kolonizácie: vysoké domáce dane a perzekúcia, politická a náboženská: „Pretože pôvodný národ zanikol, alebo takmer zanikol, pochádza aktívne obyvateľstvo zväčša z Európy a všetko, čo sa v Amerike deje, vychádza

³⁸¹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. *Filozofia dejín*, str. 90-91.

³⁸² Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filozofie práva*, str. 235.

z Európy. Európa vrhla prebytok obyvateľov do Ameriky, približne tak, ako keď z ríšskych miest – v ktorých remeslo prevládalo a ustrnulo – mnohí utiekli do iných miest, kde nebol taký útlak a kde bremeno dávok nebolo také ťažké. Tak vznikla vedľa Hamburgu Altona, vedľa Frankfurtu Offenbach, vedľa Norimberku Fürth, vedľa Ženevy Carouge. V tom istom vzťahu je Severná Amerika k Európe. Mnohí Angličania sa osadili tam, kde niet bremien a dávok a kde nazhromaždené európske prostriedky a európska šikovnosť boli schopné vyťažiť niečo z veľkej, ešte úhorom ležiacej pôdy. Toto vysťahovanie poskytuje ozaj veľa výhod, lebo vysťahovalci sa zbavili mnohého, čo ich mohlo vo vlasti sužovať a priniesli so sebou poklad európskeho sebavedomia a európskej šikovnosti. A pre tých, ktorí chcú namáhavo pracovať a v Európe nenašli na to možnosť, majú v Amerike, pravda, pole pôsobnosti otvorené.³⁸³ Ak má byť Hegel najväčším totalitárom medzi filozofmi, ako sa nás o tom snaží presvedčiť Popper, tak potom by som si prial, aby to bola pravda, aby nikto nešiel od Hegela doľava, pretože potom by boli skoro všetci vpravo. Takto liberálne výroky majú síce svoju intervencionistickú protiváhu, avšak to, že trh je samoreguláciou, v to Hegel vždy veril, aj v práve citovanej *Filozofii dejín*. Verím, že týmto je aspoň do istej miery vyvrátený názor Hayeka, ktorý si myslel, že Hegelove neskoršie diela boli ovplyvnené Comtem. Na inom mieste som uviedol, že Hayek sa pomýlil v tom, že Comteho prvé dielo (1822) bolo vydané až po *Základoch filozofie práva* (1821) a Hegel tak nemohol byť ovplyvnený Comteho dielom. Ak by sme našli rozpor v katallaxii (vede) medzi *Základmi filozofie práva* a *Filozofiou dejín*, a ak by vývin týchto diel smeroval k silnejšiemu intervencionizmu, či nebodaj k niečomu horšiemu, potom by sme mohli potvrdiť Hayekove tézy. Na také potvrdenie Hayekovej tézy nie je v Hegelovej katallaxii (vede) vecný základ. Čo sa týka katallaxie (vedy), tak tam je dospelý Hegel stále Hegelom, katallaktickým intervencionistom. Vráťme sa však k našej téme.

Teraz už máme kompletnú predstavu a pojmový aparát na zvládnutie zapeklitého výroku, ktorý mal naznačovať podspotrebu v § 248 *Základov filozofie práva*. „Občanská spoločnosť je dohnána k tomu, aby zriaďovala kolonie.“³⁸⁴ Katallaxia (trh) – nezabúdajme, že stále sa jedná o pozitívnu vedeckú analýzu čistého trhu (predpokladom celej sekvencie analýzy je toto: „jestliže občanská společnost působí nerušeně“)³⁸⁵ – je v niektorom okamihu

³⁸³ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. *Filozofia dejín*, str. 87-88.

³⁸⁴ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 268.

³⁸⁵ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. *Základy filosofie práva*, str. 264.

svojich dejín prinútená zriadiť kolónie. To sa týka poľnohospodárskych štátov, a je to prirodzený prvý stupeň vývoja katallaxie (trhu), a kolonizáciou sa toto štádium šíri do celého sveta. „Prírústek obyvateľstva má již jako takový tento účinek; zvláště však vzniká dav, který nemůže dosáhnout uspokojení svých potřeb svou prací, jestliže produkce přesáhne potřebu konsumpce.“³⁸⁶ Bystrý čitateľ určite postrehol, že niečo podobné sme už riešili. Ak rastie počet obyvateľov poľnohospodárskeho štátu nad počet, ktorý je daným spôsobom katallaxia (trh) schopná užiť, budú poslaní do kolónií, vnútri krajiny, alebo, ak už nie je vo vnútri krajiny dostatočne lacná pôda (dostatok miesta), tak sa vydajú na kolonizáciu cez more. Tak sa má poľnohospodárske štádium tendenciu šíriť do celého sveta.

Na druhý problém sme už vlastne narazili. V občianskej spoločnosti môže vzniknúť vplyvom rozrôznenia príjmov vrstva veľmi chudobných ľudí, ktorí – ak nemajú to šťastie, že budú charitatívne zamestnaní, tak ako chudobní z § 245 – nemajú ako zabezpečiť svoju subsistenciu svojou prácou. Hegel si azda všimol u Smitha to, že v kolóniách je vzhľadom k veľkej vzácnosti práce relatívne k pôde vysoká mzda. Tou si chudobní budú môcť zabezpečiť svoju subsistenciu svojou prácou. Tento problém sa však predsa len líši od § 245, lebo je vzniknutie chudobného davu podmienené tým, že produkcia presiahne potrebu spotreby. Čo je vlastne „produkciou presahujúcou spotrebu“? Zrejme je to zahraničný obchod, ktorý poháňa rast katallaxie (trhu), a spätne sám seba, pretože prebytky jedných sa kupujú za prebytky druhých, už sme to videli u Hegela aj u Smitha. Ale zahraničný obchod je prirodzene až posledným logickým a historickým štádiom vývoja katallaxie (trhu), čiže hovorí sa tu o modernom štáte (v Hegelovej dobe). Touto podmienkou produkcie presahujúcej spotrebu je teda asi existencia modernej rastúcej katallaxie (trhu), kde vznikajú rozdiely v príjmoch, a kde vzniká aj vrstva chudobných. Dospeli sme teda spätne k § 243 o spontánnom raste katallaxií, ktorý vedie k rozdielom v príjmoch a k § 244 – k uvedomeniu si možnosti odstrániť chudobu. To vedie k § 245 o spôsoboch realizácie odstraňovania chudoby, ďalej k § 246 o otvorení uzatvoreného modelu na medzinárodný obchod, k § 247, kde sa hovorí o riekach a mori ako prostriedku obchodu, a k § 248 o tom, ako ďalší rast obyvateľstva spätne determinuje možnosti rastu katallaxie v rozšírenej miere – k § 243, „jestliže občanská společnost působí nerušeně, pak spěje uvnitř sebe samé k *růstu obyvateľstva a průmyslu*.“³⁸⁷ Kruh katallaxie (trhu i vedy) je uzatvorený, i keď vlastne je

³⁸⁶ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 268.

³⁸⁷ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva, str. 264.

vhodnejšie hovoriť o neustále širšie sa roztáčajúcej špirále. U Hegela môže byť princíp iba jeden. Hegel – pokiaľ bol ekonómom,³⁸⁸ bol smithovským ekonómom (prinajmenšom čo sa týka analýzy katallaxie (trhu) – čo sa týka úlohy polície a korporácií, tam bol asi ovplyvnený Steuartom, možno tiež kameralistami), a to aj v dobe svojej smrti, v dobe svojich posledných prednášok o filozofii dejín v roku 1831, 55 rokov po vydaní *Bohatstva národov*, a to v Nemecku, kde sa Smithovej náuke nikdy nepodarilo získať dominanciu, a v tej dobe už existovali knihy nemeckých ekonómov Raua a von Thünera a predovšetkým už v tej dobe prevládol pohľad na katallaxiu (vedu) ako pochemúrnú vedu Malthusa, Ricarda a Saint-Simona a optimistický svet Smitha už existoval iba v hlavách francúzskych harmonistov a neskôr u manchesterských liberálov. Vlastne by sme mohli povedať – čo je plne v súlade s našou kapitolou 2.1 -, že k nám hovorí Smith Hegelovými ústami, alebo presnejšie, že ide o dialektický výklad Smitha, Smith je v Hegelovej katallaxii (vede) vrcholom uchovávajúcich zrušení všetkých predchádzajúcich ekonómov, ktorého výklad bolo potrebné z Hegelovho hľadiska už iba previesť na jeho metódu - dialektiku.

Trh teda podľa Hegela dokáže fungovať sám a bez polície. Hegelov výklad situácie v USA je dôkazom, že to Hegel takto vnímal aj v realite – hoci sa v nijakom prípade nejednalo o anarchokapitalizmus (podobne by sme našli príklady fungujúcej katallaxie (trhu) stredovekých slobodných miest ako napríklad Florencia). Dokázal som to na príklade Hegelovej kondenzovanej katallaxie (vedy), podanej v pasáži o „polícii“, ktorú sa Neocleous snažil pochopiť predovšetkým.

6 Záver

Ak sa mám pokúsiť odosobniť, myslím, že ciele, ktoré som si stanovil, som čiastočne splnil. Pri písaní som narazil na problémy, ktoré sa dali očakávať, ale ja som radšej išiel ďalej, hoci som si uvedomoval, že argumentačná sila jednotlivých kapitol sa tým zoslabila. V tomto zmysle je teda pravdou, že som sa podujal vyriešiť svetové problémy a nevyriešil som ich.

Ak som však štúdiom Smitha a Hegela a ostatných dôležitých autorov dospel k bránam napísania (teoreticko-historickej) rekonštrukcie Hegelových dejín katallaxie (vedy), čiže k bránam istej verzie pojednania o katallaxii (vede), a nakoľko som sledoval prirodzený

³⁸⁸ Na intervencionizmus však nemožno zabudnúť. Kruh katallaxie (vedy a trhu) nie je jediným kruhom. Hneď v § 249 Hegel aplikuje svoj synoptický klam na § 246 – medzinárodný obchod by mal byť spravovaný „políciou“ ako správcom záujmov presahujúcich občiansku spoločnosť do okolitých občianskych spoločností.

vývoj témy a nevnášal doň svoje vlastné myšlienky, natoľko svedčí táto diplomová práca o tom, že metodologická téma Smitha a Hegela, ktorou je nezámerná produkcia spontánnych poriadkov rôznych druhov má v budúcnosti explozívny potenciál, ktorého charakter doteraz azda nebol v takejto úplnosti odhalený.

Snažil som sa držať Smithovej a Hegelovej metodológie najdôslednejšie ako som vedel. To v sebe zahŕňa v isté riziká a viedlo to k istým výsledkom. Rizikom je to, že som skôr dogmaticky (na základe Hegelovej filozofie) stanovil, že pohegelovský vývoj filozofie nie je možný (sú možné len spresnenia už pravdivého poznania). Nie je vylúčené, že Hegelov prístup je už dávno prekonaný. V takom prípade by sa obsah a význam tejto diplomovej práce obmedzil na zhodnotenie vybraných pasáží vývoja a súčasného stavu katallaxie (vedy) z hľadiska Smithovej a Hegelovej metodológie. Výsledky čo možno najdôslednejšieho zhodnotenia vybraných pasáží vývoja katallaxie (vedy) na základe Smithovej a Hegelovej metodológie sú na viacerých miestach radikálne a určite sa dotknú aj cteného liberálneho čitateľa, keďže napríklad kritizujem Mengera za odvodenie metódy katallaxie (vedy) od Savignyho. Nakoľko padá Menger, natoľko môže padnúť aj Hayek, z ktorého sa snažím vychádzať a teda nevyberal som účelne isté pasáže podľa toho, ako by mi to vyhovovalo.

Preto hoci často oslovujem cteného liberálneho čitateľa, tento snažím sa používať v tomto texte rovnaký meter na všetkých, a prístupy liberálov často aj kritizujem (a teda aj môj prístup môže byť kritizovaný odôvodnenými argumentami). Venovanie tohto textu liberálom je však pochopiteľné aj preto, že ide o teóriu spontánneho poriadku (hoci Hegel bol intervencionista).

Snažil som sa zahladiť čo najviac formálnych chýb, mnohé však ešte mohli uniknúť môjmu pohľadu, a to aj kvôli časovej tiesni, do ktorej som sa dostal pri písaní textu. Citáty som uvádzal v pôvodnom jazyku, a to aj v hlavnom texte, nielen v poznámkach. Dôvodom sú možné chyby v preklade, a to aj medzi slovenčinou a češtinou, nakoľko sa asi v texte vyskytuje v mojej slovečine veľa čechizmov. Z formálnej stránky ľutujem najmä nesplnené sľuby, odkazy na neexistujúce pasáže textu, z ktorých niektoré som ešte mohol prehliadnuť. Určite sa však v texte vyskytnú aj ďalšie nedôslednosti, napríklad v použití terminológie medzi jednotlivými kapitolami, ktoré som písal s časovým odstupom. Mrzí ma tiež, že sa mi nepodarilo upraviť zoznam literatúry podľa požadovaných štandardov.

Miera, v akej je tento text úspešný v dosiahnutí stanovených cieľov, závisí od toho, nakoľko som bol schopný odosobniť sa a nechať plynúť tému samotnú. To svedčí aj o tom,

ako som mohol prispieť k téme: nijako, iba som ju mohol sledovať. A to bolo mojím najdôležitejším cieľom – ukázať zásadnú jednotu textu, aj za cenu nedokonalostí detailov. Ak sa mi to aspoň čiastočne podarilo, potom som dokázal, že z hľadiska vedy nebola čisto náhodná Hayekova afinita na Hegela, keď v závere *Osudnej domýšľavosti*, keď oslávil Adama Smitha slovami: „Skotští morální filosofové osmnáctého století dali tedy hlavní podněty vývojové teorii, různým oborům ... stejně jako pochopení dokonalejší sebeorganizující schopnosti tržního systému a rovněž evoluce jazyka, morálky a práva ... Přesto však Adam Smith zůstává terčem vtipů, a to dokonce i mezi ekonomy, z nichž mnozí dosud nepřišli na to, že hlavním úkolem každé vědy zabývající se tržním řádem musí být analýta sebeuspořádávajících procesů.“³⁸⁹

³⁸⁹ Hayek, Friedrich A. 1995. *Osudná domýšľivosť – omyly socializmu*, str. 158.

Použitá literatura

- 2002. Katechizmus Katolíckej cirkvi.
- Ahiakpor, James C. W. 1999. Did Adam Smith Retard the Development of Economic Analysis? A Critique of Murray Rothbard's Interpretation.
- Alter, Max. 1990. What do we know about Menger? In. Caldwell, Bruce J., a Menger, Carl. 1990. Carl Menger and his legacy in economics.
- Aspromourgos, Tony. 1989. The Theory of Production and Distribution in Cantillon's Essai,
- Avineri, Shlomo. 1974. Hegel's theory of the modern state.
- Benyovszky, Ladislav. 1999. Problém bytí v Hegelově filozofii – studie k dějinám bytí.
- Blaug, Mark. 1997. Economic theory in retrospect.
- Blaug, Mark. 1997. Ugly currents in modern economics.
- Blaug, Mark. 2001. No History of Ideas, Please, We're Economists.
- Blunden, Andy. 2005. Hegel to Niethammer, July 5, 1816. Stiahnuté 1. 9. 2009 z <http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/letters/1816-07-05.htm>.
- Blunden, Andy. 2007. The Young Hegel against Liberalism. Stiahnuté 1. 9. 2009 z <http://home.mira.net/~andy/works/young-hegel.htm>.
- Bosanquet, Bernard. 1888. Hegel's Correspondence.
- Cannan, Edwin. 1964. A review of economic theory.
- Davis, John B. a Henderson, James P.: Adam Smith's influence on Hegel's philosophical writings.
- Desai, Meghnad. 1994. Equilibrium, expectations and knowledge. In. Birner, Jack a van Zijp, Rudy. 1994. Hayek, co-ordination and evolution.
- Eucken, Walter. 2004. Zásady hospodářského řádu.
- Froeb, Kai a Canfora, Maurizio. 2003. Hegel biography. Stiahnuté 30. 8. 2009 z <http://www.hegel.net/en/biopics/hegelbio.pdf>.
- Froeb, Kai. 2009. Hegel's contemporaries. Stiahnuté 29. 8. 2009 z <http://www.hegel.net/en/persons.htm>.
- Fukuyama, Francis. 1989. The end of history?
- Garrison, Roger W. 1998. Intertemporal Adam Smith.
- Gide, Charles, a Rist, Charles. 1928. Dějiny nauk národohospodářských I.
- Gordon, David. 1990. The origins of language: A review.
- Gordon, David. 1994. Second thoughts on the philosophical origins of Austrian economics.
- Grampp, William D. 2000. What did Smith mean by the invisible hand?
- Groenewegen, Peter D.. 1998. Marshall and Hegel. In. Marshall, Alfred, a Wood, John Cunningham. 1998. Alfred Marshall.
- Hayek, Friedrich A. 1991. Cesta k nevolnictví.
- Hayek, Friedrich A. 1994. Právo, zákonodárství a svoboda.
- Hayek, Friedrich A. 1995. Kontrarevoluce vědy.
- Hayek, Friedrich A. 1995. Osudná domýšlivost.

- Hayek, Friedrich A. 2004. Odkaz Adama Smitha v jazyku dneška. In. Smith, Adam. 2004. Teorie mravních citů.
- Hayek, Friedrich August. 1985. Richard Cantillon.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, a Jaeschke, Walter. 1997. Berliner Schriften (1818-1831), voran gehen Heidelberger Schriften (1816-1818).
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1957. Filozofia dejín.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1961. Dějiny filosofie I.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1965. Dějiny filosofie II.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1974. Dějiny filosofie III.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1992. Základy filosofie práva.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1997. Über die unter dem Namen Bhagavad-Gita bekannte Episode des Mahabharata; von Wilhelm von Humboldt. In. Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, a Jaeschke, Walter. 1997. Berliner Schriften (1818-1831), voran gehen Heidelberger Schriften (1816-1818),
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 1999. Fenomenologie ducha. In. Hemelik, Martin et. al.: Prodomus philosophiae aneb uvedení do filosofie.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 2009. Encyclopaedia of the Philosophical Sciences, Part III: The Philosophy of Spirit (1830), Section one: subjective spirit, C. psychology, mind. Stiahnuté 29. 8. 2009 z <http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/sp/suspirit.htm>.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. 2009. Encyclopaedia of the Philosophical Sciences, Part III: The Philosophy of Spirit (1830), Section one: subjective spirit, C. psychology, mind. Stiahnuté 29. 8. 2009 z <http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/sp/suconsci.htm>.
- Hoffmann, Michael H. G. 2005. The curse of the Hegelian heritage: “Dialectic,” “contradiction,” and “dialectical logic” in Activity Theory, str. 15. Stiahnuté 1. 9. 2009 z <http://www.spp.gatech.edu/faculty/workingpapers/wp9.pdf>.
- Horwitz, Steven. 2001. From Smith to Menger to Hayek. Liberalism in the spontaneous-order tradition.
- Horwitz, Steven. 2004. Review: Total freedom: toward a dialectical libertarianism by Chris Matthew Sciabarra.
- Humboldt, Wilhelm von. 1850. Lichtstrahlen aus seinen Briefen an eine Freundin, an Frau von Wolzogen, Schiller, G. Forster und F. A. Wolf.
- Humboldt, Wilhelm von. 2000. O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu.
- Humboldt, Wilhelm. 1841. Ueber die unter dem Namen Bhagavad-Gítá bekannte Episode des Mahá-Bhárata. In. Humboldt, Wilhelm. 1841. Gesammelte Werke.
- Iggers, Georg G., a Liebel, Helen P. 1972. Comments on Helen Liebel's „Rise of German Historicism”.

- Johnson, Gregory R. 2000. Review: Total freedom: toward a dialectical libertarianism by Chris Matthew Sciabarra.
- Kaufmann, Walter. 1951. The Hegel myth and its method.
- Kleinfeld, Anette. 1997. Discussion Summary. Paper discussed: Yagi, Kiichiro: Carl Menger and the Historicism in Economics; Cubeddu, Raimondo: The 'Irrelevance' of Ethics for the Austrian School. In. Koslowski, Peter. 1997. Methodology of the social sciences, ethics, and economics in the newer historical school.
- Kletzer, Christoph. 2006. Custom and positivity: an examination of the philosophic ground of the Hegel-Savigny controversy.
- Koslowski, Peter (ed.). 1995. The theory of ethical economy in the historical school.
- Krist, Jan. 1998. Sešity k dějinám filosofie VI. Přehled dějin německé klasické filosofie.
- Krištofory, Tomáš. 2007. Ľudovít Štúr, teória spontánneho poriadku a vývoj slovenskej spoločnosti.
- Lisý, Ján a kol. 2003. Dejiny ekonomických teórií.
- Lord Acton. 1907. The History of Freedom and Other Essays, str. 75. Stiahnuté 3. 9. 2009 z http://files.libertyfund.org/files/75/Acton_0030_EBk_v4.pdf.
- Lord Acton. 1886. German schools of history.
- Lukács, Georg. 1976. The young Hegel.
- Major, Ladislav a Sobotka, Milan. 1979. Hegel.
- Menger, Carl. 2009. Investigations into the method of the social sciences with special reference to economics.
- Neocleous, Mark. 1998. Policing the system of needs: Hegel, Political economy, and the police of the market.
- Norberg, Johan. 2006. Globalizace.
- Novak, Michael. 2001. Z rozhovoru s profesorem Novakem. In. Schwarz, Jiří (ed.): Křesťanský ekonom a filosof Michael Novak.
- Ondrejovič, Slavomír. 2000. Wilhelm von Humboldt a jeho spis. In. Humboldt, Wilhelm von. 2000. O rozmanitosti stavby ľudských jazykov a jej vplyve na duchovný rozvoj ľudského rodu.
- Pavlík, Ján. 1998. Předmluva: Frédéric Bastiat a české ekonomické myšlení. In. Bastiat, Frédéric. 1998. Co je vidět a co není vidět a jiné práce.
- Pavlík, Ján. 2004. F. A. Hayek a teorie spontánního řádu.
- Pavlík, Ján. 1998. Frédéric Bastiat – myslitel svobody a harmonie. 1998. In. Bastiat, Frédéric. 1998. Co je vidět a co není vidět a jiné práce.
- Petrusek, Miloslav. 2004. Václav Bělohradský (*1943) - vlastenec planety Gaia.
- Popper, Karl Raimund. 1994. Otevřená společnost a její nepřátelé II. Vlna proroctví: Hegel, Marx a co následovalo.
- Ricardo, David. 1956. Zásady politické ekonomie a zdanění.
- Rosenkranz, Karl. 1874. Hegel, Prussia, and the Philosophy of Right. In. Rosenkranz, Karl, Hall, G. S. 1874. Hegel: As The National Philosopher Of Germany.
- Roscher, Wilhelm. 1843. Grundriss zu Vorlesungen über die Staatswirthschaft.

- Rothbard, Murray N. 1990. Národy vznikajúce súhlasom: Dekompozícia národného štátu, str. 3 Stiahnuté 26. 8. 2009 z http://www.libinst.cz/etexts/rothbard_nations.pdf.
- Rothbard, Murray N. 2005. Zásady ekonomie.
- Rothschild, Emma. 1994. Adam Smith and the Invisible Hand.
- Safranski, Rüdiger, a Osers, Ewald. 1991. Schopenhauer and the Wild Years of Philosophy.
- Sandmo, Agnar. 2008. The invisible hand in the history of economic thought. Stiahnuté 8. 9. 2009 z <http://www.nek.uu.se/Forskning/CurrentResearch/Research2007/Kapitel2.pdf>.
- Sciabarra, Chris Matthew. 1995. Marx, Hayek, and utopia.
- Singer, Peter. 1995. Hegel.
- Smith, Adam. 1904. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, I.1.4. Stiahnuté 1. 9. 2009 z <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN.html>.
- Smith, Adam. 2001. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů.
- Smith, Adam. 2005. Teorie mravních citů.
- Smith, Adam. 2005. Úvahy týkající se prvotního formování jazyků. In. Smith, Adam. 2005. Teorie mravních citů.
- Smith, Barry. 1990. Aristotle, Menger, Mises: an essay in the metaphysics of economics. In. Caldwell, Bruce J., a Menger, Carl. 1990. Carl Menger and his legacy in economics.
- Smith, Barry. 1994. The Philosophy of Austrian Economics.
- Sobotka, Milan. 1995. Několik slov ke knize Petera Singera. In. Singer, Peter. 1995. Hegel.
- Stiglitz, Joseph E.. 1991. The invisible hand and modern welfare economics.
- Streissler, Erich W. 1990. Carl Menger on economic policy: the lectures to Crown Prince Rudolf. In. Caldwell, Bruce J., a Menger, Carl. 1990. Carl Menger and his legacy in economics.
- Šíma, Josef. 2004. Ekonomie a právo.
- Thornton, Mark. 2008. Cantillon and the invisible hand.
- Tribe, Keith. 1993. Review: Hegel als Ökonom.
- Turner, W. 1910. Hegelianism. In. The Catholic Encyclopedia. New York: Robert Appleton Company. Stiahnuté 19. 8. 2009 z <http://www.newadvent.org/cathen/07192a.htm>. Ecclesiastical approbation. Nihil Obstat. June 1, 1910. Remy Lafort, S.T.D., Censor. Imprimatur. +John Cardinal Farley, Archbishop of New York.
- Ullmann-Margalit, Edna. 1997. The invisible hand and the cunning of reason.
- Von Mises, Ludwig. 1998. Liberalismus.
- Waszek, Norbert. 1983. The division of labor: From the Scottish Enlightenment to Hegel.
- Waszek, Norbert. 1985. Miscellanea: Adam Smith and Hegel on the Pin Factory.
- Waszek, Norbert. 1988. The scottish enlightenment and Hegel's account of 'civil society'.
- Yagi, Kiichiro. 1997. Carl Menger and the historicism in economics. In. Koslowski, Peter. 1997. Methodology of the social sciences, ethics, and economics in the newer historical school.

Appendix: Miscellanea: Norbert Waszek: Adam Smith and Hegel on the Pin Factory³⁹⁰

It is well known that Hegel's earliest explicit mention of Adam Smith³⁹¹ is to be found in the first set of the *Jenaer Systementwürfe* (HGW, VI, p. 323), a text previously known under J. Hoffmeister's title *Jenenser Realphilosophie I*.

In this text, Hegel sums up the example by which Smith illustrates the division of labor: the manufacturing of pins. In a marginal note to this exposition, the name „Smith“ appears with a page reference („S.8“).³⁹² It is quite significant that his first reference to Smith is not to some marginal or merely historical point of Smith's analysis, but to the crucial treatment of the division of labor, upon which, as a modern commentator put it, „the discipline of

³⁹⁰ This miscellanea builds on a section of my recent Cambridge Ph.D. thesis which, it is hoped, will soon be published under the title: *The Scottish Enlightenment and Hegel's Account of „Civil Society.“* I should like to acknowledge the guidance of my supervisor, Mr. Duncan Forbes of Clare College, and the financial assistance of a Christ's College Research Scholarship. Earlier versions of this piece were read and commented on by Prof. H. S. Harris (Toronto), and two Cambridge friends: Dr. Istvan Hont (King's College), and Mr. Stephen Houlgate (Girton College). While thanking them for their interest, the four scholars are absolved from any responsibility for my shortcomings. English translations of all German quotations have been provided in the notes. Unless otherwise indicated, these translations are my own. Editions used and their abbreviations are:

HGW = G.W.F. Hegel, *Gesammelte Werke*. Edited for the Deutsche Forschungsgemeinschaft by the Rheinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften (Hamburg: Felix Meiner, 1968ff.)

VRP = G.W.F. Hegel, *Vorlesungen über Rechtsphilosophie*. 1818-1831, ed. by K. H. Ilting, 4 vols. (Stuttgart: Frommann-Holzboog, 1973 f.)

Wan. = G.W.F. Hegel, *Vorlesungen über Naturrecht und Staatsrecht*.

Heidelberg 1817/18 mit Nachträgen aus der Vorlesung 1818/19. Nachgeschrieben von P. Wannenmann. Ed. by C. Becker... et al., with an introduction by Otto Pöggeler (Hamburg: Meiner, 1983).

Hen. = G.W.F. Hegel, *Philosophie des Rechts: Die Vorlesung von 1819/20 in einer Nachschrift*, ed. by Dieter Henrich (Frankfurt: Suhrkamp, 1983).

SEL/FPS = G.W.F. Hegel, *System of Ethical Life (1802/03) and First Philosophy of Spirit (1803/04)*, ed. and translated by H. S. Harris and T.M. Knox (Albany: SUNY Press, 1979).

³⁹¹ Though there may be an earlier allusion to Smith's theories in Hegel's *System of Ethical Life (1802/03)*, as H. S. Harris has tentatively suggested in a note to SEL, p. 167.

³⁹² In their notes to the new critical edition (HGW, VI, pp.384-5', Profs. Düsing and Kimmerle have convincingly argued that the reference is to the English edition of Smith's *Wealth of Nations* to be found in Hegel's library, *Verzeichniss der von dem Professor Herrn Dr. Hegel und dem Dr. Herrn Seebeck hinterlassenen Buchersammlungen* (Berlin, 1832), p. 11, No. 239-42

economics was nurtured.³⁹³ Other indications of the importance which Hegel ascribed to Smith's treatment are:

(a) that he stored it most thoroughly in his memory and, in his own discussions of the subject-and this has become even more obvious with the recent discovery of two further sets of lecture notes (Wan. & Hen.)-he kept reproducing it throughout his career: Smith's pins (Stecknadeln) reappear in the second set of the Systementwürfe (HGW, VIII, p. 224); the 1817/18 (Wan., p. 127), 1818/19 (VRP, I, p. 314), 1819/20 (Hen., p. 159), 1822/23 (VRP, III, p. 609), and the 1825/26 lecture courses (VRP, IV, p. 502), though Smith's name does not always reappear too.

(b) a statement from the 1822/23 lecture course: "In der neuen Staats-Oeconomie ist die Teilung der Arbeit ein Hauptmoment; ³⁹⁴ a statement, incidentally, which strongly suggests the conclusion that Hegel meant Smith and his followers when he spoke of "neue Staats-Oeconomie."³⁹⁵

In five of the seven instances where Hegel borrows Smith's example of the pin manufactory, he reproduces Smith's numerical calculation of the increase in output. Curiously, Hegel's figures differ in each text and since it is possible to draw some conclusions from the various renderings, it is worth spelling out the actual data and comparing them with Smith's original.³⁹⁶ This comparison may also serve as an example of how the recently discovered lecture notes may provide us with new insights, even where they simply multiply existing rather than add new information.

Adam Smith [1776]:³⁹⁷

To take an example . . . from a very trifling manufacture . . . the trade of pin-maker; a workman not educated to this business . . . nor acquainted with the use of the machinery employed in it . . . could scarce, perhaps, with his utmost industry, make one pin in a day, and certainly could not make twenty. But in the way in which this business is now carried on, not only the whole work is a peculiar trade, but it is divided into a number of branches, of which

³⁹³ Nathan Rosenberg, „Adam Smith on the Division of Labour: Two Views or One?“, *Economica*, (New Series), 32 (1965): 127-139, here p. 127.

³⁹⁴ VRP, III, p. 609-„In modern political economy the division of labor is a main aspect.”

³⁹⁵ A conclusion that is further supported by the 1819/20 lecture course (Hen., pp. 158-9): “*Smith* in seinem Werke über den Nationalreichtum hat zuerst vornehmlich auf diese Teilung der Arbeit aufmerksam gemacht.”-“*Smith*, in his work on the wealth of nation[s], was the first to draw attention above all to the division of labor.”

³⁹⁶ This was first suggested to me by Prof. H. S. Herris (Toronto).

³⁹⁷ Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* [1776], ed. by R. H. Campbell & A. S. Skinner. 2 vols. (Oxford: Clarendon, 1976), II, 1, pp.14 f.

the greater part are likewise peculiar trade . . . the important business of making a pin is, in this manner, divided into about eighteen distinct operations . . . I have seen a small manufactory of this kind where ten men only were employed, and where some of them consequently performed two or three distinct operations . . . they could, when they exerted themselves, make among them about twelve pounds of pins in a day. There are in a pound upwards of four thousand pins of a middling size. Those ten persons, therefore, could make among them upwards of forty-eight thousand pins in a day. Each person, therefore, making a tenth part of forty-eight thousand pins, might be considered as making four thousand eight hundred pins in a day. But if they had all wrought separately and independently, and without any of them having been educated to this peculiar business, they certainly could not each of them have made twenty, perhaps not one pin in a day; that is, certainly, not the two hundred and fortieth, perhaps not the four thousand eight hundredth part of what they are at present capable of performing, in consequence of a proper division and combination of their different operations.

Hegel [1803/04] (HGW, VI, p. 323):

. . . an einer Stecknadel arbeiten in einer englischen Manufactur 18 Menschen; jeder hat eine besondere und nur diese Seite der Arbeit; ein einzelner würde vielleicht nicht 20; nicht 1 machen können; jene 18 Arbeiten unter 10 Menschen verteilt machen 4000 des Tags; aber auf die Arbeit dieser 10, wenn sie unter 18 arbeiteten, würden 48000 in einem Tag [kommen].³⁹⁸

Hegel [1805/06] (HGW, VIII, p. 224):³⁹⁹

. . . Teilung der Arbeit, - Ersparniss – 10 können so viel Stecknadeln machen, als 100;⁴⁰⁰

Hegel [1817/18] (Wan., p. 127):

In einer geringeren Fabrik von 10 Personen machen diese des Tags 4800 Stecknadeln [pro Person], und ein einzelner kann höchstens wenn er alles allein macht[,] 20 Stecknadeln machen.⁴⁰¹

³⁹⁸ English translation quoted from FPS, p. 248: “. . . eighteen men work in an English pin factory . . . Each has a specific part of the work to do and only that. A single man would perhaps not make 20, could not even make one; those eighteen jobs divided among ten men produce 4000 per day. But from the work of these ten in a group of eighteen there would [come] 48000.”

³⁹⁹ It is a regrettable gap in the notes of the new critical edition (HGW, VIII) that this allusion to Smith's pin manufactory, though it is clearly in line with the earlier reference (previous quotation), is not recorded.

⁴⁰⁰ „Division of labor, -saving-10 can make as many pins as 100.“

⁴⁰¹ „In a trifling manufactory of 10 persons, these [ten] make 4800 pins per day [per person], and an individual, if he makes everything on his own, can make 20 pins at the most. „

Hegel [1819/20] (Hen., p. 159):

Beispiel von Smith, wonach ein Arbeiter, der Stecknadeln allein machen wollte, deren kaum zwanzig in einem Tage vollenden würde, während, wenn die Arbeit in ihre verschiedenen Operationen verteilt wird (deren zu Smiths Zeiten ungefähr 10 waren), eine Person im Durchschnitte 4600 Stecknadeln vollenden kann.⁴⁰²

Hegel [1824/25] (VRP, IV, p. 502):

Ein Mensch der geschickt Stecknadeln macht[,] kann aus fertigem Draht täglich nur 40 bis 50 Stück machen, 100 Menschen also nur 5000, wenn aber die Arbeit geteilt wird, so können sie 20 bis 50 Mal mehr hervorbringen.⁴⁰³

Hegel's first rendering of Smith's pin-factory calculation [1803/04] is erroneous in three respects: (a) Smith's description speaks of 18 operations, not 18 workmen; (b) in Smith's account the figure 4000 gives the number of pins in a pound, it is not an output figure; (c) Smith compares the respective outputs of 10 workmen when they labor independently and when they co-operate and perform, among them, eighteen operations, he does not speculate what output difference it would make if 18 (rather than 10) workmen were to co-operate. In spite of these errors-which may have been due to the fact that Hegel's English, though good, was not yet good enough to reproduce Smith's slightly longwinded argument in an absolutely flawless manner-Hegel's passage contains sufficient details to conclude that Hegel was either studying Smith at about that time, or, at least, that he had the *Wealth of Nations* open before him while writing. The 1805/06 version is much shorter and much less precise: It is hardly more than a vague allusion from memory, a fact which suggests a certain distance from Smith's text; I am inclined to think that the immediate period of Hegel's first reading of Smith was over. Thus, though he repeats the point, Hegel's mind was too busy with other things to worry about getting the figures right. The recently discovered 1817/18 set of notes, taken by P. Wannenmann, is most interesting, because it documents the only time that Hegel reproduces Smith's calculation correctly, provided one relates the figure of 4800 to each workman-which is not spelt out, but it seems fair to interpolate, as I have done. Another point which suggests Hegel's immediate use of the *Wealth of Nations* while preparing his 1817/18

⁴⁰² „Example of *Smith* according to which a worker who wanted to make pins on his own, would hardly complete twenty of them in a day. Whereas, when the labor is divided into its various operations (of which there were about 10 in Smith's time), one person on an average can complete 4600 pins.“

⁴⁰³ „A person who makes pins skillfully can, from prefabricated wire, make only 40 to 50 pieces per day, thus 100 persons only 5000. But if the labor is divided, they can produce 20 to 50 times more.“

lectures is the somewhat unusual expression „einer geringeren Fabrik”: no doubt an attempt of rendering Smith's „very trifling manufacture.” This textual parallel and the comparative accuracy in his figures make it very likely that Hegel had re-read Smith's *Wealth of Nations* before this course of lectures. Considering that, after a long absence from university life, 1817/18 was the first time Hegel lectured on this subject, a particularly thorough preparation, including a re-reading of Smith, also seems highly plausible from the circumstances. Homeyer's notes, the only document we have on the 1818/19 lectures, provides but three words („Beispiel von Stecknadelfabrikation“)⁴⁰⁴ and does not contain any figures; an absence that is probably due to Homeyer's style of note taking (short summaries rather than full notes). In any case, the notes on the 1819/20 lectures are almost as accurate as (except for replacing 4800 by 4600-an error that may well be due to the anonymous note-taker), and slightly more detailed than the 1817/18 set: The supposed re-reading of Smith, one could conclude, still exerted its influence on the 1819/20 lectures. In 1824/25, on the other hand, according to the notes of von Griesheim-on the whole a very faithful recorder-there is once again a certain distance from Smith's text: Hegel seems then to have used any numbers that came to his mind. To sum up, the comparison of Hegel's various renderings of Adam Smith's famous example reveals different degrees of closeness to Smith's original, and the instances of close correspondence between Hegel and Smith (especially 1803/04 and 1817/18) are likely to reflect the dates of Hegel's direct contact with the *Wealth of Nations*.

Norbert Waszek

University of Auckland

⁴⁰⁴ VRP, I, p. 314 – „Example of pin manufacture.“